

Sama maisema, eri kulkijat

– Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle

Mika Lavento ja Antti Lahelma (toim.)

Sama maisema, eri kulkijat

Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle

Mika Lavento
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
PL 59
00014 Helsingin yliopisto
mika.lavento@helsinki.fi

Antti Lahelma
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
PL 59
00014 Helsingin yliopisto
antti.lahelma@helsinki.fi

Kansikuva: Mahdollisesti jo esihistoriallisella ajalla käytetty leiripaikka Katajajärven pohjoispäässä. Kuva: Kerkko Nordqvist.

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax.

© Metsähallitus 2007

ISSN 1235-6549
ISBN 978-952-446-559-5 (nidottu)
ISBN 978-952-446-560-1 (pdf)

Edita Prima Oy, Helsinki 2007

KUVAILEHTI

JULKAISJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	24.8.2007
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	
SUOJELUALUEITYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	kansallispuisto, yksityinen luonnonsuojelualue		
ALUEEN NIMI	Repoveden kansallispuisto, Aarnikotkan metsän suojelualue		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Repovesi FI0424001		
ALUEYKSIKKÖ	Etelä-Suomen luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Mika Lavento ja Antti Lahelma (toim.)		
JULKAISUN NIMI	Sama maisema, eri kulkijat – Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle		
TIIVISTELMÄ	<p>Kymenlaaksossa sijaitsevan Repoveden kansallispuiston alueelta tunnistettiin vuoden 2004 geologisissa tutkimuksissa merkkejä varhaisesta maanviljelyksestä. Katajajärven pohjasedimenttien kairausnäytteissä todetut siitepölyt osoittivat sen lähistöllä viljelyn ohraa jo kivikauden lopulla. Selvä viljelyjakso todettiin myös varhaismetallikaudella, vuosina 660–260 eaa. Tälle ajanjaksolle ajoittuvat merkit maanviljelyksestä ovat Suomessa poikkeuksellisia. Niiden tieteellistä mielenkiintoa lisäsi se, että tulokset saatiin alueelta, joka historiallisella ajalla on mielletty syrjäiseksi erämaaksi.</p> <p>Sedimenttitutkimuksen tulokinnan kannalta oli oleellista tietää, millaiseen asutukseen viljelyjaksot saattaisivat liittyä. Vuonna 2004 Repoveden alueen kulttuuriympäristö kuitenkin tunnettiin huonosti. Tilanteen korjaamiseksi Helsingin yliopisto järjesti vuonna 2006 arkeologis-etnografisen inventoinnin kansallispuiston, siihen liittyvän Aarnikotkan metsän suojelualueen ja niiden lähiympäristöjen alueilla. Tutkimus käsitti arkeologisen kenttätätöjaksen ja uskontotieteellisen haastatteluosuuden.</p> <p>Viikon pituisessa arkeologisessa inventoinnissa löytyi aiemmin tunnettujen kalliomaalausten lisäksi yhteensä 38 muinaisjäännöskohdetta, joista kuitenkin vain yksi – Pukkisaaren hautaraunio – ajoittui varmuudella varhaismetallikaudelle eli todennäköisesti Katajajärven viljelyjaksoson aikakaudelle. Ilmeisesti Katajajärven varhaiset viljelyjaksot edustavat alueen ulkopuolella sijainneista kiinteistä asutuskohteista tapahtunutta kaukokaskeamista, josta tutkimusalueelle on jäänyt vain vähäisiä arkeologisesti todettavia merkkejä. Kaiken kaikkiaan 17 kohdetta ajoittuu kivi- ja varhaismetallikaudelle. Pääosa eli 21 kohdetta kuuluu historialliselle ajalle. Kokonaismäärästä 30 sijaitsee Repoveden kansallispuistossa ja Aarnikotkan luonnonsuojelualueella.</p> <p>Uskontotieteilijöiden tekemissä haastattelututkimuksessa painopiste oli Pahnjärven ampuma-alueella sijainneissa erämaakylissä. Alue pakkolunastettiin Puolustusvoimien käyttöön vuonna 1956, minkä jälkeen siellä sijainneet tilat autioituivat. Tutkimushankkeen myötä Vekaranjärven varuskunnan varoalueen entisille asukkaille tarjoutui harvinainen mahdollisuus vierailla entisillä kotipaikoillaan. Asukkaita haastateltiin heidän entisestä arjestaan, elinkeinoistaan ja niihin liittyneistä uskomuksista.</p> <p>Tässä julkaisussa esitellään Repoveden tutkimusten tulokset ja luodaan katsaus alueen menneisyyteen geologian, arkeologian, historiatutkimuksen ja etnografian näkökulmista. Jylhästä maastonmuodostaan huolimatta Repovesi ei juuri milloinkaan ole ollut koskematon erämaata, vaan se on kuulunut ihmisen taloudellisen hyväksikäytön piiriin jo vuosituhansien ajan.</p>		
AVAINSANAT	esihistoria, historia, arkeologia, uskontotiede, uskomusmaailma, elinkeinot		
MUUT TIEDOT	Tutkimusten rahoittajana toimi Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiö.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 165		
ISSN	1235-6549	ISBN (NIDOTTU)	978-952-446-559-5
		ISBN (PDF)	978-952-446-560-1
SIVUMÄÄRÄ	142 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAikka	Edita Prima Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	15 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	24.8.2007
UPPDRAKSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/ SKYDDSPROGRAM	nationalpark, privat naturskyddsområde		
OMRÅDETS NAMN	Repovesi nationalpark, Aarnikotka skogs skyddsområde		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Repovesi FI0424001		
REGIONAL ENHET			
FÖRFATTARE	Mika Lavento och Antti Lahelma (red.)		
PUBLIKATION	Samma landskap, olika besökare – Repovesi nationalpark från stenåldern till 1900-talet		
SAMMANDRAG	<p>I Repovesi nationalpark i Kymmenedalen identifierades vid geologiska undersökningar som utfördes 2004 tecken på tidigt jordbruk. Pollenanalyser från bottensedimenten i Katajajärvi visade att det odlats korn i närheten redan i slutet av stenåldern. En klar odlingsperiod konstaterades också under tidig metallålder, 660–260 f.t. Tecken på jordbruk under denna tidsperiod hör till undantagen i Finland. Det vetenskapliga intresset ökas av att resultaten kommer från ett område som under historisk tid har uppfattats som avlägsen ödemark.</p> <p>För tolkningen av sedimentundersökningen var det väsentligt att få veta vilken slags bosättning odlingsperioderna kunde hänföra sig till. År 2004 kände man emellertid dåligt till kulturmiljön i Repovesi-området. För att korrigera situationen ordnade Helsingfors universitet 2006 en arkeologisk-etnografisk inventering i nationalparken, det anslutande Aarnikotka skogs skyddsområde och den närmaste omgivningen. Undersökningen omfattade en arkeologisk fältarbetsperiod och en religionsvetenskaplig intervjudel.</p> <p>Under den veckolånga arkeologiska inventeringen hittade man förutom de tidigare kända hällmålningarna sammanlagt 38 fornlämningsobjekt, av vilka ändå bara ett – gravresterna på Pukkisaari – med säkerhet härrör från tidig metallålder, dvs. sannolikt odlingsperioden vid Katajajärvi. De tidiga odlingsperioderna vid Katajajärvi företräder uppenbarligen svedjebruk som bedrivs på avstånd från den fasta bosättningen, som varit belägen utanför området, och därför finns det endast få arkeologiskt påvisbara tecken på den i undersökningsområdet. Inalles 17 fornlämningar härrör från stenåldern och tidig metallålder. Merparten, dvs. 21 fornlämningar hänför sig till historisk tid. Av samtliga är 30 belägna i Repovesi nationalpark och Aarnikotka naturskyddsområde.</p> <p>I religionsvetarnas intervjuundersökning låg tyngdpunkten på de ödemarksbyar som var belägna inom Pahkajärvi skjutområde. Området tvångsinlöstes för försvarsmaktens bruk 1956, varefter de gårdar som låg där blev öde. I och med forskningsprojektet erbjöds de som tidigare bott inom Vekaranjärvi garnisons säkerhetszon en sällsynt möjlighet att besöka sina tidigare hemvister. Invånarna intervjuades om sin tidigare vardag, sina näringar och de trosföreställningar som hänförde sig till dem.</p> <p>I denna publikation presenteras resultaten av undersökningarna i Repovesi och ges en översikt över områdets forntid ur geologiskt, arkeologiskt, historieforskningens och etnografiskt perspektiv. Trots sin ödliga landskapsform har Repovesi knappast någonsin varit en orörd ödemark, utan området har utnyttjats av människan i ekonomiskt syfte i årtusenden.</p>		
NYCKELORD	förhistoria, historia, arkeologi, religionsvetenskap, föreställningsvärld, näringar		
ÖVRIGA UPPGIFTER	Undersökningarna har finansierats av Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiö.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja A 165		
ISSN	1235-6549	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-559-5
		ISBN (PDF)	978-952-446-560-1
SIDANTAL	142 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Edita Prima
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	15 euro

Esipuhe

Repoveden kansallispuiston tutkimukset alkoivat hieman yllättäen, kun Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö myönsi professori Matti Saarniston johtamalle tutkimusryhmälle apurahan vuonna 2003. Tehtyään apurahan turvin alueella siitepölyanalyysin Repoveden alueella sijaitsevan Katajajärven pohjasedimenteistä, geologi Teija Alenius pystyi osoittamaan, että järven ympäristössä on viljelty maata jo kiviikaudella. Erityisen voimakas viljelyjakso ajoittui ajanlaskun alun tienoille. Tulos oli yllättävä ja tieteellisesti mielenkiintoinen, koska tältä ajanjaksolta tunnetaan etenkin sisämaasta hyvin niukalti jälkiä maanviljelystä tai edes ihmisasutuksesta.

Varhaismetallikaudelle ja osittain jopa kiviikaudelle ajoittuvat havainnot kiinnostivat monia tahoja – geologeja, arkeologeja ja Metsähallitusta, jonka hallinnassa Repoveden kansallispuisto on. Myös Helsingin yliopiston uskontotieteen oppiaine ilmaisi kiinnostuksensa Repoveden tutkimuksia kohtaan, koska alueelta on tallennettu muun muassa 'lappalaisiin' ja karhunpeijaisiin liittyvää perimätietoa ja paikannimistöä. Lisäksi alueelta tunnetaan esihistorialliseen uskontoon liittyviä kalliomaalauksia. Tältä pohjalta muodostettiin aiempaa laajempi tutkimusryhmä, jolle Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö myönsi uuden apurahan. Apurahalla toteutettiin kenttätutkimus, jossa kolme arkeologista tutkimusryhmää tutki Repoveden aluetta noin viikon ajan (21.–25.8.2006). Samanaikaisesti hankkeeseen osallistuneet uskontotieteilijät tekivät alueella haastattelututkimuksen yhdessä Metsähallituksen luonto-opas Paula Niskalan kanssa. Haastatteluja täydennettiin myös syksyn 2006 aikana.

Repovesi on maastoltaan poikkeuksellinen kohde. Se on jylhää, kivistä ja ensi silmäyksellä nykypäivän maanviljelyyn huonosti sopivaa aluetta. Kuten yllä todettiin, sen tuntumasta tunnetaan kuitenkin kalliomaalauksia, jotka osoittavat alueella liikutun jo varhain esihistoriallisella ajalla. Tämän lisäksi varhaiseen ihmistoimintaan viittasivat alueen lähiympäristöstä jo ennen syksyn 2006 inventointia tunnetut muutamat esihistorialliset asuinpaikat ja irtolöydöt. Viikon mittainen inventointi paljasti alueelta yhteensä 38 muinaisjäännöskohdetta, joista lähes puolet ajoittuu kiviikauteen. Historiallisen ajan kohteita löydettiin

inventoinnin aikana jonkin verran enemmän. Varmasti varhaismetallikaudelle eli Katajajärven viljelyjakson aikaan ajoittuvia kohteita löydettiin kuitenkin ainoastaan yksi. Vaikka inventointi oli sinänsä tuloksellinen, se osoitti, että varhaismetallikautisia kohteita alueella ei juuri ole, tai että niitä on ainakin vaikeaa löytää. Näin siitähän huolimatta, että siitepölyanalyysi osoittaa alueella olleen viljelytoimintaa. Ilmeisesti kyse on kaukokaskeamisesta, josta on jäänyt maastoon vain vähän arkeologisesti tunnistettavia merkkejä.

Käsillä oleva tutkimus on jaettu viiteen pääluokkaan, joista ensimmäisen muodostaa alueen geologisen historian sekä siitepölyanalyysin tulosten esittely. Oma laaja kokonaisuutensa on arkeologisen inventoinnin esittely siten, että inventoinnin osanottajat ovat paneutuneet eri periodeihin. Historiallisen ajan kohteita sekä niihin liittyvää historiankirjojen ja historiallisen kartta-aineiston välittämää tietoa on käsitelty erikseen. Maantieteellisistä syistä tutkimusaluetta ei haluttu rajata tiukasti kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän suojelualueille, vaan inventoinnin kattavuutta laajennettiin sekä itään (Pahkajärven ampuma-alue), länteen (Vuohijärven itäosa) että etelään (Tihvetjärven pohjoisosa). Näin tutkimuksen piiriin saatiin myös geologialtaan ja ympäristöltään hieman Repovedestä poikkeavia alueita, mikä on ennen kaikkea laajentanut tutkimuksissa paikannettujen kiviikautisten kohteiden määrää ja tyyppejä. Toisaalta hankkeeseen liittyneen haastattelututkimuksen kannalta oli oleellista ulottaa tutkimusalue kansallispuiston viereisessä sijaitsevalle ampuma-alueelle.

Uskontotieteellisessä tutkimuksessa painopiste oli niissä kokemuksissa, joista ihmisillä oli muistoja heidän vielä asuessaan Pahkajärven ampuma-alueella sijainneissa erämaakylissä. Alue pakkolunastettiin puolustusvoimien käyttöön vuonna 1956, minkä jälkeen tilat vähitellen autioituivat. Seitsemän vuotta myöhemmin alkoivat Karjalan Prikaatin uuden varuskunnan rakennustyöt Vekaranjärvellä, jolloin lisää alueen asukkaita joutui muuttamaan pois kotiseuduiltaan. Tutkimuksen päämääränä oli tallettaa varuskunta-alueen entisten asukkaiden elämäntapaa ja uskomusperinnettä nyt, kun se vielä on mahdollista. Tutkimukseen kuului myös arkistotutkimus, jossa kartoitettiin

Repoveden alueelta 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa talletettuja uskomustarinoita ja paikannimistöä.

Tutkimushankkeen lopputuloksena syntyi nyt käsillä oleva kirja – ensimmäinen perusteellinen selvitys alueen varhaisvaiheista ennen varuskunta-alueen ja kansallispuiston perustamista. Sanat ”luonnonsuojelualue” ja ”kansallispuisto” syntyivät helposti mielikuvan ikaikaisesta erämaasta, jota ihmisen toiminta ei ole muokannut. Nyt suoritettut tutkimukset osoittivat, että Repovesi ei ole juuri milloinkaan ollut koskematon erämaasta, vaan ihmistoiminta ja luonnon hyväksikäyttö on jatkunut sielläkin vuosituhansien ajan. Tästä toiminnasta on jäänyt toisaalta konkreettisia (joskin usein vaikeasti havaittavia) jälkiä kansallispuiston maisemaan, toisaalta elävää henkistä perimätietoa pohjoisen Kymenlaakson nykyisten asukkaiden kollektiiviseen muistiin.

Repoveden esi- ja varhaishistoriaa selvittänyt tutkimushanke on esimerkki uudeltaisesta yhteistyöstä Metsähallituksen, arkeologien, geologien ja uskontotieteilijöiden välillä. Siksi kirjassa on pyritty tarjoamaan lukijalle ajankohtainen katsaus niihin tieteenaloihin, joilla tätä historiaa on selvitetty. Etenkin esihistoriaosuudessa on pyritty esittelemään maamme arkeologista tutkimustilannetta hieman Repoveden kansallispuistoa laajemmastakin näkökulmasta.

Esitämme Repoveden tutkimuksista kiitoksemme kaikille tähän teokseen kirjoittaneille tutkijoille, sekä myös arkeologi Timo Miettiselle, geologi Aimo Kejoselle ja uskontotieteen professori Juha Pentikäiselle, jotka kirjoittajien ohella osallistuivat Repoveden kenttätutkimuksiin. Erityisen suuren kiitoksen ansaitsee Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö, joka on toiminut tutkimusten rahoittajana. Haluamme osoittaa kiitoksen myös Metsähallitukselle, joka on tukenut projektia sen eri vaiheissa ja myös mahdollistanut tämän kirjan painatuksen. Erityisesti Itä-Suomen luontopalvelujen aluejohtaja Matti Määttä, erikoissuunnittelijat Anu Vauramo ja Minna Maukonen sekä luonto-opas Paula Niskala ovat edistäneet hanketta eri tavoin. Kiitos myös Vekaranjärven varuskunnalle ja kapteeni Sami Koverolalle mahdollisuudesta suorittaa kenttätutkimusta ampuma-alueen puolella.

Kirjan valmistuminen nopealla aikataululla osoittaa, että monet eri tahot kokevat nyt toteutetun kaltaisen yhteistyön tarpeelliseksi. Menneisyyden tutkiminen muutenkin kuin perinteisen, kirjallisiin lähteisiin pohjautuvan historiantutkimuksen kautta on paikallaan. Se avaa näkökulmia kaukaiseen menneisyyteen sellaisillakin alueilla, jotka ensi silmäyksellä saattavat vaikuttaa lähes ”historiattomilta”.

Helsingissä

Mika Lavento
arkeologian professori

Antti Lahelma
tutkija

Sisällys

1 Luonnonhistoria	9
1.1 Repoveden alueen vesistöjen jääkaudenjälkeinen historia.....	9
1.2 Katajajärvi – osa sisämaan asutus- ja viljelyhistoriaa.....	14
1.2.1 Luonnonmaiseman kehitys jääkauden jälkeisenä aikana.....	14
1.2.2 Varhaismetallikausi ja varhainen viljely.....	17
1.2.3 Viljelyn uusi alku 1200-luvulla jaa.	19
2 Repoveden ja lähiympäristön arkeologia	20
2.1 Esihistorian ajanjaksot.....	20
2.1.1 Kivikausi.....	20
2.1.2 Metallikaudet.....	20
2.1.3 Historiallinen aika.....	21
2.2 Ajoitusmenetelmät.....	21
2.3 Arkeologiset inventointitutkimukset.....	23
2.3.1 Arkeologisten kohteiden paikantaminen.....	25
2.3.2 Inventoinneissa tavallisimmin tavattavat löydöt.....	25
2.3.3 Inventointikohteiden dokumentointi.....	27
2.4 Kivikautiset yhteisöt, liikkuvuus ja kohdetyypit.....	28
2.5 Suomen varhaisin asutus (8600–5100 eaa.).....	30
2.5.1 Pioneerit Repoveden alueella.....	31
2.6 Ensimmäiset saviastiantekijät (5100–4200 eaa.).....	32
2.7 Keskineoliittisella kivikaudella asutus tihenee.....	33
2.7.1 Asumuspainanteet ja asuinpaikkatyyppien monipuolistuminen osoittavat asutusmallin muutosta.....	35
2.7.2 Keskineoliittinen kivikausi Repoveden ja Vuohijärven alueella.....	36
2.8 Kalliomaalaukset – ikkuna kivikauden henkiseen kulttuuriin.....	38
2.8.1 Repoveden kalliomaalaukset Löppösenluola ja Olhavanvuori.....	40
2.8.2 Kalliomaalauksia Repoveden lähiympäristössä.....	42
2.9 Päättävä kivikausi (2300–1800 eaa.).....	43
2.9.1 Myöhäiskivikausi Repovedellä ja Vuohijärven alueella.....	44
2.10 Metallien käyttö leviää Suomeen (1800 eaa. – 400 jaa.).....	46
2.10.1 Repoveden ympäristö.....	48
2.11 Lapinrauniot.....	49
2.12 Asutus vakiintuu rautakaudella (n. 400–1300 jaa.).....	52
2.12.1 Keskinen rautakausi (400–800 jaa.) – hajanaisia merkkejä ihmistoiminnasta.....	52
2.12.2 Nuorempi rautakausi (800–1300 jaa.) – asutuksen vakiintuminen alkaa.....	52
2.12.3 Repoveden lähialueen asutuskuva rautakauden lopulla.....	53
3 Elinkeinojen ja maankäytön historia	54
3.1 Esihistoriallisen ajan elinkeinot.....	54
3.1.1 Johdanto: pienistä paloista kokonaiskuvaksi.....	54
3.1.2 Esihistoriallisen ajan elinkeinot Suomessa.....	56
3.1.3 Elinkeinot ja maankäyttö Repoveden ympäristössä kivikaudelta varhaismetallikaudelle (noin 8400–500 eaa.).....	57
3.2 Rautakauden elinkeinot Repoveden ympäristössä – eränkävintä ja maanviljelyä....	59
3.3 Repoveden ja lähialueiden maankäyttö ja elinkeinot historiallisella ajalla.....	61

3.3.1 Talonpoikainen maankäyttö.....	61
3.3.2 Teollinen maankäyttö	66
3.3.3 Suurteollisuus Kymijokilaaksossa.....	69
3.3.4 Lopuksi	72
3.4 Ihmisten arkea Repovedellä 1900-luvun alkupuoliskolla.....	73
3.4.1 Tervarummun korpikylä	73
3.4.2 Maanviljely ja kasvimaan tuotteet	73
3.4.3 Karjatalous ja muut eläimet	76
3.4.4 Metsästys.....	78
3.4.5 Kalastus	80
3.4.6 Marjastus ja sienestys	82
3.4.7 Urakkahommia talonpidon rinnalla.....	82
4 Uskomusmaailma ja tarinaperinne.....	85
4.1 Uskonto esihistoriallisella ajalla.....	85
4.1.1 Esihistoriallisen uskonnon tutkimus.....	85
4.1.2 Repoveden kalliomaalaukset pyyntikulttuurien uskonnon kuvastajana.....	86
4.1.3 Pyyntikansan ja maanviljelijöiden haudat	88
4.2 Uskomustarinoita Repovedeltä.....	89
4.2.1 Suullinen perinne kansanuskon tutkimuksen lähteenä.....	89
4.2.2 Kenttätöissä Repovedellä.....	90
4.2.3 Aarretarinat	91
4.2.4 Tarinoita piruista	93
4.2.5 Iivananvuoren kummitus	96
4.2.6 Tarinoita vainajista ja kuoleman kulttuurista	97
4.2.7 Karhunpeijsäiset	100
4.2.8 Tarinoita parantajista, tietäjistä ja trulleista.....	103
4.2.9 Lopuksi	103
5 Yhteenveto.....	105
5.1 Repoveden alueen arkeologiset tutkimukset vuonna 2006	105
5.1.1 Tutkimuksen taustat.....	105
5.1.2 Vuoden 2006 tutkimukset.....	105
5.1.3 Tulokset	105
5.1.4 Lopuksi	107
5.2 Repoveden alueen etnografinen tutkimus.....	108
5.3 Lopuksi	109
Lähteet.....	110
Liite 1 Esihistorialliset ja historiallisen ajan muinaisjännökset Repoveden alueella	125

1 Luonnonhistoria

1.1 Repoveden alueen vesistöjen jääkaudenjälkeinen historia

Matti Saarnisto

Repoveden alueen jääkaudenjälkeinen historia alkaa siitä, kun mannerjäätikön reuna peräytyi Toiselta eli Sisemmältä Salpausselältä Jaalan–Vuohijärven–Tuohikotin linjalta noin 11 500 vuotta sitten (Repoveden alueen luonnosta ks. Häyrinen ym. 2003). Salpausselkä on syntynyt mannerjäätikön sulamisvesien kerrostamasta hiekasta ja sorasta. Se muodostaa jäätikön reunan suuntaisia seläniteitä ja laajoja tasanteita, deltoja, jotka kuvastavat syntyäikansa Baltian jääjärven korkeutta Itämeren altaassa. Anttilankangas Vuohijärven eteläpuolella on yksi monista II Salpausselän reunatasanteista. Sen pinta on 123 metriä merenpinnan yläpuolella, mikä oli myös Itämeren Baltian jääjärven ylin taso Valkealassa (kuva 1).

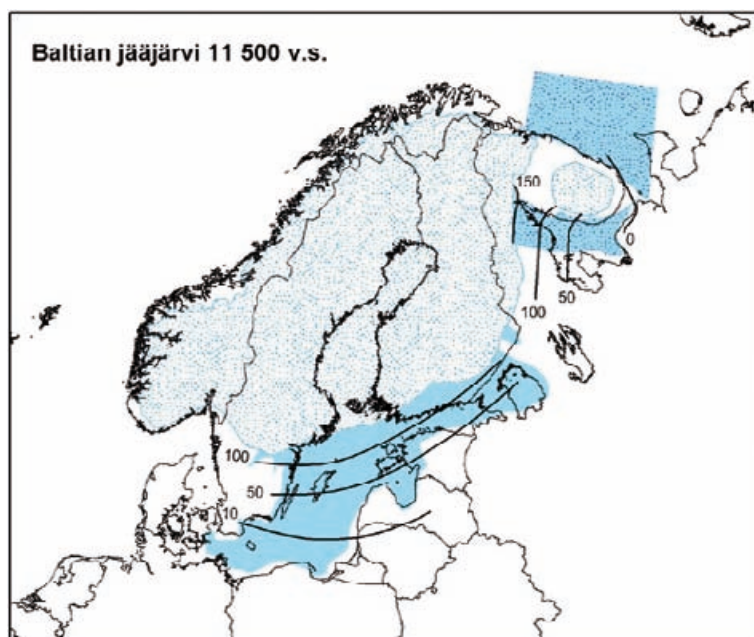
Baltian jääjärvi patoutui peräännyvän mannerjäätikön reunan eteen ja ulottui viime vaiheessa Salpausselälle. Baltian jääjärvi oli valtameren yläpuolella ja sen lasku-uoma oli Tanskan salmissa. Kun mannerjäätikön reuna peräytyi alaville maille Keski-Ruotsissa Billingenin vuoren pohjoispuolelle 11 500 vuotta sitten, jääjärvi purkautui liki 30 metriä valtameren tasoon. Suolainen vesi pääsi tunkeutumaan Itämeren altaaseen ja alkoi Yoldiameri-vaihe, jonka aikana Itämeri oli vähäsuolainen allas. Yoldiameren pohjoisrannan muodosti laajoilla alueilla peräännyvä mannerjäätikön reuna, ja nykyiseen verrattuna moninkertainen maankohoaminen muutti karttakuvaa nopeasti. Yoldiameri oli Itämeren ensimmäinen suolainen vaihe jääkauden jälkeen, mutta suolaisuus tuskin tuntui Repoveden alueella. Vähäsuolaisuus johtui Yoldiameren kapeasta salmiyhteydestä valtameriin ja mannerjäätiköltä tulevista runsaista sulamisvesistä (esim. Saarnisto 2003 ja siinä mainittu kirjallisuus; Alenius ym. 2005).

Maankohoaminen kavensi Keski-Ruotsin salmiyhteyttä ja

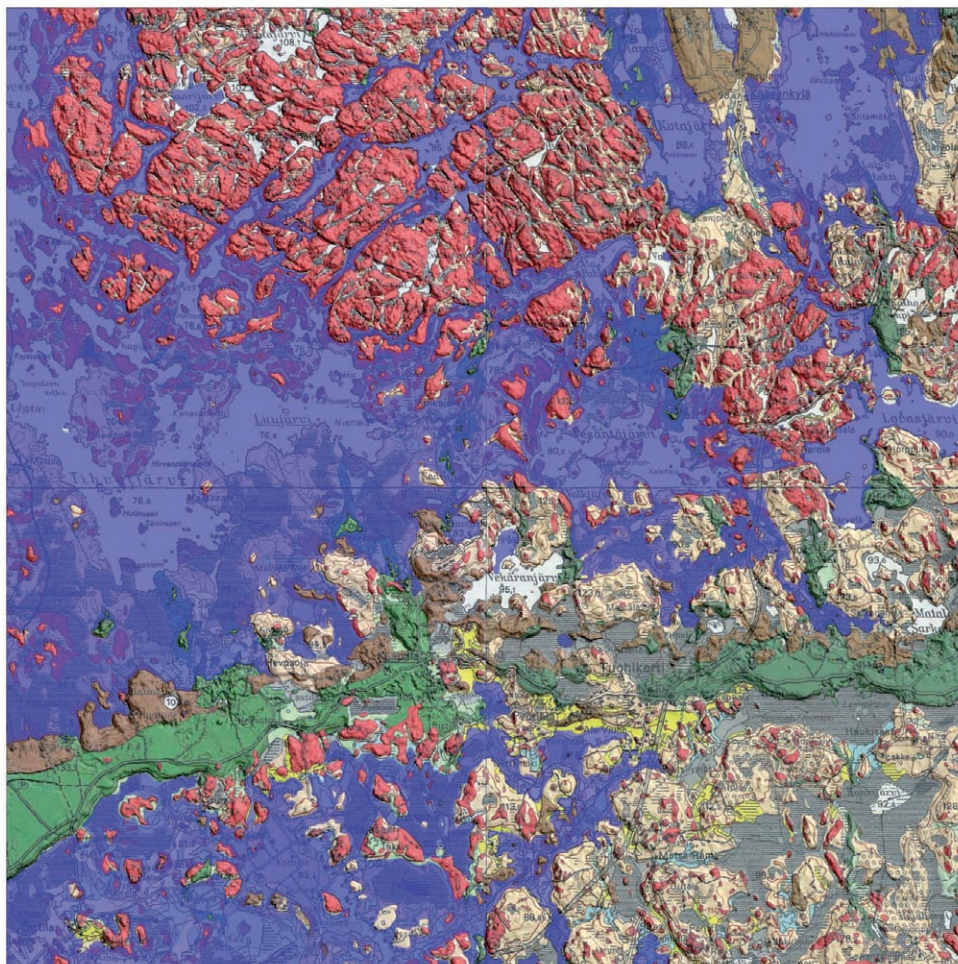
muutti sen lopulta noin 10 700 vuotta sitten Itämeren lasku-uomaksi. Itämeren allas patoutui uudestaan makeavetiseksi sisäjärveksi noin tuhanneksi vuodeksi. Tämän vaiheen nimi on Ancylusjärvi. Mannerjäätiköiden sulamisvedet nostivat valtameren pintaa edelleen nopeasti, ja lopulta suolainen vesi tunkeutui Itämeren altaaseen Tanskan salmien kautta noin 9 500 vuotta sitten. Suomen etelärannikolla suolaisuus tuntui viitisensataa vuotta myöhemmin. Alkoi Litorinameren aika. Litorinameri on nykyisen Itämeren edeltäjä. Ancylusjärvi sen paremmin kuin Litorinamerikään eivät ulottuneet Repoveden alueelle.

Koko Repoveden alue vapautui mannerjäätikön alta Yoldiameren alkuvaiheessa yli 11 000 vuotta sitten. Baltian jääjärven lasku Yoldiameren tasoon on nähtävissä II Salpausselän pohjoispuolella Loirinkankaan deltatasanteella, joka on 90–95 metriä nykyisen merenpinnan yläpuolella siis tuon mainitun kolmisenkymmentä metriä alempana kuin II Salpausselän deltatasanne Anttilankankaalla.

Käyttämällä Loirinkankaan 90 metrin tasoa lähtökorkeutena on laadittu kartta (kuva 2) veden ja maan jakautumisesta pian alueen vapauduttua mannerjäätikön alta noin 11 400 vuotta sitten. Kartta osoittaa, että Repoveden alueen eteläosat olivat Yoldiameren peitossa ja että kuivaa maata

Kuva 1. Baltian jääjärvi 11 500 vuotta sitten, jolloin mannerjäätikkö ulottui Sisemmälle Salpausselälle.

Kuva 2. Varhainen Yoldiameren vaihe 11 400 vuotta sitten. Laatineet M. Saarnisto ja J. Vanne, GTK. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

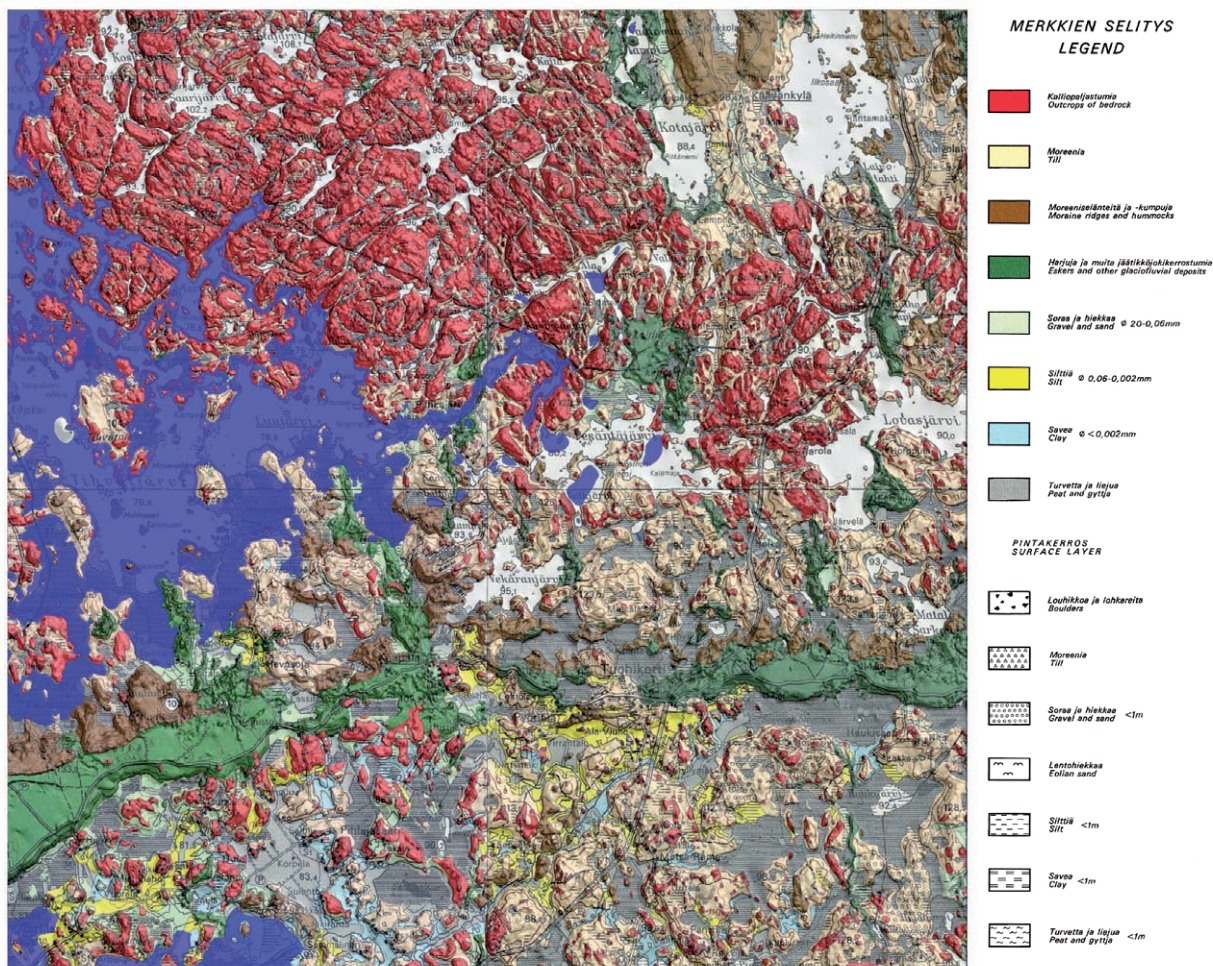
oli vain pohjoisessa, jonne meri ulottui laaksopainanteita pitkin kapeina vuonomaisina salmina. Maankohoaminen kansallispuiston pohjoisosissa on ollut ja on yhä nopeampaa kuin etelässä, joten Yoldiameren rantataso on siellä noin 10 metriä ylempänä kuin Loirinkankaalla. Suurin osa kansallispuiston nykyisistä järvistä oli merenpinnan alla, ja vain yli 100 metrin korkeudella sijaitsevat järvet syntyivät painanteisiin heti mannerjäätikön peräydyttyä ylimmän Yoldiameren tason yläpuolelle. Saarijärvi puiston pohjoisosassa, noin 102 metrin korkeudella, oli juuri ja juuri Yoldiameren piirissä (Alenius ym. 2005).

Maankohoaminen heti mannerjäätikön sulamisen jälkeen oli Repovedenkin alueella yli kymmenkertainen nykyiseen verrattuna, jopa viisi metriä sadassa vuodessa. Tämän vuoksi karttakuva muuttui Yoldiameren aikana nopeasti, vaikka myös meren pinta kohosi. Tätä osoittamaan on laadittu kartta meren ja maan jakautumisesta Repoveden kansallispuiston alueella ja sen ympäristössä Yoldiameren aikana noin 11 200 vuotta

sitten, kun vedenpinta oli laskenut Loirinkankaan alueella 10 metriä, noin 80 metrin korkeuteen. Kansallispuiston etelöosaan oli muodostunut lukuisia saaria, kun taas pohjoisosan salmet olivat kuivuneet ja sinne oli syntynyt suuri joukko järviä (kuva 3).

Koska maankohoaminen oli heti jäätikön vetäytymisen jälkeen hyvin nopeaa, vain pari sataa vuotta myöhemmin noin 11 000 vuotta sitten koko Repoveden kansallispuisto oli kohonnut Yoldiamerestä ja puiston alue oli saanut liki nykyisen hahmonsaa. Repoveden (76,6 metriä merenpinnasta) jääminen Yoldiameren yläpuolelle noin 10 800–10 900 vuotta sitten päätti jäätikön peräytymistä seuranneen vaiheen, jolloin muutokset maan ja veden jakautumisessa kansallispuiston alueella olivat nopeita ja suuria (kuva 4).

Ei ole tiedossa koska ensimmäinen ihminen saapui Repovedelle. Vanhimmat asuinpaikat ja esinelöydöt Lahden Ristolasta, nykyisen Porvoonjoen yläjuoksulta, eteläiseltä Saimaalta ja Karjalankannakselta ovat viitisen sataa vuotta

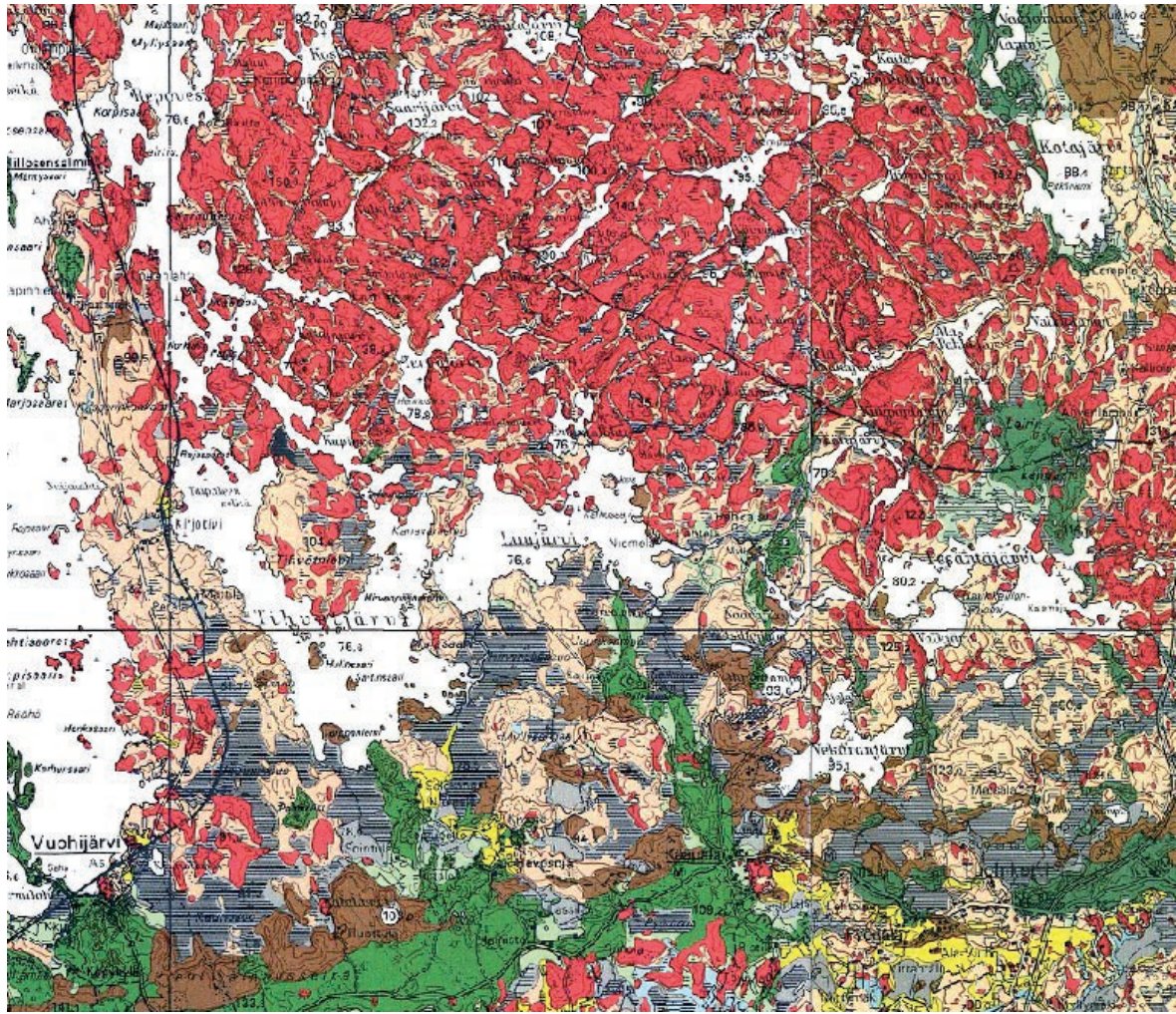

Kuva 3. Yoldiameren vaihe 11 200 vuotta sitten. Laatineet M. Saarnisto ja J. Vanne, GTK. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

nuorempia, siis noin 10 500 vuotta vanhoja, mikä sopii arvaukseksi myös Valkealan vanhimmasta asutuksesta (vrt. Takala 2004). Tähän aikaan suurimmat muutokset maan ja veden jakautumisessa olivat jo tapahtuneet; karttakuva oli liki nykyisen kaltainen.

Repoveden alue on osa Valkealan–Jaalan vesireittien aluetta. Näiden vesireittien historia on ollut monivaiheinen sen jälkeen, kun ne syntyivät alueen kohottua Yoldiamerestä. Vesireitit ovat olleet tärkeitä kulkuväyliä esihistorialliselta ajalta alkaen, yhdysväyliä rannikon ja sisämaan välillä. Valkealasta ne ovat johtaneet Kymijoen kautta merelle ja sisämaan suurille järville Päijänteelle ja Saimaalle sekä lopulta Mäntyharjun reitin järville muun muassa Puulavedelle. Myös Salpausselän harjanteet ovat tarjonneet helpon kulkuväylän niin riistalle kuin ihmisillekin, joten Repovesi sijaitsee lupaavasti eräänlaisessa solmukohdassa, kun etsitään merkkejä esihistoriallisesta ihmisestä.

Kymijoki koskineen on kehittynyt jääkauden jälkeen 11 500 vuoden kuluessa, kun jokisuu on siirtynyt Salpausselältä Kotkaan ja Ruotsinpyhtäälle. Kymijoen yläjuoksu sai alkunsa Baltian jääjärven laskussa 11 500 vuotta sitten, ja noin 10 000 vuotta sitten jokisuu oli Kouvolan pohjoispuolella Kuusankosken niskassa. Jokisuu siirtyi nopeasti kohti etelää, koska maankohoaminen oli nopeaa pian mannerjäätikön peräytymisen jälkeen. Jo 9 700 vuotta sitten (7700 eaa.) jokisuu oli Anjalankoskella Ankkapurhan niskassa yli 30 kilometriä Kuusankoskea etelämpänä. Ankkapurhan synty kesti kaikkiaan 3 500 vuotta ja päättyi vasta 6 200 vuotta sitten (noin 4200 eaa.), kun Suomenlahden/Litorinameren kapea lahti ulottui Ankkapurhan alapuoliseen suvantoon. Ankkapurhan syntyessä maankohoaminen ja valtameren pinnan nousu olivat likimain tasapainossa, joten kosken synty oli hidasta tapahtuma (Saarnisto 2004).

Kuva 4. Ote maaperäkartasta N:o 3114, Vuohijärvi (GTK). Kallioalueet ovat punaisia, Toinen Salpausselkä ja harjut on merkitty vihreällä, moreenialueet ruskealla ja suot mustalla viivoituksella. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

Ankkapurhan syntyjakson aikana tapahtui Valkealan–Jaalan vesistöihin vaikuttaneita suuria muutoksia. Muinai-Päijänteen epätasaisesta maankohoamisesta aiheutunut tulva/transgressio mursi Heinolanharjun 7 000 vuotta sitten, ja vedet purkautuivat Konniveteen ja edelleen Kymijokeen (Saarnisto 1971a, 2000). Näin syntyi entistä esteettömämpi kulku Päijänteen vesireiteille aina Suomenselkää myöten. Saimaan vesistön maankohoamisesta aiheutunut muinainen tulva puolestaan puhkaisi ensin lasku-uoman Ristiinan Matkuslammella Mäntyharjun reitin vesiin 6 900 vuotta sitten ja viitisensataa vuotta myöhemmin myös Lappeenrannan Kärenlammella Ensimmäisen Salpausselän pohjoispuolitse Valkealaan ja edelleen Kymijokeen (Saarnisto 1970, 2000).

Matkuslammien uoman puhkeaminen näkyy Vuohijärven pohjakerrostumissa lisääntyneenä mineraaliaineksena, kun lisääntynyt veden virtaus ja järven pinnan kohoaminen ovat voimistaneet

rantojen eroosiota (Pajunen 2004). Repovesi ja Vuohijärvi ovat salmiyhteydessä keskenään. Matkuslammien ja Kärenlammien uomien puhkeaminen avasi vesireitin Saimaan vesiin ja sitä kautta koko Itä-Suomeen. Nämä uomat jäivät kuiville Vuoksen syntyessä 5 700 vuotta sitten. Näin päättyi Aaro Hellaakosken nimeämä Suur-Saimaavaihe, jonka ulottui samalla korkeudella Imatralta Iisalmen pohjoispuolelle (Saarnisto 1970, 2000).

Sekä Muinai-Päijänteen purkautuminen Kymijokeen että Suur-Saimaan ensimmäisen eteläisen lasku-uoman puhkeaminen Matkuslammella Mäntyharjun reittivesiin sattuivat kivikauden esikeraamisen ja kampakeraamisen kulttuurin taitteeseen. Nämä vesireittien muutokset ovat epäilemättä olleet merkittävimpiä luonnonilmiöitä Valkealan–Repoveden alueen jääkauden jälkeisessä kehityksessä sen jälkeen, kun alue kohosi Yoldiameren yläpuolelle. Mäntyhar-

Taulukko 1. Ihmisen ja luonnon vaiheita Repoveden alueella.

Vesistöjen vaiheet	Luonnon- ja maankäytön historia Repovedellä	Arkeologiset vaiheet
	1200 jaa. voimakas viljely ja maankäyttö alkaa	Ristiretkiaika 1050–1150/1300 jaa.
	Ei viljelyä	Viikinkiaika 800–1050 jaa. Keskirautakausi 250–800 jaa.
	190 jaa. viljely loppuu kokonaan epäsäännöllistä viljelyä	250 jaa.– Noiin 250 jaa.– Luukonsaaren keramiikkaa
	220 eaa. yhtäjaksoinen viljelyvaihe loppuu	Varhaismetallikausi
	660 eaa. viljely alkaa	800 eaa.
	1950 eaa. laidunnus alkaa	1800 eaa.
Saimaan vesien laskureitti myös Lappeenrannan–Valkealan kautta Kymijokeen 6400–5700 v. s.	2200 eaa. ensimmäiset viljelykokeilyt	Neoliittinen kivikausi 5100–1800 eaa.
Saimaan vesien laskureitti Ristiinan–Vuohijärven kautta Kymijokeen 6900–5700 v. s.	3200 eaa. kuusi yleistyy	
Kymijoki Päijänteen lasku-uomaksi 7000 vuotta sitten	5440 eaa. lehmus yleistyy	
Yoldiamerivaihe 11 000 vuotta sitten	Koko Repoveden kansallispuisto kohonnut Yoldiamerestä, Lojulampi, Tervajärvi ja Katajajärvi kuroutuvat	
Yoldiamerivaihe 11 200 vuotta sitten	Repoveden pohjoisosan salmet kuivuneet, kansallispuiston eteläosaan syntyy saaria	
Maankohoaminen nopeaa, vedenpinta laskee nopeasti, noin 10 m 200 vuoden aikana		
Yoldiamerivaihe 11400 vuotta sitten	Repoveden alueen pohjoisosissa jo kuivaa maata, eteläosat vielä Yoldiameren peitossa	
Mannerjäätikkö perääntyy sisemältä Salpausselältä 11 500 vuotta sitten (9650 eaa.) ja Baltian jääjärvi laskee Yoldiameren tasoon		Mesoliittinen kivikausi 9600–5100 eaa.

jun reitin pohjoisille järville, kuten Puulavedelle, avautui suora yhteys vasta vuosina 1831–1854, kun Hirvensalmen Kissakoskelle kaivettiin uoma (Saarnisto 1971b). Repovedeltä Puulavedelle oli kuitenkin muuten ollut lähes esteetön järvireitti koko jääkauden jälkeisen ajan. Myös Repoveden kansallispuiston sisäiset vesireitit ovat tarjonneet suojaisten kulkutien kohti matalaa vedenjakajaa idässä ja edelleen Saimaan vesiin.

1.2 Katajajärvi – osa sisämaan asutus- ja viljelyhistoriaa

Teija Alenius ja Mika Lavento

Vuonna 2004 Repoveden alueella tehtiin järven pohjasedimentistä siitepölytutkimus, jonka tarkoituksena oli tutkia jääkauden jälkeistä kasvillisuuden historiaa ja etsiä merkkejä varhaisesta ihmistoiminnasta kansallispuiston alueella. Siitepölyanalyysi on paleoekologian eli menneisyyden ekologian tutkimusmenetelmä, jonka avulla kerrostumiin jääneitä siitepölyhiukkasia tunnistamalla ja niiden lajisuhteita määrittämällä selvitetään kasvillisuudessa tapahtuneita muutoksia ja ihmisen vaikutusta siihen. Erityisen suuri hyöty siitepölyanalyysistä on arkeologiaa tukevana ja täydentävänä menetelmänä alueilla, joilla arkeologinen aineisto on vähäistä tai puuttuu kokonaan. Tutkimus toteutettiin Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiön myöntämän apurahan turvin.

Sisämaan asutuskehityksen ymmärtämiseksi Repoveden kansallispuistosta tehty siitepölyanalyysi tarjoaa tärkeää vertailuaineistoa. Kivikauden asutus perustui metsästykseseen ja kalastukseen, ja merkit maanviljelyksen leviämisestä alkavat näkyä vasta kauden loppuvaiheissa. Tähän vaiheeseen liittyy myös kulttuurissa tapahtuneita muutoksia, jotka saivat alkunsa niin etelästä, lännestä kuin idästäkin (ks. luku 2.9). Niiden vaikutus heijastui todennäköisesti sisämaan paikalliseen neoliittiseen asbestikeraamiseen kulttuuriin.

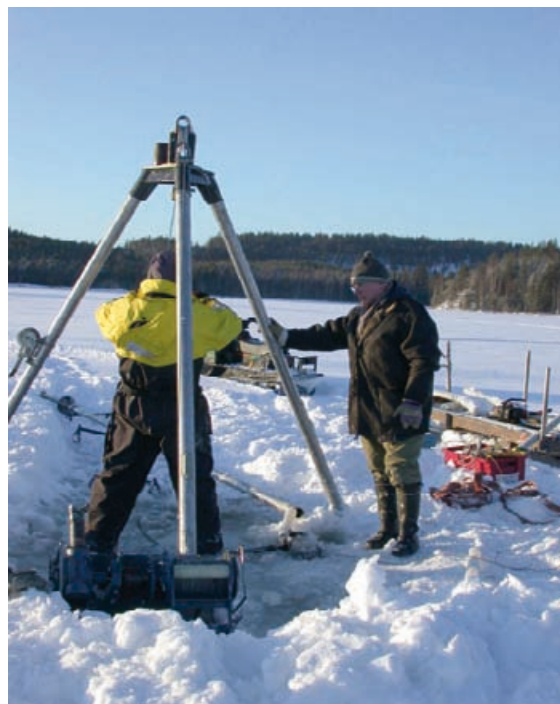
Suomen järvien pohjasedimenttikerrostumat ovat syntyneet jääkauden jäätikön vetäytymisen jälkeen noin 8 000–10 000 vuoden aikana. Vuosittain järviin tulee lisää kerrostumia millimetrin kymmenesosista jopa senttimetriin asti. Siitepölyanalyysiin sopii parhaiten pieni järvi, jossa kerrostuminen on jatkunut mahdollisimman häiriintymättä ja tasaisesti koko järven historian ajan. Sedimentoituminen tapahtuu häiriinty-

mättömimmin altaan syvänteissä, joihin kerrostuneet siitepölyt ovat peräisin paitsi vedestä pinnoilta laskeutuneesta aineesta, myös altaan piirissä tapahtuvien virtailujen siirtämästä allokonisesta aineesta. Tutkimuksen kohteeksi valittiin Lapinsalmen koillispuolella sijaitseva, noin 17 ha:n suuruinen Katajajärvi. Katajajärvi sijaitsee 77,5 metriä merenpinnan yläpuolella (m m.p.y) ja se on kuroutunut Yoldiamerestä itsenäiseksi pikkujärvekseen noin 11 000 vuotta sitten.

Sedimentinäytteiden otto suoritettiin talvella jäähän kairatusta avannosta (kuva 5). Näytteenotossa käytettiin kairaa, jossa noin 5 cm:n paksuinen muoviputki työnnettiin painojen avulla sedimenttiin. Laboratoriossa putket avattiin ja niistä otettiin osanäytteet hehkutushäviö- ja siitepölyanalyysiä varten. Sedimentin ajoitus suoritettiin radiohiilimenetelmällä. Ajoitetut syvydet, niiden radiohiili-iat sekä kalibroidut, eli kalenterivuosisiksi muunnetut iät on esitetty taulukossa 2.

1.2.1 Luonnonmaiseman kehitys jääkauden jälkeisenä aikana

Mannerjäätikön peräytyminen Salpausselältä johtui ilmaston lämpenemisestä. Salpausselkien syntyessä vallitsi tundrailmasto, joka lämpeni

Kuva 5. Näytteenotossa Repoveden kansallispuistossa keväällä 2004. Kuvassa Seppo Putkinen (vas) ja Matti Saarnisto (oik). Valokuva: Teija Alenius.

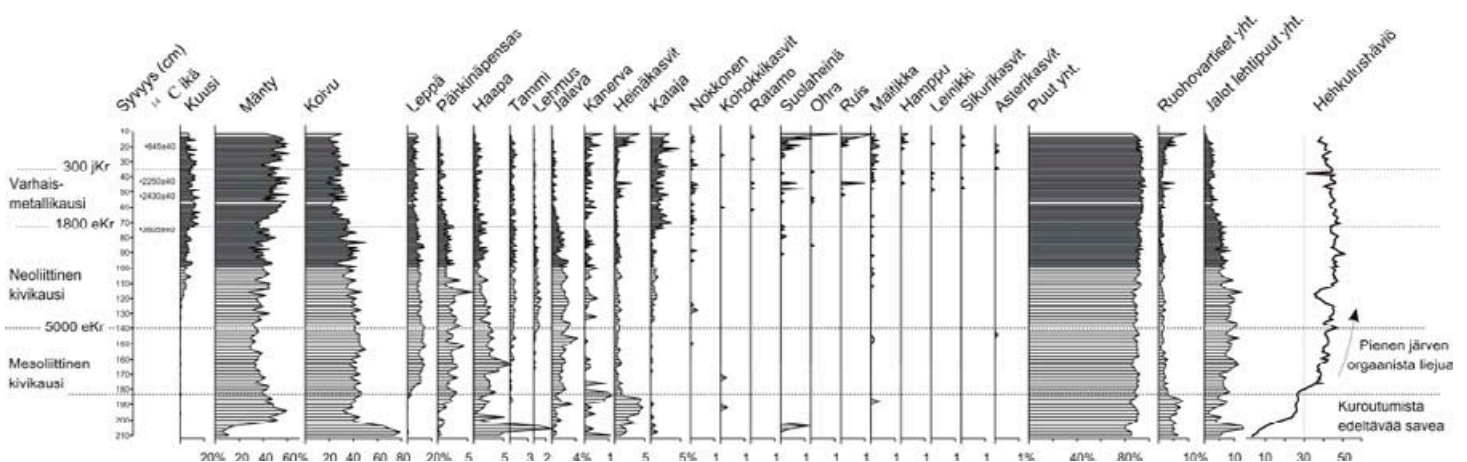
jopa 10 °C kenties alle sadassa vuodessa noin 11 500 vuotta sitten, ja muutamassa vuosisadassa sen jälkeen ilmasto lämpeni nykyisen kaltaiseksi eteläisessä Suomessa lukuun ottamatta aivan jäätikönääreistä kylmempää vyöhykettä. Jäätikön ja veden alta paljastunut maa oli aluksi autio ja kasviton. Ensin levisivät ruohovartiset kasvit ja varvut, mutta Repoveden alueen paljastuttua Yoldiamerestä noin 11 000 vuotta sitten valloitti koivu paljastuneet maa-alueet.

Kuvaan 6 on koottu muutamia, luonnon- ja ihmistoiminnan historian kannalta tärkeitä siitepölylajeja, jotka kuvaavat sekä luonnon että kulttuurimaiseman kehitystä kansallispuistossa. Katajajärven sedimentistä tehty hehikutushäviö-analyysi on kuvassa oikealla. Alimpien kerrostumien hehikutushäviöarvot ovat erittäin alaiset, mikä osoittaa sedimentin olevan savea. Tämä savi on peräisin jäätiköltä tulleista sulamisvesistä, jotka olivat lietteisiä. Niistä kerrostui pohjalle ensin vuosilustoista savea ja lopulta massiivista

savea ja hietaa. Siitepölyistä runsaimmin esiintyvät mm. koivun, haavan ja pajun sekä heinä- ja sarakasvien siitepölyt, jotka ovat kulkeutuneet sulamisvesien mukana ja ovat peräisin laajalta alueelta. Järviältäan kohottua Yoldiamerestä alkoi sen pohjalle kerrostua orgaanista ainesta, joka on peräisin järven omista eliöistä sekä järven sadealueelta. Hehikutushäviöanalyysissä tämä näkyy sedimentin vaihtumisena pienille järville tyypilliseksi, runsaasti orgaanista ainesta sisältäväksi liejuksi likimain tason 182 cm yläpuolella. Siinä eloperäinen aines on sekoittunut rannoilta huuhtoutuneeseen mineraaliainekseen, jonka osuus Repoveden kansallispuiston alueella on poikkeuksellisen vähäinen. Mineraaliaineksen vähäisyys tutkittujen järvien pohjakerrostumissa merkitsee sitä, että jääkaudenjälkeinen sedimenttikerros on epätavallisen ohut. Yleensä vastaavankokoisten eteläsuomalaisten järvien pohjalla on 3–6 metriä liejua.

Taulukko 2. Katajajärven sedimentistä suoritettujen radiohiilijajoitukset. Radiohiili-iat ilmoitetaan vuosina ennen nykyaikaa, BP (= before present) eli vuodesta 1950 taaksepäin radiohiilimenetelmällä määritettyinä vuosilukuina, jotka eroavat jonkin verran kalenterivuosisista. Kahdessa oikeanpuoleisessa sarakkeessa radiohiili-iat on kalibroitu vastaamaan kalenterivuosisia (Stuiver & Reimer 1993). Kalibrointitulokset ilmoittavat ajanjakson, jonka aikana näyte on 64 %:n ja 95,4 %:n varmuudella kerrostunut.

Lab.no	Syvyys (cm)	14C radiohiili-ikä BP	Ikä kalenterivuosisina 95.4 %:n tarkkuudella	Ikä kalenterivuosisina 64 %:n tarkkuudella
Ua-23503	20	845±40	1155–1280 jaa.	1160–1250 jaa.
Ua-23504	43	2250±40	325–200 eaa.	295–230 eaa.
Ua-23505	53	2430±40	565–400 eaa.	525–410 eaa.
Ua-23506	75	3605±40	2040–1880 eaa.	1980–1910 eaa.

Kuva 6. Siitepölyjen prosentuaaliset osuudet Katajajärven sedimentissä. Prosentit on laskettu kaikkien maakasvien siitepölyistä. Vaaka-suorat viivat kuvaavat laskettuja näytteitä. Ylimmän metrin siitepölynäytteet laskettiin jokaiselta sentiltä, välillä 100–210 cm siitepölynäytteet laskettiin joka toisen sentin välein. Hehikutushäviö (oikealla) mittaa eloperäisen aineksen määrää sedimentissä, ja se on sitä suurempi, mitä enemmän näytteessä on eloperäistä ainesta. Laatinut Teija Alenius.

Jääkauden päätyttyä ilmasto lämpeni nopeasti. Se saavutti nykytasonsa noin 7000 eaa. mutta lämpeni edelleen saavuttaen korkeimmat arvonsa noin 6000–2500 eaa., jolloin keskilämpötilat olivat noin 1,5–2 °C nykyistä korkeammat (Heikkilä & Seppä 2003). Katajajärven kuroutumisen jälkeisissä kerrostumissa mänty, koivu ja leppä näkyvät lisääntyneinä pölymäärinä. Lisäksi jalot lehtipuut, kuten pähkinäpensas, jalava ja tammi, muodostavat lähes 10 % maakasvien siitepölyistä, mikä kuvaa näiden lajien runsasta osuutta kasvilisuudessa. Lämpöhuipun aikana Etelä-Suomen metsät ovatkin muistuttaneet hyvin paljon nykyisiä Keski-Euroopan sekametsiä. Lehmuksen levittäytyminen Valkealan alueella näkyy siitepölydiagrammissa selkeänä lehmuksen siitepölyjen osuuden lisääntymisenä noin 145 cm:n syvyydestä alkaen. Valkealan Haukkasuosta vuonna 1976 laaditussa siitepölydiagrammissa on lehmuksen siitepölyjen yleistymisen iäksi saatu 6490+90 radiohiilivuotta ennen nykyaikaa (Tolonen & Ruuhijärvi 1976). Kun radiohiili-ikä kalibroidaan kalenterivuosi, saadaan lehmuksen yleistymisen ajankohdaksi noin 5440 eaa. Ikäarvio sopii hyvin yhteen Mikkelin Orijärvestä saatujen tulosten kanssa. Orijärvessä lehmuksen siitepölyt lisääntyvät aikavälillä 5490–5230 eaa. (Alenius ym. 2007), mikä vastaa likipitään mesoliittisen kivikauden (8000–5000 eaa.) loppua.

Vaikka Repoveden lähiympäristöstä, Puolustusvoimien ampuma-alueelta löydettiin inventoinnissa mahdollisesti mesoliittiselle kaudelle ajoittuva, useita tuhansia vuosia vanha asuinpaikka Mäntyharjun Kaljunkoskelta (ks. luku 2.5), Repoveden ympäristöhistoriaa kannattaa silti tarkastella viljelyn näkökulmasta vasta neoliittiselta kivikaudelta lähtien. Neoliittisen kauden (5100–1800 eaa.) alkua hahmottaa saviastioiden valmistustaidon leviäminen Suomeen. Sisämaan asuinpaikoilla oli noin 2800–1500 eaa. käytössä asbestikeramiikka, joka asbestiesiintymien perusteella oli todennäköisesti peräisin Saimaan alueelta (Lavento & Hornytzkyj 1996). Repoveden kansallispuiston välittömässä läheisyydessä sijaitsee myös kaksi esihistoriallista kalliomaalautta, jotka ajoittunevat kivikaudelle ja todistavat ihmisen liikkuneen alueella. Kivikauden ihmisen toiminta ei kuitenkaan näy juurikaan siitepölyanalyysissä, vaikka ajanjaksoa luonnehtivat monet laajat asuinpaikat mm. Saimaan alueella. Vasta kivikauden loppupuolella asuinpaikkoja alettiin

valita ennen kaikkea rannikkoalueilla myös karjanhoitoon ja paikoillaan pysyvään maanviljelyyn soveltuvilta paikoilta. Paikoillaan pysyvä elämäntyyli alkoi jättää ympäristöön entistä enemmän jälkiä, jotka on mahdollista havaita siitepölyanalyysin tuloksissa.

Metallinkäytön alkaminen toi mukanaan kulttuurin vielä nopeamman muutoksen. Suomen rannikon pronssikautinen (n. 1700–500 eaa.) asutus on tulkittu alkuperältään lähinnä skandinaaviseksi. Tämä ns. läntisen pronssikauden kulttuuri vaikutti rannikkoalueella, ennen kaikkea Lounais-Suomessa, mutta se ulottui idässä aina Viipurinlahdelle ja pohjoisessa aina Tornionjoelle saakka. Sen keskeisiä näkyviä tuntomerkkejä, hiidenkiukaita, on löydetty runsaasti myös Suomenlahden rannikolta. Vaikka läntisen pronssikulttuurin vaikutusalueen ei yleensä katsota ulottuneen syvälle sisämaahan, esim. Valkealaan tai Etelä-Saimaan alueelle sisämaan suuntaan, aluetta voidaan hyvinkin pitää rannikon ja sisämaan, siis itäisen pronssikulttuurin, vaihettumisvyöhykkeenä. Maamme itäinen pronssikulttuuri tunnetaan paremmin nimellä varhaismetallikausi. Näin siitä syystä, että metallin määrä on alueella hyvin vähäistä.

Itä-Suomessa likimain vastaavaa ajanjaksoa kuvaa käsite varhaismetallikausi. Se merkitsee ajanjaksoa, jolloin metallia – pronssia ja myöhemmin rautaa – oli jonkin verran käytössä. Varhaismetallikausi ajoitetaan kuitenkin Suomen rannikon pronssikautta pitemmälle ajanjaksolle. Tämän ajanjakson katsotaan alkavan noin 1800 eaa. ja päättyvän noin 300 jaa. Sen myöhäisvaiheeseen liittyy Katajajärven siitepölyhistorian mielenkiintoisin ajanjakso. Varhaismetallikauden asutus oli sisämaassa liikkuvaa ja siitä on jäänyt jäljelle tavallisesti vain pienehköjä asuinpaikkoja (ks. luku 2.10).

Siitepölyanalyysissä tavallisimmin esiintuvia puulajeja ovat edelleen mänty, koivu ja leppä, mikä kuvastaa näiden puiden valta-asemaa neoliittisella kivikaudella. Kuusi on nykyisistä valtaapuistamme suhteellisen myöhäinen tulokas. Pohjois-Euroopan järvistä ja suoturpeista löydettyjen makrofossiilien ja siitepölyjen perusteella on osoitettu, että kuusi on levinnyt länteen Pohjois-Venäjältä ja saavuttanut Itä-Suomen vasta noin 6 000 vuotta sitten. Läntiseen Ruotsiin kuusi levisi vasta noin 2 500 vuotta sitten (Giesecke & Bennett 2004). Repoveden tuloksissa kuu-

sen yleistymisen yhdeksi pääpuulajeista näkyy kuusen siitepölyjen lisääntymisenä Katajajärven siitepölydiagrammissa noin 120 cm:n syvyydeltä alkaen. Valkealan Haukkasuolla kuusen yleistymiseksi on saatu ajoitus 3230 eaa. ja Mikkelin Orijärvellä noin 3790 eaa. Nämä aika-arviot sopivat karkeiksi ikä-arvioiksi kuusen yleistymisestä myös Repovedellä.

Myöhäiselle Holoseenikaudelle (noin 2500-luvulta eaa. nykyaikaan asti) tultaessa vuosittainen keskilämpötila on vähitellen laskenut noin 1–5 asteella (Heikkilä & Seppä 2003). Ilmaston viileneminen kohti nykyaikaa näkyy Katajajärven siitepölydiagrammissa jalojen lehtipuiden, mutta myös lepän siitepölyosuus tasaisena vähene- misenä; vastaavasti kuusen osuus lisääntyy tasaisesti. Tämä kuvastaa hyvin ilmaston viilentymistä kohti nykyaikaa ja metsien hidasta muuttumista havupuuvaltaisiksi.

Ensimmäiset, todennäköisesti ihmistoiminnan aikaansaamat muutokset Katajajärven pohjasedimentin siitepölylajistoon ajoittuivat kivikauden lopulle, aikaan noin 2400–2200 eaa. Tämä näkyy suolaheinän ja nokkosen lisääntymisenä ja jopa yksittäisen ohran siitepölyn ilmaantumisenä noin 2200 eaa. Vaikka yksittäisen viljan siitepölyhavainnon perusteella on vielä mahdotonta tehdä varmoja tulkintoja, yhdessä samanaikaisen suolaheinän esiintymisen kanssa ne antavat aihetta olettaa Repoveden alueella liikkuneiden ihmisten tehneen varhaisia viljelykokeiluja alueella. Aiemmissä siitepölytutkimuksissa on löydetty vastaavia varhaisia ohran siitepölyjä erityisesti lounaisesta saaristosta sekä Turun ympäristöstä, mutta myös sisämaasta, mm. Lammilta ja Keuruulta noin 2000 eaa. (Vuorela & Hicks 1996).

1.2.2 Varhaismetallikausi ja varhainen viljely

Katajajärven siitepölyaineistossa katajan siitepölyt lisääntyvät voimakkaasti noin 1950 eaa. (radiohiiliajoituksen mukaan) samaan aikaan kun männyn sekä koivun siitepölyjen suhteellinen osuus vähenee. Myös jalojen lehtipuiden väheneminen samaan aikaan katajan siitepölyosuuden lisääntymisen kanssa näkyy selkeästi. Yhdessä nämä muutokset kuvastavat valoisuuden lisääntymistä metsissä, sekä hakamaille tyyppillisen maiseman lisääntymistä. Nämä kaikki viittaavat olosuhteisiin, jotka ovat todennäköisesti seurausta karjan laidun-

nuksesta. Kuusi, harmaaleppä ja kataja ovat hyötyneet metsien laiduntamisesta, koivu puolestaan on kärsinyt siitä. Metsälaidunnus on luultavasti osaltaan niukentanut jalojen lehtipuiden, erityisesti lehmuksen, osuuksia. Katajan siitepölyarvot pysyvät kohonneina läpi varhaismetallikauden, mikä viittaa siihen, että alueella on ollut jatkuvasti jonkin verran maiseman avoimuutta ylläpitävää toimintaa. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on saatu myös Mikkelistä sekä Uukuniemeltä tehdyissä siitepölyanalyysissä, joissa ensimmäiset, todennäköisesti ihmistoiminnan aikaansaamat muutokset on myös ajoitettu varhaismetallikauden alkuun ajanjaksolle 1880–1600 eaa. (Alenius ym. 2007, Alenius & Laakso 2006).

Kaikkein varhaisimpaan viljelyyn liittyviä viljan siitepölyhavainnoja ei Katajajärven siitepölyaineistossa löytenyt, mutta varhaismetallikauden alkupuolelle ajoittuvia viljelyhavainnoja on löydetty Luumäeltä (Tomminen 2005) ja Taipalsaarelda (Vuorela 1994). Luumäen Niemenkylä sijaitsee Lappeenrannasta noin 40 km lounaaseen, ja siellä varhaisen viljelykokeilun iäksi saatu radiohiiliajoituksella 3050 ± 55 BP, mikä kalibroituuna ajoittuu noin 1400–1260 eaa. Taipalsaarella, noin 13 km Lappeenrannasta pohjoiseen, on siitepölytodisteita viljelystä noin 1400-luvulta eaa. (Vuorela 1994).

Kiinnostavaa on, että myös Valkealan Tenjärven siitepölyanalyysi osoittaa sekä ihmisen vaikutusta että ensimmäisiä merkkejä viljelystä noin 1400 eaa. Ihmisen vaikutus näkyy myös hiilipartikkelien lisääntymisenä. Tenjärven havainnot voidaan tulkita varhaiseksi viljelyksi. Siitepölyanalyysin tekijän Mirjami Tolosen (1997) mukaan jatkuva viljely alueella alkaa kuitenkin vasta n. 1000–1200 jaa. Näin ollen näyttää siltä, että Katajajärven analyysi osoittaa varhaisen kasviviljelyn jatkuvuutta.

Varhaismetallikaudelle ajoittuvat asuinpaikat poikkeavat selvästi neoliittisen kivikauden asuinpaikoista. Verrattuina moniin neoliittisen kivikauden laajoihin asuinpaikkoihin varhaismetallikauden asuinpaikat ovat varsin pieniä. Niistä tunnetaan vain harvoissa tapauksissa asumuspainanteita, jotka puolestaan ovat hyvin tavallisia kivikautisilla kohteilla. Asuinpaikat heijastavat useimmiten liikkuvaa ja luonteeltaan tilapäisempää asutusmallia kuin neoliittisella kivikaudella. Koska varhaismetallikauden kohteita on myös lukumääräisesti selvästi vähemmän kuin neoliittisia,

tämän voidaan ajatella viittaavan alueelle tullessiin asukkaisiin, joilla oli käytössään uutta tietotaitoa (Lavento 2001). Siitepölyanalyysin tulokset puolestaan ilmentävät selkeää muutosta – metsien valoisuuden lisääntymistä – varhaismetallikaudelle tultaessa. Tämä sopinee yhteen arkeologisen aineiston perusteella syntyneen oletuksen kanssa, jonka mukaan alueella olisi omaksuttu tai sinne olisi saapunut tietotaitoa kaskiviljelystä.

Varhaismetallikauden loppu on Suomessa vielä jossain määrin puutteellisesti tunnettu ja vaikeatulkintainen kausi, johon liitettävissä oleva arkeologinen aineisto on monilla alueilla selvästi harvinaisempaa kuin neoliittiselle kivikaudelle ajoittuva aineisto (Lavento 2001). Noin 2000 vuoden mittainen ajanjakso on kuitenkin pitkä, ja sen sisällä on erotettavissa useita alueellisia ja ajallisia traditioissa tapahtuneita muutoksia. Maanviljelyksen jälkiä on havaittavissa kokojakson ajan, mutta pääosin ne ovat hyvin niukoja ja ajoittaisia. Siitepölyanalyysit ovat monin paikoin viitanneet siihen, että monilla alueilla tapahtuneista viljelykokeiluista huolimatta merkit maanviljelystä näyttävät lakkaavan ajanjakson loppupuolella (vuosisadat ajanlaskun alun molemmin puolin).

Repovesi muodostaa kuitenkin kiinnostavan poikkeuksen, sillä Katajajärven siitepölyanalyysi viittaa aivan päinvastaiseen tulokseen. Repoveden Katajajärvestä tehdyssä profiilissa ihmisen vaikutus muuttuu selemmäksi varhaismetallikauden loppupuolelle tultaessa ja tehty siitepölyanalyysi tavoitti noin 660 eaa. alkavan viljelyjakson. Löydetyt viljan siitepölyt olivat vuodesta 660 eaa. ohran siitepölyjä, mutta noin 470 eaa. mukaan tuli myös rukiin siitepölyjä. Tähän viljelyvaiheeseen liittyi runsaasti myös muita ihmistoiminnan seurauksena runsastuvia siitepölyjä. Näitä ovat mm. heinät, nokkonen ja suolaheinä. Merkit viljelystä vähenevät selkeästi noin 260 eaa. Vielä tämän jälkeenkin siitepölyprofiilissa oli näkyvissä ohran ja hampun siitepölyjä noin 190 jaa. saakka. Vastaavia varhaismetallikauden lopulle ajoittuvia viljelyhavaintoja on löydetty Lappeenrannan Kauskilasta (Tomminen 2005), jossa viljan siitepölyjä esiintyi jatkuvasti likipitäen ajanlaskun alusta lähtien. Myös Mikkelin Orijärven siitepölyanalyysissä (Alenius ym. 2007) selkeät merkit ihmisen maisemaa muokkaavasta toiminnasta ilmaantuivat noin 500 eaa., kuitenkin ilman viljelystä kertovia viljan siitepölyhavaintoja. Tulok-

sia tulkittaessa on kuitenkin huomioitava, että itsepölytteisen ohran siitepölyt leviävät huonosti, ja ne näkyvät siitepölyanalyysissä vain silloin kun ohraviljelmät ovat sijainneet näytteenottokohteen välittömässä läheisyydessä (Vuorela 1973, Bakels 2000). Siitepölyanalyysin antamaan kuvaan viljelyhistoriasta vaikuttaa lisäksi se, että ohra on varhaisimpia viljelykasveja Suomessa, kun taas tuulipölytteisenä runsaita määriä siitepölyä tuotava ruis vakiinnutti asemansa viljelykasvina vasta rautakaudella. Tuloksissa nousee helpoimmin esiin laajoilla alueilla tapahtunut kaskiviljely, jossa ruis on pääasiallinen kaskipeltojen viljelykasvi.

Varhainen viljelyperiodi varhaismetallikauden lopulla herättää kysymyksen, missä määrin siitepölyt heijastavat paikallista, Katajajärven ympäristössä tapahtunutta ihmistoimintaa. Siitepölyanalyysin tulosten tulkintaa vaikeuttavat edellä mainitun siitepölyjen tuotto- ja leviämiso-minaisuuksien erojen aiheuttaman vääristymän lisäksi myös useat muut menetelmään liittyvät epävarmuustekijät. Yksi palynologian perustavaa laatua olevista ongelmista onkin siitepölyjen lähdealueen määrittely. Yleispiirteisään suurten järvien siitepölykoostumus edustaa alueellista, maisematason siitepölykoostumusta, kun taas pienet lammet heijastavat aivan lammen lähiympäristön siitepölykoostumusta. Suurissa järvissä pienet kasvillisuuslaikut eivät näy, sillä suuri taustapölyn määrä peittää alleen paikallisen kasvillisuuden rakenteen (Sugita 1994). Siitepölyjen lähdealueeksi on laskettu noin 600–800 metriä järvissä, joiden säde on 250 m (Sugita 1994), ja tämä sopisi karkeaksi arvioksi myös Katajajärven siitepölyjen lähdealueesta. Siitepölyjen lähdealueen kokoon vaikuttavat kuitenkin myös monet muut, vaikeasti arvioitavat tekijät. Tällaisia ovat mm. maiseman avoimuus, valuma-alueen koko sekä järveen virtaavat joet ja purot, jotka voivat kuljettaa mukanaan huomattavia määriä siitepölyä. Lisäksi on huomioitava siitepölyjen toisistaan eroavat leviämiso-minaisuudet.

Repoveden siitepölyanalyysi on arkeologisesti poikkeuksellisen mielenkiintoinen kolmesta syystä. Ensiksikin se edustaa kaskiviljelystä, jota on harjoitettu nykynäkökulmasta täydellisessä erämaassa, alueella, jota on vaikeaa kuvitella maanviljelyn kannalta mielenkiintoiseksi. On kuitenkin otettava huomioon ajanjaksoon liittyvät viljelyvälineet. Varsinaisia peltoja ei ollut olemassa vaan viljely – niin peltojen raivaaminen kuin sadonkorjuukin

– tapahtui kokonaan ihmisvoimin. Sato korjattiin mahdollisesti jo tässä vaiheessa raudasta valmistetuin välinein, mutta myös kiviset tai luiset sirpfit ovat saattaneet olla käytössä. Myös raivatun alueen kyntäminen – sikäli kuin sitä edes tehtiin – tapahtui ihmisvoimin.

Toiseksi viljelyn kohteeksi valittiin usein kivikkoisia, jyrkkiä rinteitä, joiden läheisyydessä oli lämpöä varastoivia kallioita. Näin tehtiin todennäköisesti siitä syystä, että alueelta saatiin tuottoisa sato. Hallaa ei myöskään tarvinnut pelätä. Kolmas keskeinen piirre Repoveden alueessa on se, että siitepölyprofiili osoittaa viljelyperiodin jatkuneen noin 900 vuotta. Vaikka viljellyt rinteet olisivat välillä jääneetkin kesannolle, ne säilyivät merkityksellisenä hyvin pitkän ajanjakson. Tämä osoittaa asutuksen jatkuvuutta ajanjaksona, joka on arkeologisten löytöjen osalta hyvin niukkaa.

1.2.3 Viljelyn uusi alku 1200-luvulla jaa.

Selkeä viljelyn uusi alku ja maankäytön tehostuminen on Katajajärven tuloksissa nähtävissä ristiretkiäjäällä 1200 jaa. Siitepölydiagrammissa tämä näkyy erityisesti rukiin ja suolaheinän siitepölyosuuden voimakkaana lisääntymisenä. Suolaheinän lisääntyminen on yhteydessä kaskiviljelyyn, sillä suolaheinä oli kaskipeltojen yleisin rikkaruoho. 1200-luvun alussa rukiin siitepölyosuuden lisääntyessä voimakkaasti pääpuulajien, kuusen, männyn koivun ja lepän, siitepölyosuus vähenee. Samaan aikaan ruohovartisen kasvillisuuden ja erityisesti heinien siitepölyosuus lisääntyy kuvaten yleistä maaston avautumista ja niittyjen osuuden kasvua. Yleispiirteissään Katajajärven tuloksissa näkyvä viljelyn voimistuminen 1200-luvulle tultaessa kertoo saman kuin Itä-Suomen tutkimusten tulokset, joiden mukaan 1200-luvulle mennessä maanviljely oli varsin vakiintunutta useilla nykyisen Savon ja Pohjois-Karjalan alueilla (Grönlund 1995). Samantyyppisiin tuloksiin päädyttiin myös niin ikään Valkealassa sijaitsevan

Tenjärven analyyseissä (Tolonen 1997). Myös Laatokan Karjalassa sekä Karjalankannaksella on nähtävissä selvä maankäytön ja viljelyn voimistuminen viikinki- ja ristiretkiäjäällä noin 1000–1250 jaa. (esim. Simola 2003).

Koska sedimentin pintaosa on löyhää ja tiivistymätöntä alempiin kerroksiin verrattuna, näytteenotto kaikkein ylimmistä kerroksista on erittäin vaikeaa. Tästä syystä siitepölydiagrammi ei ulotu aivan nykyaikaan. Ylimpien tasojen voidaan olettaa edustavan 1800-lukua, jolloin kaskikulttuuri ulottui historiallisten lähteiden mukaan koko Repoveden alueelle. Rukiin ja suolaheinän runsaat havainnot ilmentävät kaskiviljelyä, katajan ja heinäkasvien runsaus niittyjen ja laidunmaiden suurta osuutta. Asutus on kuitenkin ollut ainakin 1200-luvulta lähtien kiinteää, mitä kuvastaa mm. hampun yhtenäisen esiintyminen 1200-luvulta ylimpiin näytteisiin saakka sekä monet muut vakinaisen asutuksen seurauksena runsastuvat rikkaruohot, kuten asteri-sikurikasvit sekä ratamo.

Kiinnostava ilmiö arkeologista tietoa ja siitepölyanalyyseissä tehtyjä havaintoja yhdistettäessä on se, että monissa tapauksissa siitepölyanalyytit osoittavat alueella harjoitetun viljelyä jonkin verran aikaisemmin kuin mihin arkeologiset havainnot viittaavat. Sama ilmiö näkyy myös Valkealassa (ks. luvut 3.1.2 ja 3.4.2). Kaskiviljelyn tapauksessa ilmiö lienee ymmärrettävissä siten, että kaskiviljely ei edellytä asuinpaikkojen sijaitsemista lähiympäristössä. Sitä voidaan, ja kannattaakin, harjoittaa aivan muualla kuin missä pysyvät asuinpaikat sijaitsevat. Peltoviljelyn osalta tilanne on toinen. Pellot sijaitsevat asuinpaikkojen lähialueilla. Kuitenkin vielä 1200-luvulla jaa. tilanne on saattanut olla se, että vaikka asutusta ei ole ollut aivan Repoveden lähimaastossa, alue on silti ollut viljelyn kannalta houkutteleva. Joka tapauksessa viljelyn lisääntyminen kertoo rautakautisen asutuksen tiivistymisestä, väestönkasvusta ja yhä uusien alueiden asuttamisesta.

2 Repoveden ja lähiympäristön arkeologiaa

2.1 Esihistorian ajanjaksot

Teemu Mökkönen

Esihistoriallinen aika jaetaan laajoihin ajallisiin osiin työkalujen valmistusmateriaalin perusteella. Tanskalaisen arkeologin Christian Jürgensen Thomsenin 1836 luoma esihistorian ns. kolmiperiodijako kivi-, pronssi- ja rautakauteen on yleismaailmallinen (kuva 7), tosin periodien ajoitus vaihtelee alueittain. Myöhemmin kivi- ja pronssikauden väliin on sijoitettu vielä kuparikausi. Suomen arkeologiassa ei puhuta kuparikaudesta, vaikka maamme löytöaineistoissa on joitakin kivikauden lopulle ajoittuvia kupariesineitä.

2.1.1 Kivikausi

Esihistorian laajoja linjoja kuvaavan kolmiperiodijaon sisällä aikaa jäsennellään tarkemmin erilaisten kulttuurivaiheiden avulla. Kivikausi esimerkiksi jaetaan kolmeen pääjaksoon, joista vanhimman eli paleoliittisen kauden löytöjä ei Suomesta toistaiseksi varmuudella tunneta (vrt. luku 2.5). Suomessa kivikausi jaetaan siksi yleisesti aikaan ennen keramiikan valmistustaidon oppimista, jota kutsutaan mesoliittiseksi (”keskimmäiseksi”) kivikaudeksi, ja keramiikan valmistuksen osaaviin kulttuureihin, jotka kuuluvat neoliittiseen (”uuteen”) kivikauteen. Neoliittinen kivikausi pitää määritelmänä sisällään keramiikan valmistustaidon lisäksi myös siirtymisen maanviljelyyn. Suomessa ensimmäiset merkit maanviljelystä ilmaantuvat pääsääntöisesti vasta paljon keramiikan valmistustaidon omaksumisen jälkeen. Tämän takia Suomen keramiikkaa valmistavia ja pyyntielinkeinoista toimeentulonsa saavia kulttuureja kutsutaan joskus myös subneoliittisiksi kulttuureiksi, erotuksena eteläisemmän Euroopan

maanviljelyä harjoittavista ”täysin neoliittisista” kulttuureista.

Suomen mesoliittisen kivikauden kulttuuria kutsutaan ensimmäisen löytöpaikan mukaisesti myös nimellä Suomusjärven kulttuuri. Neoliittisellä kivikaudella aikaa on perinteisesti hahmotettu keramiikan valmistustekniikan ja koristelutapojen muutoksia seuraten. Esimerkkinä tällaisesta on mm. tyypillisen kampakeramiikan aika. Aikaisemmin keramiikan valmistuksessa tapahtuneiden muutosten katsottiin seuraavan toisiaan ajallisesti, jolloin puhuminen keramiikkatyölin mukaisesta kulttuurista tuntui luontevalta. Nykyisin on todettu, että eri keramiikkatyölien käyttöajat menevät ajallisesti limittäin, tosin sanoen aikaisemmin eri-ikäisinä pidettyjä keramiikkatyölejä on valmistettu suhteellisen laajasti samanaikaisesti.

2.1.2 Metallikaudet

Nykyisin Suomen pronssikauden katsotaan alkavan n. 1800 eaa. Rannikkoalueilla kulttuurikuva muistuttaa Skandinavian pronssikautista kulttuuria, ja rannikkoalueen arkeologiassa pronssikausi jaetaan usein lyhyempiin ajanjaksoihin Skandinavian pronssisten esinetyyppien muutokseen perustuvan pronssikauden sisäisen periodijaon mukaisesti (ns. Monteliuksen periodit). Rannikolla pronssikauden katsotaan päättyvän noin vuoden 500 eaa. tienoilla.

Sisämaassa pronssikauden ja rautakauden alun (alkaen n. 500 eaa.) välillä materiaalisessa kulttuurissa ei tapahdu suuria muutoksia, minkä takia sisämaan alueilla aikaväliä n. 1800 eaa. – 200/400 jaa. kutsutaan yleisesti varhaismetallikaudeksi.

Rautakauden sisäinen periodijako (kuva 8) poikkeaa kivikauden ja pronssikauden aikakausien jaosta olennaisesti siinä, että aikakausien ja-

Kuva 7. Suomen esihistoriallisten ajanjaksojen pääjako.

ko perustuu Etelä- ja Keski-Euroopan historiaan. Suomen esihistoriaa, eli kirjallista tietoa edeltävää aikaa, jaotellaan osin eteläisemmän Euroopan historiallisen ajan periodijaon mukaisesti. Esimerkiksi Merovingiaika (600–800 jaa.) on saanut nimensä Frankkien hallitsijasuvun mukaan.

2.1.3 Historiallinen aika

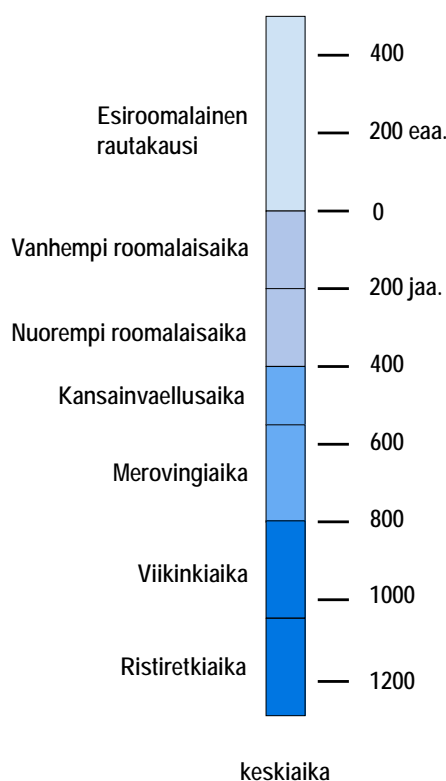
Esihistorian viimeistä ajanjaksoa, ristiretkiaikaa, seuraa historiallisen ajan ensimmäinen ajanjakso, keskiaika. Siirtyminen esihistoriallisesta ajasta historialliseen aikaan tapahtuu Suomen eri osissa eriaikaisesti. Lounais-Suomessa historiallisen ajan katsotaan alkavan ensimmäisistä ruotsalaisten Suomeen tekemistä ristiretkistä, n. 1150 jaa. Esihistoriallinen aika väistyy ruotsalaisen ja kirkollisen hallinnon levittäytyessä yhä laajemmalle alueelle. Hämeessä keskiaika alkaa 1200-luvulla, ja Savossa ja Itä-Suomessa vasta vuoden 1300 tienoilla.

2.2 Ajoitusmenetelmät

Wesa Perttola

Eräs arkeologian perustavanlaatuisimmista kysymyksistä on, minkä ikäisiä havaitut ilmiöt ovat. Arkeologian omat ajoitusmenetelmät, kuten typologia ja stratigrafia, ovat suhteellisia, toisin sanoen niiden avulla voidaan karkeasti päätellä, onko ilmiö vanhempi, saman ikäinen vai nuorempi kuin jokin toinen. Poikkeuksena ovat esim. rahalöydöt, joiden valmistusajankohta saatetaan tietää historiallisten lähteiden yms. perusteella hyvinkin tarkasti. Tosin nekään eivät ajoita muita samassa yhteydessä tavattuja löytöjä suoraan – rahat kun ovat voineet olla käytössä pitkäänkin – vaan antavat ajallisen kiinnekohdan. Rahan kanssa samasta, suljetusta yhteydestä tavatut löydöt eivät voi olla rahaa vanhempia, nuorempia kylläkin.

Luonnontieteellisistä ajoitusmenetelmistä rannansiirtymiskronologia antaa vastaavia ajallisia kiinnekohtia sille, milloin tietty alue on ollut veden pinnan yläpuolella ja maalla sijainnut muinaisjäännos on voinut syntyä. Menetelmän taustalla on maankohoaminen, jonka aiheuttaa maankuoren hidaskalautuminen tasapainoon mannerjään valtavan massan jäljiltä. Nopeinta maankohoaminen on Pohjanmaalla (nykyään n. 8 millimetriä vuodessa) ja hitainta Kaakkois-Suo-

Kuva 8. Rautakauden sisäinen periodijako. Historiallisen ajan alku on merkittynä Savon arkeologisen kronologian mukaan.

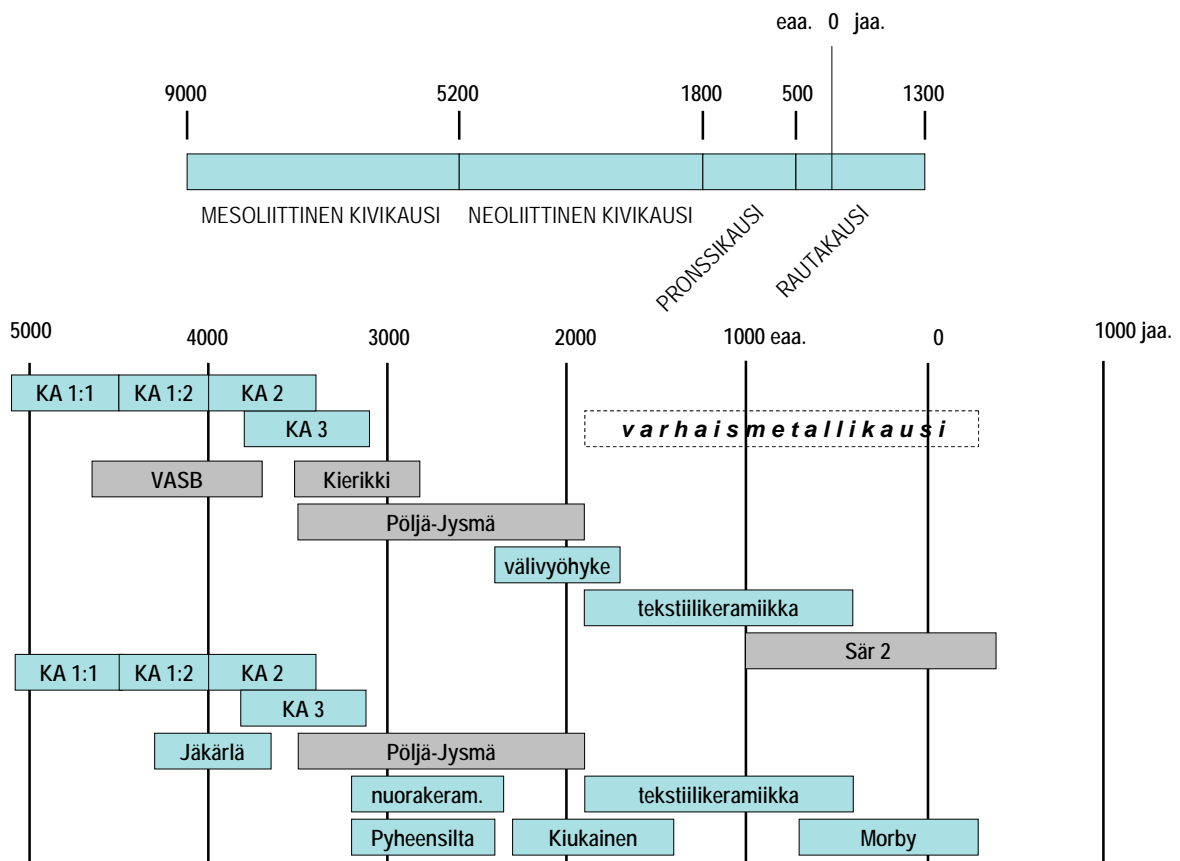
messä. Valkealan tienoilla maa nousee nykyään n. 2–2,5 mm vuodessa (Kakkuri & Virkki 2004: 169). Suomi siis kallistuu hitaasti kohti kaakkoa, joten merenrannan lisäksi myös sisämaan vesistöt ovat muuttuneet maankohoamisen vaikutuksesta. Kivikaudella asutuksen on yleisesti katsottu olleen pitkälti rantasidonnaista, jolloin asuinpaikat voidaan ajoittaa melko luotettavasti, kunhan alueen vesistöhistoria ja kohteiden korkeudet merenpinnasta tunnetaan. Erilaisia aktiviteettialueita on varmasti ollut myös kauempana rannasta kautta esihistorian, mutta ne ovat lyhytaikaisempina ja pienempialaisempina vaikeampia havaita kuin varsinaiset asuinpaikat.

Tärkeimmät absoluuttiset ajoitusmenetelmät Suomen arkeologiassa ovat radiohiiliajoitus ja dendrokronologia. Näistä ensinnä mainittu perustuu hiilen radioaktiiviseen isotooppiin ^{14}C , jota syntyy jatkuvasti ilmakehän yläosissa ja kulkeutuu yhteyttämisen ja ravintoketjujen kautta kaikkeen elolliseen. Eliön kuollessa ^{14}C :n kertyminen loppuu ja sen määrä alkaa vähentyä puoliintumisaikansa (5730±40 vuotta) mukaisesti. Mittaushetkellä jäljellä olevasta ^{14}C :stä voidaan laskea näytteelle radiohiili-ikä n. ±25 – ±150

vuoden tarkkuudella. Ikä ilmoitetaan vuosina ennen nykyhetkeä (BP = Before Present), joksi on valittu vuosi 1950. ¹⁴C:n määrä ilmakehässä ei kuitenkaan ole ollut täysin vakio, vaan se riippuu mm. auringon aktiivisuudesta. Tämän vuoksi radiohiilivuodet eivät suoraan vastaa aurinkovuosia vaan ne joudutaan kalibroimaan. Kalibroitikäyrät on muodostettu ajoittamalla näytteitä, joiden ikä tunnetaan tarkasti historiallisten lähteiden tai jonkin muun menetelmän avulla. Tässä kirjassa esitetty kronologia perustuu aurinkovuosiin ja kalibroituihin ajoituksiin ellei toisin mainita. Muualla kirjallisuudessa käytetään yleisesti myös

lyhenteitä cal. BC ja cal. AD erottamaan kalibroidut ajoitukset muista.

Dendrokronologia perustuu puiden vuosilustoihin, joiden paksuudet vaihtelevat paikallisen ilmaston mukaan. Samalla alueella kasvaneiden puiden lustot ovat siten vastaavan paksuisia, jolloin siellä eri aikoina kasvaneista puita voidaan yhdistellä pidemmäksi lustosarjaksi. Esim. Lapis-männyn vuosilustoista on saatu rakennettua yli 7 000 vuoden mittainen sarja, johon ajoitettavia näytteitä voidaan verrata. Jos näytteessä on tallella vuosilustoja puun pintaosaan asti, voidaan näytteen kaato- tai kuolinvuosi selvittää vuoden tarkkuudella.

Kuva 9. Kymenlaakson esihistoriallisten keramiikkatyyppien ajoitukset kivikaudelta varhaiseen rautakauteen. Kaavion ylempi osa kuvaa pohjoisen Kymenlaakson järvalueen kehitystä. Kaavion alempi osa kuvaa Kymenlaakson rannikon kehitystä. Laatinut Teemu Mökkönen.

Selitteet:

Pohjois-Kymenlaakso (ylempi kaavio). Ka1:1 = vanhempi varhaiskampakeramiikka, Ka1:2 = nuorempi varhaiskampakeramiikka, Vasb = varhainen asbestikeramiikka, Ka2 = tyypillinen kampakeramiikka, Ka3 = myöhäiskampakeramiikka, Kierikki–Pöljä–Jysmä = asbestikeraamisia ryhmiä, välvyyöhyke = kampakeramiikan ja nuorakeramiikan yhteisvaikutteista syntynyt keramiikkatyyppi, Tekstiilikeraamikka = itäisen pronssikauden keramiikkaa, Sär2 = itäisen pronssikauden ja rautakauden alun keramiikkaa,

Kymenlaakson rannikko (alempi kaavio). Ka1:1 = vanhempi varhaiskampakeramiikka, Ka1:2 = nuorempi varhaiskampakeramiikka, Vasb = varhainen asbestikeramiikka, Jäkärä = rannikkoalueen keraaminen ryhmä, Ka2 = tyypillinen kampakeramiikka, Ka3 = myöhäiskampakeramiikka, Pöljä–Jysmä = asbestikeraamisia ryhmiä, nuorakeramiikka = sotakirveskulttuurin keramiikkaa, Pyheensilta = myöhäiskivikautinen keraaminen ryhmä, Kiukainen = kivikauden lopun ja pronssikauden alun keraaminen ryhmä, Tekstiilikeraamikka = itäisen pronssikauden keramiikkaa, Morby = rannikon rautakauden alun keraaminen ryhmä.

Kun aikaväli, jolloin esim. tiettyjä esinetyyppejä tai -tyylejä käytettiin, on saatu ajoitettua riittävällä tarkkuudella, voidaan jatkossa muualta löytyviä vastaavia esineitä käyttää kohteiden iän selvittämisessä. Näin ollen esim. jo muuttaman sopivan keramiikanpalan avulla pystytään antamaan asuinpaikan iästä jonkinlainen arvio. Stratigrafian eli maaperän kerrosjärjestyksen perusteella alemmat kerrokset tai rakenteet ovat ylempänä olevia vanhempia, jos kerrokset eivät ole häiriintyneet ihmistoiminnan tai luontaisten prosessien vaikutuksesta. Jo pelkästään kerroksellisuutta tarkkailemalla voidaan siten usein päätellä, mitkä ilmiöt ovat nuorempia, samanaikaisia tai vanhempia suhteessa toisiinsa, mutta niiden tarkempaa ikää tai ajallista eroa ei pystytä näin selvittämään. Jos jokin ilmiöistä saadaan ajoitettua tarkemmin esim. radiohiilimenetelmällä, voidaan myös muille antaa ajoitus edellä kuvatulla tavalla suhteessa tähän tulokseen.

2.3 Arkeologiset inventointitutkimukset

Oula Seitsonen

*”...Kaivaus kertoo paljon pienestä alueesta, inventointi kertoo vähän suuresta.”
(Bahn 1999: 23)*

Tässä luvussa esitellään lyhyesti arkeologista inventointia ja sen menetelmiä. Lisäksi kuvaillaan eriaikaisten kohteiden sijoittumista sekä tavallisia niiltä tavattavia löytötyyppejä.

Arkeologisia kenttätutkimuksia suoritetaan pääasiassa kahta lajia: kaivauksia ja inventointeja. Näistä kaivaukset ovat suurelle yleisölle usein tunnetuimpia (vrt. Pälsi 1939, Kivikoski 1961: 7, Huurre 1998: 19). Inventoinnit, eli uusien muinaisjäännösten paikannustutkimukset, ovat kuitenkin suojelun, maankäytön suunnittelun, tutkimuksen ja matkailun tarpeiden kannalta ehkä tärkeimpiä arkeologisia perustutkimuksia (esim. Huurre 1973, Takala 1998: 76, Purhonen 2000). Inventoinnissa arkeologien päämääränä on tavallisesti paikantaa tietyltä alueelta erilaisia, ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä (Renfrew & Bahn 2000: 74).

Inventointeja suoritetaan erilaisia tavoitteista ja tutkimuskysymyksistä riippuen. Runsaimmin maassamme tehdään maankäytön suunnitteluun

liittyviä muinaismuistolain määrittelemiä tutkimuksia, joissa kartoitetaan rakennussuunnitelmien uhkaamien alueiden muinaisjäännöskanta (Takala 1998: 76). Lisäksi inventointeja voidaan suorittaa yksinomaan tieteellisistä lähtökohdista. Joitakin tavallisimpia tieteellisiä inventointimenetelmiä ovat täsmä- ja periodi-inventoinnit (esim. Lavento 2000, Renfrew & Bahn 2000: 74–79). Viime aikoina inventointeja on tehty usein myös erilaisia matkailullisia tavoitteita silmällä pitäen.

Tutkimusinventoinneissa pyritään usein paikantamaan mahdollisimman tarkasti ja perusteellisesti jonkin rajatun alueen koko muinaisjäännöskanta. On kuitenkin muistettava, että inventointi ei koskaan paljasta kaikkia alueella aikojen saatossa sijainneita muinaisjäännöksiä, vaan se on aina tutkijoiden luoma otos menneisyydessä vallinneesta todellisuudesta (Saukkonen 2000, Tuovinen 2000). Myöskään onnekkaiden sattumien osuutta inventoinnin tuloksiin ei sovi vähätellä: tietyissä olosuhteissa jollain paikalla ei mahdollisesti ole mitään havaittavaa, kun taas jonain toisena päivänä muinaisjäännös voi olla hyvin selkeä. Esimerkiksi sateen jälkeen maanpinnalla olevat puhtaaksi peseytyneet löydöt ovat selvästi havaittavissa (Jussila 2005).

Inventoinnin pohjalta voidaan luoda karkea yleiskuva tutkitun alueen menneisyydestä. Arkeologian näkökulmasta inventoinnin tavoitteena on monesti tarkastella esimerkiksi eriaikaisten asuinpaikkojen maisemallista sijoittumista tutkimusalueella. Tämänkaltaiset kysymykset voivat antaa tietoa muun muassa eriaikoina harjoitetuista elinkeinoista, maankäytöstä ja muinaisten asukkaiden asutusmalleista sekä sosiaalisista kontakteista ympäröiville alueille (ks. esim. Vikkula 1994a ja b, 1995, Lavento 2000, Lähdesmäki 2000, Mökönen 2000, 2002). Pidemmälle menevien tieteellisten johtopäätösten tekeminen vaatii kuitenkin usein myös kaivaustutkimuksia inventoinneissa paikannetuilla kohteilla. Monesti inventointi luokin pohjaa tuleville kaivaustutkimuksille.

Ajoittain inventointitutkimukset tähtäävät arkeologisten tutkimusten myötä myös alueen historiamatkailupotentiaalin kehittämiseen, erityisesti kansallispuistoissa ja muilla matkailullisesti merkittävillä alueilla. Tähän pyritään tuomalla alueen monimuotoista muinaisuutta laajemmin suuren yleisön tietoon ja luomalla edellytyksiä historiamatkailutoimintojen järjestämiseen, esimerkiksi kohdentamalla retkeilyreitettä historiallisten

kohteiden äärelle. Toisaalta joitakin kohteita saat-
taa olla tarvetta suojella, jolloin retkeilyn painetta
voidaan ohjata toisaalle. Nämä tutkimusalueista
laadittavat kulttuuriperintöselvitykset auttavat
myös maankäytön ja puistonhoidon suunnitte-
lussa (esim. Norokorpi 2006).

Inventointeja tehdään hieman eri tavoilla
tutkimuksen tavoitteista riippuen. Perinteisin
tapa aina 1980-luvulle asti oli esimerkiksi maan-
viljelijöiden tai muiden paikallisten kokoamien
muinaisesineiden, niin sanottujen irtolöytöjen,
löytöpaikkojen tarkistaminen (Huurre 1998:
17). Monesti nämä yksittäisetkin arkeologiset
esinelöydöt johdattavat tutkijat kiinteiden mui-
naisjäännösten äärelle (esim. Saukkonen 2000,
Strandberg 2000). Kiinteitä muinaisjäännöksiä
ovat esimerkiksi eriaikaiset hylätyt asuinpaikat
ja haudat, kivikautiset kalliomaalaukset tai histo-
riallisen ajan hiilimiilut ja tervahaudat, ylipään-
sä kaikki ihmisen käytöstään hylkäämät kohteet
niiden iästä riippumatta.

Nykyaikaisemmalla metodologialla toteute-
tuissa inventoinneissa etsitään aktiivisesti erityypp-
isiä uusia, aiemmin tuntemattomia muinaisjään-
nöksiä. Tutkimuksen pohjaksi luodaan tavallisesti
ennen maastoon lähtemistä monenlaisia mallin-
noksia muinaismaisemasta. Tämä tapahtuu tie-
tokonepohjaisesti paikkatietojärjestelmiä (engl.
GIS eli *Geographical Information System*) käyt-
tämällä (Kirkinen 2000a, Renfrew & Bahn 2000:
87–89). Apuna voidaan käyttää esimerkiksi maa-
ja kallioperäkarttoja sekä ilma- ja satelliittikuvia
(esim. Siiriäinen 1970, Takala 1998: 120, Lönn-
qvist 2000, Maaranen 2000a, Mikkola 1999,
Renfrew & Bahn 2000: 79–86). Myöhempien
aikojen, rautakauden ja historiallisen ajan, koh-
teiden etsimisessä avuksi voi ottaa vanhat kartta-
aineistot (esim. Takala 1998: 79, Lehtinen
2000). Näiden pohjalta luotujen ennallistusten
avulla pyritään paikantamaan joko visuaalisesti
tarkastelemalla tai niin sanottujen ennustavien
mallien avulla arkeologisille kohteille otollisimpia

Kuinka toimit, jos löydät muinaisjäännöksen

Oula Seitsonen

Kiinteät muinaisjäännökset, kuten eriaikaiset asuinpaikat ja kivirakenteet, ovat korvaamattomia tietolähteitä
menneisyydestämme. Ne ovat osa yhteistä kansallista perintöämme ja Muinaismuistolain suojelemia. Niitä ei
ole lupa kenenkään tietoisesti vahingoittaa tai kaivella omin päin, vaan niistä tulee aina ilmoittaa eteenpäin
Museovirastolle tai alueen maakunta-arkeologille (M. Miettinen 2000).

Muinaismuistolaki suojelee myös erilaisia maastosta tehtäviä esinelöytöjä: yli sata vuotta vanhat esineet, joiden
omistaja ei ole tiedossa, ovat myös osa yhteistä kulttuuriperintöämme (Muinaismuistolaki). Ne on toimitettava
Museovirastoon tutkittaviksi, ja mikäli löydöt päätetään liittää Kansallismuseon tai alueellisten museoiden ko-
koelmiin, löytäjä on oikeutettu löydön tieteelliseen arvoon suhteutettuun korvaukseen ja kunniakirjaan. Monesti
erilaiset esinelöydöt liittyvät paikalla sijaitseviin kiinteisiin muinaisjäännöksiin, jotka ammattiarkeologi pystyy
havaitsemaan löytöpaikkaa tarkastaessaan.

Lain mukaan siis yhtä hyvin arkeologit kuin muutkin ovat velvollisia ilmoittamaan Museoviraston tai alueen
maakunta-arkeologille aina, kun he törmäävät maastossa ennen tuntemattomiin muinaisjäännöksiin tai yli sata
vuotta vanhoihin esinelöytöihin. Edes ammattiarkeologit eivät saa omin päin ja ilman Museoviraston tutkimus-
lupaa kajota havaitsemiinsa jäänteisiin.

Kivikautiset ja varhaismetallikautiset kohteet tunnistaa maastossa useimmiten helpoiten valkoisesta, joskus myös
ukonkiveksi kutsutusta kvartsista iskettyjen kivilastujen, kvartsi-iskosten avulla. Samoilta paikoilta saattaa löytyä
myös muista kivilajeista iskettyjä lastuja, hiottuja kiviesineitä, kuten kirveitä tai talttoja, palaneen luun muruja
tai saviastioiden kappaleita. Näitä ei tule löydettäessä poimia talteen kuin korkeintaan näytteeksi. Niistä tulee
ilmoittaa ensitilassa Museovirastolle, joka pystyy lähettämään paikalle arkeologin tarkastamaan kohteen ja to-
teamaan sen luonteen.

Rautakautisilta ja historiallisen ajan muinaisjäännöksiltä havaitaan tavallisemmin kivi- ja maarakenteita kuin
yksittäisiä esinelöytöjä. Tavallisia kivirakenteita ovat erilaiset röykkiöt, esimerkiksi kaski- ja hautarauniot, sekä
erimalliset uunien ja tulisijojen jäänteet. Maarakenteista tavallisimpia ovat tervahaudat, hiilimiilut, maakellarit
ja sudenkuopat. Luonnollisesti myös myöhemmiltä kohteilta tehdään ajoittain esinelöytöjä. Erityisesti eriaikaiset
hautapaikat löytyvät monesti esineiden perusteella, sillä esikristillisenä aikana vainajat ovat saaneet usein korunsa
ja työvälineensä mukaansa. Rautakautisilta ja historiallisilta muinaisjäännöksiltä voi löytyä esimerkiksi erilaisia
metalliesineitä ja saviastioiden kappaleita. Tavallisia ja helposti tunnistettavia löytötyyppejä ovat muun muassa
miekat, kirveet, keihäät, hevoskalut ja korut.

sijoittumispaikkoja, jotka tarkastetaan maastossa (Kirkinen 2000a, Renfrew & Bahn 2000: 89).

Uusista, usein tietokonepohjaisista, tutkimusmenetelmistä huolimatta nykyäänkin paikallisten asukkaiden ja toimijoiden kokoamalla irtolöydöillä ja tiedonannoilla on merkittävä osa inventointien suunnittelussa, kohdentamisessa ja toteutuksessa. Repoveden inventoinnissa tällaisia löytöjä oli käytettävissä vain vähän, mutta Metsähallituksen tietokannoista löytyi muinaisjäännöksiin liittyviä vihjeitä, joiden tarkistaminen osoittautui hyödylliseksi.

Paras tulos maastotutkimuksissa saavutetaan, kun kenttätyöt suorittaa kokeneista inventoijista koostuva tutkijaryhmä, joka liikkuu maastossa kahden–neljän hengen ryhmissä. Ryhmässä saavutettava tutkimustulos on usein parempi kuin osiensa summa, sillä eri ihmiset lukevat maisemaa eri tavalla ja kiinnittävät huomiota erilaisiin asioihin maastossa liikkueensa. Tällöin he voivat myös oppia toisiltaan. Lisäksi ryhmässä suoritettavissa tutkimuksissa on mahdollista toteuttaa opetuksellisia näkökohtia ilman, että tutkimusten tulokset kärsivät kokeneempien tutkijoiden ohjatuissa ja neuvoessa vähemmän kokemusta omaavia (Mökönen & Seitsonen 2007). Kaikesta tästä saatiin hyviä näyttöjä myös Repoveden kansallispuiston inventoinnissa. Vastaavasti on mahdollista ottaa tutkimuksiin mukaan myös arkeologian harrastajia (vrt. Maaranen & Kirkinen 2000, Saukkonen 2000).

2.3.1 Arkeologisten kohteiden paikantaminen

Nykyisin muinaisjäännöksi luokitellaan tavallisesti kaikki ihmisen käyttämät ja sittemmin hylkäämät kohteet niiden iästä riippumatta. Eriaikaiset ja erilaiset arkeologiset kohteet ovat sijoittuneet kulloisenkin funktionsa kannalta merkittäviin paikkoihin.

Nykytietämyksen mukaan esimerkiksi kivi- ja varhaismetallikautisten pyyntikulttuurien asuinpaikat ovat harvoja poikkeuksia (esim. Jussila & Kriiska 2006) lukuun ottamatta sijoittuneet rantaviivan välittömään tuntumaan, kalastuksen, metsästyksen ja vesikulkuyhteyksien kannalta edullisiin paikkoihin. Muinaisjäänösinventoinnissa pyritäänkin usein havainnoimaan muinaisia rantamuodostumia, joiden yläpuolelta asuinpaikkoja etsitään (esim. Saukkonen 2000, Torvinen 2000). Käytännössä tämä tapahtuu tekemällä

pieniä koekuoppia ja puhdistamalla esimerkiksi ojien reunoja sekä tekemällä pintahavainnointipaikoissa, joissa maanpinta on jo valmiiksi rikki, vaikkapa tieleikkauksissa tai roskakuopissa (esim. Takala 1998: 86, Saukkonen 2000).

Kivi- ja varhaismetallikautta myöhempiä muinaisjäännöstyyppejä ovat muun muassa eriaikaiset kiviröykkiöt, asuinpaikat ja maarakenteet, esimerkiksi tervahaudat ja niihin liittyneet rakenteet (esim. Maaranen 2000b, Niukkanen 2000, Seppälä 2000). Erilaisista kivikasoista on monesti päälle päin vaikea sanoa, ovatko ne esimerkiksi esihistoriallisia hautoja, kiukaanpohjia vai kaskiraunioita, mutta viitteitä röykkiön käyttötarkoituksesta antaa muun muassa sen sijainti (esim. Maaranen 2000b, Seppälä 2000). Repoveden ympäristöstä paikannettiin historialliseen aikaan liittyvinä jäänteinä muun muassa hiilimiiluja, tervahautoja, kaskiraunioita ja uittorakenteita. Nämä sijoittuvat tavallisesti parhaiden kulkuväylien tuntumaan ja eri elinkeinojen harjoittamisen kannalta merkittävälle paikoille.

2.3.2 Inventoinneissa tavallisimmin tavattavat löydöt

Inventoinneissa kivikautiset ja varhaismetallikautiset asuinpaikat tunnistaa useimmiten valkoisesta kvartsikivestä iskettyjen kivenkappaleiden, niin sanottujen kvartsi-iskosten avulla (esim. Ailio 1909, Huurre 1995: 15–16, 43). Tällaisia ki-

Kuva 10. Kvartsi-iskoksia Mäntyharjun Kaljunkosken asuinpaikalta. Valokuva: Kerkko Nordqvist.

Pyyntikulttuurin kohteiden sijoittuminen maisemaan

Oula Seitsonen

Inventoinnissa arkeologia ohjaavat tunnettujen pyyntikulttuurin kohteiden perusteella määritellyt ennako-oletukset kohteiden sijoittumisesta. Suomessa nämä eivät ole juurikaan muuttuneet viimeisen lähes sadan vuoden kuluessa (Nordqvist ym. 2007): arkeologi Julius Ailio määritteli jo vuonna 1909 väitöskirjassaan "Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland" nykyisinkin pääpiirteissään pätevät perusedellytykset kivikautisen asutuksen sijoittumiselle (Ailio 1909: 1–3, 96–98).

Esihistoriallisten pyyntikulttuurien kohteiden sijoittumiseen maastoon ovat vaikuttaneet erilaiset ekologiset ja sosiaaliset tekijät (Kvamme & Jochim 1989). Aiempina vuosikymmeninä ekologisille tekijöille on annettu monesti enemmän painoarvoa kohteiden sijoittumista tarkasteltaessa (esim. Jochim 1976), mutta viimeaikaisten teoreettisten kehitysten myötä on alettu kiinnittää enemmän huomiota myös monisyyisiin sosiaalisiin tekijöihin (esim. Mökkönen 2000, 2002, Saukkonen 2000, Lahelma & Sipilä 2004).

Tärkeitä kohteiden sijoittumiseen vaikuttavia ekologisia tekijöitä ovat esimerkiksi suotuisuus pyyntielinkeinojen kannalta, maaston muodot ja veden läheisyys. Tavallisia maastonkohtia, joista kohteita löytyy, ovat esimerkiksi salmipaikat, niemenkärjet, lahtien pohjukat, saaret ja jokien suut. Kivinen ja savinen maasto tai jyrkkä topografia eivät ole erityisen suosiollista ainakaan pitkäaikaiselle asutukselle (Vikkula 1994a ja b, 1995, Wilhelms 1995). Tästä syystä pitempään yhtäjaksoisesti käytetyt kohteet on tavallisimmin pyritty sijoittamaan tasaisille, hyvin vettä läpäiseville ja kuiville hiekkaisille maille, esimerkiksi mäntykankaille. Lisäksi asuinpaikat sijoittuvat monesti taustaltaan suojaisille ja etelään tai kaakkoon suuntautuneille rantamuodostumille, erityisesti paikkoihin, joissa on voitu nauttia jo aamuauringon säteistä (esim. Kivikoski 1966, Carpelan 1973, Huurre 1973, Siiriäinen 1981, Matiskainen 1989, Saukkonen 2000, Torvinen 2000, Mökkönen 2002). Jo kivikaudella ihminen näyttää kiinnittäneen joskus huomiota myös maisemallisiin arvoihin (Huurre 1998: 63).

Myös kohteiden ympäristön topografia on vaikuttanut niiden sijoittamiseen. Esimerkiksi hyvä näkyvyys kohteelta ympäröivälle alueelle on voinut olla tärkeää esimerkiksi riistantarkkailun ja kulkuväylien kontrolloinnin kannalta (esim. Europaeus 1924, Taavitsainen 1982, Luoto 1984, Huurre 1998: 66, Saukkonen 2000, Lahelma & Sipilä 2004). Lisäksi monenlaiset arkeologisesti vaikeasti tavoitettavat tekijät, kuten poltto- ja rakennuspuun saatavuus lähialueilla, ovat olleet merkittäviä. Asutuksen sijoittuminen on ollut usein läheisesti sidoksissa myös yhteisöjen harjoittamiin elinkeinoin ja monenlaisiin sosiaalisiin tekijöihin (esim. Kelly 1983, Kvamme 1985).

Ylipäänsä pyyntikulttuurin kohteet ovat usein sijoittuneet paikkoihin, joihin myös nykyinen loma-asutus sijoittuu, mikä voitiin todeta myös Repoveden inventoinnissa. Kuitenkin näistä edellä luetelluista yleistyksistä on olemassa myös runsaasti poikkeuksia (esim. Huurre 1973, 1983, Jussila & Kriiska 2006, Kotivuori 1993, Saukkonen 2000, Europaeus-Äyräpää 1930). Tyypillisiä, ennako-oletukset täyttäviä kohteita etsimällä löydetään jatkossakin vain vastaavia kohteita ja vastaavista paikoista (Tuovinen 2000). Tässä mielessä Repoveden inventointi – ennakoarvion mukaan 'marginaaliselle' alueelle suuntautunut intensiivitutkimus – oli tavallisesta arkeologisesta inventointityöstä poikkeava tutkimus, joka toi tutkimuksen tietoon joukon tavallisesta poikkeavia muinaisjäännöksiä.

visten tarvekalujen valmistuksessa syntyneitä "lastuja" esiintyy kivikautisilla kohteilla tavallisesti roppakaupalla (kuva 10). Myös muista kivilajeista, esimerkiksi hiekkakivestä, liuskeista sekä meillä tuontitavaraa olevasta limsiöstä eli piikivestä iskettyjä palasia löytyy usein. Näitä on voitu sellaisenaankin käyttää erilaisina työkaluina, esimerkiksi veitsimäisinä leikkaavina kiviterinä. Monesti iskoksia on kuitenkin muotoiltu sekundaarisesti nyrhimällä eli retusoimalla. Tavallisia retusoituja esineitä ovat esimerkiksi nahkojen ja puun muokkaukseen käytetyt kaapimet sekä metsästysvälineistöön kuuluneet nuolenkärjet (esim. Pälvi 1939, Huurre 1995: 15–16, 44–45, Huurre 1998: 89–92, 98–99, 109).

Tavallisia löytöjä esihistoriallisilla kohteilla ovat myös pienet palaneen luun kappaleet (kuva 11). Palamattomat luujäänteet eivät yleensä säily

Kuva 11. Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen kivikautiselta asuinpaikalta löytynyt palaneen luun siru. Valokuva: Kerkko Nordqvist.

Suomen happamassa maaperässä muutamia satoja vuosia kauempaa, mutta palaneet fragmentit säilyvät tuhansia vuosia (Fortelius 1981, Ukkonen 1996). Nämä muinaiset aterianjäänteet voivat antaa tärkeää tietoa esimerkiksi harjoitetuista elinkeinoista ja kohteiden käyttövuodenajoista, sillä eri eläinlajeja on suotuisinta pyytää eri aikoina (Ukkonen 1996, Huurre 1998: 19–20).

Samoilta paikoilta kuin edellä mainittuja löytöjä tavataan ajoittain myös suurempia hiottuja kiviesineitä, kuten talttoja, kirveitä, ongenkounkunsia, veitsiä ja keihään- sekä nuolenkärkiä, ja niiden katkelmia. Suuremmilta kivi- ja varhaismetallikautisilta asuinpaikoilta löydetään usein runsaasti kappaleita muinaisista saviastioista. Keramiikkalöydöt ovat erityisen tärkeitä kohteiden niin sanotun typologisen ajoittamisen kannalta, sillä esihistorian eri vaiheissa on käytetty erilaisia saviastiamuotoja ja koristelukuoseja (Huurre 1995: 24, Huurre 1998: 22, 50–55, 112–137). Savesta on muokattu myös niin sanottuja savi-idoleita eli ihmis- ja eläinhahmoisia saviesineitä (Huurre 1995: 53, 62, Huurre 1998: 207).

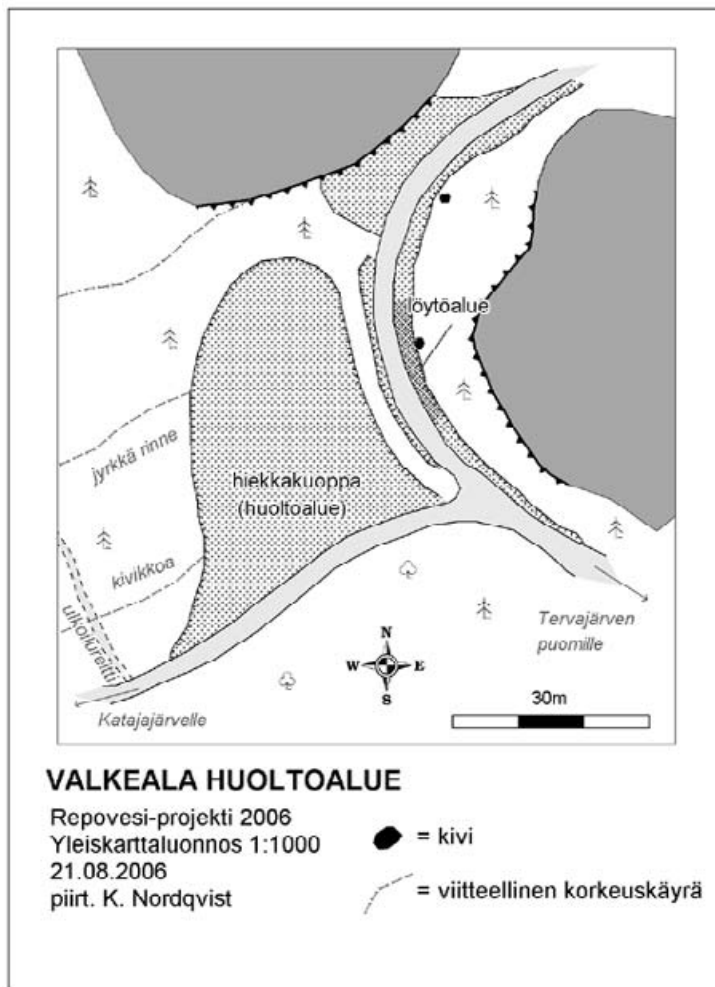
Erityyppisiltä kohteilta tavataan yleensä erilaisia löytöjä. Lyhytaikaisesti käytetyiltä pyyntileireiltä löytyy tavallisimmin ainoastaan kvartsi-iskoksia ja palaneen luun muruja, keramiikka-astiat ja erilaiset kiinteät rakenteet sen sijaan ovat tavallisimpia pitempään yhtäjaksoisesti tai toistuvasti käytetyillä asuinpaikoilla. Jälkimmäisiin kuuluvat mm. niin sanotut asumuspainanteet eli osittain maahan kaivettujen asumusten jäänteet (Pesonen 2002). Itse Repoveden kansallispuiston alueelta ei juurikaan saatu viitteitä pysyvämmästä, pitempiaikaisesta asutuksesta. Suurin osa puiston kohteista oli pienialaisia kvartsi-iskosten ja palaneiden luiden löytöpaikkoja, jotka vaikuttavat olleen luonteeltaan lyhytaikaisesti käytettyjä leiri-paikkoja. Sen sijaan Vuohijärven piiristä tavattiin myös pysyvemmän asutuksen jälkiä, esimerkiksi ns. asumuspainanteita eli esihistoriallisten kuoppatalojen jäänteitä.

Kivi- ja varhaismetallikautta myöhemmiltä muinaisjäännöksiltä yksittäisiä esineitä tavallisempia havainnoita ovat erilaiset kivi- ja maarakenteet. Näiden yhteydestä saatetaan tavata myös rakenteita tarkemmin ajoittavia esinelöytöjä, esimerkiksi palaneita ja palamattomia luita, pronssi-, rauta- ja jalometalliesineitä sekä keramiikkaa. Tyypillisiä metallilöytöjä ovat esimerkiksi korut, keihään- ja nuolenkärjet, miekat, hevosenkengät tai rautakuonan kappaleet (esim. Niukkanen 2000, Seppälä 2000).

2.3.3 Inventointikohteiden dokumentointi

Arkeologisen inventoinnin kuluessa löytyvien kohteiden mahdollisimman tarkka dokumentointi on tärkeää sekä suojelun että tutkimuksen kannalta (Heikkurinen-Montell & Schauman-Lönnqvist 2000, Uino 2000). Vähimmäisvaatimuksena uusilla kohteilla on koordinaattitietojen määrittäminen joko kartan ja koordinaattilevyn avulla tai modernimmin satelliittipaikannuslaitteella (engl. GPS eli *Global Positioning System*), kohteen sanallinen kuvaileminen ja valokuva-dokumentaatio kinofilmikameralla, digitaalisesti tai jopa videolle (Huurre 1973, Takala 1998: 83, Kirkinen 2000b, Nykänen 2000, Uino 2000, Vanhatalo 2000).

Sanallisessa kuvailussa tulee vähintäänkin tulla ilmi kohteen sijaintitiedot sekä maiseman ja ympäristön erityispiirteet ja arkeologiset havainnot. On myös hyvä esittää joka kohteen kohdalla lyhyt kuvaus muinaismaisemasta, vesistöhistoriasta, topografiasta, maaperästä, nykykasvillisuudesta ja kiinteistä maamerkeistä (Takala 1998: 82, Taskinen 2000). Toivottavaa erityisesti asuinpaikkojen osalta olisi myös yleiskarttaluonnoksen nopea laatiminen (kuva 12) (Halinen 2000). Sekä kartoituksessa että sanallisessa kuvauksessa pääpaino tulee kiinnittää tekijöihin, jotka eivät käy ilmi peruskartasta, esimerkiksi muinaisista rantavaiheista kertoviin geomorfologisiin muodostumiin (Huurre 1973, Takala 1998: 84, Halinen 2000).

Kuva 12. Esimerkki puhtaaksi piirretystä yleiskarttaluonnoksesta. Vuonna 2006 löydyntynyt Valkeala Huoltoalue -niminen kivikautinen asuinpaikka Tervajärven lähetyvillä Repoveden kansallispuiston alueella.

2.4 Kivikautiset yhteisöt, liikkuvuus ja kohdetyyppit

Sanna Kivimäki

Metsästyksellä, kalastuksella ja keräilyllä eläneiden kansojen etnografisten kuvausten pohjalta on esitetty kaksi erilaista mallia siitä, miten kivikautiset yhteisöt olivat voineet järjestäytyä. Näitä mallikokoonpanoja kutsutaan *tasa-arvoiseksi* ja *epätasa-arvoiseksi* metsästäjä-keräilijöiksi. Suurin osa kivikautisista yhteisöistä oli todennäköisesti rakenteeltaan tasa-arvoisia. Ne koostuivat löysästi liittoutuneista perheryhmistä, joita sitoivat sukulaissuhteet. Joustava organisointi mahdollisti sen, että yhteisö kykeni tarvittaessa hajaantumaan erisuuruiseksi ryhmiksi. Erikoistunutta työnjakoa ei juuri esiintynyt ja elintapa oli melko liikkuva, sillä koko joukko muutti asuinpaikkaa ainakin kerran vuodessa (esim. Helm 1965: 375–376). Ryhmässä saattoi olla johtaja, mutta hänen asemansa ei siirtynyt isältä pojalle, vaan johtajuus perustui ennemminkin ryhmän kunnioituksen

ansainneen henkilön elämäkokemukseen, saavutuksiin ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (Arnold 1996: 93.)

Tasa-arvoisen yhteisön pienin yksikkö oli *suurperhe*, joka muodostui ydinperheestä, isovanhemmista ja vanhempien perheettömistä sisarusista. Seuraava taso oli *rinnakkaisperhe*, joka koostui useasta suurperheestä, esimerkiksi sisarusten perheistä. Tästä yksiköstä voitiin koota jo metsästyryhmä. Osaksi vuotta useat rinnakkaisperheet yhdistyivät mahdollisesti *paikallisen leiriyhteisön* tasolle hyödyntämään sellaisia resursseja, jotka vaativat runsaasti työvoimaa, ja myös sosiaalista kansakäymistä varten. Joinakin vuosina paikalliset leiriyhteisöt saattoivat kokoontua *alueellisen leiriyhteisön* tasolle esimerkiksi rituaalisia juhlia varten. Ylimpänä organisaation tasona oli mahdollisesti vielä *heimo*, johon identifioiduttiin ja jota yhdisti yhteinen kieli (esim. Helm 1965: 375–380, Forsberg 1985: 11). *Työryhmä* oli puolestaan rinnakkaisperheestä tai paikallisesta leiriyhteisöstä erotettu toiminnallinen, lyhytaikainen

yksikkö. Se voitiin koota esimerkiksi metsästysretkeä, riistan tarkkailua, saaliin teurastusta tai erilaisten raaka-aineiden hankintaa varten (Forsberg 1985: 11.)

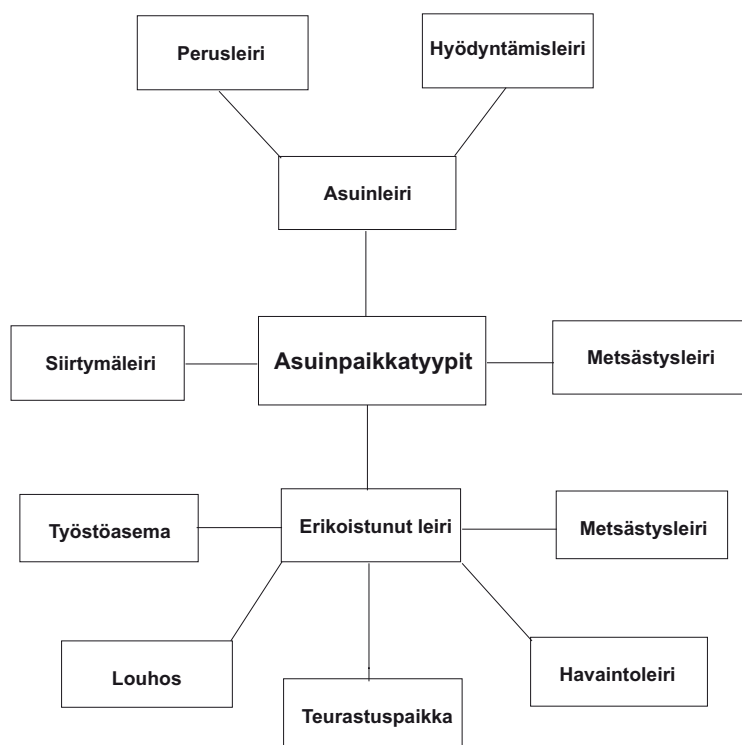
Osa kivikautisista yhteisöistä on ollut rakenteeltaan epätasa-arvoisia. Näillä ryhmittymillä johtajuus oli perinnöllistä ja päälliköillä oli mahdollisuus kontrolloida omia lähisukulaisiaan etäisempienkin henkilöiden työpanosta. Yhteisön sisällä oli siis hierarkkisia suhteita (Arnold 1996: 77–79). Epätasa-arvoisten metsästäjä-keräilijöiden toiminnalle oli ominaista muun muassa oman alueen puolustaminen, yhteisön vuosittaisten muuttojen vähäisyys, raaka-aineiden kehittyneet kuljetus- ja säilytysmenetelmät, vaihdon laajeneminen kaukaisillekin alueille ja arvoasemaa ilmaisevien esineiden käyttö.

Suomessa mesoliittisten ja varhaisneoliittisten yhteisöjen asuinpaikoista muodostuu kuva melko liikkuvista, pienikokoisista kokoonpanoista. Ne ovat todennäköisesti olleet rakenteeltaan tasa-arvoisia (esim. Räihälä 1999). Joidenkin keskineoliittisten yhteisöjen kohdalla on kuitenkin mietitty jo sitä mahdollisuutta, että ne olisivat olleet epätasa-arvoisia (Núñez & Okkonen 1999). Tähän viittaavat esimerkiksi osittain hirsirakenteisten asumusten osoittama asutuksen paikallaan pysyvyys, kalmistojen esiintyminen ja hautaintimien epätasainen jakautuminen, meripihkan ja piikiven vaihtoverkostojen osoittama laaja vaihtotoiminta sekä arvoasemien ilmaiseminen statusesineillä.

Siihen, millä tavoin kivikautiset yhteisöt liikkivat vuotuisella asuinalueellaan, on vaikuttanut ainakin resurssien jakautuminen alueella, yhteisön toimeentulostrategia, yhteisön tapa varustautua huonojen vuosien varalle, rituaaliset juhlat ja muut koontumiset sekä yhteisön sisäinen dynamiikka. Esimerkiksi resurssien jakautumisen merkitys näkyi niin, että alueilla, joilla ne olivat jakautuneet tasaisesti, koko yhteisö vaihtoi asuinpaikkaa aina kun ylihyödyntäminen uhkasi edellistä aluetta. Alueilla, joilla tärkeimmät resurssit olivat sijoittuneet pirstaleisesti, paras keino

hyödyntää niitä oli lähettää keskusasukalpaalta työryhmiä useaan eri kohteeseen (Binford 1980). Huonojen vuosien aiheuttamaan epävarmuuteen varautumisella on voinut olla yhteys yhteisöjen liikkumiseen kahdella tavalla. Yhteisöt ovat ensinnäkin voineet pysyä hyvin liikkuvina, koska ne ylläpitivät tiiviitä kontakteja muihin yhteisöihin molemminpuolisen avun toivossa. Tätä jakamisen menetelmää ovat suosineet monet tasa-arvoiset yhteisöt (esim. Wiessner 2002). Toinen keino riskin vähentämiseksi oli resurssien ylijäämän varastointi. Varastointi on edellyttänyt paikallaan pysyvyyttä ja se on voinut olla ennen kaikkea epätasa-arvoisten yhteisöjen strategia: ylijäämän kokoaminen ja sen jakamisen kontrollointi on voinut osaltaan vaikuttaa ”yksityisomistuksen” ja hierarkkisten suhteiden syntyyn (esim. Hayden 1997).

Asuinpaikkatyypeissä on laaja kirjo: tyyppin määrittelee se, mikä osa yhteisöstä asuinpaikkaa on asuttanut ja missä tehtävissä se on paikalle tullut. Kuvassa 13 esitellyt tyyppit ovat tietyllä tavalla teoreettisia ideaaliasuinpaikkoja: todellisuudessa kaikkia leirejä ei voida arkeologisen aineiston pohjalta luokitella tai edes tavoittaa ja muutamat asuinpaikat ovat olleet yhdistelmiä eri tyypeistä.

Kuva 13. Asuinpaikkatyypit Binfordin (1980) ja Forsbergin (1985) mukaan.

2.5 Suomen varhaisin asutus (8600–5100 eaa.)

Antti Lahelma

Viimeaikaisissa tutkimuksissa (Schulz ym. 2002) on esitetty, että ensimmäiset ihmiset olisivat saapuneet Suomen alueelle jo viimeistä jääkautta edeltävän lämpökauden eli ns. Eem-interglasiaalin aikana noin 130 000 vuotta sitten. Kristiinankaupungin lähellä sijaitsevasta Susiluolasta on vuosien 1997 ja 2003 välillä tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa löytynyt kivenkappaleita ym. jäänteitä, jotka on tulkittu merkeiksi hyvin varhaisesta ihmistoiminnasta. Mikäli Susiluolan löydöt todella liittyvät ihmisasutukseen, ne lie nee valmistanut nykyihmisen edeltäjä, Neandertalin ihminen. Monet tutkijat ovat kuitenkin pitäneet löytöjä luonteeltaan hyvin epävarmoina (esim. Pettitt & Niskanen 2005, Kinnunen 2005, Donner 2006). Tämänhetkisen tiedon valossa Susiluolan ”kiviesineet” saattavat yhtä hyvin olla ns. geofakteja eli luonnonvoimien muovaamia teräväsärmäisiä kappaleita, jotka muistuttavat erehdyttävästi ihmisten tekemiä kiviesineitä.

Niin kauan kun kiista Susiluolan löytöjen merkityksestä jatkuu, on turvallisinta todeta, että ensimmäiset varmat merkit ihmisasutuksesta Suomessa ovat vasta jääkauden jälkeiseltä ajalta, jolloin mesoliittisen eli keskisen kivikauden katsotaan meillä alkavan (Huurre 1998). Susiluolan mahdollisilla Neandertaleilla ei ole mitään yhteyttä tähän asutukseen, vaan jääkauden jälkeiset asuttajat ovat olleet anatomisesti moderneja nykyihmisiä. Uusimpien löytöjen valossa Pohjois-Suomen asutus saattaa periytyä Norjan rannikon Komsa-kulttuurista (Rankama & Kankaanpää 2004), mutta Etelä-Suomessa pioneeriasutuksen tulosuuntana on perinteisesti nähty joko itä tai etelä, ja etelässä erityisesti ns. Kundan kulttuuri nykyisen Viron alueella (Schulz 1996, Carpelan 1999a, Takala 2004). Varhaisimpiin merkkeihin pioneeriasutuksesta Etelä-Suomessa kuuluvat Joutsenon Kuurmanpohjan, Lahden Ristolan ja Orimattilan Myllykosken asuinpaikat, joista varsinkin Ristolaa on tutkittu laajoin kaivauksin 1990-luvun lopulla (Takala 2004). Ristolan kiviesineitä on verrattu Virossa sijaitsevan Pullin asuinpaikan materiaaliin; yhteneväisyyksiä on pidetty osoituksena siitä, että ainakin eteläisen Suomen pioneeriasutus olisi peräisin Viron alueelta.

Tällä hetkellä eteläisen Suomen vanhin tunnettu asuinpaikka on jo mainittu Kuurmanpohjan asuinpaikka itärajan tuntumassa; asuinpaikalta löytyneestä palaneesta luusta tehty radiohiili-ajoitus oli noin 8600 eaa. (Takala 2004: 150). Myös Koillis-Savosta on äskettäin löytynyt huomattavan varhaisia kohteita (Jussila ym. 2006). Lisäksi on mainittava jo 1900-luvun alussa Karjalankannakselta löytynyt ns. Antrean kalaverkko (Pälsi 1920), eräs Suomen arkeologian klassisista löydöistä, joka on ajoitettu Preboreaali- ja Boreaalikausien vaihteeseen noin 8250 eaa. Antrean verkko on sekin yhdistetty Kundan kulttuuriin, mutta nykytiedon valossa se ei enää edusta kaikkein varhaisinta pioneerivaihetta.

Pioneerivaiheen asuinpaikoille on tyypillistä mm. piiesineiden esiintyminen, säletekniikka ja piiteknologiasta periytyvien työstötekniikkojen soveltaminen kvartsiin. Asutuksen vähitellen vakiintuessa piin käyttö jäi pois kvartsin vakiintuessa tärkeimmäksi kiviesineiden raaka-aineeksi. Tätä vaihetta on nimitetty Suomensjärven kulttuuriksi Suomensjärven kunnassa sijaitsevien runsaslöytöisten asuinpaikkojen mukaan. Kulttuuri kuitenkin levittäytyi laajalle alueelle ja tyypillisiä Suomensjärven kulttuurin esineitä löytyy Lapista asti (Huurre 1998: 48). Tällaisia tyyppiesineitä ovat muun muassa alkeelliset kirveet, liuskeesta tehdyt suuret keihäänkärjet ja pallonuijat (kuva 14). Suomensjärven kulttuurin asuinpaikat ovat varsin usein löytöaineistoltaan yksipuolisia: yleensä niistä tavataan lähinnä kvartsisineitä, -iskoksia ja palanutta luuta. Asumukset lienevät olleet suhteellisen kevyitä rakennelmia, joista on vain harvoin jäänyt liesikiveysten lisäksi muita selviä merkkejä maahan. Myöhemmälle kivikaudelle

Kuva 14. Mesoliittisia kiviesineitä: kourutaltoa, 'alkeellinen kirves', pallonuija, hioinkivi sekä nuolen- ja keihäänkärkiä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

ominaisia asumuspainanteita eli kuoppatalojen jäänteitä tunnetaan mesoliittiselta kiviltaudelta toistaiseksi vain muutamia, joista Repoveden näkökulmasta lähin ja merkittävin tutkittiin Pyhtään Susikopinharjulla 1980- ja 1990-luvuilla (T. Miettinen 1998: 19–24).

Vaikka mesoliittinen kulttuurimuoto oli ilmeisen konservatiivinen ja jatkui tuhansia vuosia ilman suuria muutoksia, saattaa kulttuurin 'staatisuus' olla osittain arkeologisen löytöaineiston yksipuolisuuden luoma harha. On esimerkiksi havaittavissa, että jotkut esinetyypit jäivät ajan mittaan pois käytöstä ja niiden tilalle tuli toisia. Esimerkiksi liuskeesta valmistetut keihäänkärjet jäivät pois käytöstä vuoden 6000 eaa. paikkeilla, jolloin löytöaineistoon alkaa ilmestyä niiden sijaan pieniä, viistoteräisiä nuolenkärkiä (Matskainen 1986, 1989). Tällaiset näennäisen vähäiset vaihtelut löytöaineistossa saattavat kielä suurista muutoksista ympäristössä tai kulttuurimuodossa – tai molemmissa. On esimerkiksi esitetty, että mesoliittisen kauden alkupuolella harjoitettu suurriistan (lähinnä hirven) metsästys keihäitä ja pyyntikuoppia käyttäen olisi vähitellen johtanut hirvikantojen vähenemiseen, mikä puolestaan olisi pakottanut yhteisöt yhä suuremmassa määrin pienriistan pyyntiin ja sitä myöten johtanut jousen yleistymiseen metsästysaseena.

2.5.1 Pioneerit Repoveden alueella

Vaikka Repoveden kallioalueet nousivat Itämerestä jo varsin varhain, ei sen alueelta tai lähiympäristöstä kuitenkaan toistaiseksi tunneta varmoja mesoliittisia kohteita, yksittäisiä esinelöytöjä kyläkin. Valkealasta on löytynyt kaksi käyräselkäistä kourutaltoa (KM 14851, 22797) sekä liuskeesta tehty keihäänkärki (KM 3520: 4), jotka osoittavat ihmisten liikkuneen alueella jo mesoliittisella kaudella. Varmaa tietoa ei kuitenkaan ole siitä, olivatko kyseessä vain rannikolta tehdyt nautintaretket vai oliko alueella pysyväisluonteisempaa asutusta. Kautta Suomen mesoliittinen asutus on keskittynyt meren rannoille, sisämaan asutuksen ollessa vähäisempää (Huurre 1998: 48). Tutkimusten tässä vaiheessa on vielä vaikea sanoa, johtuuko asuinpaikkojen puuttuminen todellisesta

keskittymisestä merenrannoille vai onko se vain seurausta kenttätutkimusten pienestä määrästä.

Muutamia mahdollisia mesoliittisia asuinpaikkoja Valkealastakin kuitenkin tunnetaan, joista kansallispuistoa lähin löytyi kesän 2006 tutkimuksissa Vekaranjärven varuskunnan ampuma-alueelta (liite 1, kohde 2). Mäntyharjun Kaljunkosken rannalla sijaitsevan asuinpaikan (kuva 15) ajoittamiseksi ei toistaiseksi ole varmoja keinoja, mutta sen löytöaineisto ja korkeus merenpinnasta viittaavat mesoliittiseen kauteen. Inventoinnissa löytöinä saatiin talteen ainoastaan kvartseja ja sitäkin suhteellisen vähän, mutta suurikokoiset iskokset muistuttavat ainakin pintapuolisesti Pohjois-Savon varhaismesoliittisten kohteiden aineistoja. Kaljunkoski tuskin on ollut merenranta-asuinpaikka, sillä silloin se ajoittuisi Yoldia-vaiheeseen ja olisi ylivoimaisesti Suomen vanhin asuinpaikka. Todennäköisempää on, että asuinpaikka on sijainnut kosken rannalla jo kiviltaudella, mutta sijainti korkealla nykyisen joenrannan yläpuolella viittaa silti suhteellisen varhaiseen ajoitukseen.

Toinen mahdollinen mesoliittinen kohde sijaitsee Valkealan eteläosassa Käyrälammen rannalla (T. Miettinen 1990: 56–58). Asuinpaikkaa tutkittiin vuonna 1987 järjestetyissä kaivauksissa, jolloin löytyi mm. kvartsesineitä, -iskoksia ja palaneen luun palasia (667 kpl). Löydöistä mielenkiintoisimpia ovat luunpalat, jotka lähes kaikki löytyivät yhdestä ja samasta kuopasta pienen kiven ympäriltä. Hiukan yllättäen ne osoittautuivat nuoren karhun luiksi ja niissä on paleontologi Björn Kurtenin mukaan havaittavissa leikkaamisen ja käsittelyn jälkiä – siis merkkejä teurastuksesta. Timo Miettinen on pohtinut, voisiko löytö liittyä metsästysrituaaliin, jossa saaliseläinten luut on rituaalisesti poltettu ja haudattu, jotta eläin voisi syntyä uudestaan. Nimenomaan karhuun liittyviä 'eläinseremoniaalisia' menojahan tunnetaan laajalta alueelta mm. suomalais-ugrialaisten kansojen keskuudesta. Poikkeuksellisen kohteesta tekee myös se, että se ei näytä olevan rantasidon nainen. Keramiikkalöytöjen puuttuminen viittaa esikeraamiseen kauteen, mutta radiohiiliajoituksen puuttuessa ajoitus on hyvin epävarma.

Kuva 15. Mäntyharjun Kaljunkosken asuinpaikka. Inventoinnissa talteen saadut kvartsi-iskokset löytyivät tieleikkauksesta nuolen kohdalta. Valokuva: Antti Lahelma.

2.6 Ensimmäiset saviastiantekijät (5100–4200 eaa.)

Antti Lahelma

Noin 5100 eaa. Suomen arkeologiseen aineistoon ilmaantuu uusi, merkittävä löytötyyppi: saviastiat ja niiden palaset. Arkeologian näkökulmasta tämä uutuus on merkittävä ja saviastioita pidetäänkin yhtenä ”neoliittisen” eli nuorimman kivikauden tunnusmerkkinä. Keramiikka säilyy hyvin happamassakin maaperässä, minkä lisäksi astioiden koristelun perusteella voidaan aiempaa helpommin erottaa esihistoriallisia kulttuuriryhmiä ja seurata niiden vaiheita. Esihistoriallisten ihmisten kannalta muutos tosin ei liene ollut yhtä merkittävä kuin miltä se arkeologian valossa näyttää. Vaikka keramiikan tekotaito leviää meille idästä, ei sen ilmaantuminen välttämättä merkitse asutusvirtausta tai uuden ”heimon” leviämistä Suomeen, sillä monet esikeraamiset asuinpaikat pysyvät edelleen käytössä. Jatkuvuus ilmenee myös joissain kiviesinetyypeissä; esimerkiksi käyräselkäisiä kourutaltoja käytettiin sekä mesoliittisella

kaudella että neoliittisen kauden alussa (Huurre 1998: 50–54). Lisäksi jo esikeraamisella kaudella on varmasti ollut käytössä erilaisia puusta, tuohesta, pajunvitsoista tai nahasta tehtyjä astioita ja leilejä, eivätkä hauraat ja vaikeasti siirrettävät saviastiat välttämättä olleet niihin verrattuna suuri tekninen edistysaskel.

Onkin jossain määrin epäselvää, miksi liikkuvaa elämäntyyliä suosineet pyyntiyhteisöt ylipäänsä omaksuivat keramiikan valmistamisen. Varsinkin suurimpien astioiden on ajateltu liittyvän ruoan ja esimerkiksi hylkeentraanin varastoimiseen ja sitä kautta aiempaa kiinteämmän elämäntavan vakiintumiseen (Núñez 1990). Mitään kovin suurta muutosta ei asutusmallissa kuitenkaan tapahtunut, vaan asuinpaikat sijaitsivat edelleen pääasiassa meren äärellä. Vaikka asuinpaikkojen levintä kattaa harvakseltaan lähes koko nykyisen Suomen alueen, sisämaasta tämän ajanjakson kohteita tunnetaan vain vähän.

Ensimmäisten saviastioiden tekijät koristelivat usein astiansa jonkinlaisella hammastetulla, kampa muistuttavalla leimasimella, joten astioiden ja niihin yhdistetyn kulttuurin nimeksi on vakiin-

tunut kampakeraamiikka (ks. kuva 16). Kampakeraaminen kausi jaetaan kolmeen pääjaksoon: varhaiseen, tyypilliseen ja myöhäiseen kampakeraamiseen kulttuuriin (Europaeus-Äyräpää 1930). Varhaiskampakeraamiset astiat ovat muodoltaan suippopohjaisia, patamaisia ja saattavat olla varsin kookkaita, tilavuudeltaan kymmeniä litroja. Niille on ominaista karkean kvartsi- ja maasälpärouheen käyttö saven sekoitteena. Koristelussa toistuvat paitsi kampakaleimat ja kuoppapainanteet, myös kierrenuorapainanteet ja nikamilla painetut I:n tai E:n muotoiset leimat.

Jo varhaiskampakeraamiikassa voidaan erottaa joitain paikallisia muunnoksia. Näitä ovat mm. Saimaan alueen varhainen asbestikeraamiikka, eteläisillä rannikkoalueilla esiintyvä Jäkärnlän keramiikka ja Pohjois-Suomessa Säräisniemen keramiikka (Sär 1). On mahdollista – joskaan ei varmaa – että tällaiset alueelliset muunnokset heijastavat laajempia kulttuurieroja, ehkä jonkinlaisten kivikautisten heimo- tai kieliryhmien olemassaoloa (esim. Edgren 1966).

Varhaiskampakeraamisia asuinpaikkoja ei Repovedeltä toistaiseksi tunneta ja muuallakin Pohjois-Kymenlaaksossa niitä on hyvin vähän. Lähin tunnettu kohde sijaitsee Jaalassa, Niskajärven ja Suolajärven välisessä salmessa olevassa Nuumanniemessä (T. Miettinen 2004: 97–98). Asuinpaikkaa ei ole tutkittu kaivauksin, mutta inventoinnissa löytyneet pienet keramiikanpalat edustavat varhaiskampakeraamiikan nuorempaa vaihetta ja ajoittuvat Timo Miettisen mukaan noin 4500 eaa. Toinen mahdollisesti varhaiskampakeraaminen kohde on Valkealan Jaakonniemen asuinpaikka, joka sijaitsee kunnan eteläosassa Tarhajärven ja Kepsunjärven välisellä niemellä (Seppä 2002). Sen sijaan etelämpää muinaiselta merenranta-alueelta on löytynyt huomattavia varhaiskampakeraamisia kohteita, mm. Kotkan Niskasuo ja Pyhtään Susikopinharju 2, joista varsinkin jälkimmäisen löytöaineistoon kuuluu poikkeuksellisen paljon (lähes 60) ns. savi-idolien kappaleita (T. Miettinen 1998: 43–45). Yleensä ihmistä mutta joskus myös eri eläinlajeja muistuttavat idolit kuuluvat saviastioiden tapaan varhaiskampakeraamisen kauden uutuuksiin (Núñez 1986). Niiden tarkoituksesta ei tiedetä mitään varmaa, mutta yleensä ne yhdistetään kivikauden uskontoon, mm. esi-isien palvontaan. Arvoitukseksi on jäänyt, miksi idolit on yleensä tahallisesti rikottu.

Kuva 16. Vanhempaa varhaiskampakeraamiikkaa (KA I:1) Lapinjärven Fällismalmin asuinpaikalta (KM 8954:39).

2.7 Keskineoliittisella kivikaudella asutus tihenee

Sanna Kivimäki

Keskineoliittisen kivikauden alussa Suomeen levisi varhaista asbestikeraamiikkaa ja Jäkärnlän keramiikkaa valmistaneiden yhteisöjen alueelle uusi keramiikanvalmistustraditio, tyypillinen kampakeraamiikka (4000–3400 eaa.). Toistaiseksi ei tiedetä, saiko traditio alkunsa uusien vaikutteiden leviämisestä Venäjältä vai toivatko sen mukanaan uudet asukkaat, mutta asutusvirtaus-tulkintaa on pidetty todennäköisempänä (Siiriäinen 1981: 19, Huurre 1998: 52). Mahdollisesti Laatokan ympäristöstä on tullut tässä vaiheessa Suomen puolelle useaan otteeseen pieniä muuttajaryhmiä ja tulokaiden tavat ovat siirtyneet, yhteisöjen vähitellen sulautuessaan, alkuperäisasukkaille. Traditio levisi nopeasti ympäri Suomen pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta. Kymenlaaksossakin on useita tämän kauden asuinpaikkoja, erityisesti rannikolla. Tunnettujen asuinpaikkojen määrä Suomessa kasvaa tyypillisen kampakeraamiikan aikana niin paljon, että tämä kertonee väestötiheyden kasvusta keskineoliittisen kauden alussa (Siiriäinen 1981: 20–21, 32).

Tyypillisen kampakeraamiikan väestöllä on ollut tiiviitä kontakteja itään ja etelään. Asuin-

paikoilta ja haudoista on löytynyt runsaasti karbonista eli hiilikautista piikiveä (Kinnunen ym. 1985: 8, 50), jonka lähin luonnollinen esiintymisalue on Venäjällä, Viananmereltä Valdain ylängölle ulottuvalla vyöhykkeellä (ks. kuva 17). Baltian suunnan kontakteista kertoo meripihka, josta valmistettuja koruja on löytynyt lukuisista tyyppillisen kampakeramiikan haudoista (ks. kuva 18). Piikiveä on tuotu enimmäkseen raaka-aineena erilaisia vaihtoketjuja pitkin, mutta viimeistellyillä piikiviesineillä ja meripihkalla on ollut varmasti jonkinasteisia sosiaalisia eroja osoittavaa arvoakin. Ehkä yhteisöjen päälliköt ovat vahvistaneet keskinäisiä suhteitaan lahjoittamalla toisilleen arvoesineitä, jotka päätyivät lopulta päälliköiden ja heidän läheistensä hautoihin (Seger 1982: 28, 31–32, Katiskoski 2003: 115). Punamultahautakalmistoissa meripihkaa on löytynyt myös erikoisista kuolinnaamioista: vainajan savella peitettyjen kasvojen tai silmien päälle on asetettu kaksi meripihkakorua. Tapa on lisäksi merkki balttilaisista yhteyksistä, sillä samanlaisia naamioita on esiintynyt muun muassa Zveinie-

Kuva 17. Piikivikärkiä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

Kuva 18. Meripihkakoruja. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

kin kalmistossa Latviassa (Halinen 1999: 174, Katiskoski 2003: 104–105). Repoveden aluetta lähimmät tyyppillisen kampakeramiikan punamultahaudat ovat Taipalsaarella ja Kotkassa (Katiskoski 2003: 88).

Tyyppillisen kampakeramiikan näennäisesti yhtenäistävän vaikutuksen jälkeen Suomessa oli jälleen havaittavissa jako asbestikeraamisen itäisen Suomen ja kampakeraamisen läntisemmän tradition välillä (Huurre 1998: 53). Varhaisasbestikeramiikan itäistä levinneisyyttä jatkoivat myöhemmät asbestikeraamiset ryhmät, Kierikin keraaminen (3500–2800 eaa.) ja Pöljänkeraaminen (3500–1900 eaa). Näiden keramiikanvalmistustraditioiden välisiä suhteita, eli sitä, minkä aikaisemman tradition tai traditioiden pohjalta kukin tyyli kehittyi, tutkitaan edelleen. Keskustelua käydään myös siitä, missä määrin keraamiset ryhmät heijastavat, vai heijastavatko lainkaan, sosiaalisia ja etnisiä rajoja.

Kierikin keramiikka jatkoi mahdollisesti tyyppillisen kampakeramiikan traditiota (Siiriäinen 1967: 34). Kierikin asuinpaikkoja on erityisesti Saimaan alueella ja Pohjois-Pohjanmaan rannikolla, mutta niitä tunnetaan myös Kymenlaakson rannikolta. Hyvin tutkittuja asuinpaikkoja ovat esimerkiksi Yli-Iin Kierikkisaari, Korvala ja Kuuselankangas sekä Kerimäen Martinniemi 3. Yli-Iin rikkaiden asuinpaikkojen löytöaineiston perusteella kvartsitekniikka oli taidokasta ja yhteydet meripihkan ja piikiven alueille jatkuivat (Siiriäinen 1967: 15–16, Koivunen & Makkonen 1998: 15–16). Suurimmat asuinpaikat, erityisesti rannikolla, olivat usean asumuspainanteen kyliä; tämä ajanjakso olikin keskineoliittisen kyläjärjestelmän kukoistuskautta (ks. luku 2.7.1). Pääelinkeino rannikolla oli hylkeenpyynti. Toinen asbestikeraaminen ryhmä, varhaisesta asbestikeramiikasta tai Kierikin keramiikasta kehittynyt Pöljän keramiikka, oli osittain samanaikainen Kierikin keramiikan kanssa, mutta kestoltaan tätä pidempi: Pöljän traditio jatkui pitkälle myöhäiskivikauden loppuun saakka (ks. luku 2.9). Pöljän keraamisten asuinpaikkojen levinneisyys on itäinen – Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka on ryhmän lounaisimpia esiintymispaikkoja (T. Miettinen 2004: 117). Osassa tämän ajanjakson asumuksista oli hirsirakenteita (esim. Katiskoski 2002, Leskinen 2002), mutta ”talot” eivät enää

esiintyneet ryhminä, vaan usein yksittäin tai kaksittain (Mökkönen 2000). Ero heijastanee muu-
tosta yhteisöjen liikkumisen tavassa ja mahdolli-
sesti myös siinä, miten ne olivat järjestäytyneet
sosiaalisesti.

Myöhäiskampakeramiikkaa (3800–3100 eaa.)
esiintyy varsinkin länsi- ja etelärannikolla, mutta
jonkin verran myös sisämaassa ja Saimaan alu-
eella. Länsirannikolla myöhäiskampakeramiikka
jakautui paikallisiksi alaryhmiksi (esim. Vikkula
1981) ja myös itäisen Suomen tyyli kehittyi omin-
takeiseksi mahdollisesti tyypillisen kampakera-
miikan ja asbestikeraamisten yhteyksien pohjalta
(esim. Räihälä 1996: 115). Noin 3200–2400 eaa.
Suomeen saapui jälleen uusi asutusvirtaus, tällä
kertaa Baltiasta. Vasarakirves- eli nuorakeraami-
sen kulttuurin vaikutusalue rajoittui Suomessa
Viipuri–Tampere–Kokkola-linjan lounaispuolel-
le (Huurre 1998: 55). Kymenlaakson myöhäis-
kampakeraamiset ja nuorakeraamiset asuinpaikat
keskittyvät rannikolle.

2.7.1 Asumuspainanteet ja asuinpaikka- tyyppien monipuolistuminen osoittavat asutusmallin muutosta

Asumuspainanteita, eli maan pinnalla matalina
kuopanteina näkyviä, osittain maahan kaivettujen
kivi- ja varhaismetallikautisten asumusten jään-
nöksiä, tunnetaan Suomessa nyt yli kuudelta-
sadalta asuinpaikalta (Pesonen 2002: 29). Niiden
levinneisyydessä on alueellisia eroja: Pohjanmaan
rannikolla ja Saimaalla on yli kymmenen, Poh-
jois-Pohjanmaalla yli sadankin asumuksen – joista
jopa usea kymmen on voinut olla käytössä yhtä
aikaa – muodostamia kyliä, sisämaassa on usei-
ta yhden tai muutaman painanteen kohteita,
lounaisessa ja eteläisessä Suomessa asumuspai-
nanteita on kaiken kaikkiaan vähän. Suurin osa
asumuksista ajoittuu tähänastisten tutkimusten
mukaan 4000–2000 eaa., mutta muutamia me-
soliittisia ja varhaismetallikautisiakin tunnetaan.
Kymenlaaksosta keskineoliittisiksi ajoitettuja asu-
muspainanteita on ainakin Kotkan Niskasuolla ja
Porkassa, Elimäen Kuparsuolla ja Pyhtään
Kananiemenharjulla (T. Miettinen 1998: 32–34,
38–39, Pesonen 2002: 23), mahdollisesti tämän-
aikaisia ovat myös Valkealan Mäntysaaren Kel-
lonkärjen painanteet (liite 1, kohde 33). Jaalan

Huhdasjärven Pukkisaaren kahden painanteen
asuinpaikalta löytyi kaivauksessa myöhäiskivi-
kautista Pöljän keramiikkaa ja väliyöhykkeen
keramiikkaa (T. Miettinen 2004: 117).

Asumuspainanteet näkyvät maan päälle pyö-
reäköinä, soikeina tai suorakaiteen muotoisi-
na, halkaisijaltaan 4–25 metrin ja syvyydeltään
20–150 cm:n kokoisina painanteina (Pesonen
2002). Pyöreinä ja soikeina painanteina näkyvät
asumukset olivat yleisempiä kauden 4000–2000
eaa. alkuvaiheessa ja suorakulmaiset loppu-
vaiheessa, mutta muotoja esiintyi myös saman-
aikaisesti. Huomionarvoista on myös se, että osa
maan päälle pyöreinä tai soikeina näkyvistä pai-
nanteista on kuitenkin kaivauksissa osoittautu-
nut suorakulmaisten talojen jäännöksiksi. Noin
vuodesta 3600 eaa. lähtien joissakin taloissa oli jo
hirsirakenteita (esim. Katiskoski 2002, Leskinen
2002), mahdollisesti matala hirsikehä, johon kat-
to osittain tukeutui. Vuonna 1998–1999 Yli-Lin-
Purkajasuon Korvalassa kaivettiin erikoista Pöljän
keraamiseen vaiheeseen liittyvää ”rivitaloa”: asu-
mus muodostui viidestä painanteesta, joita yh-
distivät kulkukäytävät. Nelinurkkaiset ”huoneet”
olivat olleet käytössä yhtä aikaa ja rakennuksen
katto oli todennäköisesti noussut hirsikehän pääl-
tä (Vaara 2000: 4).

Asumuspainannetutkimukset ovat olleet mer-
kityksellisiä siksi, että niiden antama uusi tieto
muuttaa kuvaa siitä, miten kivikautiset yhteisöt
liikkuivat asuinalueellaan vuoden aikana. Aikai-
semmin ajateltiin, että kivikautisten yhteisöjen
vuotuiskierto oli hyvin liikkuvaa: koko yhteisö,
joka oli kooltaan pieni, muutti alueelta toisel-
le kahdesti tai useammin vuoden aikana. Tämä
malli sopii useisiin mesoliittisen kauden yhteisöi-
hin edelleen (ks. esim. Räihälä 1999: 212–213).
Keskineoliittisella kaudella kuva alkaa kuitenkin
näyttää erilaiselta. Jykevärakenteiset asumuk-
set tyypillisen kampakeramiikan ajasta lähtien
viittaavat siihen, että asuinpaikoilla on toden-
näköisesti viivytty pitkään tai samoja paikkoja
on käytetty toistuvasti. Painannekylät ja muut
suurialaiset asuinpaikat vaikuttaisivat viittaavan
paitsi samojen paikkojen toistuvaan käyttöön,
myös siihen, että ainakin osan vuotta paikalla
on asunut suurehko väkimäärä.

Ehkä tärkein viite vuotuiskierron muuttu-
misesta on kuitenkin se, että keskineoliittisella

ajalla nousee esiin asuinpaikkojen suuri kirjo. Mesoliittisen ajan asuinpaikoissa ei ole kovin suurta vaihtelua (esim. Rähälä 1998: 22), mutta keskineoliittisella kaudella esiintyy hyvin erikokoisia, esinevalikoimaltaan ja rakenteiltaan erilaisia asuinpaikkoja. Yksi malli, joka selittäisi tämän eron, on eräänlainen keskusasukkaiden kyläjärjestelmä (Halinen 1997: 25–26), joka kertoo mesoliittisesta mallista poikkeavasta tavasta hyödyntää asuinalueita: suuret asuinpaikat olisivat olleet yhteisöä kokoavia asuinpaikkoja, perusleirejä, joilla osa väestöstä on voinut asua ympäri vuodenkin. Niiltä on voinut erota ehkä useinkin perhekunnan suuruisia ryhmiä osaksi vuotta omille leireilleen. Sekä suurilta perusleireiltä että keskisuurilta asuinleireiltä on lähetetty pieniä metsästyks- ja työryhmiä hyödyntämään lähiympäristön resursseja. Nämä ovat jättäneet jälkeensä pienialaisia, vähälöytöisiä leiripaikkoja. Erilaisia mahdollisia asutusmalleja on kuitenkin hyvin paljon, eikä monella alueella ole vielä tutkittu – kaivetun aineiston vähyydenkään vuoksi – millainen malli sinne sopii.

Keskineoliittisen kauden lopussa kyläjärjestelmä katosi ja esimerkiksi Saimaan alueella asumuspainanteet alkoivat esiintyä yksittäin tai kaksittain (Mökkönen 2000: 160, 167). Vasarakirveskulttuurin alueella ympäröivistä yhteisöistä poikkeava elinkeino, mahdollisesti pienimuotoinen karjatalous, on heijastunut alueenkäyttöön: asuinpaikat eivät olleet yhtä rantasidonnoisia kuin pyyntiasuinpaikat ja olivat siksi levittäytyneet ympäristöönsä tasaisemmin.

2.7.2 Keskineoliittinen kivikausi Repoveden ja Vuohijärven alueella

Repoveden kansallispuiston, Vuohijärven ympäristön ja eteläisen Valkealan asuinpaikkoja ei ole kaivettu paljon, ja vain muutamalta kohteelta on löytynyt inventoinneissa ajoittavia löytöjä tai rakenteita. Viiden kohteen mahdollista keskineoliittista ajoitusta voidaan arvioida seuraavien perusteiden: kahdella kohteella keramiikan, yhdellä esinetyypin, yhdellä piikiven esiintyvyyden ja yhdellä asumuspainanteiden sekä piikiven perusteella. Asumuspainanteita ei ole toistaiseksi dokumentoitu varhaisneoliittisistä yhteyksistä (Pesonen 2002: 25, 31) ja painanteiden muoto voi puolestaan viitata niiden keski- tai myöhäisneoliittisuuteen: keskineoliittisella kaudella hallitsivat

pyöreät ja soikeat, myöhäisneoliittisella suorakulmaiset, mutta niitä esiintyi myös samanaikaisesti (Mökkönen 2000, 117–118). Piikiveä käytettiin raaka-aineena eniten keskineoliittisella kaudella, tyypillisen kampakeramiikan ja Kierikin keramiikan asuinpaikoilla (Vuorinen 1982: 40–49).

Mäntyharju Partsimaa Koskinen 1 -asuinpaikalta Repoveden kansallispuiston koillispuolelta, Korpijärven lahden ja Ahvenjärven väliseltä kannakselta, on löytynyt tyypillistä kampakeramiikkaa. Asuinpaikan laajuudeksi on arvioitu vähintään 50x30 metriä ja löytöjen sijoittumien eri korkeuksille voi viitata pitkään käyttöikänsä. Asuinpaikalta löytyi keramiikkapalojen lisäksi 13 kvartsi-iskosta ja yksi palanut luu. Paikan välitörmässä läheisyydessä oli myös 11 pyyntikuopan ketju (Bilund 1996).

Valkealan Jaakonniemen asuinpaikalta, Valkealan eteläosasta, Tarhajärven ja Kepsunjärven erottavalta harjumaiselta niemeltä, on löytynyt tarkemmin määrittelemätöntä, kampaleimakoristeista keramiikkaa (Seppä 2002). Asuinpaikan laajuudeksi on arvioitu 100x200 metriä ja paikalta löytyi myös kvartseja ja palanutta luuta. Sijainti Muinais-Saimaan lasku-uomana toimineen Väliäylän varrella ajoittanee Jaakonniemen asuinpaikan varhaisneoliittisen kauden loppuun, mutta paikka on voinut olla pitkäikäinenkin, sillä löytöjä tuli eri korkeuksilta. Valkealan Sulkavaistenlahdesta irtolöytönä saatu rombimainen reikäkivi – esinetyyppi, joka liittyy useimmin tyypillisen kampakeramiikan tai myöhäiskampakeramiikan yhteyteen – kertoo myöhemmästäkin liikkumisesta Väliäylän ympäristössä.

Jaalan Hintterin asuinpaikka Vuohijärven pohjoisrannalla, Hintterinsaaren länsikärjessä on arvioitu kooltaan 200x50-metriseksi (Seppä 2002). Paikalta on näköyhteys Kapasaaren kalliomaalaukselle. Asuinpaikalta tulleet inventointilöydöt ovat melko monipuoliset: runsaasti kvartsi-iskoksia, pieniä, tunnistamattomia muruja ja keramiikkaa, runsaasti palanutta luuta, kvartsi-kaavin, hioinkivi ja pieni piikivi-iskos. Maaperä on hienoa hiekkaa. Asuinpaikkaa ei voi ajoittaa näiden löytöjen perusteella, mutta piikivi-iskos voisi viitata keskineoliittiseenkin asutusvaiheeseen (vrt. T. Miettinen 2004: 98–99). Piikiveä löytyi myös Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen asuinpaikalta, joka sijaitsee Vuohijärven itäosassa olevan Mäntysaaren pohjoispäässä (kuvat 19 ja 20). Asuinpaikalla on kaksi pyöreähköä asumus-

painannetta, halkaisijaltaan 5–6 metriä. Molemmissa on mahdollisesti kiinni toinen, halkaisijaltaan 1,5–2 metrinen pienospainanne. Maaperä on hiekkaa ja löytöinä tuli kaksi piikivi-iskosta, kuusi kvartsi-iskosta ja yksi palaneen luun kappale (liite 1, kohde 33; ks. myös. Lavento ym. 2007). Asumuspainanteiden muodon ja piikiven perusteella asuinpaikka voi olla keskineoliittinen (ks. kuitenkin luku 2.9).

Repoveden kansallispuistossa ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueella inventoiduista pienialaisista leireistä, joista löytyi lähinnä vain kvartsi-iskoksia (Lavento ym. 2007), useat ajoittunevat keskineoliittiseen kauteen. Ne ovat todennäköisesti olleet pienten pyyntiryhmien tilapäisiä yöpymisleirejä ja metsästysretkien tukikohtia, joissa syötiin, levähtiin ja huollettiin pyyntivälineitä. Varsinaisten asuinleirien puuttuminen viittaa siihen, että kansallispuiston alue on ollut resurssialuetta, jota on hyödynnetty muualta käsin. Tällaisia asuinleirejä löytyikin kauempaa Vuohijärven ympäristöstä: Jaalan Hintterin asuinpaikka on voinut toimia keskineoliittisella kaudella perusleirinä ja Mäntyharjun Partsimaa Koskinen 1 ja Valkealan Mäntysaaren Kellonkärki pienempinä asuinleireinä. Ainakin Kellonkärki on voinut olla tukikohta, josta lähetettiin pieniä metsästys- ja työryhmiä hyödyntämään Repoveden alueen resursseja. Ajoittamattomia ja luonteeltaan

toistaiseksi tuntemattomia kivikautisia kohteita on Vuohijärven ympäristössä useita: Mäntyharjun Keitaankankaalla, Jaalan Niskajärven itärannalla Hietaniemessä, Vuohijärven Mäntysaarella, Vuohijärven eteläosassa Okanniemessä ja Kierinsaassa sekä Tihvetjärven Tihvetniemessä (Bilund 1996, T. Miettinen 2004: 98, Lavento ym. 2007).

Kuva 20. Piikivi-iskoksia Kellonkärjen asuinpaikalta. Valokuva: Kerkko Nordqvist 2006.

Kuva 19. Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen kivikautinen asuinpaikka. Arkeologi Timo Miettinen seisoo asumuspainanteen keskellä. Valokuva: Antti Lahelma 2006.

2.8 Kalliomaalaukset – ikkuna kivikauden henkiseen kulttuuriin

Antti Lahelma

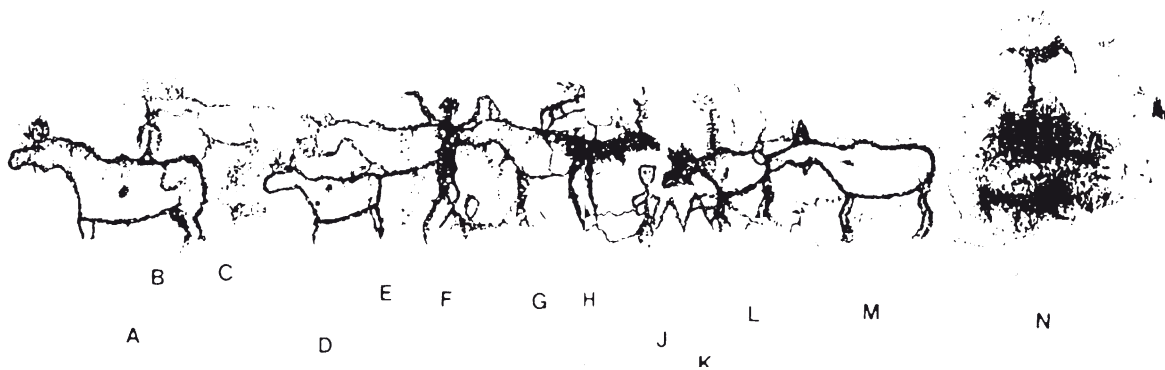
Tätä kirjoitettaessa Suomesta on löytynyt noin 130 esihistoriallista kalliomaalausta, jotka on lähes poikkeuksetta tehty jyrkkiin, lippamaisiin järvenrantakallioihin (Kivikäs 1995, 2005, T. Miettinen 2000). Joskus maalauksia esiintyy myös suurissa siirtolohkareissa, mutta nekin ovat yleensä aivan rantaviivan tuntumassa. Rantasidonaisuus onkin Suomen kalliomaalausten leimallisimpia piirteitä. Muutenkin maalausten sijainti tuntuisi noudattavan tiettyjä sääntöjä (Lahelma 2001). Useimmat niistä esimerkiksi sijaitsevat muinaisten vesireittien varrella ja lounaaseen tai länteen suuntautuvilla, aurinkoisilla seinämillä. Tällaisia, kallioperän ruhjevyyhykkeitä syntyneitä kalliojyrkänkeitä löytyy erityisen paljon Keski- ja Itä-Suomen järviolueilta. Usein nämä jyrkänkeet ovat myös mannerjäätikön sileäksi hiomia, eli ne ovat kuin luonnon varta vasten muovaamia maalausaloja (ks. kuvat 21 ja 22). Kun tällai-

siin kalliopintoihin syntyy usein myös maalausta suojeleva, läpikuultava silikakerros (Taavitsainen & Kinnunen 1979), ei ole ihme, että maalauksia tunnetaan eniten Pääjärven ja Suur-Saimaan vesistöalueilta. Läntisestä Suomesta ovat puuttuneet sekä pystysuorat, jyrkät kallioseinämät, että toisiinsa liittyvien järviältaiden muodostamat laajat vesireitit.

Arkeologisessa kirjallisuudessa kalliotaide jaetaan yleensä *kalliomaalauksiin* (eli piktografeihin), jotka on tehty pystykallioihin maalia käyttämällä, ja *kalliopirroksiin* (eli petroglyfeihin), jotka on tehty kaivertamalla, hakkaamalla tai hiomalla yleensä vaakasuoriin kalliopintoihin. Syystä tai toisesta Suomesta on tähän mennessä löytynyt ainoastaan kalliomaalauksia, vaikka naapurialueitamme (Norjasta, Ruotsista ja Venäjän Karjalasta) tunnetaan erittäin runsaasti kalliopirroksia (Kare 2000). Kalliomaalausten kuvamaailma on varsin yksipuolinen. Se liittyy selvästi pyyntikulttuurien uskomusmaailmaan, sillä mitään maanviljelyyn tai karjatalouteen viittaavaa maalauksissa ei esiinny koskaan. Maalausaiheista ylivoimaisesti yleisimpiä ovat ihmiskuviot (32 % kaikista kuviois-

Kuva 21. Verlan maalaus kallio Jaalan puolelta kuvattuna. Valokuva: Antti Lahelma.

Kuva 22. Timo Miettisen laatima peitepiirros Valkealan Verlan kalliomaalauksesta.

ta), hirvet (30 %) ja veneet (14 %). Muitakin aiheita on kuvattu, kuten kaloja, kämmenenkuvia, käärmeitä ja geometrisia kuvioita, mutta nämä ovat huomattavasti harvinaisempia. Maalauksissa ei juuri koskaan 'tapahdu' mitään, vaan kuvat vaikuttavat maalatun sikin sokin ilman, että ne muodostavat mitään laajempia kokonaisuuksia. Joskus ne on jopa tehty aiempien kuvien päälle. Tämä kaoottisuus saattaa olla osittain näennäistä, sillä maalauksista on tunnistettu mm. kuvapareja ja -jonoja (Kivikäs 2000), jotka osoittavat, että ainakin jotkut aiheet liittyvät merkitykseltään toisiinsa.

Kalliomaalaukset on meillä kyetty ajoittamaan rannansiirtymiskronologian avulla. Jääkauden jälkeisen maankohoamisen ja maaperän kallistumisen johdosta monien järvi-altaiden tasoissa on tapahtunut muutoksia, mistä johtuen aikoinaan vesirajan tuntumaan tehty maalaus saattaa nykyään sijaita useita metrejä veden pinnan yläpuolella. Kun vesistöhistoria tunnetaan, maalauksen todennäköinen ikä voidaan laskea: hiukan yleistäen voidaan sanoa, että mitä korkeammalla maalaus sijaitsee, sitä vanhempi se on. Timo Jussila (1999) on tähän ilmiöön perustuen pystynyt osoittamaan, että ainakin Saimaan vesistöalueella maalaukset on tehty pääasiassa kampakeraamisella kaudella, noin 6000–4000 vuotta sitten. Useimpia Valkealan alueen maalauksia ei tosin voida tällä perusteella ajoittaa, sillä esim. Vuohijärven tai Repoveden pinnan korkeus ei näytä muuttuneen varhaisen kivikauden jälkeen. Voidaan kuitenkin olettaa, että alueen kalliomaalaukset ovat jokseenkin saman ikäisiä kuin Saimaalla. Jussila (1999: 132) on lisäksi todennut, että maalausten tekeminen näyttäisi loppuvan varhaismetallikauden

alussa – siis samoihin aikoihin kun ensimmäiset merkit maanviljelystä ilmaantuvat ja lapinraunioina tunnettuja röykkiöhautoja (luku 2.11) aletaan rakentaa. Tämä havainto tukee ajatusta, että maalaukset liittyvät nimenomaan pyyntikulttuurin uskomusmaailmaan. Kun maanviljelys ja sen mukanaan tuomat uudet ajatukset levisivät Suomeen, kalliomaalaukset jäivät vähitellen 'tarpeettomiksi'.

Myös eri kuva-aiheiden ajoituksista ja maalaus-tradition muutoksista on saatu viime aikoina uutta tietoa rannansiirtymismenetelmällä. Oula Seitsonen (2005a & b) on Jussilan tutkimusten pohjalta muun muassa osoittanut, että veneenkuvat edustavat kalliomaalaustemme kaikkein vanhinta kuvastoa, joka ilmaantuu ehkä jo varhaiskampakeraamisella kaudella (noin 5000 eaa). Ajan kuluessa veneenkuvat muuttuvat harvinaisemmiksi, kun taas ihmiskuvioiden ja hirvien suhteellinen osuus kuvastossa kasvaa. Maalausten 'kultakausi' ajoittuu Seitsonen mukaan noin ajanjaksolle 3600–2500 eaa., jolloin maalauksia tehtiin suhteellisen paljon ja niiden aiheamaailma oli monipuolisempi kuin sitä edeltävänä tai seuraavana aikana. Etupäässä tähän aikaan kuuluvat mm. kämmenenjäljet, mikä antaa vihjeen Repoveden alueella sijaitsevien maalausten (Löppösenluola ja Olhavanvuori) mahdollisesta iästä. Tässä vaiheessa hirvenkuvat on yleensä tehty ääri-viivamaalauksina, joissa on joskus esitetty eläimen sydän ja ehkä muitakin sisäelimiä. Kivikauden loppua kohti maalaukset muuttuvat yhä luonnosmaisemmiksi, yksinkertaisiksi tikku-ukoiksi ja tikkuhirviksi. Jostain syystä myös hirvien suuntautuminen muuttuu: kun vanhemmissa maalauksissa hirvet katsovat vasempaan (kohti länttä ja

laskevaa aurinkoa?), nuoremmissa maalauksissa hirvet suuntautuvat yleensä oikeaan (Seitsonen 2005a: 11).

Suomessa kaikki tunnetut kalliomaalaukset on tehty 'punamullalla', eli niissä käytetty maali on valmistettu rautaoksidin (hematiitin) värjäämästä maa-aineksesta kuumentamalla sitä nuotiolla (Kinnunen 2007). Tarkoitukseen sopivaa ainesta on löytynyt esimerkiksi soista ja tai järven pohjista. Ei ole mahdotonta, että muitakin värejä, kuten hiilimustaa tai luuvalkeaa, olisi käytetty, sillä esimerkiksi Uralin luolista on löytynyt mesoliittisia hiilimaalauksia. Jos niitä käytettiin, ei niistä kuitenkaan ole säilynyt mitään merkkejä Suomen ankarissa oloissa. Veden lisäksi maalijauheeseen on saatettu sekoittaa myös jonkinlaista kiinneainetta, kuten linnunmunien keltuaista tai verta. Varmoja todisteita niiden käytöstä ei kuitenkaan toistaiseksi ole löytynyt.

Kalliotaide on yleismaailmallinen ilmiö, jonka esiintymisen ajalliset ja paikalliset puitteet ovat erittäin laajat, aina ihmiskunnan alkuhämärästä nykypäivään asti. Suomen kalliomaalaukset nivoutuvat luontevasti muuhun pohjoisen Euroasian metsästäjä-keräilijäkulttuurien kalliotaitteeseen, joka on Norjan länsirannikolta aina Siperian itäisimpiin kolkkiin asti luonteeltaan hyvin samantyyppistä (esim. Lindqvist 1994, Devlet & Devlet 2005). Itse asiassa hämmästyttävän samankaltaista kalliotaidetta järvenrantakallioihin maalattuine hirvenkuvineen, ihmisineen ja veneineen löytyy aina Japanista, Koreasta, Kanadasta ja Yhdysvaltain pohjoisosista asti. Tämä 'sirkumpolaarinen kalliotaidevyöhyke', josta Repovedenkin maalaukset ovat yksi pieni esimerkki, lienee yksi ihmiskunnan historian laajimmista kulttuuri-ilmiöistä.

Kalliomaalaukset mielletään usein taiteeksi, mutta tämä on hiukan harhaanjohtavaa, sillä useimpien perinteisten yhteisöjen kielissä ei ole sanaa, jonka voisi kääntää taiteeksi. On hyvä muistaa, että suomenkin tiede- ja taide-sanat ovat keinotekoisia ja ne on keksitty vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kalliomaalauksissa ei siis ole kyse taiteesta siinä mielessä kuin se modernissa länsimaisessa kulttuurissa ymmärretään. Vaikka esihistoriallinenkin ihminen on joskus saattanut tehdä 'taidetta taiteen vuoksi', lienee kalliotaide kuitenkin yleensä liittynyt uskontoon ja rituaaleihin (Layton 2000). Uskonnollisen merkityksensä lisäksi maalauksen voidaan ajatella liittyvän ku-

valliseen kommunikaatioon. Niiden kautta kirjoituksettomassa kulttuurissa elänyt ihminen on välittänyt viestejä toisille aikalaisilleen, jotka ovat ymmärtäneet kalliotaitteessa käytetyn kuvallisen kielen (kalliomaalauksen tulkinnasta ks. tarkemmin luku 4.1).

2.8.1 Repoveden kalliomaalaukset: Löppösenluola ja Olhavanvuori

Valkeala on kalliomaalauksen suhteen Suomen löytörikkainta aluetta: kunnasta tunnetaan tähän mennessä jo seitsemän kalliomaalausta, joiden joukossa on maamme huomattavimpiin kuuluva Verlankosken maalaus (T. Miettinen 2000). Kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän suojelualueelta tunnetaan tätä nykyä kaksi kalliomaalausta, joista merkittävämpi on Löppösenluolana tunnettu kohde Repoveden rannalla (liite 1, kohde 41, ks. myös kuvat 23 ja 24). Erikoisen nimensä se on saanut kallion luolamaisessa onkalossa asustelleesta Löppönen-nimisestä rautatiehärmästä, joka vietti täällä kesäänsä (Taavitsainen 1981: 11). Paikan perinteinen nimi on kuitenkin ollut Ruskiakallio, mikä saattaa viitata maalauksen punaruskeaan väriin.

Löppösenluolan kalliomaalaus löytyi vuonna 1974 Repoveden kaakkoislaidalla sijaitsevan Ruskiakallion itärannalla kohoavasta kallioista (Taavitsainen 1981, Kivikäs 1995: 202–203, 2005: 34, T. Miettinen 2000: 136–138). Kallioseinämän vasemmassa reunassa, aivan veden äärellä on laaja punaisen värin alue, josta voi hyvissä olosuhteissa erottaa kämmenenjäljen, vinoon maalatun 'kaatuvan' ihmiskuvion ja jälkiä muista maalauksista. Paikka on pitkään ollut suosittu veneilijöiden pysähdyspaikka, mistä johtuen se on valitettavasti kärsinyt joitain vaurioita meidän aikanamme. Jo löytöhetkellä maalauksen päälle oli kaiverrettu nimikirjaimia. On ymmärrettävää, että kaivertajat eivät ehkä huomanneet maalauksia tai osanneet antaa niille arvoa, mutta ikävämpää on todeta, että maalauksen vahingoittavien nuotioiden pitäminen kallion juurella on jatkunut yli 30 vuotta maalauksen löytymisen jälkeen. Löppösenluola on ns. Kultareitin pysähdyskohta, rannassa on laituri ja aivan maalauksen vieressä muurattu kahvinkeittopaikka. Paikalla on runsaasti retkeilijöiden jättämiä roskia ja nuotiosavut ovat noenneet kalliota laajalta alueelta.

Kuva 23. Ruskiakallio eli Loppösenluola Repoveden rannalla. Valokuva: Antti Lahelma.

Myös itse maalaus­kallio ansaitsee huomiota, sillä jotkut tutkijat ovat pitäneet sitä muodoltaan ihmisen­kaltaisena eli antropomor­fisena. Arkeologi Jussi-Pekka Taavitsaisen (1981) mukaan Loppösenluolan muodossa voi järveltä katsottuna erottaa ikään kuin ihmiskasvojen profiilin. Taavitsainen vertasi tätä ja muita vastaavia 'profiilikallioita' saamelaisten seitoihin, pyhinä palvottuihin kiviin ja kallioihin, jotka nekin ovat joskus muodoltaan antropomor­fisia. Viime aikoina vastaavia esimerkkejä 'antropomor­fisista' kallioista on esitetty paljon (esim. Taskinen 2006, Pentikäinen & Miettinen 2003) ja ne ovat hyvä esimerkki siitä, että kalliotaitteessa ei ole kyse pelkistä kuvista, vaan se on kirjaimellisesti ympäristötaidetta. Maalaukset sijaitsevat yleensä paikoilla, jotka poikkeavat jotenkin ympäristöstään. Maalaus­kallio saattaa olla poikkeuksellisen jylhä, erityisen karu, siihen saattaa liittyä jollain tapaa omituisia maastonmuotoja, se saattaa sijaita pienessä saares­sa, kosken partaalla jne. Usein tuntuu siltä, että kalliotaidekohteella maisema on paljon tärkeämpi kuin maalaukset, jotka saattavat olla hyvin vaatimattomia. Toinen Repoveden alueella sijaitseva

Kuva 24. Jussi-Pekka Taavitsaisen peitepiirros Loppösenluolan kallio­maalauksesta.

maalaukshohde, Olhavanvuori (liite 1, kohde 42), on tästä hyvä esimerkki. Olhavanlammen rannalla kohoava, kalliokiipeilijöiden suosima jyrkänne on kiistatta eteläisen Suomen komeimpia (kuva 25), mutta sen pohjoisosasta vuonna 2001 löytynyt maalaus on hyvin vaatimaton (Seppä 2002: 31). Maalaus koostuu muutamista vähäisistä väriläiskistä kalliolla noin kahden metrin korkeudella vesirajasta. Lisäksi kallion edustalla sijaitsevassa vesikivessä erottuu hyvin heikosti mahdollinen kämmenenjälki. Ehkä itse paikka on koettu niin pyhäksi, ettei sitä ole tarvinnut maalauksin erityisesti korostaa.

Vuoden 2006 inventoinnin yhtenä päämääränä oli etsiä uusia, aiemmin tuntemattomia kalliomaalauksia Repoveden kansallispuiston ja lähiympäristön alueelta. Ennakko-odotukset olivat suhteellisen korkealla, sillä alue on kalliomaalauksen kannalta erinomaista: sen läpi kulkee tärkeä vesireitti, sieltä tunnetaan jo entuudestaan maalauksia ja siellä sijaitsee runsaasti sopivia kalliojyrkänteitä. Metsähallitus luovutti tutkijoiden käyttöön perämoottoriveneen, jonka avulla useimmat kartalta katsottuna potentiaaliset ran-

takalliot saatiin tutkittua. Vaikka monet kallioista – kuten Korpisaaren länsirannan mahtava jyrkänne – olivat maalauksen kannalta joka suhteessa lupaavia, ei yhtään varmaa kohdetta kuitenkaan löytynyt. Muutamissa kallioissa (esim. Repoveden koillisosassa, Omenalahden itärannalla sijaitseva jyrkänne) todetut vähäiset punavärijäljet ovat todennäköisesti luonnon eikä ihmisen aikaansaamia. Uusia kohteita alueelta siis tuskin tulee jatkossakaan löytymään. Täysin varmaa se ei silti ole, sillä inventoinnin aikana vallinnut enimmäkseen kuiva ja aurinkoinen sää oli havaintojen tekemisen kannalta mahdollisimman huono.

2.8.2 Kalliomaalauksia Repoveden lähiympäristössä

Repoveden kansallispuiston lähiympäristössä on useita kalliomaalauksia, joista löytyy tietoa mm. Timo Miettisen (2000) ja Pekka Kivikkään (1995, 2005) kirjoista. Esimerkiksi Vuohijärveltä tunnetaan kaksi maalaukshohdetta, Tupavuori ja Kapasaari. Tupavuoren maalaus sijaitsee Hevossaaren länsirannalla, lounaaseen olevan suoraan

Kuva 25. Olhavanlammen rannalla kohoava jylhä Olhavanvuori. Valokuva: Antti Lahelma.

vedestä nousevan rantakallion keskipaikkeilla n. 3,5 m veden pinnasta. Maalauksessa on erotettavissa vasemmalle katsova hirvenkuva ja sen takana 'palvonta-asennossa' seisova, sivulta kuvattu ihmishahmo (Kivikäs 1995: 204, 2005: 120–121, T. Miettinen 2000: 125–128). Pienen Kapasaariniemisen saaren rantakalliossa oleva maalaus on aiheiltaan poikkeava, sillä siinä on kuvattu muun muassa runsaasti kaloja (haukia?) ja sarvipäinen ihmishahmo (Kivikäs 1995: 205–206, 2005: 116–119, T. Miettinen 2000: 128–133). Valittavasti maalaus on pahasti kulunut ja lohkeillut, ja sitä on ammuttu haulikolla 1990-luvulla, mistä johtuen maalauksia on vaikea erottaa. Näitä suhteellisen vaatimattomia maalauksia tunnetumpi on Verlankosken maalaus, joka sijaitsee aivan Verlan museoidun kartonkitehtaan (UNESCO:n maailmanperintökohde) vieressä, padotun kosken ylittävstä sillasta noin 150 metriä länteen (kuvat 21 ja 22). Paikalla kohoavaan suhteellisen vaatimattomaan kallioseinämään on kuvattu ainakin viiden toisiaan seuraavan hirven jono sekä mm. ihmishahmoja ja siksak-viiva (Kivikäs 1995: 211, 2005: 124–125, T. Miettinen 2000: 112–125). Yksi ihmishahmoista näyttäisi ratsastavan 'laumaa' johtavan hirven selässä. Kuvakenttä on helppo katsella vastarannalta, Jaalan puolelta. Yksityiskohtien erottamiseen tarvitaan kuitenkin kiikarit.

2.9 Päättävä kivikausi (2300–1800 eaa.)

Kerkko Nordqvist

Myöhäiskivikauden alkuun mennessä sekä Suomen etelä- ja länsirannikolla vaikuttanut nuorakeraaminen kulttuuri että perinteinen kampakeraaminen kulttuuri katoavat sellaisenaan arkeologisesta aineistosta. Rannikolla näiden tilalle ilmestyy Kiukaisten kulttuuri, joka on täällä kivikauden viimeinen ajanjakso. Kiukaisten kulttuurin synnyn taustalla nähdään yleisesti nuorakeraamisten ja kampakeraamisten yhteisöjen yhteensulautuminen, joskin useimmat tutkijat näkevät kotoperäisen kampakeraamisen väestön olleen runsaslukuisempina hallitsevassa asemassa. Joka tapauksessa niin esineistössä kuin keramiikassakin on nähty yhteyksiä sekä kampakeraamiseen että nuorakeraamiseen kulttuuriin ja Skan-

dinaviaan (Meinander 1954a: 149–175, Edgren 1992: 109–114, Carpelan 1999b: 266).

Kiukaisten kulttuuri on leimallisesti rannikkoalueen kulttuuri. Sen tihein esiintymisalue on aihetta perusteellisimmin tutkineen C. F. Meinanderin (1954a) mukaan Helsinki–Pori-väli, mutta kulttuurin alue ulottuu karkeasti Säkijärveltä Vaasaan. Kiukaisten kulttuurin merellinen suuntaus näkyy myös sen elinkeinoissa, joissa meripyynti (hylje) ja kalastus olivat keskeisellä sijalla (Siiriäinen 1981: 25–28). Kulttuurin tuntomerkkinä on ns. Kiukaisten keramiikka, jota on löydetty monin paikoin myös Kymenlaakson rannikolta (T. Miettinen 1990: 69, 1998: 54). Tämä osoittaa, että Kymenlaakson rannikon myöhäiskivikautisilla yhteisöillä oli kontaktit länteen, sillä Kiukaisten kulttuuri oli tiiviissä yhteydessä Skandinaviaan ja muodosti pohjan, jolle myöhemmin kehittyi länsisuomalainen pronssikulttuuri (Meinander 1954a: 178, Edgren 1992: 115, Carpelan 1999b: 267–268).

Rannikosta poiketen Sisä-Suomessa, Itä-Suomen järviolueella kulttuurikuva ei päällisin puolin muuttunut yhtä dramaattisesti myöhäiskivikaudelle tultaessa. Keramiikassa keskiseltä kivikaudelta periytyvä Pöljän keramiikka jatkaa vanhaa asbestikeraamista traditiota (ks. luku 2.7). Pöljän keramiikkaa käyttäneet yhteisöt olivat perinteisiä kalastuksella, metsästyksellä ja keräilyllä elantonsa hankkineita ryhmiä (Siiriäinen 1981: 22). Siinä missä rannikon Kiukaisten kulttuuri suuntautui vahvasti länteen, sisämaassa vanhat kontaktit itään, Venäjälle, ilmeisesti säilyvät ja niiden mukana alueelle levisi uusia vaikutteita myöhäiskivikauden kuluessa. Pöljän keramiikka pysyi käytössä kivikauden loppuun asti, aina varhaismetallikauden alkuun saakka, jolloin idästä levisi uusi, tekstiilikeraaminen traditio (Edgren 1992: 114, Carpelan 1999b: 260–270, Lavento 2001).

Rannikon ja Sisä-Suomen kulttuurialueiden väliin jää alue, joka on arkeologisessa mielessä vielä suurelta osin vähän tunnettu. Tämän Kiukaisten kulttuurin alueen ja aiemman nuorakeraamisen kulttuurin koillisrajan, jonka on perinteisesti katsottu noudattavan linjaa Kokkola–Tampere–Viipuri, välille syntyy myöhäiskivikaudella yhteisöjä, jotka näkyvät arkeologisessa aineistossa ns. välivyöhykkeen keramiikan kautta. Ryhmää tutkineen Christian Carpelanin (1979) mukaan

välivyöhykkeen keramiikassa näkyy vahvana etenkin myöhäisen balttilaisen nuorakeramiikan vaikutus. Tämän katsotaan tulleen Suomeen ns. vasarakirveskulttuurin toisen vaikutusaallon mukana, joka saapui Virosta Suomen etelärannikolle nuorakeraamisen kulttuurin loppuvaiheessa tai Kiukaisten kulttuurin alkuvaiheissa (Edgren 1992: 115, Carpelan 1999b: 265). Tämän aallon vaikutus oli vahva etenkin Uudellamaalla, mutta myös Kymenlaakson rannikolla, josta tunnetaan useita ajalle tyypillisiä suippohamaraisia reikäkirveitä (T. Miettinen 1990: 69, 1998: 52–54). Välivyöhykkeen keramiikan periytyminen nuorakeramiikasta, jonka se myöhäiskampakeramiikan ohella korvasi alueellaan, selittäisi mihin nuorakeramiikka katosi keskineolitikumin lopulla (Carpelan 1979: 15, Edgren 1992: 115).

Etelä-Pohjanmaalta Hämeen ja itäisen Uudenmaan kautta Karjalankannakselle kulkeva välivyöhyke on ilmeisesti ollut muutenkin tärkeässä asemassa kulttuurivaikutteiden välittäjänä. Sen lisäksi, että alueella on mahdollisesti ollut suorat kosketukset etelään, se on sijainnut länteen suuntautuneen Kiukaisten kulttuurin ja itään suuntautuneen Pöljän ryhmän välissä – näin ollen on luonnollista, että sen alueelle on tullut vaikutteita ja materiaalia monesta suunnasta. Välivyöhykkeen alue on kiinnostava myös tutkittaessa Suomen varhaista maanviljelyä, vaikkakin nykytutkimuksen valossa myös välivyöhykkeen keramiikkaa käyttäneet ryhmät ovat olleet pääasiallisesti metsästäjä-keräilijöitä.

2.9.1 Myöhäiskivikausi Repovedellä ja Vuohijärven alueella

Repoveden ja laajemmin Vuohijärven alueella myöhäiskivikauden tutkimusta hankaloittaa suuresti se, että tähän ajanjaksoon liittyvät löydöt ovat niukkoja. Pohjois-Kymenlaakson järviolueella Kiukaisten kulttuuria ei tunneta lainkaan (T. Miettinen 1998: 54), mikä on ymmärrettävää ottaen huomioon kulttuurin merellinen luonne. Kiukaisten kulttuuriin liitettäviä reikäkirveitä on kuitenkin löydetty myös Jaalan ja Valkealan eteläosista (T. Miettinen 1990: 69, 2004: 104).

Puheena olevaa ajanjaksoa valottaa parhaiten Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka. Pukkisaaren asuinpaikalta on 1996 suoritetuissa kaivauksissa löydetty sekä välivyöhykkeen keramiikkaa että Pöljän keramiikkaa – lisäksi saares-

ta tunnetaan viikinkiaikaan ajoittuva kalmisto, jota on kaivettu vuosina 1994–1996 (ks. luku 2.12) (T. Miettinen 1998: 58, 118–129, 2004: 115–118). Kohdetta kaivaneen T. Miettisen mukaan molemmat keramiikkatyylit esiintyvät täällä esiintymisalueidensa ääri-laidoilla osoittaen, että alue on sijainnut eri yhteisöjen välisellä rajalla.

Keramiikan lisäksi Pukkisaaresta saatiin kaivauslöytöinä talteen mm. kynsitaltoja ja useita meripihkakoruja. Meripihkaesineet ovat mielenkiintoisia, sillä ne osoittavat myöhäiskivikautisella väestöllä olleen yhteyksiä Itämeren eteläosiin, jollei suoraan niin ainakin kauppakontaktien kautta (ks. luku 2.6). Vaikka meripihkakaupan katsotaan liittyvän kiinteästi tyypillisen kampakeraamiikan aikaan, kuuluvat ns. v-poraukselliset meripihkanapit, jollaisia Pukkisaaresta löydettiin yksi kappale, kuitenkin tyypillisesti asbestikeramiikan yhteyteen. Näin ollen ne ajoittuvat keskikivikauden lopulle ja myöhäiskivikaudelle. Niiden alkuperä on Itämeren etelä- ja kaakkoisrannikolla, jossa niitä tunnetaan mm. Puolasta ja Liettuasta; Suomessa v-porauksellisia nappeja on tavattu Kierikin/Pöljän keramiikan yhteydestä koko itä- ja pohjoissuomalaisen kulttuuripiirin alueelta Pohjois-Pohjanmaata ja Kittilää myöten (Siiriäinen 1967: 21–25, 1984: 33, Pesonen 1997: 13–14).

Pukkisaaren asuinpaikalla sijaitsee kaksi loivaa asumuspainannetta, joista vuoden 1996 kaivauksissa tutkittiin toinen (T. Miettinen 1998: 58, 2004: 117). Edellä mainittu v-porauksellinen meripihkanappi löytyi nimenomaan toiseen asumuspainanteeseen tehdystä koekuopasta; näin ollen näiden painanteiden myöhäisneoliittinen ajoitus vaikuttaa varmalta.

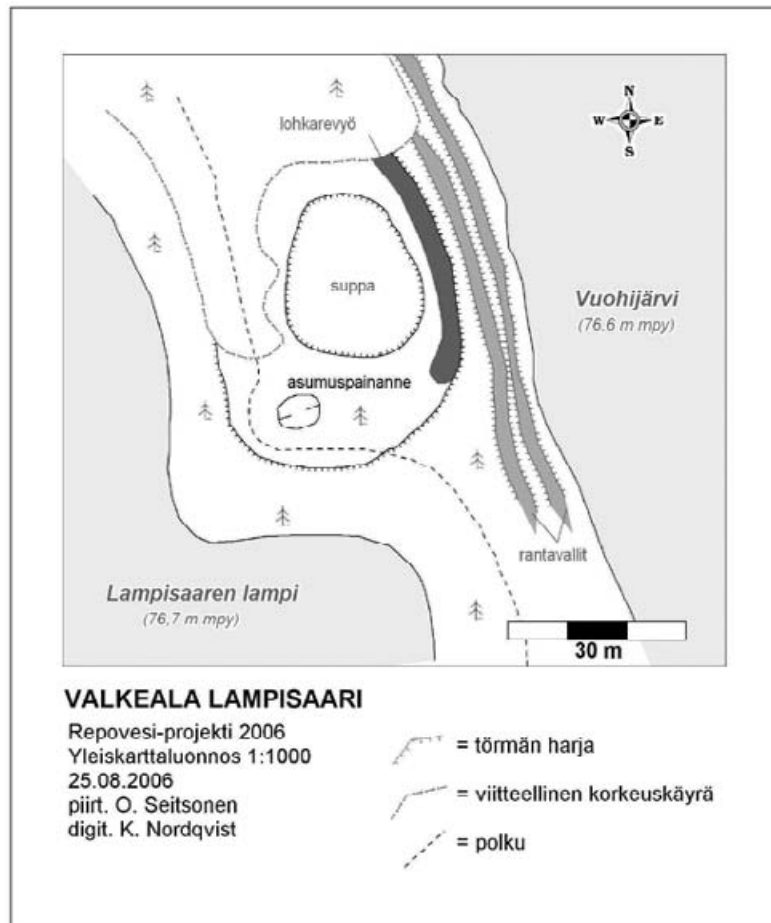
Myös Vuohijärven Lampisaaresta vuonna 2006 löytynyt asumuspainanne saattaa kuulua myöhäiskivikauteen (ks. kuvat 26 ja 27 sekä liite 1, kohde 32). Vaikka kohteesta ei ole suoraan myöhäiskivikauteen liitettäviä löytöjä – painanne sijaitsee luonnonsuojelualueella, joten koekuoppia ei tehty – on pelkästään sen sijainnin ja muiden ulkoisten seikkojen perusteella selvää, että kyseessä on kivikautinen asuinpaikka. Pitkässä hiekkaisessa saarella sijaitsevan lammen rannalta löydetty painanne on suorakaiteen muotoinen ja kooltaan 8,5 x 6,5 x 0,5 m (Lavento ym. 2007). Etenkin sen koko ja muoto antavat aihetta epäillä, että kyseessä on keskikivikauden loppuun tai myöhäiskivikauteen ajoittuva rakenne (Mökkö-

nen 2000: 12–15, Pesonen 2002: 27–31). Lisäksi 1990- ja 2000-luvuilla Suomessa on kaivettu lukuisia vastaavia painanteita, joista on tavallisesti saatu löytöinä myöhäiskivikauteen ajoittuvaa keramiikkaa, usein Pöljää (esim. Katiskoski 2002, Leskinen 2002).

Toisen vuonna 2006 löydetyn asumuspainannekohteen, Vuohijärven Mäntysaaren Kellonkärjen, ajoitus ei ole yhtä selkeä (ks. liite 1, kohde 33). On mahdollista, että painanne ajoittuu jo keskineoliittiselle kivikaudelle, mutta vaihtoehto myöhäiskivikauteen ajoitukseen on pidettävä avoimena. Mäntysaaren ja Lampisaaren painanteiden sijainnin voi ajatella osaltaan puoltavan myöhäiskivikautista ajoitusta. Suurille keskikivikauden yhteisöille tyypilliset laajat asuinpaikat, jopa asumuspainannekylät, katoavat myöhäiskivikaudelle tullessa. Asutusmalli muuttuu ja asumuspainanteet sijaitsevat myöhäiskivikaudella tyypillisesti yksin tai kaksin saarissa ja niemien kärjissä (Mökkönen 2000: 116–118, 159–160).

Asutusmallin muutokseen liittyvät mahdolliset yhteisöissä ja elinkeinoissa tapahtuvat muutokset. Vaikka pyynti ja

keräily olivat vielä hallitsevassa asemassa, esiintyvät ensimmäiset merkit maanviljelystä sekä rannikolla että sisämaassa jo myöhäiskivikaudella (Edgren 1992: 112, Alenius ym. 2005: 14). Tästäkin tulee esiin läntisen ja itäisen kulttuuripiiriin ero – maanviljely on tullut Suomeen kaiketi kah-

Kuva 26. Yleiskarttapiirros Valkealan Lampisaaren asumuspainanteesta.

Kuva 27. Lampisaaren asumuspainanne. Oula Seitsonen seisoo painanteen vallin päällä ja osoittaa sen keskustaa. Valokuva: Teemu Mökkönen 2006.

desta eri suunnasta. Kiinnostavaa on, että monet varhaisimman maanviljelyn merkit on saatu juuri rannikon ja sisämaan väliseltä vyöhykkeeltä, johon Repoveden aluekin kuuluu (Vuorela 1999: 146–148, Alenius ym. 2005: 14). Repoveden – ja samalla koko Kaakkois-Suomen – toistaiseksi vanhimmat viitteet maataloudesta ovat peräisin Katajajärvestä otetusta siitepölynäytesarjasta. Ensimmäisiä viljelykokeiluja osoittava vanhin yksittäinen ohran siitepöly ajoittuu n. 2400–2200 eaa. ja n. 1950 eaa. siitepölyaineistossa alkaa näkyä laajempi maiseman avautuminen, mikä tarkoittanee laiduntamisen alkua Katajajärvellä. Ensimmäinen varsinainen maanviljelyvaihe ajoittuu kuitenkin vasta varhaismetallikauteen (ks. luku 2.10)

Repoveden ja Vuohijärven alue on siis ollut mielenkiintoisessa asemassa kahden kulttuurialueen, rannikon ja sisämaan, sekä usean kontaktisuunnan, lännen, etelän ja idän, risteyskohdassa. Oma osansa tässä on ollut alueen halki kulkevilla vesireiteillä (Mäntyharjun reitti ja Väliväylä) ja niiden tarjoamalla kulkuyhteyksillä. Repoveden ja Vuohijärven piiristä toistaiseksi tehdyt myöhäiskivikautiset esinelöydöt ovat niukat, mutta ne osoittavat kiistatta, että alueella on liikkunut ihmisiä kivikauden lopulla. Seutu on ilmeisesti toiminut paitsi pyyntitarkoituksissa eräalueena, myös kaski- tai laidunmaana ja lisäksi alueella on ollut kiinteämpää asutusta. Lisäksi on huomattava, että monet Kaakkois-Suomen kalliomaalauksista on tehty juuri myöhäiskivikaudella (esim. T. Miettinen 2000: 27, ks. myös luku 2.8). Nykyiset löydöt osoittavatkin selvän asutusjatkumon olemassaolon keskikivikaudelta myöhäiskivikauden loppuun asti.

2.10 Metallien käyttö leviää Suomeen (1800 eaa. – 400 jaa.)

Mika Lavento

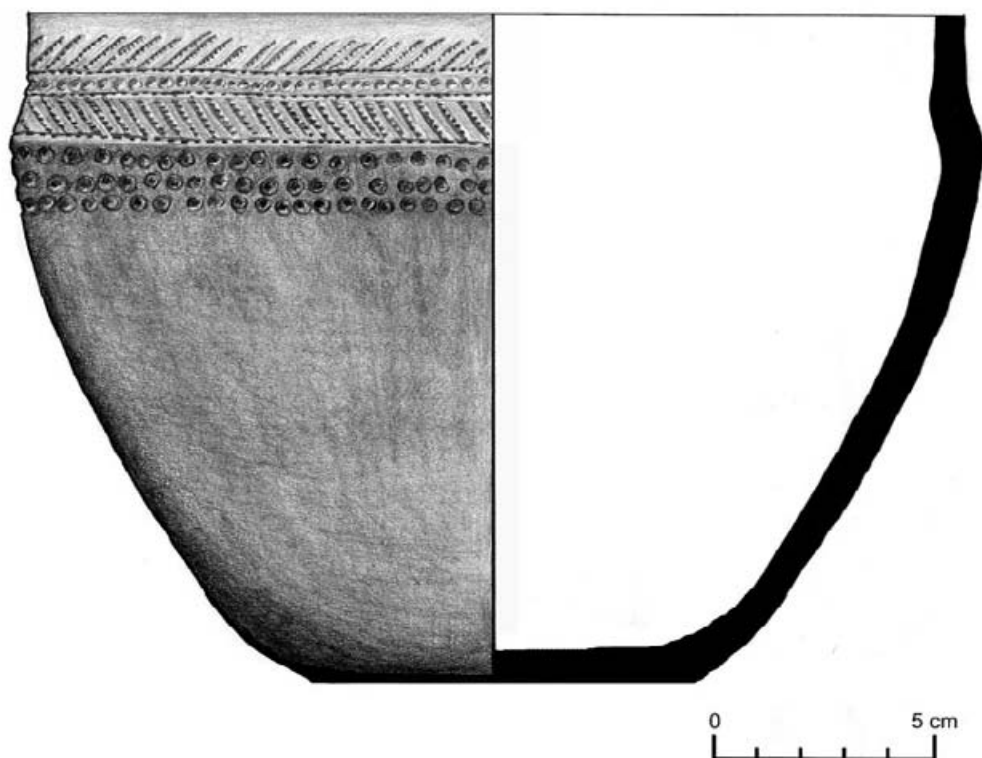
Pronssikäytön ja ennen kaikkea sen valinnan hallitseminen ovat ilmiöitä, jotka muuttivat kulttuurikuvaa maailmanlaajuisesti. Niinpä arkeologit kautta koko maailman puhuvat vakiintuneen tavan mukaan joko metallikauden tai pronssikauden alkamisesta.

Pronssi tarkoittaa normaalimerkityksessään metallia, joka on kahden alkuaineen, kuparin ja tinan, seos. Ideaalipronssissa on kuparia noin

90 % ja tinaa noin 10 %. Käytännössä seossuhteet vaihtelevat huomattavasti. Tavallista onkin, että tinaa voi olla seoksessa etenkin varhaisissa pronssiesineissä vain muutamia prosentteja. Tavallista on sekin, että tina voidaan korvata myös jollain muulla alkuaineella, esimerkiksi arseenillä. Erilaiset alkuaineet ja niiden erilaiset suhteet antavat hyvän keinon seurata pronssin leviämistä eri puolilla maailmaa. Suomessa ei pronssikaudella tunnettu omia paikallisia malmivaroja, joten kaikki metalli on tuotu muualta. Tämä vaatii vaihtokauppaa ja laajojen vaihtoverkoston toimivuutta. Muutos ei tapahtunut kaikkialla maailmassa samanaikaisesti, vaan siinä on havaittavissa suuria eroja (Chernykh 1992). Varhaisimmillaan pronssia alettiin valmistaa n. 4000 vuotta eaa., mutta pronssin voidaan katsoa tulleen käytännössä merkittäväksi metalliksi vasta noin 2500 eaa. jälkeen. Suomessa varhaisimmat pronssiesinelöydöt ajoittuvat aikaan n. 1800 vuotta eaa.

Metallin käytön alkamisen lisäksi kauden alkamiseen liittyy monia muitakin keskeisiä kulttuurikuvaa muuttaneita tekijöitä. Näitä muutoksia tapahtuu karkeasti ajoitettuna noin 2500–2000 eaa. vaiheilla koko Suomen alueella. Maanviljelyksen leviäminen on ollut ilmiö, joka sekin on havaittavissa laajalla alueella pohjoisella havumetsävyöhykkeellä. Myös kiviesineistössä tapahtuu huomattavia muutoksia. Kivikauden loppupuolelle tyypilliset kiviesinemuodot, ennen kaikkea vasarakirveskulttuurin metallikirveitä muistuttavat hiotut kiviesineet, kuten myös Kiukaisten kulttuurin kiviesineet, korvautuvat yksinkertaisemmilla muodoilla. Yleisiksi tulevat varsireikäkirveet, joista tavallisimmat ovat rombinmuotoisia (= viisikulmaisia). Myös kivikauden lopulle tavalliset myöhäisneoliittisen Pyheensillan kulttuurin nuolenkärjet häviävät vähitellen tyyppinä pois. Kivi- ja varhaismetallikauden vaiheeseen kuuluvat myös laajalla alueella tavalliset tasakantaiset nuolenkärjet. Niiden levinneisyysalue keskittyy Pohjois-Suomeen, mutta niitä tunnetaan jonkin verran myös Etelä-Suomesta. Niiden käyttö alkaa jo kivikauden loppupuolella mutta jatkuu vielä pronssikauden puolelle.

Keramiikkatraditiossa tapahtuva muutos on silmiinpistävä. Pöljän ja Jysmän keramiikkojen käyttö lakkaa ja Sisä-Suomessa nämä tyytit korvautuvat tekstiilikeramiikalla (ks. kuva 28). Rannikolla Kiukaisten keramiikka korvautuu Suomen länsi- ja eteläpuolelta tulneiden vaikutteiden

Kuva 28. Tekstiilikeramiikkaa. Kuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

seurauksena pronssikauden keramiikkatyypeillä (Meinander 1954a), joista tavallisimmat ovat ns. karkeapintainen Paimion keramiikka sekä pinnaltaan sileä Lausitz-vaikutteinen keramiikka. Lisäksi myöhäiskivikauden loppuvaiheeseen kuuluva välivyöhykkeen keramiikka (ks. luku 2.9) jatkaa olemassaoloaan vielä varhaismetallikauden puolelle.

Tekstiilikeramiikkaa ei voida pitää minään selväpiirteisenä typologisena ryhmänä vaan eräänlaisena yleistyyppinä, jonka alle kuuluu monia erillisiä keramiikkatraditioita. Tekstiilipainanetta tunnettiin jo sekä myöhäiskivikautisessa Pöljän keramiikassa että nuorakeramiikassa. Painanne on yleinen myös Kiukaisten keramiikassa. Mitään näistä tyypeistä ei ole tavallisesti liitetty itse tekstiilikeramiikkaan. Vasta Kangasalan Sarsan ja Petroskoin Tomitsan mukaan nimetyissä keramiikkatraditioissa se on tyyppien keskeinen tuntomerkki (Meinander 1954b). Huomionarvoista on, että Suomessa tekstiilikeramiikka on perinteisesti jaettu kahteen ryhmään. Sarsan keramiikka edustaa sen läntistä traditiota. Tomitsan keramiikka puolestaan edustaa tyyppin itäistä traditiota. Kiinnostavaa on edelleen, että jossain Saimaan ja Keski-Suomen vaiheilla nämä kaksi tyyppiä kohtaavat (Lavento 2001).

Aikavälillä noin 1000–800 eaa. tekstiilikeramiikan rinnalla aletaan valmistaa muita paikallisempia keramiikkatyyppejä, joista Saimaalla ja Kaakkois-Suomessa käyttöön tulivat Luukonsaaren keramiikka ja Sirnihtan keramiikka. Molemmissa tyypeissä savimassan sekoiteaineena käytettiin asbestia. Näiden valmistus jatkui aina 300-luvulle jaa. Molemmat edustavat sisämaan kulttuuritraditiota, jotka jatkoivat kaskiviljelyä (ks. luku 3.1). Rannikon kulttuurin keskeinen keramiikkatraditio on edustettuna Morbyn keramiikassa (Carpelan 1999b).

Keskeinen ajanlaskun alkua edeltävinä vuosisatoina tapahtunut muutos oli raudanvalmistuksen leviäminen. Raudanvalmistusteknologia omaksuttiin tämänhetkisten havaintojen mukaan sekä idän että lännen suunnilta. Repovettä lähimmät merkit varhaisesta raudanvalmistuksesta tunnetaan Ristiinasta (Lavento 1999). Viitteitä raudanvalmistuksesta tavataan myös Pyhtään ja Haminan alueella, mutta yhtä vanhoja kohteita kuin Ristiinasta ei toistaiseksi ole tavattu. Todennäköisesti myös rannikolla raudanvalmistus oli tullut käyttöön samoihin aikoihin, vaikka tähän aikaan ajoittuvia kohteita ei toistaiseksi olekaan pystytty löytämään.

Esineistön lisäksi ehkä kaikkein silmiinpistävin ja näkyvin muutos kulttuurissa tapahtuu hautaustraditiossa (Tuovinen 2002). Etenkin rannikkoalueilla, mutta varsinkin pronssikauden myöhäisemmässä vaiheessa myös sisämaassa, alettiin rakentaa röykkiöitä eli lapinraunioita (ks. luku 2.11). Rannikolla pronssikautiset röykkiöt tulivat käyttöön viimeistään noin 1600 eaa. Niitä rakennettiin näkyville paikoille, yleensä kallionlaelle mutta myös veden läheisyyteen. Röykkiöt rakennettiin lähes poikkeuksetta suurehkoista kivistä ja haudat olivat kooltaan tavallisimmin n. 8 x 8 m, mutta sekä suurempia että pienempiä röykkiöitä tunnetaan. Nimenomaan pronssikaudelle ajoittuvien röykkiöiden määrä on suuri ja niitä tunnetaan Suomesta useita tuhansia. Niiden koko pienenee sisämaahan tultaessa, mutta yleisesti ottaen ne ovat samanlaisia kuin rannikollakin. On silti oleellista huomata, että sisämaan röykkiöt on – joitain poikkeuksia lukuun ottamatta – yleensä rakennettu vasta pronssikauden loppupuolella.

Röykkiöhautojen suuresta lukumäärästä huolimatta tunnetaan sekä rannikolta että sisämaasta yllättävän vähän pronssikaudelle ajoittuvia asuinpaikkoja. Koko nykyisen Suomen ja luovutetun Karjalankin alueelta tunnettujen pronssi- ja varhaismetallikautisten asuinpaikkojen lukumäärä on alle 300, vaikka periodin pituus on sisämaassa jopa 2000 vuotta. Voidaan luonnollisesti kysyä, onko asuinpaikkoja toistaiseksi osattu etsiä oikeanlaisista ympäristöistä. On mahdollista, että kulttuurissa tapahtunut muutos heijastuu siten, että asuinpaikkojen sijainti muuttuu oleellisesti ja että nykyiset inventointimenetelmät eivät toimi parhaalla mahdollisella tavalla niiden löytämiseksi. Tämä kysymys saattaa tulla mieleen esimerkiksi Repoveden inventoinnin tuloksia tarkasteltaessa.

Tämänhetkisen näkemyksen mukaan kulttuurikuvan voimakas muuttuminen kivikauden päättymisen jälkeen heijastuu suoraan asuinpaikkojen kokoon, rakenteeseen ja lukumäärään. On havaittavissa, että monet löydetyt asuinpaikat ovat kooltaan kivikautisia asuinpaikkoja pienempiä. Tämä viittaa väestömäärän pienenemiseen. Yksi mahdollinen selitys kohteiden pienempään lukumäärään on se, että kokonaisväestön määrä vähenee pronssikaudelle tultaessa. Miksi näin voisi olla, ei ole toistaiseksi vielä täysin selvillä.

Selityksiä on etsitty niin ilmaston viilenemisestä kuin myös kulttuurisista muutoksista.

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että Suomen pronssikausi voidaan jakaa (ainakin eteläisen Suomen osalta) kahteen pääalueeseen – läntiseen ja itäiseen, vaikka myös suppeampia maantieteellisiä ja periodisia jakoja on mahdollista esittää. Läntistä traditiota edustaa selkeästi skandinaavistyyppinen pronssikausi. Itäistä traditiota, jonka levinneisyysalue ulottuu Volgan keskijuoksulta Skandinaviaan, kutsutaan suomalaisessa arkeologisessa kielenkäytössä varhaismetallikaudeksi. Syy eri termien käyttöön on siinä, että sisämaan kulttuuritraditio poikkeaa voimakkaasti rannikolla vallitsevasta ja siihen liittyvä löytöaineisto on pääosin peräisin muualta kuin lännestä tai etelästä (Meinander 1954b).

Kumpaan traditioon Etelä-Saimaa ja Valkealan alue pitäisi sijoittaa, on kiinnostava kysymys. Alustavasti voidaan ajatella siellä olevan vaikutteita molemmilta suunnilta. Näin ollen se edustaisi idän ja lännen välissä sijaitsevaa kulttuuria, jossa molemmilta suunnilta tulleet vaikutteet ovat sekoittuneet toisiinsa.

2.10.1 Repoveden ympäristö

Itse Valkealan kunnan alueella on ainakin kaksi kohdetta, jotka todennäköisesti kuuluvat varhaismetallikauteen. Valkealan Toukanlahti on asuinpaikka, joka sijaitsee Haukkajärven länsirannalla, Maarikanvuoren pohjoispuolella. Kohteen inventointeen FM Johanna Sepän mukaan paikalta ei ole löydetty muuta kuin pieni pala koristeetonta, karkeasekoitteista keramiikkaa, kvartsia sekä jonkin verran järvimalmia (KM 33437:1-2). Paikan luokittelu ja ajoittaminen perustuu näin ollen hyvin niukkaan informaatioon.

Toinen varhaismetallikautisista kohteista on röykkiö, joka sijaitsee Karhulanjärven ja Haukkajärven välissä. Kohteen inventoija Johanna Seppä on tulkinnut mahdollisesti hajotetuksi kiviröykkiöksi, joka on rakennettu lohkeilleista ja rapautuneista kivistä kalliopohjalle. Mitään löytöjä ei röykkiön yhteydestä ole tehty, mikä sinänsä ei ole odottamatonta, koska useimmat varhaismetallikautiset röykkiöt ovatkin löydöttömiä.

Valkealasta on löydetty irtolöytönä tasakantainen piinuolenkärki (KM 21962). Löytö on peräisin Ruokojärven Tytärniemestä, joka sijaitsee

Välväylän tuntumassa lähellä Kannuskoskea ja Luumäen rajaa. Tytärniemi on alava hiekkainen suon ympäröimä saareke Ruokojärven pohjoisrannalla. Löytö ajoittunee kivikauden lopulle tai varhaismetallikauden puolelle.

Myös varhaismetallikautta tarkasteltaessa Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka on keskeisellä sijalla (ks. luvut 2.9 ja 2.12). Kohteelta tunnetaan paitsi myöhäisneoliittista keramiikkaa (Pöljän tyyppin asbestikeramiikkaa), myös jonkin verran ns. välvivöhykkeen keramiikkaa tai mahdollisesti jopa nuorakeramiikkaa etäisesti muistuttavaa keramiikkaa (T. Miettinen 1998: 58; ks. myös Lavento 2001: 258). Keramiikkatyyppien määrittelyt ovat ongelmallisia ja onkin ilmeistä, että niitä voidaan tutkia eri tavoin. Pukkisaari kuuluu kohteisiin, jotka eivät ole minkään edellä esitetyn keramiikkatyyppin keskeistä aluetta. Kysymys siitä, onko Jaalan Pukkisaaren aineistossa tekstiilikeramiikkaa tai jonkin tyyppistä varhaismetallikauden keramiikkaa, on ongelmallinen. Itse pidän tätä mahdollisena, mutta keramiikkatyyppin varma tunnistaminen on vaikeaa.

Valkealan Repoveden ja Vuohijärven alue on kiinnostava myös sen vuoksi, että se sijoittuu rannikon ja sisämaan välisen kulkureitin varrelle. Kuten luvussa 1.1 todettiin, Välväylä on keskeinen kulkutie kohti Mäntyharjun reittiä ja sitä kautta myös kohti Päijännettä. Vuohijärvi laskee Kymijoen Pyhäjärveen ja siitä edelleen Suomenlahteen. Tämän reitin varrelta, Vuohijärven ympäristöstä olisi todennäköisesti mahdollista löytää myös varhaismetallikautisia asuinpaikkoja. Monissa inventoinnissa – kuten myös Repovedellä – keskeinen ongelma kuitenkin on, että kohteiden ajoittaminen on vaikeaa. Inventointilöydöt koostuvat usein yksinomaan kvartseista, joita on monissa tapauksissa mahdoton liittää mihinkään kulttuuriin ja periodiin.

Repoveden inventoinnissakin löydettiin mm. Katajajärven ympäristöstä kohteita, jotka saattavat ajoittua varhaismetallikaudelle. Koska niitä ei voi ilman kaivaustutkimuksia tarkemmin ajoittaa, kysymys siitä, onko Katajajärven ympäristössä asuttu varhaismetallikaudella, jää toistaiseksi avoimeksi. Järven rannoilla on kuitenkin lähestulkoon varmasti oleskeltu tilapäisesti, koska järveä ympäröiviä rinteitä on viljelty (Alenius ym. 2005). Pitkäaikainen viljely ajanlaskun alkua edeltävinä ja sitä seuraavina vuosisatoina osoittaa, että alue on ollut merkittävä ainakin tilapäisen oleskelun

kannalta. Kysymys siitä, miksi oleskelusta on viitteitä, mutta varsinaisia asuinpaikkoja ei ole löydetty, kertoo yhteisöjen rakenteesta ja niiden elintavoista. Asutus on kivikaudelta varhaismetallikaudelle siirryttyä muuttunut liikkuvaksi.

Repoveden alueesta tekee erityisen kiinnostavan sen erikoinen topografia. Alue ei ensi näkemältä vaikuta sellaiselta, että se olisi tarjonnut edellytyksiä pitkäaikaiselle oleskelulle minkään esihistorian ajanjakson aikana. Maasto on kivikkoista, lohkareista ja sisältää vain niukasti pitkäaikaiseen asumiseen soveltuvia hiekkaisia alueita. Sen sijaan siihen liittyy muita etuja, joita oikeastaan ei ole aikaisemmin otettu merkittäväällä tavalla huomioon. Alue todennäköisesti soveltui hyvin varhaisten viljelymenetelmien käyttöön. Lisäksi se on tarjonnut mahdollisuuksia pyyntieläinten harjoittamiseen. Se on selvästi tarjonnut mahdollisuuden myös kauttakulkuun rannikon ja sisämaan välillä.

2.11 Lapinrauniot

Wesa Perttola

Termi ”lapinraunio” on valikoitunut jo 1700-luvun kuluessa muinaistieteelliseen kielenkäyttöön kansanperinteestä (Okkonen 2003: 49–53), jossa sisämaan röykkiötä on kutsuttu myös nimillä munkkilaisten muuri, jättiläisraunio, metelinraunio ja metelinkiuas (esim. Europaeus 1927: 40). Lisäksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkiston tietojen perusteella myös sisämaasta tunnetaan joitakin hiidenkiukaiksi kutsuttuja röykkiöitä. Yhteistä näille kaikille nimityksille on ajatus alueella joskus aikaisemmin asuneesta tarukansasta, joiden jäänteitä röykkiöt olisivat. Valinnan olisi voinut tehdä toisinkin: sanana ”lapinraunio” pitää sisällään etnisyysviitteen saamelaisiin, jollaista nykyisen arkeologisen tietämyksen pohjalta on vaikea perustella. Lapinraunioita ei myöskään ole nykyisessä Lapissa, sillä niitä esiintyy sisämaassa vain Kainuun korkeudelle asti. Lisäksi on olemassa joitakin viitteitä siitä, että levinneisyysalue jatkuu idässä myös Venäjän puolelle.

Pitkästä tutkimusperinteestä huolimatta lapinraunioita ei ole kunnolla pystytty määrittämään muinaisjäännöstyyppinä. Aikojen saatossa tulkinnat niistä ovat vaihdelleet hautaröykkiöiden ja erilaisten tulisijojen välillä (Okkonen 2003:

50–55 ja siinä mainitut lähteet), eikä nykyäänkään tutkijoiden keskuudessa ole yksimielisyyttä siitä mitä lapinrauniot tarkalleen ottaen ovat. Yleisimmän käsityksen mukaan – jota käytetään myös tässä yhteydessä – lapinrauniot määrittävät hiidenkiuasmaisen sijaintinsa perusteella, ts. ne sijaitsevat kalliopohjalla paikoilla, joilta on niiden rakentamisen aikaan avautunut näköala vesistölle (ks. kuvat 29 ja 30). Taustalla näyttäisi kuitenkin häilyvän ajatus myös siitä, että vastaavia rökkiöitä olisi myös kauempana vesistöistä (esim. Taavitsainen 2003: 3). Toisaalta jotkut käyttävät termiä kuvaamaan kaikkia sisämaan rökkiöitä (vrt. T. Miettinen 1998: 81, 2004: 120 ja Perttola 2005: 8).

Lapinrauniot voivat olla muodoltaan pyöreitä, soikeita tai jopa melkein suorakulmaisia, ja ne esiintyvät yksin tai pienissä ryhmissä, joskus jopa niin lähekkäin ettei rökkiöiden rajoja voida kunnolla erottaa. Niiden halkaisija tai pisin mitta on yleensä kolmesta kymmeneen metriin ja korkeus vaihtelee noin kolmestakymmenestä sentistä metriin. Rakennusmateriaalina on käytetty yleensä läpimitaltaan n. 20–50 cm olevia kiviä, tosin seassa saattaa joskus olla suurempiakin lohkkareita tai maakiviä. Varsinaista koko rökkiön kattavaa maataytettä lapinraunioissa ei esiinny, mutta kalliopohjalla sijaitessaan niiden alla saattaa olla ohuehko kerros hiekkaa. Sisäisinä rakenteina lapinraunioista on tavattu silmäkiviä, kehärakenteita, paasiarkkuja (Salo 1981: 233) ja kylmämuurauksia. Lisäksi lapinraunioiden yhteydessä saattaa esiintyä myös kallioon hakattuja kuppeja (Pohjakallio 1977: 2–3). Rakenteellisenä piirteenä voidaan ainakin joissain tapauksissa pitää lapinraunioissa olevia kooltaan, muodoltaan ja sijainniltaan vaihtelevia kuoppia.

Em. kalliopohjan ja vesinäköalan lisäksi lapinraunioiden sijaintipaikan on ehdotettu olevan sidoksissa muihinkin tekijöihin. Ristiinan inventoinnin yhteydessä havaittiin lapinraunioiden sijaitsevan varhaismetallikautisten asuinpaikkojen lähellä (Sepänmaa 1992: 7, peruskarttaliite 12). Etelä-Saimaalla lapinrauniot näyttäisivät sijaitsevan järjestelmällisesti glasifluviaalisissa eli sulamisvesien synnyttämässä korkokuvassa; glasigeenisessä eli jäätikön kuljetus- ja kasaustyön muovaamassa ympäristössä niitä ei näyttäisi olevan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapinraunioiden lähiympäristöjen korkokuva hallitsevat moreenin sijasta lajittuneet ainekset,

kuten hiekka ja sora. Suhteessa muinaisen rannan muotoihin lapinrauniot puolestaan sijaitsevat varsin vaihtelevasti. (Maaranen 1995: 93–94, 96.) Lapinraunioiden sanotaan myös suuntautuvan usein kohti pohjoista (esim. Vilkkuna 1993: 50). Lisäksi on kiinnitetty huomiota lapinraunioiden yhteydessä toistuviin paikannimiin, ainakin Akka-, Lappi-, Hiisi-, Pyhä- ja Ukko-alkuiset nimet on mainittu kirjallisuudessa (esim. Taavitsainen 2003: 13). Mitään edellä mainituista olettamuksista ei kuitenkaan ole varmistettu laajemmissa tutkimuksissa.

Vähälöytöisyytensä vuoksi lapinrauniot ovat aina olleet hankalasti ajoitettavissa, mistä johtuen käsitys niiden ajoittumisesta pääasiassa pronssikaudelle ja varhaiselle rautakaudelle perustui pitkään harvoihin esinelöytöihin. Perinteisiä radiohiiliajoituksia on julkaistu kaksi (Pohjakallio 1982: 175, Adel 2002: 9) ja palaneesta luusta tehtyjä ajoituksia neljä kappaletta (Taavitsainen 2003: 8), jotka jakaantuvat karkeasti ottaen aikavälille 2000 eaa. – 800 jaa. Hattulan Ruskeenkärjen löytöjen perusteella lapinraunioiden rakentaminen saattaa jatkua aina n. 1000 jaa. asti (Keskitalo 1963).

Muutamien lapinraunioiden palaneesta luuaineistosta on voitu osteologisissa analyyseissä tunnistaa ihmisluuta (Pohjakallio 1982: 175, Taavitsainen 2003: 11, 13), joten ainakin osa lapinraunioista on hautoja. Suomen maaperässä palamaton luu säilyy vain poikkeuksellisissa oloissa, joten mahdollisia ruumishautauksia ei yleensä pystytä tunnistamaan. Lapinraunioiden yhteydessä mainittujen kohteiden osalta ainoa tunnettu poikkeus tästä säännöstä on Hattulan Ruskeenkärki, jossa osa luista oli melko hyvin säilyneitä (Keskitalo 1963: 35–36, 40). Muiksi mahdollisiksi funktioiksi lapinraunioille on ehdotettu toimimista reitti-, raja- ja reviirimerkkeinä (esim. Vilkkuna 1993: 50).

Ihmiset ovat rakentaneet erilaisia kivirökkiöitä eri aikoina lukuisista erilaisista syistä: Suomi on täynnä hauta-, viljelys- ja vatturaunioita, maatuoneita uuneja, käyttökivi- ja uhrirökkiöitä, raja- ja merimerkkejä, rakennustöissä syntyneitä kivikasoja, sotiin liittyviä varustuksia jne. Lisäksi jotkin luonnonmuodostumat, kuten esim. muinaiset rantakivikot, voivat joskus näyttää erehdyttävästi ihmisen tekemiltä. Herää luonnollisesti kysymys, miten lapinrauniot voidaan erottaa muista rökkiötöyypeistä? Pelkästään rökkiön muotoa,

Kuva 29. Tihvetjärven Pukkisaaren lapinraunio. Valokuva: Antti Lahelma.

kokoa yms. ulkoisia seikkoja tarkastelemalla tätä ei yleensä pystytä tekemään vaan on turvaututtava menetelmään, jossa muut vaihtoehdot pyritään sulkemaan pois (ks. Tuovinen 2002: 77–80). Esim. nykyisten tai viimeaikaisten peltojen laidoilla olevat tai suurempien maakivien kylkeen kasatut kivikasat ovat todennäköisesti viljelysraunioita, rajamerkeissä on usein rajan suuntaa osoittava pystykivi jne. Prosessista lopulta jäljelle jääviä kohteita voidaan pitää mahdollisina hautaraunioina. Kyseessä on kuitenkin aina tutkijan kohteesta tekemä omakohtainen tulkinta, joka suinkaan ei ole erehtymätön: esim. Jaalan Haapalahden Puolakassa rautakautiseksi oletettu rökkiö osoittautui kaivaustutkimuksissa myllyn jäänteiksi (T. Miettinen 1998: 76). Toisaalta esim. viljelysraunioita ei ole syytä väheksyä, sillä joukossa on varmasti esihistoriallisiäkin kaskiraunioita. Lisäksi on pidettävä mielessä, että rökkiö on aikojen saatossa saattanut palvella useampaa tarkoitusta: esim. hautaraunioita on voitu myöhemmin käyttää rajamerkinä.

Repoveden kansallispuiston alueelta ei vielä tunneta yhtään lapinraunioita, mutta aivan sen tuntumasta Valkealan Tihvetjärven Pukkisaaresta (jota ei pidä sekoittaa em. Jaalan Pukkisaareen) löytyi vuoden 2006 inventoinnin yhteydessä varsin edustava lapinraunio (ks. kuva 29 ja liite 1, kohde 36). Pukkisaaren rökkiö sijaitsee pienessä, etelää kohti suuntautuvassa kallioniemessä, josta aukeaa avoin näköala järvelle. Rökkiön halkaisija on noin 4,0–4,5 metriä ja sen korkeus on noin 80 cm. Muut Repoveden ympäristössä, noin kolmenkymmenen kilometrin säteellä sijaitsevat lapinrauniot löytyvät Jaalan Nuumasalmelta, Mäntyharjun Linnasaareltä, Iitin Hiidensalmelta ja mahdollisesti myös Mäntyharjun Torviniemestä. Näistä kaivauksin on tutkittu ainoastaan Iitin Hiidensalmen lapinraunioita, joista löytyi kvartseja, palanutta luuta ja merkillinen kivi, jossa oli symmetrinen ja maljamainen n. 25 millimetrin syvennys (T. Miettinen 1995).

2.12 Asutus vakiintuu rautakaudella (n. 400–1300 jaa.)

Teemu Mökkönen

2.12.1 Keskinen rautakausi (400–800 jaa.) – hajanaisia merkkejä ihmistoiminnasta

Keskisen rautakauden aikana, joka ajoittuu 400-luvulta 800-luvulle, Repoveden lähialueille kulkeutui läntisen Suomen rautakautiseen asutukseen liittyviä esineitä. Tämän ajanjakson löydöt ovat yleensä ns. irtolöytöjä, joiden löytöpaikalta ei tunneta löytöön liitettävää asuinpaikkaa tai hautauksia. Näitä löytöjä pidetään usein matkan varrella hukattuina, tosin joissain tapauksissa on syytä epäillä löydön kuulumista johonkin varsinaiseen muinaisjäänökseen, siitä huolimatta, ettei sitä ole kyetty paikallistamaan. Repoveden aluetta lähimmät kiinteään asutukseen liitettävät keskisen rautakauden löydöt ovat Mikkelin seudulta, missä rautakauden lopun löytörikaista kalmistoistaan tunnetun asutusalueen vanhimmat talteen saadut löydöt ajoittuvat merovingiajalle, 600-luvulle jaa. (Schulz 1994).

Repoveden lähiympäristössä, yleisesti ottaen Kymenlaakson pohjoisosassa ja Etelä-Savon eteläosassa, tällaisia löytöjä on mm. Repoveden itäpuolelta Mäntyharjun Partsinmaalta löydetty merovingiaikainen miekka (Lehtinen 1989: 102–103, Lehtosalo-Hilander 1988: 158–159) ja yksittäiset soikeat tuluskivet, jotka ajoittuvat tällä alueella olettavasti pääosin keskiselle rautakaudelle. Vuohijärven eteläpuolelta Selänpäästä on talletettu Kansallismuseon kokoelmiin vuonna 1898 petkeleeksi kirjattu rautaesine, joka kuitenkin osoittautui vanhemmalle tai keskiselle rautakaudelle karkeasti aikavälille 0–700 jaa. ajoittuvaksi putki- eli onskirveeksi (T. Miettinen 1990: 81). Löytöpaikka on vajaan kahdenkymmenen kilometrin päässä Repoveden alueesta. Tähän ajanjaksoon ajoittuu myös etelämpänä ensimmäisen Salpausselän pohjoisreunaa virtaavan Väliväylän alueen vanhin rautakautinen löytö. Kyseessä on merovingiaikainen ango-tyyppinen ruotokeihäänkärki, joka saatiin talteen vuonna 1978 Karhulan kylän Heikkilän pellostä (T. Miettinen 1990: 77).

2.12.2 Nuorempi rautakausi (800–1300 jaa.) – asutuksen vakiintuminen alkaa

Rautakauden loppupuolelta tunnetaan jo useita hautauksia Repoveden lähialueilta. Löytöjen perusteella alueelle leviää asutusta Hämeen rautakautisen asutuksen piiristä viikinkiajan (800–1050 jaa.) alkupuolella. Rautakauden lopun asutus tunnetaan lähinnä kiviröykkiöihin ja polttokenttäkalmistoiksi kutsuttuihin maanpäällisiin kiveyksiin tehtyjen polttohautausten kautta. Hautausten löytöinä on yleisesti naisten koruja ja aseita, kuten esimerkiksi rautaisia keihäänkärkiä.

Repoveden aluetta lähimmät nuoremman rautakauden kalmistolöydöt on tehty Vuohijärven länsipuolelta Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaresta. Paikalla tutkitusta kalmistosta on löydetty 1990-luvun tutkimuksissa mm. rautaisia keihäänkärkiä, koruina käytettyjä arabialaisia pronssirahoja ja pronssisia kupurasolkia. Kalmiston kupurasoljet ovat mielenkiintoinen löytöryhmä. Löydettyjen solkien joukossa on sekä pyöreitä että soikeita kupurasolkia, joista ensiksi mainitut edustavat hämäläisen ja läntisen rautakauden kulttuuri-piirin esinemuotoa ja toisena mainitut soikeat kupurasoljet savolaista tappikoristeista tyyppiä. Pukkisaaresta löydetty tappikoristeiset kupurasoljet ovat kyseisen korutyypin läntisimmät edustajat. Kalmisto on vähäkivinen polttokenttäkalmisto, jossa polttohautausten tuhkat, ihmisluun palaset ja esineistö on siroteltu tasaisella maalla sijaitsevan kiveyksen koloihin. Pukkisaaren löydöt ajoittuvat 900-luvun alusta 1000-luvulle (T. Miettinen 1998: 118–127, 2004).

Toinen viikinkiajalle ajoittuva hautalöytö on liki neljäkymmenen kilometrin päässä Repoveden alueesta Pertunmaan Kuuselasta, jossa vuonna 1929 tutkitusta röykkiöstä löytyi löydöiltään rikas 900-luvulle ajoittuva naisen polttohautausta. Koska Kuuselan hautaus on löydetty alueelta, jolta ei tunneta muita rautakauden lopun asutuksen merkkejä, löytö on usein liitetty eräänlaisiin vakituisesti asuttuihin eräsemiin (Lehtinen 1989: 106, 112–114, Lehtosalo-Hilander 1988: 163–170). Toisena, ehkä vähemmän mielikuvitusta kutkuttavana vaihtoehtona, on kytkeä löytö aivan tavalliseen maanviljelyasutukseen.

Savon ristiretkialle (1050-1300 jaa.) ajoittuvia löytöjä ei tunneta Repoveden lähiympäristöstä. Vuohijärven ympäristöstä tunnetaan kuitenkin yksi rautakauden lopulle tai keskiajalle ajoittuva asuinpaikka Vuohijärven pohjoispuolelta Mäntyharjun Nurmaan kylästä, reilu kymmenen kilometriä Hillosensalmesta pohjoisluoteeseen. Myös aivan Repoveden liepeiltä on mahdollisesti rautakauteen ajoittuvia löytöjä. Hillosensalmen Korpisaaresta (liite 1, kohde 43) on löydetty kalliokolosta rautainen nuolenkärki, joka ajoittuu olettavasti rautakauden lopulle tai keskiajalle (T. Miettinen 1990: 80).

Siinä missä viikinkiajan (800–1050 jaa.) löydöissä Repoveden ympäristössä heijastui hämäläisen kulttuurin vaikutus, ristiretkialalla (Savossa n. 1050–1300 jaa.) tiedetään Mikkelin, Lappeen ja Hollolan kalmistojen tutkimusten perusteella vuorostaan karjalaisen kulttuuripiirin levittäytyneen alueelle 1100- ja 1200-lukujen aikana (Lehtosalo-Hilander 1988, 1994, Lehtinen 1994). Repovettä lähin tunnettu ristiretkiajan löytö on Ristiinasta löydetty 1100-luvulle ajoitettu keskieurooppalaisvalmisteinen miekka, jonka säilä on koristeltu kultalangalla tehdyillä koristella, joista toinen on risti ja toinen kuvaa mahdollisesti kirkkoa (Lehtosalo-Hilander 1988: 159). Repoveden Katajajärven pohjasedimenteistä saatujen tutkimustulosten perusteella maanviljely on vakiintunut Repoveden alueella 1200-luvulla (Alenius ym. 2005). Arkeologisesti selkeästi tähän aikaan ajoittuvia löytöjä ei kuitenkaan tunneta Repovedeltä tai sen lähiympäristöstä. Vastaavia tuloksia on saatu myös etelämpää Valkealasta. Ensimmäisen Salpausselän pohjoispuolella sijaitsevasta Tenjärvestä tehtyjen siitepölytutkimusten perusteella vakituiseen maanviljelyn katsotaan alkavan Väli-väylän alueella 1000–1200-luvuilla jaa. (Tolonen 1997: 217).

2.12.3 Repoveden lähialueen asutuskuva rautakauden lopulla

Historiallisen ajan katsotaan alkavan Etelä-Savossa samaan aikaan kuin Karjalassa, noin vuoden 1300 jaa. tienoilla. Ensimmäinen historiallinen maininta Valkealasta ajoittuu vuodelle 1365. Kyseessä on asiakirja, jossa Matti Orava sai kuninkaalta suojeluskirjeen. Matti Orava on todennäköisesti asunut nykyisen Valkealan länsiosassa Välikymi-nimisen virran varrella Oravalan kylässä. Kyseisen historiallisen dokumentin perusteella eränautintaa alueella 1300-luvulla harjoittaneet olivat lähtöisin Hämeen alueelta Hollolasta ja Asikkalasta sekä Etelä-Karjalasta Luumäeltä (Kepsu 1990: 110.)

Saulo Kepsu on esittänyt Oravalan kylän asutuksen kuitenkin alkaneen huomattavasti ennen Oravan Matin aikaa. Hänen mukaansa Oravalan kylä oli 1500-luvun historiallisten tietojen pohjalta tuolloin niin suuri, että sen on täytyntä syntyä 1300-lukua aikaisemmin, ”tuskin 1000-lukua myöhemmin” (Kepsu 1990: 110). Nimistö-tutkimuksen ja muun tiedon perusteella Kepsu olettaa Valkealan vanhimpien kantatilojen muodostuneen 700–1000 jaa. Hämeestä tulleiden asukkaiden toimesta. Karjalaisen vaikutuksen ja sen mukana saapuvan nimistökerroksen Kepsu (1990: 234) olettaa syntyvän 1000-luvulta alkaen.

Tutkimustensa perusteella Kepsu olettaa Repoveden lähiympäristön kantatiloiksi Vuohijärven saarella sijaitsevaa nykyistä Kinansaarenkylää ja kansallispuiston eteläpuolella sijaitsevaa Hevosojan kylää. Kinansaaren asutuksen alun Kepsu olettaa syntyneen nimistötutkimukseen perustuen Hollolasta lähtöisin olevan asutuksen toimesta 700–1000-lukujen aikana. Hevosojan asutuksen alun Kepsu ajoittaa 1200-luvulle (Kepsu 1990: 232–234). On kuitenkin syytä muistaa, että Kepsun esittämät hypoteesit Valkealan asutushistoriasta perustuvat eri lähdeaineistoihin pohjautuvaan päättelyyn. Kepsun hypoteesien varmistaminen onnistuu vain arkeologisella tutkimuksella, eikä tällä hetkellä olemassa oleva aineisto tarjoa tähän mahdollisuutta.

3 Elinkeinojen ja maankäytön historia

3.1 Esihistoriallisen ajan elinkeinot

Sanna Kivimäki

3.1.1 Johdanto: pienistä paloista kokonaiskuvaksi

Esihistoriallisista elinkeinoista saadaan luonnontieteellisin menetelmin tietoa analysoimalla asuinpaikkojen luulöytöjä (kuva 30), makrofossiileja, keramiikan pintaan kerääntyneen karstan kemiallista koostumusta ja asutuksen lähellä sijainneiden järvien tai soiden pohjasedimenttien siitepölyjä. Päätelmiä elinkeinoista voidaan tehdä myös asuinpaikkojen sijainnin, löytyneen esineistön, pyydysten ja pyyntijärjestelmien perusteella. Lisäksi kalliomaalausten ja Karjalan kalliopirrosten aihevalikoimaan ovat heijastuneet myös yhteisöjen toimeentulon lähteet (esim. T. Miettinen 1990: 59, ks. Autio 1981), vaikka kuvakompositioiden merkitys aukeakaan luonnonkansojen uskomusmaailman kautta (ks. luku 4.1).

Asuinpaikoille jääneet eläinten luut ovat säilyneet huonosti Suomen happamassa maape-

rässä. Palaneina, esimerkiksi tulisijoihin heitettyinä, ne ovat säilyneet paremmin, sillä palaessa luun orgaaninen kalsium muuttuu happamassa maaperässä paremmin säilyvään epäorgaaniseen muotoon (Matiskainen 1989: 41). Asuinpaikoilla säilyneet ja tunnistetut luun palat ovat vain pieni otos todellisuudessa pyydyistä eläimistä. Säilyneen luuaineiston koostumukseen on vaikuttanut esimerkiksi se, mitä ruhonosia metsästäjät toivat asuinpaikalle, mitkä niistä he hyödynsivät, mitkä luut valikoituivat poltettaviksi, miten syvälle maaperään palanut luu kerrostui, mitkä luista saatiin talteen kaivauksessa ja mitkä niistä voitiin tunnistaa. Näin vaillinaisenaakin tunnistettu luuaineisto kertoo kuitenkin hyödynnettyjen lajien vähimmäismäärän ja varauksellisesti myös sen, mihin lajeihin pyynti oli mahdollisesti painottunut (Matiskainen 1989: 41–43).

Arkeologisissa kaivauksissa otetaan usein esimerkiksi tulisijojen ympäristöstä, mutta myös muualta asuinpaikalta, maanäytteitä. Näytteistä kasvitieteilijät erottavat ja tunnistavat hiiltyneitä kasvijäänteitä eli makrofossiileja (kuva 31). Kasvijäänteiden lajit ilmaisevat, mitä kasveja asuinpaikan asukkaat ovat keränneet tai viljelleet ja käyttäneet hyödyksi niin ravintona, lääkeaineena, punontatöissä, värjäyksessä kuin nahkojen parkitsemisessa (Huurte 1998: 183). Toinen mielenkiintoinen ja vähän hyödynnetty tietolähde esihistoriallisesta ravinnosta ja siten elinkeinoista on keramiikkapalojen pinnalla toisinaan esiintyvän tumman karstan kemiallinen tutkimus. Karsta koostuu keramiikka-astiassa valmistetun muinaisen ruoan tai astiassa säilytetyn raaka-aineen jäämistä. Vantaan Maarinkunnaan asuinpaikan noin vuosiin 3900–3500 eaa. ajoittuvien keramiikkapalojen karstan rasva-ainetutkimus osoitti, että astioissa oli säilytetty tai valmistettu ainakin kalaa ja hylkeenlihaa. Lisäksi uusi löydös, bentseenihappo, viittasi siihen, että astioissa oli ollut myös puolukoita tai karpaloita. Bentseenihappoa sisältäviä marjoja on mahdollisesti käytetty ehkäisemään ruoan homehtumista tai käymistä (Leskinen 2003: 29, 32–33, 38).

Esihistoriallisista elinkeinoista saadaan tietoa myös järvien ja soiden pohjasedimenttien siitepölyanalyysien avulla (luku 1.2). Geologit tutkivat sedimenteistä otetuista näytteistä siite-

Kuva 30. Palanutta luuta Valkealan Okanniemen asuinpaikalta. Valokuva: Kerkko Nordqvist 2006.

Kuva 31. Kasvijäänteitä analysoitavana. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos / Esa Suominen 1985.

pölyhiukkasia, jotka ovat säilyneet hapettomissa oloissa. Siitepölyhiukkasten, niiden lajisuhteiden sekä kerrostumista tehtyjen radiohiiliajoitusten avulla voidaan tarkastella alueen kasvillisuutta, siinä tapahtuneita muutoksia pitkän ajan kuluessa sekä ihmisen vaikutusta kasvillisuuteen eri aikoina. Muutokset antavat siten tietoa myös elinkeinoista: kaskeaminen, laidunnus, maanviljely ja siihen liittyvä kiinteä asutus ovat kaikki muuttaneet ympäristönsä luonnollista kasvillisuutta lisäämällä tiettyjä kasveja ja vähentämällä toisia. Esimerkiksi laidunnus näkyy maaston avoimuuden kasvamisena ja koivun siitepölyn vähenemisenä. Kuusen, harmaalepän ja katajan siitepölyt ovat voineet samanaikaisesti lisääntyä, sillä ne ovat hyötynneet metsien laiduntamisesta (Alenius ym. 2005: 17). Maanviljelyn ja kiinteän asutuksen myötä metsäala on supistunut ja siitepölystöön ovat ilmaantuneet viljakasvit sekä rikkaruoholajit (Alenius ym. 2005: 2).

Asuinpaikkojen sijaintien perusteella voidaan tehdä suuntaa-antavia päätelmiä yhteisöjen elinkeinoista, mutta päätelmät tulisi mielellään yhdistää jonkin muun menetelmän avulla saatua tietoon. Rekonstruoida asuinpaikan muinaista ympäristöä arvioidaan sitä, millaisia resursseja asuinpaikalta on ollut mahdollista ja kannattavaa hyödyntää: ovatko ne olleet maa-, meri-, järvi- tai jokiresursseja vai onko sijainti ollut sopiva laiduntamiseen tai viljelyyn (Siiriäinen 1981, Núñez 1991, Sartes 1994, Mökkönen 2000). Kivikautisten yhteisöjen pyyntiasuinpaikat olivat usein rantasidonnaisia ja heidän vuotuinen toimeentulonsa

perustui yleensä usealta asuinpaikalta tehtyihin pyynti- ja keräilyretkiin, sillä yhteisöt muuttivat asuinsijaansa vuoden aikana. Nuorakeraamisen ja varhaismetallikautisten yhteisöjen asuinpaikkojen sijoittumisessa näkyy muutos pyyntielinkeinoista tuottaviin: asuinpaikat eivät enää olleet yhtä rantasidonnaisia vaan saattoivat sijaita kaukanakin silloisilta rantalinjoilta (Purhonen & Ruonavaara 1994: 92, Sartes 1994: 110, Mökkönen 2000: 160–161).

Asuinpaikoilta ja irtolöytöinä talteen saatu esineistö sekä erilaiset pyydykset ja pyyntijärjestelmät ovat hyvä tietolähde elinkeinoista, mutta niiden luoma kuva on usein hyvin vajavainen. Orgaanisesta materiaalista valmistettuja pyyntivälineitä ja pyydyksiä – esimerkiksi erilaisia linkoja, bumerangeja, heittopuita, ansoja, loukkuja, verkkoja ja mertoja (Huurre 1998: 143–150, 176–180) – joko ei ole löytynyt tai niitä on tullut esiin vain satunnaisesti, sillä ne säilyvät ainoastaan hapettomissa oloissa soiden ja järvenpohjien kerrostumissa. Metsästyksen tärkeyttä kivikaudella osoittavat esimerkiksi mesoliittiset pallonuijat ja suuret liuskekeihäänkärjet sekä mesoliittisen kauden lopulta alkaen kvartsiset, myöhemmin myös piikivistä ja liuskeesta valmistetut, nuolenkärjet (Huurre 1998: 143–150). Peuroja ja hirviä on metsästetty jo kivikaudella pyyntikuopilla, jotka näkyvät edelleen maastossa noin puolen metrin syvyisinä painanteina. Ne olivat alun perin parin metrin syvyisiä ja muodostivat enimmillään jopa kolmensadan pyyntikuopan jonoja. Kun usea kuoppajono oli käytössä samanaikaisesti, voitiin puhua jo pyyntijärjestelmästä (Halinen 1996: 59).

Myös kalastuksen merkitys näkyy esineistössä, sillä asuinpaikoilta on löytynyt lukuisia liuskeesta tehtyjä siimanpainoja, ongenkoukkuja, yhdistelmäkoukkujen varsia ja launeja. Joitakin verkkolöytöjäkin tunnetaan: esimerkiksi Antrean Korpilahden kuuluisassa varhaismesoliittisessä löydössä oli muun esineistön lisäksi mukana männynkaarnaisia kohoja, painokiviä ja osia punotusta verkosta (Huurre 1998: 176–178, 180–182). Iijoen varrelta, Yli-Iin Purkajasuolta, on puolestaan tullut esiin merkillinen löytökokonaisuus: joen tulvakerrostumista paljastui noin 12,5 hehtaarin alueelta koivuntuohella sidottuja puusäleitä, paaluja ja muita puurakenteita. Puut ajoittuvat ajanjaksolle 3600–2800 eaa. Yksi mahdollinen tulkinta on se, että rakenteet ovat olleet

osia läheisen asuinpaikan asukkaiden kalapadoista ja muista kalastusrakennelmista, joiden puuosat oli säilötty talveksi lahdelmaan (Satu Koivisto, henk.koht. tiedonanto 8.3.2007).

Hylkeenpyynti oli tärkeä elinkeino kivikaudella ja tämäkin näkyy muutamissa esinelöydöissä. Tilannekuvausta kahdesta epäonnisesta hylkeenpyyntimatkasta tarjoavat Närpiön ja Oulujoen tyypillisen kampakeramiikan aikaiset, pohjaan painuneet hylkeiden luurangot, joissa oli löydetäessä edelleen kiinni hirvenluiset harppuunat. Porin Tuorsniemestä on lisäksi löytenyt osia suuresta hyljeverkosta, joka ajoittuu aivan kivikauden loppuun (Huurre 1998: 171). Kivikauden lopulta lähtien asuinpaikoille alkoi ilmaantua viljelyyn viittaavaa esineistöä, muun muassa piikivistä valmistettuja sirpejä (kuva 32) sekä jauhin- ja survinkiviä (Huurre 1998: 190).

Tulkinnat esihistoriallisista elinkeinoista ja maankäytöstä pohjautuvat monilta osin kansatieteelliseen tietoon, historiallisiin lähteisiin sekä etnografisiin kuvauksiin metsästyksellä, kalastuksella ja keräilyllä toimeentulonsa hankkineiden kansojen elämästä. Ne tarjoavat malleja esimerkiksi siitä, mitä pyyntivälineitä, pyydyksiä ja viljelyvälineitä on käytetty ja miten, miten pyyntiretkiä on organisoitu, kuinka suuria alueita ja millä tavoin pyynti- tai sekataloudella elävät yhteisöt ovat vuoden aikana hyödyntäneet ja mitä sellaisiakin resursseja ympäristö on voinut tarjota, jotka eivät näy arkeologisessa aineistossa.

Kuva 32. Piikivisirpejä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

3.1.2 Esihistoriallisen ajan elinkeinot Suomessa

Edellisessä luvussa mainituin menetelmin kerätystä tiedosta on muodostunut yleinen kuva elinkeinoista esihistorian eri jaksoina Suomessa. Kuva täydentyy jatkuvasti. Mesoliittisellä kivikaudella (8400–5200 eaa.) toimeentulo perustui varsinkin Pohjanlahden rannikolla ja sisämaassa erikoistumattomaan hirven, hylkeen, majavan, metsäpeuran ja karhun pyyntiin sekä kalastukseen. Suomenlahden rannikolla hylkeenpyynti oli, varsinkin mesoliittisen kauden alkupuolella, pääelinkeino. Toimeentuloa täydensivät kalastus sekä hirven- ja majavanpyynti (Matiskainen 1989: 49–50, Hiekkänen 1990: 26–30). Mesoliittiset yhteisöt olivat suhteellisen liikkuvia; koko yhteisö vaihtoi todennäköisesti asuinpaikkaa kerran tai useammin vuoden aikana. Suotuisilla rannikkoalueilla yhteisön perusleirit ovat voineet olla melko pitkäikäisiäkin, jolloin pyyntiryhmät ovat hyödyntäneet niiltä käsin ympäristön resursseja (ks. esim. Matiskainen 1989: 60–62).

Mesoliittisesta neoliittiseen kivikauteen siirtäessä, noin 5200 eaa. alkaen, elinkeinoissa tapahtui muutoksia: rannikon ja sisämaan elinkeinot eriytyivät, alueelliset erot kasvoivat, keramiikan käyttöönotto oli yhteydessä liikkuvuuden vähenemiseen ja vaihtokaupan merkitys kasvoi. Pohjanlahden ja Suomenlahden rannikoilla hylkeenpyynnin osuus kasvoi, jolloin pyynti oli rannikkoalueilla erikoistunutta. Hirven, majavan ja karhun pyynti näillä alueilla taantui, mutta kalastusta harjoitettiin edelleen (Hiekkänen 1990: 26–28). Sisämaassa järvi- ja maaresurssien osuus pyynnistä oli yhtä suuri, lukuun ottamatta Saimaan aluetta, jossa järviresurssit olivat tärkeämpiä. Saimaan alueella kalastus, erityisesti hauen, on ollut pääelinkeino neoliittiselta ajalta varhaismetallikaudelle saakka (Mökkönen 2000: 155). Tyypillisen kampakeramiikan aikana (4000–3400 eaa.) resurssien hyödyntäminen oli monipuolista: kalastuksen ohella lintujen, majavien, hylkeiden, hirvien, peurojen ja petoeläinten pyynti oli merkittävää. Keräilyn osuus on kivikaudella voinut olla jopa 10–30 prosenttia toimeentulosta (Núñez 1991: 37).

Keramiikan käyttöönotto neoliittisen kivikauden alussa liittyi mahdollisesti hylkeisiin ja kalaan erikoistuneeseen pyyntielinkeinoon: muutaman lajin tehopyynnin vuoksi varastoimiselle oli käyt-

töä ja varastointi on myös voinut osaltaan mahdollistaa aikaisempaa pysyvemmän asutuksen. Osittain maahan kaivettujen asumusten käyttö, kylämäinen asutus ja keskusasuipaikkajärjestelmä, jossa yhdeltä asuinpaikalta käsin on hyödynnetty ympäristön resursseja, ajoittuvat neoliittisen kivikauden keskivaiheille, noin 4000–2500 eaa. Samaa aikaan vaihtokauppa laajeni ja sen merkitys kasvoi: piikiven, meripihkan, liuskeiden ja sembramännyn ohella kauppaa on käyty ainakin turkiksilla, kalalla ja hylkeenrasvalla eli traanilla (esim. Siiriäinen 1981: 8–10). Vaihtotoiminnallakin oli sijansa toimeentulossa ja suhteiden ylläpito on ollut tärkeää erityisesti huonojen vuosien aiheuttaman riskin minimoimiseksi. Neoliittisen kivikauden lopussa kylämäinen asutusjärjestelmä hajosi ja asutusmalli muuttui jälleen liikkuvammaksi.

Vasarakirveskulttuuri (3200–2400 eaa.) harjoitti jo karjanhoitoa, sillä asuinpaikoilta on löytynyt ainakin vuohen tai lampaan ja naudan luita (Huurre 1998: 191–192). Asuinpaikkojen sijainti ja siitepölyanalyysien tulokset viittaavat niin ikään laiduntamiseen tällä ajanjaksolla. Varhaisimmat viljelyn merkit Suomessa ovat neoliittisen kivikauden lopulta, noin 2000 eaa. Nämä ensimmäiset kokeilut ovat olleet hyvin pienimuotoista kaskiviljelyä; yhtenäisemmät viljelyjaksot alkavat vasta varhaismetallikaudella (1800 eaa.–300 jaa.). Toimeentulo on kivikauden lopulla ja varhaismetallikaudella perustunut todennäköisesti monin paikoin sekatalouteen: pyyntielinkeinot, hylkeenpyynti ja kalastus, olivat edelleen pääelinkeinoja ja niitä täydennettiin tuottavilla elinkeinoilla, karjanhoidolla ja viljelyllä. Asutusmalli vaikuttaakin olleen jopa liikkuvampi kuin keskineoliittisella kivikaudella. Kiinteä maanviljely ja vakinainen asutus saivat jalansijan Suomessa vasta rautakauden lopulla.

3.1.3 Elinkeinot ja maankäyttö Repoveden ympäristössä kivikaudelta varhaismetallikaudelle (noin 8400–500 eaa.)

Mesoliittisen kivikauden (8400–5200 eaa.) aikaisesta ihmistoiminnasta on Repoveden ympäristössä vain vähän merkkejä. Ajanjakson varhaisimman vaiheen löytöpaikkoja ei toistaiseksi tunneta koko Kymenlaaksosta, keskimäisen ja myöhäisen vaiheen kylläkin (T. Miettinen 1998: 16). Asuinpaikkoja on löytynyt Elimäeltä ja An-

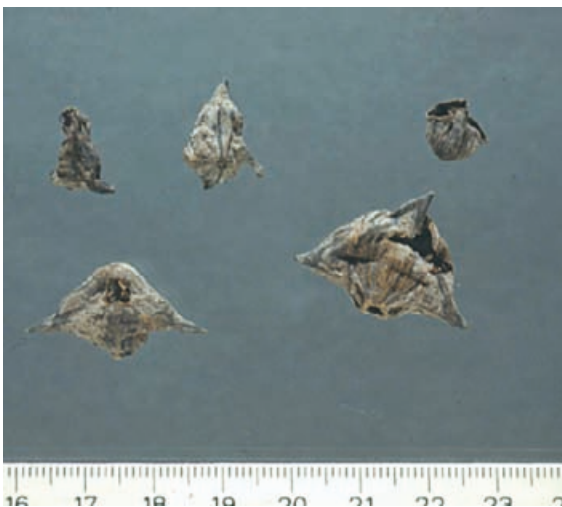
jalankoskelta Ancylusjärven ja Litorinameren aikaisilta rannoilta. Esimerkiksi Anjalankosken Tillolankallion hylkeenpyytäjien leiri sijaitsi Ancylusjärven saarella ja ajoittuu noin 6500 eaa., kun taas Anjalankosken Ankkapurha oli myöhäisempi, Litorinameren rannalla sijainnut merenranta-asuinpaikka. Pyhtään Susikopinharjun laaja, mesoliittisen kivikauden loppujakson asuinpaikka sijaitsi ulkosaaristossa. Osittain tuhoutuneella asuinpaikalla oli 10–12 asumuksen pohjaa. Palaneista luista on tunnistettu hylkeen luita (T. Miettinen 1998: 17–22).

Rannikon asuinpaikoilta hylkeenpyytäjät ovat voineet tehdä pyyntiretkiä myös sisämaahan, kohti Salpausselkiä ja Vuohijärven ympäristöä. Tällaisia tilapäisiä, mesoliittisen ajan pyyntileirejä ovat mahdollisesti olleet Valkealan Käyrälammen (T. Miettinen 1990: 56), Pahkajärven ampuma-alueella sijaitsevan Mäntyharjun Kaljunkosken (Lavento ym. 2007: 23) ja Mäntyharjun Sarkaveden rannalla sijaitsevan Papinniemen (Bilund 1996) leirit. Käyrälammen löytöpaikan ajoitus voi olla myöhempikin, mutta sen löydöistä selviää kuitenkin yksi sisämaan retkien pyyntikohde: luuaineistosta on tunnistettu nuoren karhun luita (T. Miettinen 2004: 92). Mesoliittisesta liikkumisesta alueella kertoo myös neljä irtolöytökohdetta: Valkealan eteläosasta on löytynyt kaksi käyräselkäistä kourutaltoa, toinen Riihikallion Päivärinteestä ja toinen Aittomäen Mäkelästä (T. Miettinen 1990: 51). Kaksi liuskeista keihäänkärkeä on puolestaan löytynyt Valkealan Haukkajärven pohjoisrannalta Niemen talon maalta ja Länsi-Jaalasta pienen Säynätjärven itärannalta. Liuskeiset keihäänkärjet ovat soveltuneet ainakin hirvenpyyntiin (T. Miettinen 2004: 93.)

Neoliittisen kivikauden (5200–1800 eaa.) alun asuinpaikkoja tunnetaan niin ikään Pohjois-Kymenlaaksosta toistaiseksi vähän. Rannikolla hylkeenpyytäjien asutus jatkui esimerkiksi Pyhtään Susikopinharju 2:n ja Anjalankosken Ankkapurhan asuinpaikoilla. Kotkan Niskasuon laajan ja pitkäikäisen asuinpaikan käyttö alkoi jo varhaiskampakeraamisella ajalla (T. Miettinen 1998: 34, 38). On mahdollista, että Pohjois-Kymenlaakso on ollut edelleen esimerkiksi hirven kausittaisen kaukopyynnin kohteena (T. Miettinen 1990: 54), mutta todennäköisempää on se, että tällä alueella on ollut jo omaa, pysyvämpää leiriytymistä. Kaikkia asuinleirejä ei vain ole vielä paikannettu. Tällainen kohde tunnetaan kuitenkin Jaalan itä-

osasta, Suolajärven ja Niskajärven välisen salmen rannalta, Nuumanniemestä. Asuinpaikka on melko laaja ja sen paksu kulttuurikerros viittaa intensiiviseen asutusjaksoon noin 4500 eaa. (T. Miettinen 2004: 97–98). Myös Jaalan Hintterin asuinpaikka Vuohijärven pohjoisrannalla on voinut saada ensimmäiset asukkaansa samaan aikaan (T. Miettinen 2004: 98–99). Näiltä perusleireiltä on mahdollisesti käyty pyyntiretkillä myös Repovedellä.

Neoliittisen kivikauden keskivaiheilla resursien hyödyntäminen monipuolistui ja tehostui, kun pyyntiretkiä organisoitiin suurilta keskus-asuinpaikoilta käsin. Asumuspainanteellisia keskus-asuinpaikkoja oli varsinkin Litorinameren rannikolla ja sen muinaislahtien rannoilla esimerkiksi Kotkan Niskasuolla ja Porkassa, Elimäen Kuparsuolla ja Pyhtään Kananiemenharjussa (T. Miettinen 1998: 32–34, 38–39). Vuohijärven lähistöllä Jaalan Hintterin asuinpaikka oli todennäköisesti asuttuna ja mahdollisesti myös Mäntysaaren Kellonkärjen kahden asumuspainanteen kohde Vuohijärven itäosassa (Lavento ym. 2007: 135–136). Jälkimmäinen on voinut toimia tukikohtana Repoveden aluettakin hyödynnettäessä. Mäntyharjun eteläosassa, Korpijärven rannalla on tyyppistä kampakeramiikkaa sisältänyt Partsimaa Koskinen -asuinpaikka. Sen lähistöllä on 11 hirven- tai peuranpyynnissä käytettyä pyyntikuoppaa, joiden samanaikaisuus asuinpaikan kanssa ei kuitenkaan ole varma (Bilund 1996: 16–18). Hylkeenpyynti, kalastus ja majavanpyynti olivat tärkeitä elinkeinoja, samoin keräily:

Kuva 33. Vesipähkinöitä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

litin Märkjärven ympäristöstä on löytynyt vesipähkinän kuoria (T. Miettinen 1998: 40–42; ks myös kuva 33).

Kivikauden lopulla keskus-asuinpaikkajärjestelmä purkautui ja asutusmalli muuttui vähitellen liikkuvammaksi. Esimerkki melko pysyvistä asuinpaikasta on kuitenkin Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren kahden asumuspainanteen kohde, josta on löytynyt Pöljän keramiikkaa ja väli-vyöhykkeen keramiikkaa. Asuinpaikka sijaitsi kalastukselle suotuisassa paikassa salmen rannalla (T. Miettinen 2004: 117). Toinen mahdollisesti myöhäskivikautinen asumuspainannekohde on Vuohijärven eteläosassa, Lampisaaressa (liite 1, kohde 32). Irtolöytöjen perusteella vasarakirveskulttuurinkin (3200–2400 eaa.) edustajia on liikkunut Pohjois-Kymenlaaksossa, esimerkiksi kirveslödön perusteella Jaalan Kimolan Vanhatalossa (T. Miettinen 2004: 104), vaikka tunnetut asuinpaikat sijaitsevat lähempänä rannikkoa. Asuinpaikoiksi valikoituivat usein samat kohteet, joissa tyyppillisen kampakeramiikan väki oli asunut, huolimatta siitä, että paikat eivät enää olleet lähellä rantalinjaa. Tämä viitannee pyyntikulttuurista poikkeavaan elinkeinoon, todennäköisesti karjanhoitoon (T. Miettinen 1998: 51–52). Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueella sijaitsevan Katajajärven pohjasedimenttien siitepölyanalyysin mukaan laidunnuksen vaikutukset näkyivät tämän alueen kasvillisuudessa noin 1950 eaa. alkaen (ks. luku 1.2). Silloin katajan siitepöly lisääntyi samalla kun koivun, männyn ja jalojen lehtipuiden väheni. Maasto muuttui avoimemmaksi pienimuotoisen metsänraivauksen ja laidunnuksen seurauksena.

Jaalan Kimolan Kullasahosta on löytynyt kahden muun kiviesineen ohella katkelma piikivisirpistä (T. Miettinen 2004: 100–101). Tämä todennäköisesti kivi- ja varhaismetallikauden vaihteeseen ajoittuva löytö tarjonnee lisätukea sille tulkinnaalle, että viljelykokeilut levisivät Pohjois-Kymenlaaksoon jo varhain. Samaan viittaa se, että Katajajärven siitepölyanalyysin mukaan suolaheinä lisääntyi ja lajistoon ilmaantui yksittäinen ohran siitepöly noin 2200 eaa. Vuohijärven ympäristössä on siis mahdollisesti harjoitettu pienimuotoista kaskiviljelyä jo kivikauden lopulla (Alenius ym. 2005: 14).

Varhaismetallikauden kahdella ensimmäisellä kolmanneksella (1800–500 eaa.) pyyntielinkeinot olivat kuitenkin edelleen tärkein toimeentulon

lähde Pohjois-Kymenlaaksossa. Yhteisöt saattoivat olla pienempiä ja asutusmalli jopa liikkuvampi kuin kivikaudella. Keskeisiä asuinpaikkoja olivat Iitin Pyhäjärven Hiidensaaren salmen rannalla sijaitseva Keitaan asuinpaikka, josta on löytynyt varhaismetallikautista Sarsan–Tomitsan tekstiilikeramiikkaa. Paikalla on myös 3–4 asumuspainnannetta, joiden ajoittuminen tähän kauteen ei kuitenkaan ole varmaa (T. Miettinen 1998: 83–84). Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka on mahdollisesti ollut käytössä edelleen, sillä kivikautisten Pöljän ja välivyöhykkeen keramiikan lisäksi kaivauksissa tuli esiin joitakin paloja tunnistamatonta keramiikkaa (T. Miettinen 2004: 117), jotka voivat olla tekstiilikeramiikkaa tai muuta varhaismetallikautista keramiikkaa (ks. luku 2.10). Kolmas tunnettu varhaismetallikautinen asuinpaikka sijaitsee Valkealan Toukolahdessa Haukkajärven ja Karhulanjärven välissä. Sieltä on löytynyt kaksi keramiikkapalaa, kvartsiesineen katkelma ja järvimalmia. Mahdollisesti varhaismetallikautisesta pyyntimatkastasta kertoo puolestaan idempää, Sorsalan Ruokojärven Tytärniemestä irtolöytönä tullut tasakantainen piikivinuolenkärki (Seppä 2002: 46–47, 88). Liikkumisesta ja alueen käytöstä antavat tietoa myös lapinrauniot, kivistä rakennetut mahdolliset hautaröykkiöt, joita tunnetaan Pohjois-Kymenlaaksosta viitisenkymmentä (ks. luku 2.11).

Kuten luvussa 2.2 todettiin, Katajajärven siitepölyanalyysin perusteella järven ympäristössä alkoi yhtenäinen viljelyjakso noin 660 eaa. Aluksi viljeltiin ohraa, mutta noin 470 eaa. alkaen oli siirrytty rukiiseen. Heinien, nokkosen ja suolaheinän siitepölyt lisääntyivät samaan aikaan, mikä osoittaa vahvaa ihmistoiminnan vaikutusta alueen kasvillisuuteen. Kiinteitä asuinpaikkoja ei järven lähiympäristöstä kuitenkaan inventoinnissa paikannettu.

Jylhäpiirteinen Repoveden alue on ollut pääasiassa muualta käsin hyödynnettyä resurssialuetta läpi kivi- ja varhaismetallikauden. Pyyntiryhmät ovat yöpyneet tilapäisillä leireillä, joita paikannettiin Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen inventoinnissa useita: kohteet ovat pienialaisia ja niiltä tavattiin lähinnä vain kvartsi-iskoksia osoituksena pyyntivälineiden valmistuksesta ja huollosta. Asuinleirit, joilta pyyntimatkoille lähdettiin, sijaitsivat aluksi etelään vetäytyvän meren rannalla ja myöhemmin lähempänä, Vuohijärven ympäristössä.

3.2 Rautakauden elinkeinot Repoveden ympäristössä – eränkäyntiä ja maanviljelyä

Teemu Mökkönen

Repoveden alueelta ei tunneta merkkejä rautakautisesta asutuksesta. Alueeseen on kuitenkin suurella todennäköisyydellä kohdistunut eränauintaa, johon esimerkiksi Hillosensalmesta löydetty rautainen nuolenkärki saattaa viitata. Myöhäisellä rautakaudella n. 800–1300 jaa. Repovettä lähimmät pysyvän asutuksen merkit löytyvät Vuohijärven länsipuolelta Jaalan Huhdasjärveltä ja kauempaa sekä pohjoisesta Mikkelistä ja luoteesta Iitistä (katso tarkemmin luku 2.12).

Rautakauden loppupuolen ja historiallisen ajan alun eräkaudesta on kirjoitettu paljon, mutta konkreettiset tiedot tuosta ajasta ovat vähäisiä (ks. Voionmaa 1947, Niitemaa 1955, Kaukiainen 1980, Lehtosalo-Hilander 1988, Lehtinen 1989: 111–115, M. Kumpulainen 2005). Varsinaisen rautakautisen kalmistoalueen – rautakauden asutus tunnetaan siis lähinnä hautausten kautta – ulkopuolella tavattavat yksittäiset rautakautiset hautalöydöt on usein hypoteesinomaisesti liitetty asutetun alueen ulkopuolelle perustettuihin eräsemiin, joiden oletetaan toimineen turkismetsästyksen ja verotuksen sillanpääasemina. Tarkkaa tietoa ei ole siitä, kuinka suuressa määrin näiden eräsemien yhteydessä on harjoitettu viljelyä ja kotieläinten hoitoa, mutta ainakin jossain määrin sitä on tapahtunut (Niitemaa 1955: 469–472).

Tunnetun kalmistoalueen ulkopuolella esiintyvien rautakautisten löytöjen liittäminen suoraan eränkäyntiin ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Rajanveto eräsijan ja uudistalon välillä on häilyvä, sillä uudisasutus on syntynyt usein vanhan kantatalon eräsijoille (Voionmaa 1947: 302, Kaukiainen 1980: 50). Kun eräilyyn liittyvät myös kaskiviljely ja kaukoniityt, arkeologisen aineiston kautta lienee miltei mahdotonta vetää selkeää yksiselitteistä rajaa sille, milloin kysymyksessä on eräsija, milloin uudistalo ja milloin lappalaisten asuinpaikka (ks. M. Kumpulainen 2005).

Repoveden läheisiltä rautakauden kalmistoalueilta tunnetaan Mikkelin alueen rautakauden asutuksen piiristä myös vuosina 1999–2006 tutkitut Orijärven muinaispellot. Alueen kaivauksissa peltokerroksista on löydetty ohran ja pölkkyvehnän jyvää, jotka ajoittuvat radiohiiliajoituksen perus-

teella 600-luvulta 1300-luvulle jaa. Mikkelissä on siten ollut koukkuauralla kynnetyjä peltoja jo merovingijajalla (Mikkola 2005).

Nimistötutkimuksen perusteella on esitetty, että Repoveden alueen eränautintaa on harjoitettu sekä Hollolan Hämeen että Suur-Lappeen suunnilta (Kepsu 1990: 100–101, 114–115). Myös historiallisten tietojen perusteella Jaalan Huhdasjärvi, Mäntyharju ja Partsinmaa – ja siten myös oletettavasti Repoveden alue – näyttävät olleen hollolalaisten eränautinta-aluetta (Voionmaa 1947: 200–201). Näistä hämäläisen vaikutuksen katsotaan olevan vanhempaa perua kuin Lappeen suunnalta tulleen karjalaisen eränautinnan. Esimerkiksi Repovesi-nimen katsotaan olevan karjalaista alkuperää (Kepsu 1990: 117). Pohjois-Valkealan nimistössä on myös savolaisesta eräilystä kertova nimistökerrostuma, jonka syntyy ajoitetaan hämäläistä ja karjalaista nimistökerrostumaa nuoremmaksi (Kepsu 1990: 123).

Hämäläisten eränautinta Repoveden ympäristössä näkyy myös rautakautisen asutuksen mukana levinneiden seuralaislajien eli arkeofyyttien esiintymisenä Valkealan ja Mäntyharjun alueella. Tällainen arkeofyyttiksi luokiteltava laji on nurmilaukka (*Allium oleraceum* L.) (kuva 34), jonka leviämisen ja nykyisen esiintymisen on todettu liittyvän selkeästi rautakautisen asutuksen yhteyteen (Seppänen 1987a: 127–129, 1987b). Lajin nykyisen esiintymisen itäraja Järvi-Suomen alueella kulkee jotakuinkin linjalla Mäntyharju–Valkeala–Kuusankoski, mikä vastaa historiallisista lähteistä tunnetun hämäläisen eräalueen itärajaa (Seppänen 1987a: 149, 183). Repoveden liepeiltä Vuohijärven ympäristöstä tunnetaan kaikkiaan

Kuva 34. Nurmilaukan kukinto. Valokuva: Antti Lahelma.

kolme esiintymää: Valkealan Kirjokivi, Valkealan Kinansaari ja Mäntyharjun Leppäniemen Mikko-la (Seppänen 1987a: 123–125).

Ainoa konkreettinen todiste Repoveden alueen rautakauden elinkeinoista on saatu Teija Aleniuksen tekemän siitepölyanalyysin avulla (luku 1.2). Repoveden alueella on harjoitettu yhtäjaksoista viljelyä (ruis ja ohra) pronssikauden lopulta n. 660 eaa. esiroomalaiselle rautakaudelle n. 220 eaa. Tämän jälkeen viljojen viljely alueella jatkuu epäsäännöllisenä vielä vanhemmalle roomalaiselle rautakaudelle n. 190 jaa. Tähän ajanjaksoon liittyy myös hampun viljelyä. Tämän jälkeen seuraavat vuosisadat ovat vaille maanviljelyn merkkejä ja seuraavat merkit viljelytoiminnan uudesta alusta esiintyvät vasta rautakauden lopulla 1200-luvulla jaa., jolloin ohran, rukiin ja hampun siitepölyjen määrä kasvaa ja esiintyminen vakiintuu (Alenius ym. 2005: 19, kuva 18). Repoveden tuloksia vastaavan kuvan Pohjois-Kymenlaakson maanviljelyhistoriasta antaa myös Ensimmäisen Salpausselän pohjoispuolelta Valkealan Tenjärvestä tehty siitepölyanalyysi, jonka perusteella pysyvä maanviljely alkaa 1000–1200-lukujen aikana (Tolonen 1997).

Ensimmäisissä historiallisissa dokumenteissa 1300-luvulta Valkealan alue näyttäytyy eräalueena, jolle on leviämässä uudisasutusta. Jotkut tutkijat ovat tosin eri lähteitä yhdistelemällä tehtyjen päätelmien kautta olettaneet, että eräiden Valkealan vanhimpien kantatilojen asutus olisi syntynyt jo aikavälillä 700–1000 jaa. (Kepsu 1990: 232–233).

Maanviljelyasutuksen leviäminen ei kuitenkaan välttämättä ole suoraviivaista kehitystä, jossa viljeltävänä oleva alue vain laajenee ja leviää laajemmille alueille. Tämä on nähtävissä myös Repoveden siitepölyanalyysin tuloksissa, joissa ajanlaskun taitteen molemmin puolin ajoittuvat maanviljelyn merkit katoavat sadoiksi vuosiksi ennen uuden viljelyvaiheen alkua 1200-luvulla.

Edellä on kuvattu rautakautisen erä- ja maanviljelyasutuksen leviämistä Repoveden liepeille. Siitä huolimatta, että Repoveden Katajajärvestä tehdystä siitepölyanalyysistä on saatu merkkejä eriaikaisesta viljelystä ajanlaskun alkua edeltäviltä ajoilta alkaen, suurin osa Repoveden alueesta on kuitenkin todennäköisesti ollut luokiteltavissa erämaaksi.

3.3 Repoveden ja lähialueiden maankäyttö ja elinkeinot historiallisella ajalla

Ilkka Pylkkö

Repoveden sijainti Kymijokilaakson puunjalostusteollisuuden eteiskammarissa on vaikuttanut pitkään seudun maankäyttöön. Alue liittyi jo 1700-luvulla varhaisen teollisuuden intressipiiriin, kun Vehkalahdella sijaitsevan Viialan vilkasvetisen kosken partaalle rakennettiin maakunnan ensimmäinen hienoteräinen vesisaha. Myöhemmin niitä perustettiin myös Repoveden läheisyyteen Voikoskelle ja Tervarumpuun. Esimakua varhaiskapitalismin vaikutuksesta oli antanut 1600-luvulla alkanut tervakauppa, joka oli vilkasta Repovedellä ja lähitienoilla vielä 1800-luvulla. Se oli kuitenkin yksittäisten talonpoikien harjoittamaa tuotantoa, luonteeltaan toisenlaista kuin pääomavaltainen ja keskittynyt vesisahojen toiminta. Kaikki tämä merkitsi muutosta Kinansaaren, Hevosojan ja Partsinmaan asukkaille, jotka olivat asettuneet alueen tuntumaan satoja vuosia aikaisemmin. Talonpoikainen maankäyttö, kaskeaminen, peltoviljely, laidunnus ja pyynti, jatkuivat alueella enemmän tai vähemmän sopeutuen ja kehittyen.

Repoveden aluetta ovat sivunneet ja halkoneet kylien, pitäjien, kihlakuntien, läänien ja linnaläänien rajat. Vuosina 1743–1812 Repovesi oli myös Ruotsin ja Venäjän välistä rajaseutua, kun vuonna 1743 solmitun Turun rauhan linja kulki pitkin Mäntyharjun reittiä seudun länsipuolella. Lisäksi Repovesi on ollut idän ja lännen kulttuurirajalla. Kinansaari ja Hevosoja kuuluivat Valkealan itäiseen kaskiseutuun, kun taas läntinen naapurikyliä Selänpää oli osa Valkealan peltoviljelyaluetta. Rajoilla on monesti ollut suora vaikutus maankäyttöön. Turun rauha vaikutti myös seudun maankäyttöhistoriasta kertovien dokumenttien syntyyn.

Tärkein Repoveden maan- ja alueenkäyttöä ohjannut tekijä on luonnonmaantiede. Seutu on peltoviljelyn kannalta epäsuotuisaa. Helposti muokattavia maalajeja on vähän ja irtain maapeite on muutenkin ohut. Talonpoikainen maankäyttö ei ole voinut muodostua intensiiviseksi, vaan se on ollut pitkän kiertajan ja laajoja alueita vaativaa moreenipohjaisten maiden kas-

kiviljelyä, entisten kaskimaiden ja luonnonniittyjen laidunnuskäyttöä sekä pyyntiä. Suoviljely tuli mukaan viimeistään 1700-luvulla. Seutu on ollut harvaanasuttua ja kylät laajoja. Metsämaa on sen sijaan ollut melko tuottoisaa ja seudun metsät salskeita, vaikkakin talonpoikaisen metsänkäytön paikoitellen kuluttamia. Kun Repovesi on lisäksi sijainnut keskeisten vesireittien äärellä ja alueen rantaviiva on huomattavan pitkä, on se jo varhain herättänyt teollisuuden harjoittajien kiinnostuksen. Teollinen kehitys vaati paikallisilta jatkuvaa mukautumista, mutta tarjosi myös mahdollisuuksia.

3.3.1 Talonpoikainen maankäyttö

Maankäytön alku Repovedellä

Talonpoikainen maankäyttö Repovedellä alkoi, kun lähialueet asutettiin kiinteästi keskiajan kuluessa. Historialliselle ajalle jatkunut viljelytoiminta alkoi Repoveden eteläpuolella jo 1200-luvulla (ks. luku 1.2). Ympäristön kylät Valkealan Hevosoja ja Kinansaari, sekä Mäntyharjun Partsinmaa ovat todennäköisesti olleet vankkoja asutuksia jo kauan ennen kuin ne esiintyvät verottajan 1500-luvulla laatimissa maakirjoissa. Esimerkiksi vuoden 1571 maakirjassa ja hopeaveroluettelossa mainitaan Hevosojalta viisi veroa maksavaa isäntämiestä ja yksi varaton. Myös Kinansaarella on hopeaveroa kerätty viideltä isännältä. Mäntyharjun Partsinmaa on ollut tuolloin laaja kylä, jossa on ollut yhteensä 14 veroa maksavaa isäntää (Favorin 1975: 67, Piilahi 1995: 348, 371)

Tätä edeltävät historiallisen ajan vuosisadat 1300-luvulta 1500-luvun puoliväliin ovat historian tutkijalta lähes näkymättömissä. Maankäytössä tuolloin tapahtuneiden muutosten todentaminen on vaikeaa. Väestön lisääntyminen ei ole välttämättä ollut tasaista, mutta joka tapauksessa ajanjakson aikana Repoveden ympäristöön vakiintui kylämäinen asutus. Tuolloin alkoi metsän kotitarvekäyttö kohtalaisen laajassa mittakaavassa. Samaan aikaan levisi innovaatio, huuhtakaski, joka mahdollisti karujen havumetsien tuottoisan viljelykäytön (Soininen 1980: 207–208). Todennäköisesti myös Repoveden ympäristön runsaasti havumetsiin raivattiin huuhtakaskia ennen 1500-lukua.

Kasket ja peltoviljelys

Repoveden alueen maita omistaneet kylät, Hevosoja ja Kinansaari, kuuluivat Valkealan itäiseen kaskialueeseen. Edullisten luonnonolojen lisäksi tuotantomuotoa pitivät yllä paikallisten ihmisten asenteet. Peltoviljelyä vieroksuttiin siinä määrin, että kaskeaminen jatkui, vaikka pelloista saatu tuotto olisi ollut parempi. Vielä vuonna 1853 Kinansaaren kyläläisten kylvöstä 53,6 prosenttia meni kaskimaan. Osuus oli suurin koko Valkealan pitäjässä (Piilahti 2007: 85–86, 301). Myös Mäntyharjuun kuuluva Partsinmaan kylä, jonka omistukset ulottuivat Repoveden kansallispuiston itäosiin, nojautui elinkeinoissaan pääasiassa kaskeamiseen, joskin kylän pellot laajenivat voimakkaasti 1800-luvulla (Favorin 1975: 357).

Tavallisen kaskan lisäksi harjoitettiin rieskamaan, huuhtamaan sekä pykälikkömaan peltoviljelyä. Näistä kahden ensimmäisen arvellaan olleen käytössä Valkealassa. Pitäjässä esiintyy jonkin verran pykälistö-paikannimiä, jotka saattavat liittyä pykälikkökaskiin. Tavallinen kaski raivattiin keski-ikäiseen lehti- tai sekametsään, rieskamaaksi otettiin nuori lehtimetsä, kun taas

Kuva 35. 1800-luvun taitteen asutusta Repoveden kansallispuiston pohjoispuolella. Kolmen kinansaarelaisen torpan ympärillä on ristikkoin merkittyjä suoruuksia, oranssilla merkittyä vanhaa peltoa, harmaalla merkittyä uutta peltoa, tummemmalla vihreällä kuvattua vanhaa niittyä ja vaaleanvihreää sekämetsää. Punaisella rajatut alat ovat Viialan sahamyyllylle kirjattua männikköä. Kinansaaren verorevisiokartta vuodelta 1804.

tuottoisa huuhtakaski soveltui karuille ja havupuuvaltaisille maille. Pykälikkökaskessa kuivattiin mäntymetsä alueilta, joille saattoi siementymällä syntyä koivua. Tämä sitten kaskettiin koivikon ollessa nuori (Soininen 1980: 206–209, Kepsu 1990: 167, Piilahti 2007: 72–73).

Repovedellä yleisin metsätyyppi on kuivahko kangas (56,6 % kokonaispinta-alasta) ja valtapuu-laji mänty. Alueella on kohtalaisesti myös tuoreita kankaita ja sekapuuvaltaisia alueita (Metsähallitus 2004: 18–19). Nykyisin vallitsevista metsätyypeistä ei voi tehdä kovin suoria menneisyyttä koskevia päätelmiä, mutta Repovedellä on voitu kasketa useantyyppisillä tekniikoilla. Isojakokartat osoittavat, että Repoveden kaskettavaksi soveltuvat alueet ovat sijainneet valtaosin melko tuoreilla maapohjilla, rantojen läheisyydessä ja painanteissa, harvoin mäkien huipuilla (KA MHA¹ G25/1-16; KA MHA G 25a 25/1-12). Tämä on ymmärrettävää, sillä seudulla mäkien laet ovat kalliota ja kivikkoista kivennäismaata, kun taas moreeni on kerrostunut notkelmiin. (Metsähallitus 2004: 18–19). Verorevisiokartoissa näiden paikkojen metsätyyppiä on tavallisesti merkitty kuusimetsä (ven. *jelovoj les*), joka on toisinaan saanut väistyä sekametsän (ven. *raznarodnoj les*) tieltä. Monesti tämä muutos lienee ollut seurausta raivaustoiminnasta, sillä paikoitellen sekametsän keskelle on edelleen merkitty niittyjä ja suoviljelystiä (KA MH 287/56 M 13/8).

Kuva 36. Kaski näkyi maisemassa. Vuoden 2006 inventoinnissa löytyneen Repovuoren kaskialueen liepeille on merkitty sekämetsää 1800-luvun alussa. Kinansaaren verorevisiokartta vuodelta 1804.

¹ Kansallisarkisto (KA), Maanmittaushallituksen arkisto (MHA).

Peltomaata ei Repoveden alueella 1800-luvun alussa ollut. Lähimmät kiinteät viljelykset olivat Hevosojan ja Kinansaaren kylien kupeessa sekä Kinansaaren mantereen puoleisiin pohjoisiin syntyneiden torppien ympärillä, joissa verorevisiokarttojen perusteella voi todeta olleen melko intensiivistä raivaustoimintaa 1700-luvun loppupuolella (ks. edellinen viite sekä kuvat 35 ja 36). Samaten oli kantakyliin merkitty uutta hiljattain raivattua peltoa. Vertailukohta oli ilmeisesti ruotsinkielisten revisiokarttojen valmistumisaika, joihin venäjänkieliset revisiomittaukset pohjautuivat. Hevosojalla vertailuvuosi oli 1783 ja Kinansaaren 1784.

Niityt

Karja sai ruokansa luonnonniityiltä ja laitumilta, jotka saattoivat olla kaukanakin talojen paikoilta. Eläimien ruokintaan käytettiin myös entisiä kaskimaita. Tämä saattoi Kari-Matti Piilahden mukaan selittää, miksi Valkealan itäisen kaskialueen karjavarallisuus oli 1600- ja 1700-luvuilla suurempi kuin läntisen peltoviljelyalueen. Luonnonniittyjä oli tosin lännessä enemmän, mutta idässä voitiin hyödyntää runsaampia kaskiahoja sekä lukuisampia niityksi soveltuvia soita (Soinen 1980: 210–211, Piilahti 2006: 79). On hankalaa sanoa, milloin jokin alue on ollut kaskimaata ja milloin niittyä. Esimerkiksi nykyisen kansallispuiston alueella Repovuoren kupeessa oleva notkelma on merkitty vuoden 1804 verorevisiokartan luonnokseen kuivana niitynotkona (ven. *syhogol*), jossa kasvaa sekametsää. Isojakokartoissa sama paikka luetteloidaan kaskeamiskelpoisena alueena. Alueelta löytyi kesän 2006 inventoinnissa myös viljelyröykkiöitä. Se kertonee maankäytön säännönmukaisuudesta, sillä muuten paikallinen väestö olisi tuskin vaivautunut aluetta raivaamaan (VKKA², III 13: 1-7, Lavento ym. 2007: 112).

Värillisiin verorevisiokarttoihin on merkitty myös uudet niityt (ven. *novyh pokosov*) ja vanhat niityt (ven. *staryh pokosov*). Varsinaisia niittyjä Hevosojan alueelta löytyy lähinnä muutaman kilometrin säteellä kylästä ja ne ovat lähes poikkeuksetta ”vanhoja” (KA MH 280/56 M 13/8). Kinansaaren puolella varsinaista niittyä oli kantakylän ulkopuolella Kinansaaren pohjois-

osiin syntyneiden torppien ympäristössä (KA MH 287/56 M 13/8).

Suoviljely

Suoviljelyä on toisinaan hankala erottaa kaskeamisesta tai pellon raivaamisesta. Sekin perustui tulen käyttöön (Piilahti 2007: 63). Ojituksen jälkeen suon kuivumista joutui odottamaan vuosikausia, jonka jälkeen voitiin polttaa pintaturve ja kylvää siemen tuhkaan. Mikäli kyseessä oli runsaspuustoinen korpimainen suo, voitiin myös puut polttaa. Uuden viljelymenetelmän avulla saatiin usein joutomaina pidetyt vetiset suot hyötykäyttöön (K. Kumpulainen 1992: 138). Valkealassa on kirjattu muistiin, että suosta otettiin tavallisesti kaksi ruissatoa (Vaara 1970: 42).

Suoviljely nousi Valkealassa 1600- ja 1700-luvuilla kaski- ja peltoviljelyn rinnalle. Se oli merkittävässä asemassa ainakin Hevosojalla, jossa 34,5 % siemenviljasta kylvettiin suohon vuonna 1853 (Piilahti 2007: 310). Kylän mailla esiintyy myös suoviljelyä tai raiviota tarkoittavia ”ruukki”-asiakirjanimiä (Kepsu 1990: 198). Hevosojan verorevisiokarttoihin sen sijaan ei ole merkitty suoruuksia, joita löytyy kylläkin Kinansaaren puolelta. Särkilammen laavulta n. 800 metriä itäkaakkoon oli raivattu pienehkö suoruuksi sekametsän keskelle, lähelle Nuolilahden ran-

Kuva 37. Maataloutta kaksi vuosisataa takaperin Orilammen lomakeskuksen liepeillä. Ristikoin merkityt alat ovat rukiinviljelyä varten kuivattua suota. Kinansaaren verorevisiokartta vuodelta 1804.

2 Viipurin kuvernementin kartta-aineisto.

taa. Suoruukkeja sijaitsi myös Hillossensalmen lähellä, mm. Orilammen eteläpuolella (KA MH 287/56M 25/2) (kuva 37). Korpia ja korpisia soita on Repoveden kansallispuistossa jonkin verran, yhteensä 104 hehtaaria (Metsähallitus 2004: 21), joten joidenkin seudun suoruukkien tuottavuutta on mahdollisesti menneisyydessä voitu lisätä polttamalla puustoa turvekerroksen kanssa. Myös Mäntyharjulla suoviljely korvasi tehokkaasti kaskimaiden vähenevää tuottoa (Favorin 1975: 360–361).

Tervanpoltto

Suomi niveltä 1600-luvulla alkaneen tervakaupan myötä osaksi kansainvälistä kauppajärjestelmää. Viipuri oli Tukholman jälkeen valtakunnan tärkein tervanvientisatama. Valkealan alueen tervaa on kuljetettu myös Haminaan. Järvi-Suomen tervanpoltto hiipui 1700-luvulla Viipurin jäätyä Uudenkaupungin rauhan rajan taakse, jolloin yhteys tärkeimpään vientisatamaan katkesi. Tervanpoltto kuitenkin säilytti asemansa tärkeänä talonpoikaisena elinkeinona aina 1800-luvulle asti etenkin Valkealan keski- ja pohjoisosissa (Vaara 1970: 54, Kuisma 2006: 29, 43, 48, Piilahti 2007: 80–81).

Tervanpoltto on ollut sängen työlästä. Puuta kolottiin kahtena vuotena, kolmantena vuotena

puu kaadettiin ja ajettiin haudalle. Talvella tehtiin tervaspilkkeet ja vasta neljäntenä vuotena, juhannuksen tienoilla pilkkeet sytytettiin, jolloin hauta alkoi maapeitteen alla muhia ”mustaa kultaa” (Vaara 1970: 54).

Venäjänkielisiin vuoden 1804 verorevisio-karttoihin on esim. Hevosojalla merkitty kolottujen puiden (ven. *oblyblennye derevja*) alueita (KA MH 280/56 M 13/8), jotka liittyvät joko pyältämiskaskiin tai tervanpolttoon (kuva 38). Laaja kolottujen puiden alue on merkitty mm. Hevosojan kylän lounaispuolelle, kohtalaisen kookas ala eteläpuolelle ja kaksi pienempää kylän luoteispuolelle, kaikki alle kahden kilometrin etäisyydelle. Alat sijaitsevat kangasmaastossa ja niiden ympärillä on metsätyypiksi merkitty joko mäntymetsä (ven. *sosnovoj les*) tai mäntyhirsimetä (ven. *stroevoj sosnovoj*). Myös nykyiseen peruskarttaan (3114 10 Kääpälä 1994/1997) alue on merkitty mäntyä kasvavaksi. Tämä seikka liittyy ne todennäköisemmin tervanpolttoon kuin kaskeamiseen, koska tervan raaka-aineena käytettiin mäntypuuta (esim. Jutikkala 1980: 231).

Hevosojan pohjoisosiin, nykyisen kansallispuiston alueelle ei ole merkitty kolottuja puita, vaikka alueella onkin poltettu tervaa. Eräs kinasarelaisten tervanvalmistuspaikka on sijainnut aiemmin mainitun Repovuoren niitty- tai kaskiraivion eteläpäässä. Lisäksi alueella on tervanpoltosta kertovaa paikannimistöä, kuten Ylä- ja Ala-Tervajärvet, Tervarumpu ja Tervahaudanlahti (3114 11 Luujärvi 1993–1994/1998).

Pyyntielinkeinojen edellytykset

Repovesi on tarjonnut luontaiset edellytykset metsästykselle ja kalastukselle. Laaja alue on kannatellut rikasta riistakantaa. Metsästyksen edellytyksistä Repovedellä on kirjoitettu tämän julkaisun muissa osioissa. Kruunu pyrki säätämään tätäkin elinkeinoa nimeämällä pitäjittäin jahtivoutteja (Oksanen 1995: 35). Muut maankäyttö- tai alueenkäyttömuodot eivät sulkenet pois mahdollisuutta pyyntielinkeinojen harjoittamiseen, joten se kulki jatkuvasti näiden rinnalla.

Kymijokivarren koskiin perustetut kalastamot väistyivät monesti vesisahojen sekä paperi- ja sellutehtaiden tieltä. Uittoon, vesisahaukseen tai myöhempään voimalaitosrakentamiseen liittyneet patoamiset vaikuttivat kalojen liikkumiseen joki- ja puroreiteillä. Uitot ovat joskus myös tuhonneet

Kuva 38. Palloilla merkitty kolottujen puiden alue odottaa ilmeisesti tervahaudan nieluun joutumista Hevosojan kylän länsipuolella. Harmaa alue kuvan vasemmassa alakulmassa on ”Kulonpoltama männikkö” Hevosojan verorevisio-kartta vuodelta 1804.

kalapyydyksiä. (Salminen 2004: 304) Teollisen rakentamisen kokonaisvaikutusta esimerkiksi Repoveden alueen kalakantoihin ja kalastukseen on vaikea arvioida. Monimuotoinen agraari metsänkäyttö loi eläimille vaihtelevia elinympäristöjä ja vaikutti sitä kautta riistakannan lajikoostumukseen. 1800-luvun loppupuolen suurteollisen maankäytön myötä on Repoveden alueen metsäluonnon monimuotoisuus todennäköisesti vähentynyt, mutta metsästyksellä on jatkunut. Pyyntielinkeino lienee ainakin myöhemmällä historiallisella ajalla lähinnä täydentänyt muiden elinkeinojen tuottoa. Pääasiallisen toimeentulon se on antanut hyvin harvoille.

Omalle maalle: Isojako Repoveden ympäristössä

Vanhan Suomen metsät olivat vielä 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kyläkohtaisessa yhteiskäytössä. Tiheämmin asutuilla seuduilla siitä oli aiheutunut monenlaisia ongelmia väestön lisääntyessä ja metsien taloudellisen arvon kasvessa. Niinpä monin paikoin oli jouduttu jatkamaan metsämaa tiloittain sarkoihin. Tällainen jako toimitettiin mm. Hevosojan ja Kinansaaren lähellä sijainneessa Selänpään kylässä vuonna 1771. Ilmeisesti metsänkäytön ristiriidat olivat siellä poikkeuksellisen kärjistyneitä. Vuonna 1750 Valkealan talvikäräjillä käsiteltiin tapausta, jossa selänpääläinen talonpoika syytti 15 naapuriaan kylän yhteisen metsän autioittamisesta tervanpoltolla. Metsiä kuluttivat myös tulipalot. Hevosojan verorevisiokarttaan on merkitty palanut männikkö (ven. *goreloj bor*) aivan Anttilan kylän rajalle. Kyseessä saattaa olla karanneen kaskivalkean aiheuttama metsätuho. (Oksanen 1995: 72, 215, VKKA III 26a: 2). Metsien kulutusta oli omiaan kiihdyttämään väestönkasvu, joka oli 1700-luvulta lähtien voimakasta sekä Valkealassa että Mäntyharjulla. Jälkimmäisessä pitäjässä väestön määrä nelinkertaistui vuosina 1721–1870. Partsinmaan metsät oli jaettu tilakohtaisesti sarkoihin 1600-luvun viimeisiin vuosiin tultaessa (Favorin 1975: 187, 275). Valkealan väkiluku kutakuinkin kolminkertaistui vuosina 1735–1865 (Oksanen 1995: 228–229).

Tilalliset saivat omat metsät isojaon yhteydessä. Isojaon täytäntöönpano oli aloitettu Ruotsin puolella jo 1700-luvun puolivälin tietämissä. Hevosojalla, Kinansaarella jako toteutettiin 1820- ja

1830-luvuilla, Partsinmaalla vasta 1850-luvulla (Favorin 1975: 312, Kepsu 1990: 425). Tämä merkitsi päätöstä pitkälle yhteiskäytön aikakaudelle ja metsien hyödyntäminen sai toisenlaisen luonteen. Metsien käyttöön liittyy läheisesti kysymys maanluonnoista eli siitä, oliko maa talonpoikien perintömaata, aatelisten rälssimaata vai valtion omistamaa kruununmaata. Valkealassa käytännössä kaikki talonpoikien asuttamat ja hyödyntämät maat olivat 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolisella nk. kruununmaata. Talonpojilla oli usein vanhastaan ollut sukuoikeus tilaansa, mutta heidän tilansa olivat maksamattomien verojen ja toisinaan todellisen autioitumisen seurauksena joutuneet valtion omistukseen. Periaatteessa kuka tahansa pystyi lunastamaan kruununtilan itselleen, olkoonkin että sillä oli vanhastaan viljelijä. Maanomistus käsitettiin jakokunnittain. Vero- eli manttaaliluku määräsi, minkälaista osuutta kukin tila saattoi metsistä, niityistä, pelloista ja muista nautintakohteista hyödyntää. Usein kaskeaminen toteutettiin monen tilan yhteistyöllä. Valkealassa yhtiökaskeamista esiintyi eri puolilla pitäjää. Erityisen yleistä se näkyy olleen runsasväestöisessä Selänpäässä (Oksanen 1995: 35–38, Piilahti 2007: 193–195). Yhteiskasket olivat tavallisia myös Mäntyharjulla. Aina eivät kuitenkaan tilallisten maankäyttötarpeet kohdanneet ja tavallinen riidanaihe Mäntyharjun käräjillä olikin joidenkin liian ahkera yhteismailla kaskeaminen. Niin ikään Mäntyharjun Karjalassa tilojen perinnöksiostot olivat harvinaisia ennen 1860-lukua, joten siihen asti sikäläiset tilat olivat myös kruununtiloja (Favorin 1975: 184–185).

Hevosojan Isojaossa maat jaettiin kolmen kantatilan kesken. Kinansaarella oman rekisterinumeron sai viisi tilaa. Kaikki hajosivat edelleen useampaan osaan (KA MHA G25/1-16, KA MHA G 25a 25/1-12, Piilahti 1995: 349–351, 372–378). Pinta-alaltaan suuren Partsinmaan isojaossa muodostettiin mahdollisimman kookkaita tiloja. Maat jaettiin kymmenen kantatilan kesken. Silti maata jäi yli ja kylän metsiin perustettiin kolme uudistilaa. Yksi niistä oli Tervarummun torppa kansallispuiston kupeessa, joka kuitenkin myöhemmin muuttui perintömaasta kruununmaaksi. Tila perustettiin tuolloin vielä toiminnassa olleen Tervarummun sahan viereen (Favorin 1975: 337–338). Paikalla asuttiin Pahkajärven ampuma-alueen perustamiseen saakka.

3.3.2 Teollinen maankäyttö

Vesisahojen aika (1730–1870)

Hevosoja, Kinansaari ja Partsinmaa sijaitsivat 1700-luvun jälkipuoliskolla Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa nk. Vanhassa Suomessa, joka muodosti yhtenäisen hallinnollisen kokonaisuuden, Viipurin Kuvermentin. Ruotsi oli melkein pä huutomatkan päässä, sillä raja kulki pitkin Vuohijärveä Voikosken kautta Juolasvedelle. Alue oli lyhyen aikaa Itämeren tärkein sahateollisuuskeskus. Kuvermentin kauppasahojen vuosituotanto oli moninkertainen verrattuna Ruotsin puolelle jääneisiin Suomen maakuntiin, esimerkiksi vuonna 1780 lähes kolme kertaa suurempi (Kuisma 2006: 62).

Sytä Vanhan Suomen viipurilaisten ja haminalaisten kauppaporvariensa sahausinnolle on monia. Useat heistä olivat kotoisin 1600-luvun lopun tärkeistä sahakeskuksista, hollantilaisen kysynnän varassa toimineista Narvasta ja Nevanlinnasta. Suuren pohjan sodan tuhojen tieltä heitä oli paennut Suomenlahden pohjoisrannalle. Pülset, Boismannit, Wulffertit, Wichmannit, Wittstockit, Clayhillsit ym. toivat tullessaan vientimarkkinoiden asiantuntemuksen lisäksi hollantilaisen hienoteräisen sahan. Innovaatio oli kulkenut laajan kaaren syntyalueeltaan 1500-luvun lopun laivanrakennuskeskuksesta Hollannin Zaandamista 1600-luvun puolivälin Riian kautta Suomenlahdelle. Repoveden kupeeseen Voikoskelle se saapui 1700-luvun jälkipuoliskolla. Tärkein sahateollisen yritystoiminnan motivoija Vanhassa Suomessa lienee ollut alan vähäinen hallinnollinen säätely. Kauppasahan perustaminen oli helpompaa kuin Ruotsin puolella, jossa metsän käyttöä valvottiin tarkasti. Tämä oli seurausta valtakunnalle elintärkeän vuoriteollisuuden tehokkaasta edunvalvonnasta. Se halusi pitää metsät omana puuhiilivarastonaan. Lisäksi ruotsalainen tuoteplakaatti esti ulkomaisen tonniston käyttämisen kotimaisissa merirahdeissa. Ruotsin puolella tuotetun sahatavaran laivaaminen ulkomaille oli muutenkin tuntuvasti hankalampaa (Åström 1980: 274–275, Ahvenainen 1984: 58–59, Kuisma 2006: 54–55, 68–69).

Viialan sahamylly

Huomattavan laajat metsäalueet Hevosojalta, Kinansaaresta ja Partsinmaalta oli 1800-luvun alussa varattu Viialan sahamyllyn hankinta-alueeksi (ven. *pripisnie lesa Viala brova*) (VKKA 14d: 1–3). Tämän haminalaisten Vehkalahdelle vuonna 1732 perustaman hollantilaistyyppisen kauppasahan terät alkoivat järjestelmällisesti järsiä Kymijokivarren metsiä. Saha tuhoutui Turun rauhaan päättyneessä Pikkuvihassa 1740-luvulla, mutta pystytettiin pian uudelleen samalle paikalle, joka sijaitsi nyt Venäjän ja Ruotsin rajalla. Näin ollen sahan Ruotsin puolelle jääneet hankinta-alueet vapautuivat ja vastarannalle nousi 1770-luvulla Ummeljoen saha, joka kasvoi Kymijokilaakson merkittävimmäksi, vuosituotannon ollessa 2 100 tolttia (toltti = 12 lautaa tai lankkua). Ennen Turun rauhaa mahtavan, 5 000 tolttia vuodessa tuottaneen Viialan oli tyytyminen 1 700 toltin vuosituotantoon 1700-luvun jälkipuoliskolla. Uudelleen rakennetussa sahasa oli vain kaksi kehää aiemman kahdeksan asemesta (Ahvenainen 1984: 65, 74, 111).

Uusi saha innosti valkealalaisia hakkuisiin, ja metsänkäytöstä sukeutuikin 1700-luvun jälkipuoliskolla oikeusjuttuja (Oksanen 1995: 215–216.) 1800-luvun alussa sahan hankinta-alueen runsaimmat ja monipuolisimmat metsävarat olivat juuri Kinansaaresta, Hevosojalla sekä Valtolan jakokunnan Partsinmaalla ja Kinnillä. Kylien metsistä laskettiin satojatusiansia sahauskelpoisia runkoja kustakin. Joukossa oli myös järeää tukkipuuta (VKKA 14d: 1-3). Matkaa Viialasta Repovedelle on linnuntietä yli 40 kilometriä, joten on ymmärrettävää, että em. kylien metsät eivät olleet sahan toiminnan alkuvuosikymmeninä ensisijainen raakapuun toimitusalue. Alempana Kymijokivarressa sijainneiden Valkealan kylien metsät olivat ilmeisesti raskaan kulutuksen kohteena: kuljetusmatka Viialaan oli lyhyempi ja suuremmasta väestöstä johtuen muukin metsänkäyttö oli intensiivisempää. Myös Sirkka-Liisa Oksanen (1995: 215–216) mainitsevat kaksi tukinhankintaa koskevaa oikeustapausta sijoittuvat Valkealan keskiosiin Inkerilään ja Selänpäähän. Matti Favorinin mukaan Viialan Mäntyharjun puolen hankinta-alueilta on toimitettu tukkeja lähinnä Savitaipaleen Partakosken sahalle. Vuosina 1743–1812 Mäntyharju kuului kahteen valtakuntaan. Venäjään oli liitetty nk. ”Karjalan puoli”

puoli pitäjistä, johon myös Partsinmaa kuului (Favorin 1975: 400).

Hevosojalla käytännössä kaikki Repoveden kansallispuistoon kuuluneet mäntyä kasvavat kuivat kangasmaat ja ylänköalueet oli merkitty Viialan sahamyyllylle. Yritykselle oli varattu laajat metsäalat myös Lapinniemessä sekä Hevosojan kylän koillispuolella. Hankintamaihin ei kuitenkaan kuulunut kosteapohjaisia, karttoihin sinisellä merkittyjä metsämaita, joiden puulajiksi oli merkitty yleisimmin joko mänty tai kuusi. Nämä alat sijaitsivat notkelmissa, painanteissa ja rannoilla. On hankalaa suoraan vastata kysymyksen, kuinka voimakkaita talonpoikaisen ja teollisen maankäytön ristiriidat 1800-luvun alussa olivat. Joka tapauksessa Viialan sahamyyllylle kirjoitettujen metsien alueella oli jonkin verran kaskeamiskelpoista maata, mikä ilmenee Isojakokartoista. (MHA G25a 25/1-12, MHA G25/1-16) Välikäsitteellisesti konflikteista 1800-luvun alun Valkealassa kertoo hallinnollinen päätös nimittää nk. metsästarosteja valvomaan maatalousväestön metsänkättöä. Vuonna 1805 heitä valittiin viisi. Töitä ilmeisesti riitti, sillä 1816 starosteja nimitettiin jo kymmenen (Oksanen 1995: 216).

Voikoski

Vuonna 1775 perustettu Voikosken saha oli ensimmäisiä Kymijoen yläjuoksulle rakennettuja ohutteräisiä kauppasahoja. Se nousi Mäntyharjun reitin varteen Kinansaaren maille Repoveden välittömään läheisyyteen (kuva 39). Sahan perustaminen ei käynyt kivuttomasti, sillä viialalaiset protestoivat voimakkaasti uutta yritystä vastaan väittäen metsiä riittämättömiksi. Viranomaisten arvion mukaan ne riittäisivät vallan mainiosti ja hienoteräinen saha sai rakentamisluvan (Oksanen 1995: 222).

Vaikka perustaja Isaac Claudellin olikin Lappeenrannasta, siirtyi laitos melko nopeasti haminalaisille Heino Erik Bruunille ja Anton Nahtille. Lappeenrantalainen yrittäjä onkin kummajainen 1700-luvun loppupuolen viipurilaisten ja haminalaisten hallitsemassa Vanhan Suomen sahateollisuudessa. Voikosken tuotantolaitoksessa oli kaksi kehää, mutta valmista sahatavaraa arvioidaan kehien välistä tulleen vuodessa vain 700 tolattia. Tuotantomäärä on melko vähäinen Viipurin Kuvermentin mittapuulla. Lähellä sijaitsevalla Mäntyharjun Tainakoskella tuotanto lienee ollut

1 800 tolattia ja itään mentäessä likeisimmällä Savitaipaleen Partakoskella 3 700 tolattia. Syynä voi olla valtakunnan raja. Hankinta-alueita ei voinut olla ”vastarannalla”, siis Ruotsin puolella. Tosin talonpojat toimittivat jossain määrin tukkipuuta Voikoskella myös ”väärälle puolelle jokea”. Lisäksi aiemmin (1766) perustettu Tainakosken saha Mäntyharjulla on rajoittanut hankinta-alueita pohjoisessa. Kilpailija se ei muuten ole ollut, sillä omistajat olivat jokseenkin samat: Heino Bruunin ja Anton Nahtin lisäksi sahan tuottamat voittoruplat virtasivat Carl Bruunin ja Carl Cilchenin kassaan (Ahvenainen 1984: 70, 73–74, 112).

Sahan perustaminen on epäilemättä aiheuttanut muutoksia Repoveden ympäristön kylien maankäytössä ja laajemminkin elämäntavalla. Kosken rannalle syntynyt sahayhteisö on ollut kohtalaisen suuri. Mielenkiintoista on, että sahayhteisö on merkitty henkikirjoissa Oravalan alaisuuteen, vaikka Voikoski sijaitsee Kinansaaren kylän mailla. Selitys löytyy Sirkka-Liisa Oksasen mukaan sahan omistussuhteista. Tärkein osakas oli Oravalan kartanon omistaja. Sahayhteisö kasvoi merkittävästi 1860-luvulle asti, jolloin siellä asui 44 henkilöä (Oksanen 1995: 222). Voikoski oli saanut piakkoin perustamisensa jälkeen kilpailijan, kun mäntyharjulainen Abraham Argillander käynnisti vaatimattoman kokoisen sahan kosken Ruotsin puoleiselle rannalle. Se työllisti vain kuusi henkilöä ja lisäksi vaihtelevan määrän

Kuva 39. Voikosken saha aivan Ruotsin ja Venäjän rajalla 1800-luvun taitteessa. Ratas kuvaa sahamyyllyä, punaiset pisteet sahatyöläisten asumuksia. Kinansaaren verorevisiokartta vuodelta 1804.

sesonkityöläisiä, jotka uittivat kevätaikaan tukkeja sahalle (Favorin 1975: 401–403).

Viiala, Voikoski ja kaikki muutkin Kymijoen itäpuoliset vesisahat joutuivat suuriin ongelmiin vuonna 1798, kun Venäjän keisari Paavali kielsi ukaasillaan puutavaran viennin mm. Pietarista, Arkangelista ja Vanhasta Suomesta. Se oli täydellinen romahdus, jonka seurauksena alueen talous taantui. Tämä vaikutti myös talonpoikien asemaan. Monilla seuduilla metsätyöt ja sahatavaran rahtaaminen olivat ainoa tapa hankkia se vähäinen rahamäärä, joka tarvittiin suolanostoon ja muihin välttämättömiin tarpeisiin. Rahdinajo oli ollut lisäansion lähde myös Repoveden lähi-seutujen isännille. Esimerkiksi partsinmaalaisen rusthollin toinen isäntä Matti Pyy mainitaan Partakosken sahan laudanajossa Haminassa vuonna 1763 (Favorin 1975: 401, Kuisma 2006: 162).

Tervarummun saha (1820–1858)

Puutavaran vientikielto kumottiin Haminan rauhan jälkeen 1810-luvulla (Ahvenainen 1984). Vanha Suomi oli jälleen osa muuta Suomea, joka puolestaan kuului autonomisena osana Venäjän

Kuva 40. Tervarummun sahaan todennäköisesti liittyviä kivirakenteita. Valokuva: Vesa-Matteo Piludu.

keisarikuntaan. Tervarummun sahan perustaminen 1820-luvun alussa Mäntyharjun Partsinmaalle, Repoveden kansallispuistoalueen viereen, tuo pitkän historiallisen kehityksen konkreettiseksi ja lähelle. Sahan omistaja oli loviisalainen varakonsuli Anthon Clayhills, jonka sukulinja johtaa Tallinnaan ja skotlantilaissukuiseen Carl Clayhillsiin. Tämä esi-isä kuului siihen balttilaiseen porvaristoon, joka pakeni Suuren pohjan sodan alta Suomenlahden pohjoisrannalle mukanaan Hollannissa 1500-luvun lopulla kehitetty sahaustekniikka sekä asiantuntemus, jota sahan perustaminen ja kansainvälinen kaupankäynti vaativat (Favorin 1975: 409, Ahvenainen 1984: 66). Samassa yhteydessä Anthon Clayhills anoi oikeutta jauhomyllyn rakentamiseen. Perustamiseen liittyvän aktiasiakirjan perusteella tainakoskelaisten, partakoskelaisten ja viialalaisten sahanomistajien vastustelu oli melko ponnetonta (Sto³ Kd 8/174: 1817).

Sahan hankintamaiksi osoitettiin Partsinmaan ja Kinnin metsät. Kylien puuvarat oli jo aikaisemmin arvioitu sangen suuriksi (VKKA 14d: 1-3). Lisäksi Vanhan Suomen sahaeollisuuden väliaikaisesti romuttanut vuoden 1798 keisarillinen ukaasi oli vapauttanut metsävaroja Pohjois-Kymenlaaksosta ja tehnyt tilaa uusien sahojen perustamiselle. Lyhyen tuotantokautensa aikana Tervarummussa sahattiin ahkerasti ja sen tuotantomäärät olivat korkeampia kuin haminalaisten omistaman Tainakosken (Ahvenainen 1984: 112). Saha sijaitsi Rumpulammen ja Ylä-Tervajärven välisellä koskella, jossa oli runsaasti putouskorkeutta, noin 10 metriä. Toisaalta yläpuolinen vesistöalue ei ollut erityisen laaja, joten padottunakaan kosken virtaama ei voinut olla suuri. Patoamiseen liittyy sahan perustamista edeltäneissä selvityksissä syntynyt dokumentti, jossa todetaan patoamisen nostavan vettä Ylä-Tervajärvessä, ”*vid hvilkas kanten odlingsbara kärr finnas*”. Viljelykelpoista suota oli jäämässä veden alle (Sto Kd 8/174: 1817). Kyseessä on tyypillinen sahan tai myllyn rakentamiseen liittyvä maankäytön konflikti. Veden nouseminen rantaniityille riitti estämään patoamisen ja sahaustoiminnan Vieruvanjärven alapuoleisessa Haapakoskessa, joka sijaitsee Repovedeltä n. 30 kilometriä itään. Hanketta suunnitteli Voikosken perustanut lappeenrantalainen Isaac Claudellin (Favorin 1975: 404). Vieruvanjärveä paljon pie-

3 Senaatin talousosasto.

nemmässä ja jyrkkärantaisemmassa Ylä-Tervajärvessä on vahingon täytynyt olla pienempi. Lisäksi järvi sijaitsi kaukana silloisista Partsinmaan kyläkeskuksista. Luvassa oleva tulvavahinko ei siis estänyt sahan perustamista.

Tervarummun saha päätti toimintansa jo 1858. Metsät olivat huventuneet kosken yläpuolisen vesistön rantamilla. Erityisesti isonjaon alla oli hakkuunto kasvanut. Hankinta-alue ei alun perinkään ollut kovin laaja. Lisäksi veden virtaus koskessa oli heikentynyt (Favorin 1975: 105). Tervarummun sahasta on ilmeisesti jäljellä työläisten asumusten perustuksia. Koska koski sijaitsee puolustusvoimien varoalueella, varsinainen arkeologinen inventointi ei ulottunut sahan alueelle, mutta Anna Partanen ja Vesa Matteo Piludu vierailivat paikalla elokuussa etnografisen tutkimuksen yhteydessä (ks. luku 3.4), jolloin he totesivat paikalla raunioita (kuva 40). Luujärven yläpuolinen, Repoveden kansallispuistoa itäpuolella sivuva vesireitti näyttää muutenkin olleen sahaustoiminnan kannalta kiinnostava, sillä vuodelta 1829 on säilynyt vuonna 1771 tehtyyn tukkimetsien mittaukseen pohjautuva kartta, jossa on esitetty Emännänkoskeen suunniteltu sahanpaikka (Sto Kd 96/199:1829). Isojakokarttaan onkin piirretty kosken kohdalle jonkinlainen ratas, joka ehkä tarkoittaa myllyä tai pientä kotitarvesahaa.

3.3.3 Suurteollisuus Kymijokilaaksossa

Kotkan seudun höyrysahat ja Kymijoen uitot

1800-luvun puolivälissä Kymijokilaakson teollisuudessa tapahtui hyvin jyrkkiä laadullisia muutoksia, jotka koskivat yhtä lailla teollisuuden mittakaavaa kuin myös toiminnan vaikutusta paikallisten ihmisten elämään. Tietä tälle avasi päätös sallia höyrysahojen perustaminen. Ympäri Suomea kierrellyt saksalainen metsäasiantuntija Edmund von Berg korosti metsien suurta taloudellista merkitystä. Puhe lankesi hyvään maahan rahapulaa poteneessa valtionhallinnossa, joka etsi keinoja vauhdittaa elinkeinoelämää. Vesisahat omistaneesta kaupunkiporvaristosta ei ollut uudistuksen vastustajaksi ja sahateollisuus vapautettiin vanhoista säädöksistä vuonna 1857 (Kuisma 2006: 241–243).

Anjalankoskelle syntyi välittömästi höyrysaha, joka teki kuitenkin piakkoin vararikon, sillä sa-

Kuva 41. Uittoränniä Rumpunkoskelta, maatuva muisto 1900-luvun purouitoista. Valokuva: Vesa-Matteo Piludu.

hatavaran rahtaaminen sisämaasta rannikolle oli kannattamatonta. Kymijoki perattiin uittokuntoon vasta 1870 ja näin syntyi Pohjoismaiden suurin puutavaran hankinta-alue. Se ulottui aina Jyväskylän pohjoispuoleisille Päijänteen latvasvesille. Samalla alkoi höyrysahojen nopeatahtinen rakentaminen nykyisen Kymijoen itäisen laskuhaaran varrelle, jonne pian perustettiin Kotkan kaupunki. Merkittävä seuraus Repoveden seudun kannalta oli Kymijoen lauttausyhtiön perustaminen 1875. Piakkoin tämän jälkeen alkoivat tukkilauttoja hinaavat höyryvarppaajat kyntää Vuohijärven selkävesiä. Vuonna 1892 toimintansa aloitti myös Mäntyharjun lauttausyhtiö (Talvi 1979: 18–19, 111, Peltonen 1991: 46–48). Uittoihin mainitaan liittyneen vesienkäytön ristiriitoja, sillä tukkilautat tuhosivat usein paikallisten kalapyydyksiä, patorakennelmia, siltoja ym. (Favorin 1983: 128, Salminen 2004: 304).

Repoveden alueella on kulkenut kaksi uittoreittiä, idästä Luujärven alueelta Tihvetjärveen ja Lapinsalmeen tuleva Kääpälän väylä sekä Koillisesta Mäntyharjun puolelta Kuutinlahteen laskeva Mustalammin väylä (Salminen 2004: 303). Jälkimmäisen rakentamisen yhteydessä uittoväyläksi perattiin myös Anthon Clayhillsin entinen sahapaikka Tervarummunkoskessa.

Tukinuittokokemuksia

Jaakko Outinen (s. 1930) kertoo:

Kyl se tullu monena vuonna näissä puroissa uitettua. Tai mikä on nyt se monena, mutta. Se lähdettiin silloin sodanaikana, kun ei ollu miehiä, niin sillo ne otti meitä poika, nuoria poikia sinne uittotöihin, kun oli myös niitä sellaisia miehiä mukana, jotka ei ollu joutunu sotaan. Niin sit ne pit meitä ja myö sit oltiin niinku apuna siinä, aina ku purouittoa tehtiin ja sit kun tuli se niin sanottu ruuhka, puut toppas niin et ei mennykään, niin men puu poikittain, niin me huuettiin aina sinne kosken yläsuuhun, et nyt lopetti sen puhkun, ja sit ne vanhemmat miehet tuli aina purkamaan. Kyl se sellasta omaa elämää ol sillo sekun.

Se uittaminenhan tapahtui sillä viisiin, että ne puut vieritettiin tai heitettiin järveen. Ja sitte siihen ympärille tuli niin sanotut puomit. Ne puomit oli puuta tai tukkia nekin ja niissä oli kummassakin päässä reikä. Ja siitä päitten reiän kautta oli sellanen puu sinne kierretty, niin sanottu lenkki, mikä tehtiin siihen, kierrettiin sellanen niinku vitsas ja sillä solmittiin ne puut yhteen. Niin näre nimellähän se kulki. Se oli niin kuin nuori puu.

Ja koskissa tai puroissa ei montaa puuta saanu uitettua samalla hetkellä rinnakkain. Monessa paikassa täytyi mennä puu kerrallaan.

Haimian Mustajärveltä lähdettiin niin puita uittamaan. Sitten uitettiin Mustakoskelle ja sieltä alas Koirajärveen ja Koirajärveltä Salakkalahteen. Ja siitä aina Kaljunjärveen ja Kaljunkoskea, niitä pieniä jokia, Rummunkoskea Ala-Tervajärveen. Sitten Kuutinkanavan kautta Repoveteen ja Hillosensalmelle asti. Se oli sellanen homma, kun lähdettiin, niin tuota, se kesti suuri piirtein siinä kuukauden se uitto. Usein tehtiin sillä viisiin, että otettiin jonkun firman puut viedäkseen Hillosensalmelle ja niistä saatiin aika hyvä korvaus. Kun urakalla tehtiin. Ja ne oli sellaisia hitaita ne purot tai ne kosket. Ja monta kertaa haittas noi tuulet. Että jos oli vastatuulta niin silloin sai nukkua.

Silloin sota-aikana 1939–1944 ei ollut tuota miehiä paljon, niin sillo tosiaan otettiin meitä lapsia ja myö oltiin siellä uittamassa. Ja sitä kun jouduttiin tekemään yölläkin. Ja tuulet jos oli vastaiset ei saanu työtä tehtyä. Siellä sit jouduttiin olemaan yölläkin. Ja sit nukuttiin silloin kun oli vastatuuli tai kun ei päässyt uittamaan. Myökin uitettiin sillä viisiin, että joko täältä Mustajärvestä, tai sitte oli Kaitajärvestä ja sit yks Kääpälän myllyltä. Sieltä vietiin lautoja sinne Hillosensalmelle. Ne meni sitte Luujärvestä ja Kivisilmästä läpitte ja sit tuota Kapeavettä ja Lapinsalmelta läpitte ja Repoveteen. Se oli sellanen lyhyempi taival. Se ei kestäny kauan.

Kotoa otettiin evästä ja syötiin. Sieltä otettiin leipää, voita ja läskiä mukaan. Kaikilla oli omat eväät. Paitsi yhtenä vuonna, oliko se nyt 1943, silloin Enso Gutzeitilla oli paljon puutavaraa. Niin siellä oli kenttäkeittiö. Ja siinä oli sitte keittäjä ja siellä syötiin kaikki.

Kyllä naisiakin oli uittolla. Enimmäkseen oltiin kaikki samalta paikkakunnalta, ettei siellä juuri ollut tuntematonta porukkaa. Meitä oli veljekset aina, ja isä. Ainahan niitä oli niitä sellasia tukkijätkien juttuja, mutta ei aina niin päivänvaloa kestäviä. Ei meillä ollut päätösjuhlia.

Uittomiehiä Tervajärvien yläpuolisella Kaljunkoskella viime vuosisadalla. Jaakko Outisen valokuva.

Pietarin rata ja Pohjois-Kymenlaakson paperi- ja selluteollisuuden nousu

Kun Myllykoskelle perustetun höyrystyslaitoksen toiminta oli hiipunut 1860-luvulla toimivien merialueiden puutteeseen, muuttuivat vientiteollisuuden toimintaedellytykset Kymenlaaksossa pian täysin. Vuonna 1870 avattiin liikenteelle Riihimäeltä Pietariin vievä kiiltävä kiskopari, joka ylitti Kymijoen Valkealan Pitäjän lounaiskylässä, Ruotsulan ja Kouvolan kylien kohdalla. Suurten nälkävuosien aikana rakennettua rautatietä reunustivat hätäaputyöläisten hautausmaat, vaikka olot työmaalla parantuivatkin merkittävästi vuonna 1869 (Talvi 1979: 20–24).

Kiskot veivät suoraan Pietariin ja valtaville Venäjän markkinoille. Kymijoen ja rautatien logistinen risteyskohta oli houkutteleva alue ensiaskeleitaan Suomessa ottavalle paperi- ja selluteollisuudelle. Suomen metsien taloudellinen potentiaali oli muuttunut uuden keksinnön myötä, joka mahdollisti puukuidun käytön paperin raaka-aineena. Kuusankoskella Ruotsulassa käynnistyi kaksi erillistä tehdashanketta 1870-luvulla. Kuusankoski oli Kymijoen suurin koski ja sopivan lähellä rautatietä. Mäntyharjun reitin alajuoksulla samoihin aikoihin toimintansa aloittanut Verlan puuhiomo oli joutunut taloudellisiin vaikeuksiin juuri huonojen kuljetusyhteyksien takia: rautatielle oli matkaa kymmeniä kilometrejä. Vuonna 1874 olivat Kuusankoski Oy:n ja Kymmene Ab:n tehtaat kosken kahden puolen valmiina. Kymmene Ab:n hiomon kapasiteetti oli valmistumisensa aikaan Suomen suurin. Muutaman kilometrin etäisyydelle Voikkaalle nousi uusi tehdas 1800-luvun viimeisinä vuosina ja se kasvoi nopeasti Suomen suurimmaksi paperintuottajaksi. Perustaja oli Repoveden historiassa keskeinen Rudolf Elving (1849–1927). Paperi- ja sellutehtaita rakennettiin myös muualle Kymijokilaaksoon. Lähimpänä Repovettä sijainnut Verlan pienehkö puuhiomo aloitti toimintansa uudelleen 1890-luvulla (Talvi 1979: 24–35, 102–103, Tuuri 1999: 17–19).

Suuri paperitehdas nieli puita aivan eri tavalla kuin vesisaha. Mäntyharjun sahat, Tainakoski, Kuorekoski ja Tervarumpu, kuluttivat vuodessa 22 000 tukkia (Favorin 1975: 404). Vaikka ne olisivat olleet järeitäkin, ei vuotuinen puutarve voinut missään tapauksessa olla paljon yli 10 000

kuutiometriä. Talvi (1979: 105) mainitsee Voikkaan, Kymin ja Kuusankosken tehtaiden vuosikulutuksen olleen yhteensä 300 000 kuutiota hioke- ja polttopuuta. Koska tuotannon mittakaava oli ennennäkemätöntä luokkaa, jouduttiin puunhankinnassa turvautumaan uudenlaisiin järjestelyihin. Vesisahojen aikakaudella olivat talonpojat itse kaatanee puut ja usein myös rahdanneet ne sahalle. Nyt teollisuusyrittäjä palkkasi työvoiman hakkuutöihin ja huolehti puiden kuljetuksesta. Metsänsä kaupannut tai vuokrannut talonpoika rikastui laittamatta rikkaita ristiin. Se oli hämmäntävä tilanne. Lehdistö alkoi kirjoitella ”Valkealan ukkojen” ylenmääräisestä tilojen myynti-innosta, joka lannisti seudun maanviljelijästä (Soininen 1982: 48).

Repoveden seutu osana Pohjois-Valkealan erämaa-aluetta oli Kymijokilaakson aloittelevan paperiteollisuuden tärkein ja lähin raakapuun hankinta-alue. Vuohi- ja Tihvetjärven rantamilta hankittiin metsiä välittömästi tehtaiden perustamisen jälkeen. Näistä uitetulla puutavaralla voitiin pystyttää tehdasrakennukset ja varmistaa hiokeraaka-aineen riittävyys useiksi vuosiksi (Tuuri 1999: 20–21). Kysymys ei liene ollut varsinaisista tilakaupoista, sillä 1870- ja 1880-luvuilla oli yleisempää vuokrata hakkuuoikeudet talonpojilta (Kuisma 2006: 486). Näitä metsärentisopimuksia on säilynyt Valkealan tuomiokirjoissa. Esimerkiksi vuoden 1880 syyskuussa selänpääläinen talonpoika Erik Simonpoika Pokki myi Vuohijärven rantamalla omistamiensa maiden hakkuuoikeuden rakennusmestari Forströmille kymmeneksi vuodeksi, jonka aikana tämä saa hakata ja viedä pois kaikki puut ”kuusi tuuma paksuteen asti kannosta mitaten” (KA Tuomiokirjat Valkealan syyskäräjät ilmoitusasiat 1880: 828–829). Valaiseva tapaus Kymmene Ab:n varhaisen puunhankinnan kannalta löytyy Pihlajasaaresta Hevosojan eteläpuolella, jossa kruununtila oli vaihtamassa omistajaa. Kymmene AB:n tehtaat pystyttäneet A. F. Wahren vaati vuonna 1973 käyttöoikeuden vahvistamista Koisalmen metsäpalstaan, jonka yhtiö oli vuokrannut tehtaan rakentamisen aikoihin 1873 (KA Tuomiokirjat Valkealan syyskäräjät ilmoitusasiat 1880: 791–793). Palsta sijaitsee Keski-Valkealan vähävesistöisessä sydänmaassa. Tuomiokirjojen vuokraustapaukset tarjoavat laajan aineiston maa-seutua ja erityisesti paikallisen väestön työnkuvaa muokanneen kehityksen tarkasteluun. Tämä ke-

hitys on vaikuttanut vahvasti myös Repoveden ympäristön talonpoikien elämään, sillä seutu oli paperiteollisuuden tärkeä resurssialue.

Metsän vuokraamiseen liittyi tekijöitä, joita talonpojat eivät välttämättä osanneet ottaa huomioon. Koska vuokra-ajat olivat pitkiä, ehti metsä varttua ja sopimuksen solmimisen aikoihin alamittaiset puut kasvoivat hakkuupaksuuksiin. Lisäksi sopimukseen sisältyi usein mahdollisuus hakkuuoikeuksien vapaaseen kauppaamiseen. Tämä johti keinottelijoiden toiminnan lisääntymiseen maaseudulla. He ostivat talonpojilta hakkuuoikeuksia alihintaan ja myivät ne voitolla metsäyhtiöille. Aikaa myöten tietoisuus metsän arvosta lisääntyi, ja keinottelijoiden toiminta metsäkauppojen välikäsinä väheni. Puun myyntihinta kasvoi muutenkin, joten talonpojan kukkaroon jäi enemmän rahaa (Soininen 1982: 48).

Metsänmyyntitulot vaurastuttivat merkittävästi maaseutua ja olivat tärkeä elementti taloudellisessa nousussa, joka löi leimansa 1800-luvun lopun Suomelle. Varsinainen tilojen ostoalto alkoi vasta 1890-luvulla. Tilojen siirtyminen metsäyhtiöiden pysyvään omistukseen nähtiin ongelmana ainakin talonpoikien tukeen nojautuneiden poliitikkojen keskuudessa. Laajoihin yhteyksiin tämän kehityksen asetti kirjoituksissaan Hannes Gebhardt, joka näki kansakunnan olemassaolon olevan kytkettynä vahvaan ja omavaraiseen talonpoikaisluokkaan. ”Maanhengen” katoaminen talonpoikien keskuudesta oli hänen mielestään kansallisen itsetuhon alku. Tämän ajattelutavan mukaan teollinen kehitys oli siis yksinomaan uhka (Kuisma 2006: 479, 482–487). Repoveden seudulla tilakaupat alkoivat jo 1880-luvulla, kun Rudolf Elving osti Hevosojalta neljä taloa maineen. Puunhankintaa Mäntyharjun reitin varsilta vauhditti Repovettä lännessä sivuavan Savon radan valmistuminen 1891. Puita voitiin kuljettaa tehtaalle nyt myös rautateitse. Rautatie toi myöhemmin Repoveden lähelle myös teollisia tuotantolaitoksia (Talvi 1979: 79, 83–84, 107).

Kymijokilaakson puunjalostus muuttui höyrysaheiden sekä paperi- ja sellutehtaiden myötä suuren mittakaavan liiketoiminnaksi. Metsien arvo kasvoi dramaattisesti ja niiden hyödyntämisen intensiteetti moninkertaistui. Tällä oli

pysyvät vaikutukset perinteisiin metsänkäytön muotoihin. Kasken- ja tervanpolton merkitys väheni nopeasti. Kun vielä 1860-luvulla metsän kotitarvekäytön osuus Suomessa oli yli 80 %, väheni se 1900-luvun alkuun mennessä 47 %:iin. Samalla teollisuuskäytön osuus nousi yli 50 prosentin (Soininen 1982: 51). Luvut eivät sellaisenaan kuvaa Pohjois-Valkealan kehitystä, jossa vesisahateollisuuden vaikutus oli vahva ennen 1860-lukua ja joka oli 1800-luvun loppuun tultaessa Suomen suurimman metsäteollisuuskeskitymän tärkeimpiä puunhankinta-alueita. Lähtötaso on siis luultavasti ollut toinen kuin Suomessa keskimäärin, mutta suurteollisuuden mukanaan tuoman muutoksen vaikutus oli sitäkin selväpiirteisempi ja jyrkempi.

3.3.4 Lopuksi

Repoveden ja lähialueiden metsämaat olivat erämaiden asuttamisesta asti olleet muodoiltaan vaihtelevassa rinnakkaiskäytössä. Puustoa olivat kuluttaneet eniten kaskiviljely ja tervanpolto. Metsäalueet olivat myös kannattaneet seudun tilallisten karjavarallisuutta, sillä etenkin entiset kaskimaat ovat laajentaneet karjan ruokintamahdollisuuksia. Soiden laajempi viljelykäyttö alkoi todennäköisesti jo 1600-luvulla. Agraaria maankäyttöä on kiihdyttänyt 1700-luvulta lähtien voimakas väestönkasvu. Sama vuosisata toi Repoveden läheisyyteen vesisahat, joiden metsien kulutus on paikoin voinut ollut voimakastakin. Tällaisen intensiivisen kulutuksen kohteena olivat esimerkiksi Tervarummun sahan yläpuoleisen vesistöalueen rantametsät.

Tärkeä maankäytön puitteita muuttanut uudistus oli isojako, jolloin luovuttiin metsien yhteiskäytöstä ja samalla luotiin pohjaa tilallisten tärkeälle roolille 1800-luvun loppupuolella syntyneen suurteollisuuden puuntoimittajina. Suurteollisuuden kehityksen myötä maankäytön luonne muuttui täysin. Jo esihistoriallisella ajalla alkanut kaskeaminen väheni voimakkaasti ja tervanpolto muuttui kannattamattomaksi. Seudun laajat metsät muuttuivat etupäässä paperi- ja selluteollisuuden kuituvarastoksi.

3.4 Ihmisten arkea Repovedellä 1900-luvun alkupuoliskolla

Anna Partanen ja Vesa Matteo Piludu

3.4.1 Tervarummun korpikylä

Tervarummun kylän entiset asukkaat kokivat suuren elämän muutoksen 1950-luvun lopulla, kun valtio lunasti heidän asuinmaansa Puolustusvoimien harjoitusalueeksi. Tervarummusta puhuessaan asukkaat tarkoittavat viiden talon yhteisöä, johon kuuluivat Koskela, Kalju, Uutela, Ahola ja Niinilampi. Virallisissa asiakirjoissa alue oli tuohon aikaan osa Partsimaa. Tervarummussa elettiin täysipainoista arkea aina määrättyyn lähtöhetkeen saakka. ”Laitettiin lehmät naruun ja lähetettiin tallamaan,” kuvasi viimeisten joukossa poistunut Sirkka Kääpä (s. 1935) lähtöään Aholan talosta 5.9.1956 (Sirkka Käävän haastattelu 23.8.2006). Tervarummusta matkaa toisiin kyliin ja kaupoihin kertyi toistakymmentä kilometriä. Se oli maataipaleiden lisäksi riuska kahden tunnin soutumatka. Hillosensalmelle kuljettaessa mentiin ensin jalan Kuutinlahdelle ja sieltä jatkettiin vesiä myöten ”Hilloselle”. Kesällä matka taittui veneellä, talvella jäitä pitkin suksilla tai hevostyöväillä. Jos jääkelit olivat hyvät eikä lunta ollut liikaa, saattoi jään päällä ajaa myös polkupyörällä tai potkia potkukelkalla. Teitä ei siihen aikaan ollut, ainoastaan metsäpolkuja.

Vielä 1900-luvun alkupuoliskolla Tervarumpu oli todellinen erämaakylä vailla teitä, sähköä ja puhelimia. Talous oli pitkälti omavaraista, ja maan sekä metsän antimet pyrittiin käyttämään hyödyksi mahdollisimman monipuolisesti. Ruoka-aineista kaupasta ostettiin lähinnä suola, sokeria ja kahvia. 1900-luvun alkupuolella kaupat olivat etupäässä sekatavarakauppoja, joissa myytiin vaatteita, jalkineita, työkaluja, eläinten varusteita yms. 1950-luvun loppupuolella alkoi kaupoihin olla enemmän tavaraa, mutta siihen asti oli kahvikin kortilla sodan aiheuttaman pula-ajan johdosta. Alueella kierteli myös kulkukauppiaita eli niin sanottuja ”nappikauppiaita”, jotka myivät pikkutavaraa. Heistä kuuluisimpia olivat ”Harjusanteri” sekä Kouvolan eli Lyytikäisen Jukka. Ylimääräisiä tuotteita, kuten voita ja oravan sekä jäniksen nahkoja, myytiin myös ulkopuolisille ja usein kauppareissuille lähdeittäessä mukana oli myös jotakin myytäväksi kelpaavaa. Paikal-

iset kaupat ostivat hyvin eläinten nahkoja, joita ne välittivät Mäntyharjun kautta aina Helsinkiin saakka.

Mutta ei Tervarummussakaan eletty vailla teollisen maankäytön vaikutusta. Lähialueiden sahat olivat pitäneet kylän miehet kiireisinä metsätöläisinä jo usean vuosikymmenen ajan ja 1800-luvun alun Tervarumpua on luonnehdittu sen ajan mittakaavassa Pohjois-Kymenlaakson merkittäväksi teollisuuskyläksi lähinnä Rummunkosken rannalla toimineen ison saha- ja myllylaitoksen johdosta. Vaikka sen ajan elämän merkit ovat jo suureksi osaksi pyyhkiytyneet kartalta, vuoden 2006 inventoinnissa havaittiin vesistön rannalla muutamia kivikasoja muistona nähtävästi alueella 1820–1850-luvuilla toimineesta neliraamisesta sahasta. Metsätöitä eri muodossa olivat vielä 1900-luvunkin puolella alueen yksi tärkeä elannon antaja talonpidon ja luontaiselinkeinojen harjoittamisen rinnalla. Lisätuloja saatiin myös työskentelemällä niin yksityisen kuin julkisenkin tahon palveluksessa.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin Tervarummun asukkaiden arkiaskareita ja eri elinkeinoista saatavia tuotteita mainittuna ajanjaksona. Tiedot pohjautuvat edellä lueteltujen talojen asukkaiden kertomuksiin sekä Repoveden alueelta tallennettuun perinnetietouteen.

3.4.2 Maanviljely ja kasvimaan tuotteet

Viljakasvit

Tervarummun alue on kivistä ja kallioista seutua, jonka karu maaperä on asettanut todellisia haasteita maanviljelylle. Se onkin ollut alueella aina melko vähäistä. Torppaa kohden kivistä peltoa oli keskimäärin 2–3 hehtaaria ja sekin pieninä läntteinä kallioitten koloissa. ”Koetettiin vain sinnitellä sadosta toiseen oman leivän turvin”, kuvaili Kaljun talossa kasvanut Jaakko Outinen (Pohjalainen 2004: 378). Syksyllä kylvettiin ruis ja keväällä ohra sekä kaura. Vehnän viljely oli vähäisempää, koska sen jyvät olivat liian kovia varstalla hakattavaksi. Vehnän viljely lisääntyi vasta, kun läheisessä Kääpälän myllyssä voitiin 1950-luvulla tehtyjen kunnostustöiden jälkeen jauhaa myös vehnää. Sitä ennen lähimmät myllyt sijaittivat Kouvolan lähellä Kannuskoskella tai Multamäessä saakka. Paavo Uutela oli hankkinut 1950-luvun alussa

oman puimakoneen, joka tuotiin ”Hilloselta” kahden veneen varassa. Kyseessä oli sen aikainen malli, joka toimi auton moottorilla. 1900-luvun puoleen väliin saakka vehnäpulla kuului lähinnä juhlapyhien leivonnaisiin. Sirkka Kääpä Aholasta muisteli, kuinka he veljensä kanssa lapsina joulusaunaan mennessä puhuivat: ”Tänä iltana saadaan sitten kahvia ja pullaa”.

Kaskeamista ei enää 1900-luvun puolella harjoitettu. Se kuului vanhempiin aikoihin ja monet tervarummun entiset asukkaat muistelivat vanhempiensa kertoneen siitä. Puut oli kaadettu ”raisiin”, kun koivut saivat uudet lehdet. Kun puut olivat kuivuneet, ne sytytettiin palamaan ja palavia runkoja vieritettiin eteenpäin keppien avulla. Näin puut paloivat kunnolla ja saatiin tuhkaa (kaskeamisesta ks. esim. Siikava 2002: 8). Syyskesällä kaskimaahan istutettiin ruista tai perunaa. Siemenet saatiin sekoittumaan maa-ainekseen risukarhin avulla. Risukarhi eli -äes tehtiin noin sylen mittaisesta ja käsivarren paksuisesta kuusen rungosta eli näreestä. Se halkaistiin kirveellä kahtia ja sivuokset katkaistiin tasapitkiksi vaaksan mitalta. Risukarhia käytettiin vielä 1900-luvunkin puolella. Hilja Jauhiainen (s. 1921) muisteli aikaa, kun ei ollut auraa, vaan kivisimmät paikat aina kuokalla ”kupsutettiin”. ”Ja sitten isä teki risukarhin. Kai se oli sitten niin hyvä” (Hilja Jauhaisen haastattelu 21.8.2006). 1930-luvulla alkoi Tervarummussakin yleistyä niin sanottu siemenkarhi eli jousiäes, joka helpotti maan muokkausta ja kylvöä. Oiva Pyy (s. 1928) Koskelan talosta kertoi heidän hankkineen ”siemenkarhistan” Kirjokivestä (Oiva Pyn haastattelu 24.8.2006). Ja kuin tuulahdus menneisyydestä, sama laite löytyi

Kuva 42. Koskelan entinen siemenkarhi löytyi kesällä 2006 talon entisen pellon reunalta. Valokuva: Vesa Mattee Piludu 2006.

vielä vuonna 2006 autioituneen Koskelan talon entisen pellon reunalta, nykyiseltä Puolustusvoimain varoalueelta (kuva 42).

Entisaikaan maaseudulla oli joka syksy sadonkorjuutalkoot. Niin myös Tervarummussa. Naapurit tulivat avuksi, kun pellolle lähdettiin sirppien ja viikatteiden kera. Kun työt oli tehty, syötiin ja juotiin sekä tanssittiin riihessä gramofonin soittaman musiikin tahdissa. ”Pidettiin talkoot ja sillä viisiin seurusteltiin,” muisteli Oiva. Myöhemmin sama riihi toimi viljan kuivauspaikana. Sirkka Kääpä selvitti, miten kuivaaminen tapahtui:

Se ol semmonen rakennus ja siinä valtava kiuas nurkassa ja sit siellä ne, miks ne niitä sano, ahvenlaudat, parret siellä sitte ja ne lato ne sinne latvat ylöspäin kuivamaan ja sit puita sinne uuniin ja siellä kuivasvat sitte.

Sitte siellä oli semmoset käs'kivet sanoivat, sellaset pienet kivet, jolla sitte jauhettiin aina sitä ensimmäistä, niin jauhettiin sitä uudispuuroa ja sit laitettiin piimää ja kermaa ja tekevät sitä ”röpörieskaa”. Se on aika karkeeta. Siellä oli puolikkaita rukiinjyviä ja ei ne hienoks menny. Vaik kyl ne niitä tietysti kauan jauhovat.

Jaakko Outinen (haastattelu 24.8.2006) selvitti, ettei siihen aikaan viety kylään mennessä tuliaisena kukkia, vaan matkaan otettiin lämpimäisiä tai muita omia tuotteita. Myös jauhoja saatettiin viedä naapureille. Sirkka muisteli, että heillä oli ollut Aholan ja Niinilammen välillä myös yhteisiä jauhoja, mikä onkin luontevaa, koska talojen asukkaat olivat toisilleen lähisukua.

Ruisjauhoista imeltyttiin myös kotikaljaa. Joillakin taloilla sitä säilytettiin isossa kaljatynnyrissä, joka kesti kauan. Viinan kotipolttoa kyläläiset eivät harrastaneet, mutta järven takana kuului olleen kyllä pontikan keittopaikka. Oiva Pyn mukaan se sijaitsi tarkalleen ottaen Kirnuhuokon kohdalla Haukilammella, kallion solassa. Nykyään samassa kohdassa on tulipaikka ja mäenpäällä kolmiomittaustorni. Sodan jälkeen viinan salapoltto oli haastateltujen mukaan lisääntynyt aika tavalla.

Kasvimaan antimet

Viljan viljelyn lisäksi joka talossa oli oma kasvima. Siellä kasvatettiin suurin piirtein samoja tuotteita kun nykyäänkin, paitsi tomaatteja, mansikkaa ja mausteita. ”Kesällä pantiin kattila tulelle ja haettiin maasta perunat, porkkanat ja nauriit”, kertoi Sirkka Kääpä. Edellä mainittujen juurikasvien lisäksi istutettiin lanttua, kaalia, turnipsia, punajuurta, sipulia ja myös herneitä, joihin tosin tuli usein matoja eikä puhtaita herneitä oikein tahtonut saada. Oiva Pyy selvitti puolestaan, kuinka nauriita kylvettäessä syljeksittiin maahan paremman sadon toivossa. Siemenet levisivät laajemmalle, jos käteen otti hiekkaa niitä kylväessä. Syksyn herkkua olivatkin sitten uunissa paistetut ja haudutetut nauriit sekä lantut ja joulupöytään kuului tietysti omista tuotteista tehdyt perinteiset laatikkoruokat. Hilja Jauhiainen muisteli marttoihin kuuluneen opettajansa tuoneen sitä kautta myyntiin porkkanan, kaalin ja lantun siemeniä. Hilja sai kotoa luvan ostaa niitä, mutta sitä hän ihmetteli, että mistä se isä niitä ”kessun” siemeniä oikein saikaan hankittua!

Kuva 43. Kaljun ruispellolla vuonna 1951. Rukiin leikkuu on juuri lopetettu. Kuvassa sirppiä ja kassia käyttäen Jaakko Outisen sisko Toimi miehensä Mauri Korkalaisen kanssa. Kuvassa myös Toimin ja Jaakon veljen (Toivon) vaimo Aune Outinen ja heidän lapsiaan. Jaakko Outisen valokuva.

Kuva 44. Myös perunanosto tapahtui talkoohengessä. Kuvassa Uutelan perunatalkoot vuodelta 1935. Juhani Outisen valokuva.

Pellava

Sellanen oli maalaistalossa ennen tapa, että kutomisesta oli tehtävä kuntoon vappuun mennessä, koska silloin vietiin kangaspuut pois tuvasta ja talossa alkoi kevättyöt (Pohjalainen 2004: 149).

Pellavaa kasvatettiin lähes joka talossa. Siitä tehtiin muun muassa lakana- ja pyyheliinoja, vaatekankaita sekä mattoja. Pellavaa käytettiin myös lääkekasvina. Ennen kuin pellava oli valmista kudottavaksi, se oli käynyt läpi monet vaiheet. Maasta juurineen vedetyt pellavat oli liotettu järvestä tai lammesta parin viikon ajan, kuivattu auringossa ja saunassa, loukutettu käsiloukulla ja lopuksi vielä 'häkilöity häklällä' eli harjamaisella työvälineellä. Jäljellä jäi näin pellavan hienoin osa, kuitu eli sydänpellava, josta sitten kangaspuilla kudottiin eri vaatekappaleita. Osoituksena pellavakankaan kestävydestä Hilja kertoi antaneensa yhden vanhan pellavapyyhkeen tyttärelleen joululiinaksi (pellavan eri työvaiheista ja kutomisesta ks. tarkemmin Siikava 2002: 15).

3.4.3 Karjatalous ja muut eläimet

Joka talossa oli vähintään pari, kolme lypsävää. Joissain talossa oli useampia lehmiiä, mutta suuria karjamääriä ei Tervarummussa pidetty. Aamuherätys oli kuudelta. Ensin lehmät lypsettiin, minkä jälkeen ne ajettiin etäämmälle metsään syömään. Ulos navetasta lehmät päästettiin heti, kun säät keväällä sallivat ja maat tarjosivat lumipeitteen jäljiltä ravintoa. Jaakko Outinen kertoo:

Keväisin lehmät olivat surkean näköisiä ja laihoja. Niitä piti tukea, kun ne keväällä laskettiin ulos. Tavallista olikin, että eläinten ruoka oli lopussa jo vappuna, jolloin karja päästettiin ulos. Ne söivät silloin kanervia ja puiden varpuja. Tärkeintä oli, että pysyivät hengissä (Pohjalainen 2004: 378).

Koska peltoheinää oli karjalle niukasti, naiset tekivät talojen lehmille ruoaksi metsien hakkuujätteistä niin sanottuja "lehtikerppuja." Oiva Pyy oli pikkupoikana seurannut lehmien ulosmarssia navetasta.

Kun ne sieltä pimeästä tuli ne lehmät, niin tietysti valo teki, ku tulee pimeästä, ne ihmennetti. Kun ne siitä pääsi sitten ja juokisivat aina pikkupätkän, kun luulivat, että on kiinni, ennen kuin ne tottu, etteivät ole enää narussa.

Oiva Pyy muisteli myös, että vielä 1900-luvun puolella lehmiiä odoteltiin navetan ovelta tervan ja pensseleiden kera. Ja kun lehmä tuli ovelle, niin tervaa tyrkättiin sen kuonolle ja peräpäähän. "Joku merkitys sillä oli. Jokin taikahan se oli olevinaan, se terva, että tulisivat kotiin ja ymmärtäisivät," pohti Oiva Pyy. Vanhemmat ihmiset olivat kertoneet, että heidän aikanaan erilaiset karjan suojelutaiat olivat yleisempiä ja niitä oli monenlaisia.

Yleensä lehmiiä ei tarvinnut sen kummempin paimennella ja ne palasivat metsistä kotiin itsestään. Mutta erityisesti syksyllä sieni aikaan lehmät jäivät usein herkullisten tattiapajien äärelle eivätkä malttaneet tulla kotiinsa. Ja kun ne sieniaterian päätteeksi vielä pistivät makuulle, ei kuulunut edes kellojen soittoa, muisteli Oiva Pyy. Hän oli monet kerrat kiivennyt Länspäänvuorelle kuuntelemaan, että mistä suunnasta se kellojen kalke kantautuikaan. Jaakko Outinen muistaa lapsuudestaan hyvin yhden syksyisen lehmänhakkureissunsa. Oli sota-aika vuosien 1943–1944 paikkeilla ja Outinen oli etsinyt lehmiiä jo tovin, mutta niitä ei näkynyt missään. Alkoi tulla jo pimeä ja metsäpolku tuntui paljaissa varpaissa. Hän päätti palata kotiinsa:

Ja kun minä tulin lähelle kotia, niin sellasen mäen nyppylän päällä palo nuotio. Ja sehän ol selvä, että siellä oli niitä desantteja nyt sitte, niinku siihen aikaan oli niitä. Venäläisiä sekä suomalaisia sotakarkureita ja muita aina näky siellä. Ja kun minä sit hiljaa hiivin siinä ja kuuntelin tarkkaan ja ei kuulu mitään. Ja menin lähemmäks ja lähemmäks aina ja se nuotio palo, se ol niinku hiillocksella ja sellanen 50 milliiä korkea liekki palo siinä sitte. Sit sellanen metrin halkaisijaltaan se nuotio siinä. Ja mie tulin sit niin lähelle siinä, et se valkas sitä ympäristöä siitä ja ei siinä ketään näkyny. Ja viimein minä rohkaisin mielen ja minä menin siihen nuotion viereen ja pistin käteni siihen. Se ei ollukaan lämmin. Ja no se sillo pimeällä jäi minulta

tietämättä, että mikä se oli. Seuraavana päivää minä menin kattomaan sitä, niin tuota, siinä ol tikka hakannu sellasta mäntypuuta. Ja se ol lahonnu. Ja siinä ol sitä fosforia, joka hehku. Se ol ihan kun olis nuotio ollu.

Siihen aikaan ei ollut lypsykoneita. Maito vedettiin lehmien utareista puiseen astiaan ja sitten siitä erotettiin separaatilla kerma, josta kirnuttiin voita. Jäljelle jääneestä piimästä tehtiin kokkeli-piimää ja kurrusta annettiin vasikoille. Lehmän poikiessa saatiin ternimaitoa, josta tehtiin uuni-juustoa ja paistettiin lettuja. Uutelassa paljon sukulaisten luona aikaa viettänyt Hilja Jauhiainen kehui Hilda-rätiiän hyväksi voim kirnuajaksi. Voita meni hyvin myös kaupaksi ja metsähoitaja Englundikin oli käynyt sitä ostamassa kesäisin asuessaan Kivisilmässä. Sirkka Kääpä muisteli myös, että Kivisilmästä kävi eräs pariskunta hakemassa heiltä aina kesällä maitoa. Aika pitkähän se maidon hakumatka oli, kun ensin oli soudettava veneellä ja sitten vielä kuljettava parin kilometrin maataival. Mökkiläiset ostivat myös voita ja näin saatiin vähän tuloja. Joskus voita saatettiin ostaa itsellekin kaupasta. Talveksikin oli voita pöydässä, kun se laitettiin kesällä suolaveteen säilöön. Talvi-kuukausina lehmät eivät juuri lypsäneet. Niiden poikiminen ajoitettiin yleensä maaliskuuhun, jolloin maitoa riitti enemmän kesäksi.

Talojen pihamaalla kaakatteli kanoja, ja muna myymällä saatiin myös pieniä tuloja. Sikoja pidettiin myös ja Hilja Jauhiainen vitsaili, että jostain kumman syystä se sika aina sitten joulun lähestyessä katosi. Myös lampaista pidettiin aika paljon. Niistä saatiin villaa, josta kehrättiin lankaa ja kudottiin sukkaa, lapasia, puseroita, housuja ja kankaita. Oiva Pyy mielestä lampaat olivat erikoisia eläimiä, kun ne seurasivat kesällä lemmiä metsiin ja myös palasivat niiden mukana takaisin kotiin. Nuolnien puolelta on tietoa, että lampaiden korviin laitettiin merkit, josta jokainen talo tunsi omansa (Pohjalainen 2004: 148). Hevonen oli tärkeä kotieläin. Se oli korvaamaton apu niin pellolla kyntöpuuhissa kuin myös painavien tavaroiden kuljetuksessa ja ylipäänsä liikkumisessa. Oiva Pyyllä oli muistoja heidän hevosestaan, joka aina jäällä liikkuaan pysähtyi mustan jään kohdalla. ”Se katto, et se on sulaa vettä. Kun mä kävelin siitä, niin sitten se meni sinne mustalle. Se usko sen, kun näki, että minäkin menin.” Monien mieleen oli jäänyt myös se

ihmeellinen kulkusten helinä jouluaamuna, kun ajettiin kirkkoon hevosilla.

Eläinten teurastaminen tapahtui kotona ja yleensä pihapiiriin oli muodostunut tälle toiminnalle oma määrätty paikkansa. Koskelan talossa teurastus oli tapahtunut aina saman puun oksilla (kuva 45). Oiva Pyy kertoo:

Meiänkin pihapiirissä kasvo hyvin iso koivu ja sitte se haaraudu ja se aina kasvo. Siinä kasvo sellanen paksu oksa, mäni vaaka suoraan sinne alaspäin. Lampaista tai vasikoista, nii ne laitto siibe ja nylkivät, niin siitä tuli semmonen teuraspaikka.

Sika tapettiin yleensä siten, että lihat ehtivät suolautua jouluksi. Kinkku-nimitys tuli käyttöön vasta 1950-luvun loppupuolella. Sitä ennen jouluksi paistettiin vain isompi kimpale possua, joka kuulemma sekin oli erittäin maukasta. Läksiä piti siihen aikaan olla paksusti. Sirkka Kääpä ei muista, että heillä olisi valmistettu makkaraa, mutta muualla sitä kyllä saatettiin hyvinkin tehdä. Alatoopia oli kyllä ja verestä paistettiin verilettuja tai jotakin muuta uuniruokaa. Suolauksen lisäksi

Kuva 45. Koskelan talon ”teuraspaikka”. Oiva Pyy mainitsema koivu kasvoi vielä kesällä 2006 vanhalla paikallaan. Kuvassa myös Jaakko Outinen. Valokuva: Vesa Matteo Piludu 2006

teuraslihoja myös palvattiin ja savustettiin. Sikoniemessä oli asunut mies, joka hoiti lihan palvaamisen ja suolaamisen tarvittaessa.

Sen ajan yhteisöllisyyttä kuvastaa myös niin sanottu sikajuhla. Sinä päivänä, kun sika teuras-tettiin, kutsuttiin naapurit illalla syömään sian sisäelimet sisältävää sikakaalikeittoa. Keiton päälle juotiin pullakahvit ja joskus tarjolla oli myös kakkuja. Vastaavanlaiset naapurikestit järjestettiin myös teuraseläimen ollessa esimerkiksi vasikka, mullikka tai lammas. ”Sillo oli vähän se naapurihenki erilainen. Sitä saatettiin pyhäiltä-nakin lähteä naapuriin istumaan iltaa, kun ei ollu muuta. Ja mikä loppu niin hakemaan naapurilta,” muisteli Sirkka Kääpä. Sikakahveja vietetään vielä nykyäänkin joka syksy vanhan tavan malliin Mäntyharjulla.

3.4.4 Metsästys

Maanviljelyn ja karjatalouden rinnalla oli metsäriistan pyynti edelleen yleistä. Metsoja pyydettiin keväällä ja teeriä vilisi mustanaan kotipihojen lähikoivikoissa. Myös jänispaistia oli siihen aikaan pöydässä. Syksyllä pyydettiin oravia niiden nahkojen takia. Oravannahat menivät hyvin kaupaksi ja niistä saatiin hyvin tuloja. Oravia ei kannattanut kuitenkaan ampua ennen varsinaisen metsästyskauden alkua. Muuten nahka meni mustaksi eikä kelvannut kenelläkään, selvitti Oiva Pyy. Metsästyskauden alussa ilmoitettiin, pitikö nahkoihin jättää kynnet vai ei. Jos piti, ei kynnet-

tömiä nahkoja hyväksyty. ”Eikä siellä sydänmaassa kukaan niin sitä metsästystä vahtinut, mutta tietynä määräaikana nahkat vietiin nimismiehen luokse leimauttamaan”, muisteli Oiva Pyy. Hilja Jauhiainen kertoi olleensa isänsä kanssa monet kerrat oravajahdissa, vaikkei oikein tykännyt koko ampumatouhusta. Hiljan piti pitää vahtia ja katsoa, näkyikö puussa liikettä. ”Mutta isä ei osannut nylkeä niitä nahkoja niin, että ne olisivat kelvanneet turkiksi.” Äiti hoitikin sen homman ja illalla nyljettyt nahat viriteltiin kuivumaan. Arttu Takakarhu oli hoitanut niiden markkinoinnin eteenpäin. Kun tiedusteltiin leikillä, että kulkivatko talon emännät siihen aikaan oravaturkissaan, selvitti Sirkka Kääpä: ”Kyllä ne rahat pistettiin ihan muualle. Tiukkaahan se elämä oli, mutta kun ei sitä osattu parempaa kaivata.”

Myös hirviä pyydettiin. Ennen sotia ne olivat vapaata riistaa eli toisin sanoen ”ei kenenkään omaisuutta.” Mäntyharjuun asioille mentäessä saatettiin vallesmannille viedä pala hirvipaistia tuliaisiksi (Pohjalainen 2004: 380). 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ei isompaa riistaa liikkunut suurin määrin ja perimätiedon mukaan viimeinen karhu oli ammuttu vuonna 1916. Jaakko Outinen muisti kuulleen, että sen kaadossa oli ollut mukana myös paikkakunnan silmäätekeviä:

Se oli niin kuin nykyäänkin arvokkaampi metsästys, se oli vähän niin kuin arvokkaampien ihmisten asia. Se oli ollut tässä viimeisessä ajossa mukana, tämä vuorineu-

Kuva 46. Metsälle lähdessä. Takana Kaljun talo. Jaakko Outisen valokuva.

Kuva 47. 1800-luvun loppua tai 1900-luvun alkua. Kuvassa hirviporukka nylkee kaatamaansa hirvää. Oiva Pyyn valokuva.

vos Elving, joka oli tämän Voikkaan tehtaan johtaja. Sitä minä en muista, että missä ne sen ampuivat.

Vanhempina aikoina karhuja, susia ja myös ilveksiä oli liikkunut metsissä enemmän. Hilja Jauhiainen oli kuullut juttuja Elvingin herran metsästysretkistä, jolloin ammuttiin karhuja ja ilveksiä. Metsästyskoiria oli ollut paljon. Jos piti kulkea veneellä, vietiin koirat soutamalla ja metsästäjät moottoriveneellä. Muuten bensiniin käry olisi huonontanut koirien vainun. ”Kyllä se Voikosken kaasupamppukin teki niin”, Hilja Jauhiainen vakuutti. Oiva Pyyn isä Rummun Akseli (Akseli Pyy) oli ollut kuuluisa metsämies ja karhunkaataja. Hän tiesi, missä karhun pesät sijaittivat ja myi niitä tietoja eteenpäin metsästysporukoille. ”Niin se isä niitä karhuja ja se oli myynyt yhden karhun pesän, jonka oli löytänyt, Sinebrychoffin johtajalle. En minä tiedä mitä se sai siitä palkkioiksi ja ampuivatko ne sitten sen karhun.” Rummun Akseli oli kuollut vuonna 1934 Oiva Pyyn ollessa 5-vuotias. Oiva Pyy muistikin isästään lähinnä sen, mitä muut hänestä olivat kertoneet. Entä pidettiinkö sitten juhlia, kun saatiin eläin kaadettua?

En minä nyt tiedä oliko mitään juhlaa. Minä olin sitten myöhemmin hirviporukan mukana, tuolla Laivolahdessa siellä, mut että olihan niillä aina konjakkia, jonka otti sen kunniaks ja sitten ol sen päätteksi sil viisii niin kuin peijaset. Siellä jossakin talossa, mihin oli sitten käsketty kaikki maanvuokraajat ja tuota semmoset tutut. Ja jahtimiehet korvas sen sitten ja kustansi. Oli tehty keittoa ja muutakin ruokaa ja vähän olutta oli ja sitten viimeks oli tämmöstä poolia tehty. Toisessa oli alkoholia ja toisessa ei. Sai siitä valita sitten mitä halus. Jollakin oli sitten vielä taskussa, mistä ottivat.

Sodan jälkeen oli metsästyksen valvontaa tehostettu. Sirkka Kääpä muisteli, että viimeisinä vuosina olivat Tervarummunkin miehet joutuneet kiikkiin hirven kaadoista. Olivat saaneet sakot ja aseet tuli luovuttaa viranomaisille. ”Ei sen kummempaa”, totesi Sirkka Kääpä. Lihat sai pitää tai asia tuli ilmi niin myöhään, että ne oli jo suureksi osaksi syöty. Joku oli kuulemma kannellut hirven kaadosta ja valvojat olivat saaneet päteviä todisteita. Olivat löytäneet metsästä jälkiä, kun ei kukaan niitä arvannut peittää. ”Joku löyty talven aikaan

niitä ja ne rupes sitte tutkimaan. Ja kävi ilmi, että olivat olleet pahan teolla. Mutta se oli ihan niinä viimeisinä vuosina,” selvitti Sirkka Kääpä. Oiva Pyy muisteli, mitä tapahtui, kun hän yritti ladata isänsä vanhaan metsäaseeseen uudemman mallisia panoksia:

Niin se tuppas vaaralliseksikin käymään, kun siihen aikaan muuttu ruuti semmoseks savuttomaks. Niin se oli [vanhempi asemalli] valmistettu vaan semmosille savullisille, hitaammin palaville. Niin jos ampu savuttomilla, niin se saatto särkeä sen. Kerrankin mä latasin sen ja tähtäsin kiven takaa puuhun, ku mä en uskaltanu sillä ampua. Vanhat selitti, että pitää käyttää vaan sitä savullista ruutia.

3.4.5 Kalastus

Jaakko Outinen on säilyttänyt isänsänsä, Mikko Outisen vuonna 1911 laatiman kalastuslupa-anomuksen Metsähallitukselle.

Metsä hallitukselta nöyryimmästi anon tämän kautta kalastuslupaa niin pitkäksi ajaksi kun kontrahtrinikin kestää Mäntyharjun Kruunun puiston Kaljun palstan lampiloissa. Kunnioituksella, Mikko Outinen, Kaljun Kruunun torpan haltija.

Anomus on päivätty 7. helmikuuta Mäntyharjussa ja M. Outinen hakee lupaa kontrahtin-
sa keston ajaksi eli aina vuoteen 1930 saakka. Metsähallituksen päätös tehtiin pikaisesti ja se on päivätty 18.helmikuuta. Allekirjoittanut J. Nordenswan toteaa seuraavasti:

Kuva 48. Kalansaalista ihailmassa Uutelan talon edessä noin vuonna 1939. Vasemmalta: tuntematon, Artturi Takakarhu, takana Paavo Outinen, Reino Aaltonen, Hilda Outinen, Kerttu Outinen, Salli Outinen, edessä Aino Outinen. Juhani Outisen valokuva.

Mikko Outisen anomukseen saada kalastaa Mäntyharjun Kruunun puiston Kaljun palstalla niin pitkän ajan kuin hänen kontraktinsa kestää, en ole katsonut voivani suostua, mutta oikeutetaan hän kalastamaan mainitussa palstan lampiloissa kaikilla laillisilla kalastusneuvoilla loukkaamatta muiden samanlaisia oikeuksia viisi (5) vuotta lukien tästä päivästä alkaen.

1920-luvun jälkeen ei lupia enää tarvinnut anoa. Voimassa olivat ainoastaan torpan kontraktissa mainitut seikat, joissa tosin määriteltiin hyvin tarkasti se, mitä torpan haltija sai torpasaan tehdä ja miten hyödyntää metsän ja maan antimia. Kalastus omiin tarpeisiin oli kuitenkin melko vapaata. Oli vain pysyttävä pois sellaisilta paikoilta, joihin metsänhoitaja oli kieltänyt menemästä, muisteli Hilja Jauhiainen. Erityisesti kalojen kutuaikana jotkut lahden poukamat saattoivat olla kiellettyjen paikkojen listalla.

Kalastus oli jokapäiväistä puuhaa. Sirkka Kääpä kertoi, että kun isä lähti kalaan, menivät veljet perässä ongelle. Ahvenia saatiin paljon ja keväällä haukia. Talvella pyydettiin isosta avannosta kätiskällä mateita. Kylissä kierteli verkonkutojia ja vanhojen paikkaajia. Oiva Pyy muisti tavanneensa kerran verkontekijänaisen ollessaan Hillosen-salmella veneen rakennushommissa.

Se oli Kotkasta kalastajan vaimo. Sillä oli semmonen sormus, jossa oli terä ja langan katkas. Se teki niitä solmimalla. Se kävi näppärästi, kun näki reiän, niin paikkas. Sitten oli näitä, jotka kuto niitä rysiä, jolla voitiin talvella pyytää matikkaa ja keväällä haukea. Se oli semmosta kalastuslankaa. Vanteet tuli siten ympärille ja vähän niiku kaari ja siitä läks.

Kun sota-aikana ei ollut verkkoja, niin tehtiin vain pitkäsiima, joka laskettiin veteen ja sillä lailla saatiin kaloja, selvitti Hilja Jauhiainen. Hän oli ollut monet kerrat veljensä kanssa syksyllä Kuutinkanavalla pyytämässä ankeriaita. Puro oli ollut tyhjä vedestä ja he yrittivät saada ankeriaat säkkiinsä. Ja kyllä he saivatkin, kun aikansa ”petasivat”. Kuivan paikan tullen kala kääntyi takaisin päin ja silloin he nappasivat sen säkkiinsä. ”Ankeriaat olivat olleet matkalla mereen kutemaan ja

Kuva 49. Kalan perkuussa. Jaakko Outisen valokuva.

kuolemaan. Tämmönehän se on se elämän kulku.” Kirjokivessä vietetystä ajastaan Hilja Jauhiaisen mieleen oli jäänyt Elving herra, joka kyllä oli vahtinut kalastusta. Ongelle ei voinut silloin niin vaan mennä, ja Hilja Jauhiaisen isän olivat laittaneet kalapoliisiksi Repoveden puolelle.

Keväällä tehtiin myös mertoja pajusta. Siihen meni hyvin ahvenia, jos merran osasi valmistaa oikealla tavalla, kertoi Oiva Pyy. Hän oli saanut neuvon eräältä vanhalla mieheltä: ”Pajusta piti ottaa niinku yhden vuoden kasvus ja siitä sitten tehtiin ja naruilla sitten kudottiin siihen päälle.” Kutuaikaan Oiva vei mertoja aina Särkijärveen. Mutta mikä se takasi sitten hyvän saaliin? Tehätkö taikoja?

Hyvä mato onkeen ja kalaverkot. Ei ollu kuin nailonverkkoja, mutta muikkuja tuli niilläkin. Vanhat ukot kaato puita järveen, turoja ja sen ympärillä sai sitten ongittua. Pikku kalat kerty sinne ja isot kalat tuli niitä jahtamaan. Puun hakkasivat poikki ja se kaatu järveen päin, kun oli suojassa pikku kaloilta, niin isot kalat oli helppo napata.

*Vanhat miehet sylkäsivät aina verkkoja las-
kiessa. Jokin taikatempu se oli ja miten
päin se verkko laskettiin ja mille syvyydelle
ja kutukalat tuli aina rantaan. Katiskaan
piti laittaa havuja ja piti laittaa pyydyksiä.
Kauhea tempu. Paras hetki kaloille ja jou-
tuu sitten pyydykseen ja jos kaveri vielä meni
ohi. (Oiva Pyynt kertoma)*

Kaloja suolattiin ja kesällä myös kuivattiin auringossa talven varalle. Kun kaloihin laitto suolaa, pysyivät karpäset loitolla. Talvella sitten ennen valmistusta liotettiin suola pois. Hilja Jauhiainen muisteli, kuinka he olivat saaneet Sulku-salmella ollessaan suuria haukia:

*Niitä kuivattiin ja tehtiin jouluna lipeäka-
laa ja niitä annettiin myös niille toisillekin
Kaljun ja Uutelan muijille. Ei se vissiin ollut
samanlainen kun nykyään tuo turska, mutta
kyllä kalaa syötiin paljon ja särkiäkin kui-
vattiin kanssa.*

3.4.6 Marjastus ja sienestys

Juhannuksen jälkeen kesällä alkoi kova marjas-
tus. ”Sinne aidan yli metän puolelle mentiin
aina mustikkaan”, kertoi Sirkka Kääpä. Marjoja
kuivattiin talven varalle pitämällä niitä ensin au-
ringossa, minkä jälkeen ne laitettiin leivän teon
jälkeen uuniin pellille. Siihen aikaan ei ollut val-
tavasti säilytyspaikkoja, joten kuivaaminen oli
hyvä tapa säilöä tuotteita. Kuivia marjoja oli tal-
vella mukava napostella. Marjoja kerättiin myös
myyntiin. Sen verran piti saada ylimääräistä sa-
toa kesällä, että pystyi hankkimaan edes yhden
”retomekon” (kretongista valmistettu) ja kumi-
tossut vuodessa, selvitti Hilja Jauhiainen. Sirkka
Kääpä muisteli, kuinka sitä hypeltiin heinikossa
mansikoita poimimassa ilman saappaita, vaikka
käärmeitä oli aika lailla. Sota-aikaan saappaita sai
kortilla yhden vuodessa, jos niitä sattui kaupassa
olemaan. Kun muita jalkineita ei ollut, käytettiin
paljon tuohivirsuja, kertoi Jaakko Outinen. Sodan
jälkeen alkoi taas olla paremmin kumitossuja
ja muita jalkineita. Syksyllä kerättiin sieniä, joita
suolattiin kuten kaloja ja syötiin tietysti myös
tuoreena. Siihen aikaan marja- ja sienisadot oli-

vat olleet kuulemma toisenlaisia kuin nykyään
ja ahkera kerääjä sai astiat nopeasti täyttymään
metsän antimista.

3.4.7 Urakkahommia talonpidon rinnalla

Muiden töiden ohella hankittiin lisätuloja erilai-
sista urakkahommista, joita tehtiin talon pidon
ja luontaiselinkeinon harjoittamisen rinnalla. Lu-
vussa 3.3 kuvattu lähialueen teollisuus työllisti
myös Tervarummun asukkaita ja kukin hankki
elantoa ulkopuolisen leivissä omien tarpeiden,
kykyjen ja mahdollisuuksiensa mukaan. Kesällä
oli tukinuittohommia, joita edelsi monenlaiset
valmistelutyöt talven ja kevään aikana. Tukkeja oli
kuskattava ja pinottava, jokia padottava, rännejä
eli ruuhia korjailtava ja sen lisäksi oli valmistet-
tava puomeja ja närelenkkejä. Oiva Pyy ja Jaakko
Outinen olivat olleet vastaanottamassa rannalla
tukkilasteja. Oiva kertoi:

*Talvella ajettiin tukkia tai semmosia ”rokia”
rannalle, niin mä olin niin kuin vastaanot-
tamassa kun hevostmiehet ajo siihen samaan
kasaan. Ne piti sitten aina laskea, ne puut
siitä kuormasta ja sitte tommonen iso ta-
puli, niin sitä sanottiin niin kuin (taapeli)
tapuliksi tommosta niinku välipuuta aina.
Sitten ne pyöritti järveen ja läksivät sitte uit-
tamaan, kun kevät tuli.*

Tukeista osa pinottiin jälle, kun kaikki ei
sopineet rantaan. Hevosmiehet ajoivat jokainen
omaan kasaansa, jolloin jälkeenpäin oli helpom-
pi laskea määriä. Hevosmiehen ajaessa rantaan
piti arvioida, montako kappaletta tukkeja oli
kuormassa. Mäntypuut ja näreet piti erottaa eri
paikkoihin. Näre eli ropsi oli hiomapuuta, josta
tehdään paperia. ”Ne veivät niitä Kuusankoskel-
le uittamalla semmoisena lauttana”, selvitti Oiva
Pyy. Jaakko Outinen oli ollut myös ja paljon myös
uitolla. Hänen isällään oli tapana ottaa joka kesä
urakka. Kun sotavuosina 1939–1944 kärsittiin
miespulasta, myös lapsia otettiin mukaan uitoille
vanhempien miesten avuksi. Lapset pitivät vahtia
joen törmillä ja koskipaikoilla. Kun tuli ruuhka,
huudettiin kokeneemmat purkamaan tukkisuu-
maa (ks. Jaakko Outisen kertomus tukinuitosta
luvussa 3.3.3).

Metsätyöt eivät tekemällä loppuneet Tervarummun alueelta. Siitä pitivät huolen lähialueiden sahat. Heimo Pohjalaisen (2001) kirjassa ”Sinistä ja vihreää” Oiva Pyyin veli Paavo Pyy (1927–2004) kertoo, kuinka hän aloitti metsätyöt sota-aikana 13 vuoden vanhana. Hän seurasi koko ikänsä metsätöitä tehneen isänsä jalanjälkiä, kun ”eihän siellä korven keskellä muita töitä ollutkaan.” Metsäkämpille ei tarvinnut erikseen lähteä, kun oma kotipaikka oli jo itsessään jonkinlainen metsämiesten erämaamökki. Paavolla oli Oivan kanssa vuosittain omat palstat ja ahkera työmies saattoi päästä sen aikaisen rahan arvon mukaan 1 000 markan päiväansioon. Töitä tehtiin Kymiyhtiölle, vaikka pomot olivat vuoroin Valtolan ja vuoroin Hevosojan piiristä. ”Sitähän välillä katsottiinkin, että mille pomolle mennään töihin, kun toiset eivät ottaneet huomioon niitä maastotekijöitä ollenkaan tai hyvin niukasti”, kertoi Paavo Pyy. Tervarummussa olosuhteet olivat työmiehelle vaativat, koska puut piti osata kaataa siten, että ajomies sai vietyä ne pois kallioiden koloista ja jyrkänteiltä (ks. Paavon kertomus teoksessa Pohjalainen 2001: 41–42). Sirkka Kääpä muisteli miesten metsätöitä:

Puusavotta oli tärkeää ja vanhemmat piti kuria, että miehet ja pojat, kun ol jo metsähakkuuta, niin nehän kävi siellä pokasahan kanssa hakkaamassa ja puita nuppuamassa, ja tekevät niitä, mikskä ne sano, roksia. Onhan niitä nytki, niitä sellupuita ja halkoja. Nekin piti laittaa sillai ristikkoon tällai, ei niitä saanu sinne maahan jättää. Halot pinoon.

Myös rautatiet työllistivät. Siihen aikaan oli asemamies joka pysäkillä ja junat pysähtyivät Kirjokivessä, Hillosensalmella ja Voikoskella. Osa työskenteli piikana tai renkinä lähitaloissa sekä ”tehdaspamppujen” huviloilla. Myös erilaiset kädentaidot antoivat elantoa. Hilja Jauhiainen muisti äitinsä hankkineen vaikeina aikoina leipää pöytään kehruutöiden avulla.

No se nyt ol, ne jättivät miut pois koulusta silloin kun Silja ol kesällä syntynyt (n. 1931) ja kun yhtiö ei teettäny sillo mitään töitä, niin äiti kehräs tuolla rukilla, joka on tuolla nurkassa, niille naisille, Uutelan ja Kaljun emännille pellavia ja villoja ja aina se sai sen leivän ja jotain lampaan mahoja ja päitä ja niitä sit syötiin.

Kuva 50. Kuvassa Oiva Pyy vastaanottamassa tukkilasteja ja kirjuriina Ylätervajarven rannalla. Työnjohtajana toimi Jaakko Outinen.

Oiva Pyy taas tunnettiin veneenrakentajana. Hän oli oppinut taidon seuraamalla muita ja rakensä ensimmäisen veneensä jo ennen armeija-aikaansa. Oiva Pyyin äiti oli jäänyt miehensä, Rummun Akselin (1858–1934) kuoleman jälkeen yksin viiden melko nuoren lapsen kanssa. Oiva Pyy kertoi, että silloin elämä oli ollut kyllä aika raskasta, kun äidin piti hoitaa ja kyntää peltoja ja vanhin velikin sairastui eikä ollut avuksi. Sisar, joka oli syntynyt 1922, teki töitä äidin apuna, mutta Oiva oli silloin vielä pieni. ”Vanhempana pääsin sitten ansiotyöhön ja tilanne korjautui. Aloin sitten rakentamaan niitä veneitäkin.”

Tieto Oiva Pyyin veneenrakennustaidoista oli kiirinyt puskaradiona talosta taloon. Veneitä olikin hyvä olla taloa kohden vähintään kaksi, jolloin niitä ei tarvinnut vetää maataipaleiden poikki. Kerran Oiva Pyy oli ollut Kiesin talolla rakentamassa venettä. Kun hän sai työt tehtyä ja siirtyi seuraavaan paikkaan, oli Kiesin talon emäntä tullut kohta juoksujalkaa jäljessä. Silloin vitsailivat talolla, että mitähän se Oiva siellä edellisessä paikassa oli tehnyt, kun naiset juoksivat perässä. Emäntä oli tullut kuitenkin vain ilmoittamaan, että kansankoulunopettaja oli soutanut Kiesin talon uudella veneellä ja tahtoi nyt itse samanlaisen. ”Mun piti sitten palata jonkun viikon päästä sinne takaisin”, muisteli Oiva Pyy tilannetta. Palkka maksettiin urakkahintana, jonka Pyy määräsi. Talon tarjoama ylöspito ja tarvikkeet vähennettiin tietysti hinnasta. Veneen rakennus kesti noin viikon verran.

Ja jos mä kotipaikkaan menin pyhän aikaan, niin en mä niin aikasen sitten maanantaina lähteny. Siihen aikaan tehtiin lauantainakin töitä. Mutta sitten läks vähän aikasemmin kotio. Välistä olin siellä sitten aina yöitä ja Kinnillä oli sitten semmonen yksityinen kauppias, kun paita likaantui, niin mä ajattelin, että mä käyn ostamassa uuden sieltä kaupasta. Kun asemalle piti mennä tansseille.

Pienestä pitäen oli Tervarummussa totuttu tekemään töitä. ”Kyllä se oli semmosta aikaa, että jos vähänkin kykeni nostamaan lonkkaa, niin kyllähän sitä piti mennä. Ei sitä ruvettu makailemaan,” muisteli Hilja Jauhiainen. Pyhinä ja lauantai-iltoina jäi toki aikaan myös lasten leikkeihin ja muihin harrastuksiin, kuten urheiluun. Jaakko Outinen ja Oiva Pyy muistelivat myös yhteisiä tanssiretkiään (kuva 51). Pyörät oli laitettu veneeseen ja lähdetty soutamaan. Matkaa tuli monia kymmeniä kilometrejä. Jos nykypäivänä olisi diskoihin yhtä pitkä matka eikä autoa saisi allensa, jäisi monelta varmasti lähtemättä.

Tervarummun maisemat ja sen aikainen arki elää edelleen alueella kasvaneiden muistoissa. Monen tunnelmat kiteytyvätkin varmasti hyvin tähän Paavo Pyyin sanoiksi pukemaan tunnelmaan:

Onhan siellä ollut synnyinkotini, vaikka ei siellä ole enää rakennuksia tai muita asutuksen merkkejä. Koko seutu on muuttunut jo takaisin luonnon erämaaksi. Siellä on aika pysähtynyt eikä voi käsittää sitä, että siellä on muutama vuosikymmen sitten ollut Tervarummun kyläyhteisö taloineen ja kaikkineen. (Pohjalainen 2001: 42).

Kuva 51. Oiva Pyy matkalla Valtolaan tansseihin vuonna 1953. Ensin piti soutaa veneellä Kaljunjärven ja Kaitajärven yli. Venematkaa tuli noin 5 kilometriä. Ja sen jälkeen jatkettiin pyörällä. Kuva: Jaakko Outinen.

4 Uskomusmaailma ja tarinaperinne

4.1 Uskonto esihistoriallisella ajalla

Antti Lahelma

4.1.1 Esihistoriallisen uskonnon tutkimus

Esihistoriallisella ajalla Repoveden alueella liikkuneet ihmiset ovat jättäneet maastoon suhteellisen vähäisiä ja usein vaikeatulkintaisia merkkejä elämästään. Pienetkin palaneen luun sirut, kiviesineet ja painaumat maassa voivat silti kertoa arkeologeille suhteellisen paljon ihmisten elinkeinoista, asumuksista ja aineellisesta kulttuurista. Mutta entäpä henkinen kulttuuri? Ovatko muinaisjäännökset tässä suhteessa mykkiä vai voimmeko päätellä niiden perusteella jotain myös muinaisten metsästäjien ja maanviljelijöiden esikristillisestä maailmankuvasta ja uskomuksista? Tässä yhteydessä tätä laajaa aihepiiriä käsitellään vain muutaman, Repoveden alueelta löytyvän muinaisjäännöstyyppin (kalliomaalaukset ja muinaishaudat) kautta, monien muiden jäädessä vaille mainintaa. Ensinnäkin on kuitenkin aiheellista tarkastella lyhyesti esihistoriallisen uskonnon tutkimusta yleisemmin.

Melko yleisen käsityksen mukaan esihistorian tutkiminen on vaikeaa ja esihistoriallisen uskonnon tutkiminen aivan erityisen vaikeaa. Kirjallisten lähteiden puuttuessa monet tutkijat ovat pitäneet esihistoriallisen maailmankuvan hahmottelua suorastaan mahdottomana tehtävänä. Tosin jo tieteellisen arkeologian alkuaikojen pohjoismaiset pioneerit, Christian Jürgensen Thomsen (1788–1865) ja Jens Worsaae (1821–1885), olivat kiinnostuneita esihistoriallisen uskonnon tutkimuksesta (Trigger 1989: 86). Tämä suuntaus jäi kuitenkin pitkään vähälle huomiolle, sillä arkeologit pitivät tärkeimpänä tehtävänä esihistorian kronologian luomista, erilaisten muinaiskansojen ja -kulttuurien kehityskaarten ja vaellusten selvittämistä sekä maanviljelyksen kaltaisten innovaatioiden kulttuurihistorian tutkimista. Lisäksi 1960-luvulla tuli varsinkin anglosaksisessa arkeologiassa muotiin luonnontieteellinen suuntaus, jossa maailmankuvaa, uskontoa, taidetta ym. ihmiskulttuurin henkistä puolta koskevat kysymykset jäivät taka-alalle.

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana arkeologian tutkimusilmapiiri on muuttunut maailmankuvan ja uskonnon tutkimukselle suo-

peammaksi. Erityisesti 1980-luvulla syntynyt uusi suuntaus, niin sanottu post-prosessualistinen arkeologia on kritisoinut aiempien arkeologisukupolvien kyvyttömyyttä tutkia kulttuurin symbolista ja uskonnollista puolta. Monet nykyarkeologit ovatkin pyrkineet korjaamaan aktiivisesti tätä puutetta ja etsimään tapoja tutkia henkisen kulttuurin ilmauksia. Äskettäin on esitetty sellaisiakin näkemyksiä (esim. Insoll 2004), että uskonto ei ainoastaan ole mahdollinen tutkimuskohde vaan suorastaan ”väistämätön”, sillä sen vaikutus saattaa heijastua kaikkeen arkeologien tutkimaan aineistoon. Siinä missä perinteinen arkeologia on nähnyt uskonnon ilmenevän lähinnä luonteeltaan enemmän tai vähemmän poikkeuksellisissa muinaisjäännöksissä, kuten kulttiesineissä ja hautauksissa, saattavat monet arkeologien täysin ”maallisina” pitämät asiat itse asiassa heijastaa kulttuurin omaksumaa maailmankuvaa ja uskontoa. Uskonnolliset käsitykset ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi ruokavalioon, teknologiaan, jätteiden prosessointiin, asumusten muotoon ja rakenteeseen, ympäristön resurssien käyttöön jne. Ei ehkä ylipäättään ole mielekasta jakaa esihistoriallisia kulttuuri-ilmiöitä esimerkiksi ”rituaalisiin” ja ”taloudellisiin”, kuten perinteisessä arkeologiassa on tehty, sillä tällaista vastakkainasettelua voi pitää lähinnä länsimaiselle kulttuurille ominaisena (Brück 1999). Monet muut kulttuurit eivät vastaavaa jakoa tunne.

Yhden keskeisimmistä välineistä esihistoriallisen uskomusmaailman tutkimukseen tarjoavat etnografiset analogiat. Etnografisella analogialla tarkoitetaan kansatieteestä (eli etnografiasta) ja antropologisesta tutkimuksesta otettujen esimerkkien soveltamista esihistoriallisen aineiston tulkintaan. Esimerkiksi Pohjois-Euroopan kivikautisten pyyntiyhteisöjen uskonnontutkimuksessa on käytetty hyväksi mm. Siperian tunguusien, ketien ja hantien elämänmuodosta kerättyä antropologista tietoa, mikä on tuonut valoa muun muassa esihistoriallisen kalliotaiteen ja hautarituaalien tulkintaan (Zvebil 1997, Jordan 2003). Esihistoriallisen uskonnon tutkimus ei tässä suhteessa poikkea muusta arkeologiasta, sillä arkeologiassa joudutaan jatkuvasti turvautumaan etnografisiin analogioihin, joiden vaikutuksesta aineiston tulkintaan monet tutkijat eivät edes

ole tietoisia. Hieman kärjistetyksi voidaan sanoa, että esimerkiksi maasta löytynyt esihistoriallinen ”kivikirves” on vain hiottu kivenpalanen, jonka käyttötarkoituksesta ei lopulta koskaan voida tietää mitään varmaa. Uskottaviin analogioihin pohjautuen se voidaan kuitenkin tulkita puiden kaatamiseen käytetyksi työkaluksi.

Etnografisia vertailuja tehtäessä on tärkeää muistaa, että mikään antropologien tutkima ihmisyhteisö tai uskonto ei ole ”elävä fossiili”, vaan kaikki ihmisyhteisöt muuttuvat ajan kuluessa ja samoin uskonnot muovautuvat jatkuvasti uusien haasteiden edessä. Mutta koska esimerkiksi monien hantiryhmien toimeentulo on kivikaudelta aina 1900-luvulle asti pohjautunut pitkälti pyyntiin, on heidän kulttuurinsa säilyttänyt sellaisia muinaisia piirteitä ja toimintatapoja, jotka ovat kadonneet maanviljelyn omaksuneista kulttuu-

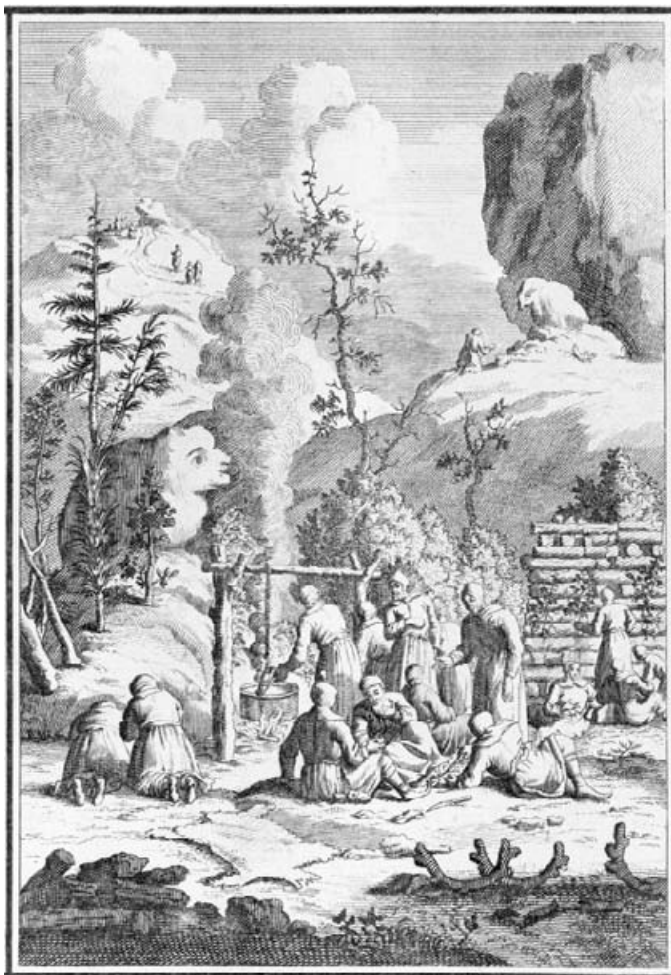
reista. Näihin piirteisiin kuuluu myös osa hantien henkistä kulttuuria. Myös muun muassa saamelaiskulttuuri on säilyttänyt vastaavia, arkaaiseen pyyntikulttuuriin liittyviä uskonnollisia piirteitä, joita voidaan hyödyntää Suomen arkeologisen aineiston tulkinnessa.

4.1.2 Repoveden kalliomaalaukset pyyntikulttuurien uskonnon kuvastajana

Vaikka esihistoriallisen uskonnon tutkimus ei siis ole mahdoton tehtävä, on nykyihmisen hyvin vaikeaa asettautua kivikauden ihmisen asemaan ja kuvitella millaiselta maailma hänen silmissään näytti. Voimme vain karkeasti hahmotella kivikautisten pyyntikulttuurien uskonnon keskeisiä elementtejä ja eroja omaan maailmankuvaamme. Yksi keskeisimmistä eroista liittyy varmasti luontosuhteeseen: pyyntikulttuurien suhde ympäris-

töön ja eläinmaailmaan on ollut intii-mi, kunnioittava ja vastavuoroisuuteen perustuva. Ihminen oli meitä paljon suuremmassa määrin riippuvainen luonnon antimista ja muut eläimet olivat oleellisempi osa hänen kokemusmaailmaansa. Jos talvi esimerkiksi oli poikkeuksellisen ankara ja riistaa ei ollut, ei omasta neuvokkuudestakaan välttämättä ollut apua vaan hengissä selviytyminen riippui muista tekijöistä kuin ihmisestä itsestään. Siksi ei ole ihme, että nämä luonnossa ja ympäristössä vaikuttavat elementit ja toimijat – kuten luonnonvoimat ja eläimet – on elollistettu ja inhimillistetty, jotta niiden kanssa voitaisiin kommunikoida ja neuvotella. Tällainen rituaalinen kommunikointi ”luonnon” kanssa tapahtui mm. uhraamalla osa ravinnosta jonkin eläinlajin tai paikan haltijoille. Saamelaisen seitakultti on hyvä esimerkki tällaisesta rituaalisesta toiminnasta (kuva 52). Kalliomaalaukset puolestaan saattavat olla esimerkki vastaavanlaisesta kultista jo kivikaudella (Lahelma 2006), ja saamelaisten esikristillinen uskonto muodostaakin hyvän etnografisen analogian tutkittaessa kalliomaalauksiin liittyneitä uskomuksia.

Näyttää siltä, että saamelaisten tavoin Repoveden kivikautiset metsästäjät ovat pitäneet pyhinä tietynlaisia muus-

STOR-JUNKARE DIVINITÉ des LAPONS.

Kuva 52. Saamelaisia palvomassa ’ihmismuotoista’ seitakiveä ja nauttimassa uhriateriaa. Teoksesta *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, Amsterdam, 1723-37. Kuva: Museovirasto.

ta ympäristöstä poikkeavia paikkoja, kuten esimerkiksi muodoltaan ihmisenkaltaisia kallioita. Repoveden alueen kalliomaalaukset ovat hyviä esimerkkejä tällaisista pyhistä paikoista. Ruskiansalmessa sijaitsevaa Ruskiakalliota, jossa sijaitsee Löppösenluolana tunnettu kalliomaalaus, on arkeologi Jussi-Pekka Taavitsainen (1981) pitänyt muodoltaan 'antropomorfinen' eli ihmisenkaltaisena. Vastaavia ihmisenkaltaisia muodostelmia tunnetaan mm. Ristiinan Astuvansalmen ja Taipalsaaren Valkeisaaren kalliomaalauksen yhteydestä. Toinen luonnonsuojelualueella sijaitseva maalaus on tehty Olhavanvuoreen, joka Suomen oloissa poikkeuksellisen vaikuttavana luonnonmuistomerkinä lienee jo sellaisenaan ollut pyhäksi koettu paikka. Joidenkin mielestä siihenkin liittyy ihmisenkaltaisen elementti, sillä auringon paistaessa sopivasta kulmasta kallioon muodostuu ihmisprofiilia etäisesti muistuttava varjo (Pentikäinen & Miettinen 2003: 10). Tätä havaintoa on tosin pidettävä hiukan kyseenalaisena.

Mielenkiintoista Repoveden maalauksissa on sekin, että niihin molempiin liittyy kämmenenkuva. Löppösenluolan maalauksessa kämmenenkuva on tehty puoliluolan vasempaan reunaan (järven puolelle), vasemmalle alaviistoon kulkevan halkeaman yläpuolelle. Olhavanvuorella hyvin heikosti erottuva, mahdollinen kämmenenkuva on kalliojyrkänteen vasemmassa laidassa sijaitsevassa vesikivessä. Arkeologi David Lewis-Williams (2002: 161) on huomauttanut, että siinä missä muut esihistoriallisen kalliotaitteen aiheista kuvaavat jotain aiheetta, kämmenenjäljet eivät ole ”kättä esittäviä maalauksia”. Sen sijaan ne ovat tietynlaista toimintaa – kallion koskettamista – koskeva dokumentti, josta on haluttu jättää muille kulkijoille pysyvä merkki.

Tarve koskettaa kalliota saattaa liittyä käsitykseen kalliosta pyhänä paikkana, josta on koskettaessa siirtynyt yliluonnollista voimaa koskettajaan. Monet pohjoisen tundravyöhykkeen kansat ovat kuvitelleet shamaanin apuhenkien elävän kallioiden sisässä. Esimerkiksi länsisaamelaisella alueella noidan apuhenget asuivat pyhien vuorten (*pas-sevare*) uumenissa. Saadakseen niiden voiman, noidan piti vaeltaa vuoren luokse. Tähän rituaaliin on saattanut liittyä vuoren ja siellä asuvien apuhenkien koskettaminen. Esihistoriallisella ajalla kallion koskettaminen ja siihen liittynyt pyhyden kokemus ehkä haluttiin jakaa muiden yhteisön jäsenten kanssa. Kenties kokemus teh-

tiin ”näkyväksi” kastamalla käsi punamultaväriin ja painamalla se kallioon.

Toinen Löppösenluolan maalauksessa erottuva kuvio, ihmishahmo, on sekin mahdollista tulkita perinteisen pohjois-euraasian shamanismin valossa. Maalauksessa ihminen on kuvattu 45. asteen kulmassa eli kyljelleen kaatuvassa asennossa (kuva 53). Vastaavia ”kaatuvia” ihmishahmoja tunnetaan mm. Iitin Mertakallion, Suomussalmen Väräkallion ja Enonkosken Haukkavuoren kalliomaalauksista. Vaikka Löppösenluolan heikosti säilyneessä maalauksessa ei voi erottaa selviä eläimenkuvia, ovat kalliomaalaukset kaatuvat ihmishahmot yleensä kuvattu yhdessä tiettyjen eläinten – kalan, käärmeen tai hirven – kanssa. Nämä kuvat voidaan tulkita shamanistisen loveenlankeamisen kuvauksiksi, sillä hurmostilan saavutettuaan saamelaisnoita todella kaatui maahan (Núñez 1995, Lahelma 2005). Transsissa noidan kuviteltiin kutsuvan paikalla apuhengen, jonka saamelaiset kuvittelivat nimenomaan kalan, käärmeen tai hirvieläimen hahmoiseksi. Kun suomalaiseenkin muinaisuskoon kuului tietäjän transsitila ja apueläimen kutsuminen (Siikala 1992), voidaan todeta, että kalliotaitteen kaatuvat ihmishahmot todennäköisesti kuvaavat shamanistista loveenlankeamista. Näillä uskomuksilla saattaa olla erittäin syvät juuret, sillä kalliomaalauksissamme on piirteitä, jotka viittaavat jonkinlaiseen paleoliittiselta kivilaudelta periytyvään jatkuvuuteen.

Kuva 53. Kämmenenjälki ja 'kaatuva' ihmishahmo Löppösenluolan kalliomaalauksessa. Timo Miettisen peitepiirros.

4.1.3 Pyyntikansan ja maanviljelijöiden haudat

Suomesta löydetyt punamultahaudat ovat toinen piirre, joka yhdistää maamme esihistorialliset pyyntikulttuurit paleoliittiseen perinteeseen. Punamullan eli hematiittijauheen valmistaminen esimerkiksi suomalmia kuumentamalla on yksi ihmiskunnan vanhimmista keksinnöistä, ja tapa sirotella sitä hautakuoppaan ja vainajan päälle on tavattoman vanha. Jo jääkauden aikaiset mammutinmetsästäjät hautasivat vainajansa näin, ja tapa jatkui Suomessa mesoliittisella kaudella, jääkauden loputtua ja mämmuttien jo kuoltua sukupuuttoon. Samanlaiset hautaukset jatkuivat vielä kampakeraamisellakin kaudella, jolloin tosin vainajille annettiin aiempaa enemmän hautantimia (ainakin sellaisia, jotka ovat säilyneet happamassa maaperässä). Jatkuva punamullan käyttö on vaikuttava esimerkki maailmankuvan ja tapojen arkaaisuudesta ja konservatiivisuudesta. Punamultahaudaus jäi käytöstä vasta varhaisen kaskiviljelykulttuurin myötä.

On vaikeaa arvioida, mitkä syyt ovat mahdollistaneet tämän jatkuvuuden. Miksi kalliomaalaukset tehtiin juuri punaisella ja miksi hautoihin

Kuva 54. Vanha puinen hautamuistomerkki Mäntysaaren hautasaaressa. Valokuva: Antti Lahelma 2006.

ripoteltiin punamultaa tuhansien ja taas tuhansien vuosien ajan? Erään suosituksen mukaan verta muistuttava punamulta olisi ollut elämän symboli, jonka sirottaminen vainajan päälle olisi ehkä edesauttanut siirtymistä tuonpuoleiseen elämään (Huurre 1998: 269). Ei välttämättä ole sattumaa, että myös saamelaisten noitarumpujen kuviot, jotka usein muistuttavat kalliomaalausten aiheita, on tehty punaisella värillä (joka tosin on saatu lepän kaarnasta). Jokin heikko kajastus muinaisesta punaisen värin symboliikasta on saattanut välittyä esihistorialliselta ajalta historiallisen ajan saamelaiskulttuuriin. Ehkä punainen ei olekaan elämän väri vaan pikemminkin ”tuonpuoleisen maailman väri”, jolla on merkitty tuonpuoleista koskevia ”kriittisiä” asioita (kuten vainajat ja muut tuonpuoleisen maailman olennot).

Viimeaikaiset tutkimukset (Jussila 1999) ovat osoittaneet, että kalliomaalausten tekeminen laantuu ja ehkä loppuu kokonaan samoihin aikoihin kun Suomen sisämaahan ilmaantuvat ensimmäiset merkit maanviljelystä ja ensimmäiset röykkiöhaudat eli lapinrauniot (ks. luku 2.11). Repoveden tutkimuksissa tällainen lapinraunio paikannettiin luonnonpuiston eteläpuolella sijaitsevan Tihvetjärven pienestä Pukkisaaresta (liite 1, kohde 36). Havainto kalliomaalausten ja lapinraunioiden välisestä suhteesta on erittäin mielenkiintoinen, sillä se osoittaa, että uudet elinkeinot – maanviljely ja karjatalous – toivat heti ilmaannuttuaan suuria mullistuksia uskomusmaailmaan ja rituaaleihin. Samalla monet ehkä jopa kymmeniä tuhansia vuosia vanhat tavat ja uskomukset jäivät pois ja korvautuivat uusilla.

Vaikka lapinrauniot voivat meidän silmissämme vaikuttaa vaatimattomilta kivikasoilta, ne ovat radikaali muutos verrattuna aiempaan ihmistointintaan. Pyyntiyhteisöt eivät nimittäin yleensä rakentaneet ”monumentteja” vainajilleen tai muutenkaan pyrkineet voimakkaasti muokkaamaan ympäristöään. Uusi hautausmuoto kertoo siis myös uudenlaisesta ihmiskuvasta, jossa ihminen ottaa aktiivisen luonnon muovaajan roolin. Kenties se kertoo myös sosiaalisen eriarvoisuuden lisääntymisestä, siirtymisestä jonkinlaiseen päälikköyhteiskuntaan, sillä on selvää, että kaikkia yhteisön jäseniä ei suinkaan ole haudattu kivi-röykkiöihin. Suurin osa lienee edelleen haudattu vaatimattomiin maakuoppiin, joihin ei enää laitettu punamultaa ja joista ei siksi ole säilynyt juuri mitään merkkejä arkeologeille.

Kuva 55. Luonnonkivistä tehty hautamuistomerkki Mäntysaarella. Taustalla hautakappeli. Kuva: Antti Lahelma 2006.

Murros pyyntikulttuurista maanviljelyyn oli meillä hitaampi ja vähemmän perusteellinen kuin etelämpänä Euroopassa. Metsästys ja kalastus säilyivät merkittävänä elinkeinoina varsinkin syrjäseuduilla aina 1800-luvulle asti. Tästä johtuen monia arkaaiseen pyyntikulttuuriin liittyviä piirteitä on säilynyt suomalaisessakin kulttuurissa, mahdollisesti myös hautaustavoissa. Varsinkin Sisä-Suomen syrjäseuduilla on – kirkkomaiden sijaitessa kaukana asuinsijoilta – säilynyt kansanomaisen tapa haudata vainajat saariin (esim. Ruohonen 2002, 2005). Hieno esimerkki tällaisesta hautasaaresta löytyy aivan Repoveden länsipuolella sijaitsevasta Vuohijärven Mäntysaaresta (Pekurinen 1912). Mäntysaaren hautausten ikä ei ole tiedossa, mutta perimätieto pitää hautasaarta ”ikivanhana”. Historiallisissa lähteissä saari mainitaan ensi kerran 1500-luvulla, mutta Kepsu (1990) pitää mahdollisena sen periyymistä jo esihistorialliselta ajalta. Perimätiedon mukaan saaren vanhimpien hautojen merkkeinä ovat pienet kivikasat, joita muuten lähes kivettömällä hautausmaa-alueella alueella erottuu muutamia. Kivet saattavat olla hautamerkkejä tai mahdollisesti puisten ristien tukikiviä.

Perinteisesti hautasaaria on pidetty kelirikko-aikana käytettyinä väliaikaisina hautapaikkoina tai ne on liitetty kulkutauteihin. Instituution taustalla saattaa kuitenkin kajastaa myös muinaisten pyyntikulttuurien uskomusmaailma, sillä uralilaisten kansojen mytologiassa tuonpuoleinen maailma sijaitsi juuri veden ympäröimässä saaressa (Napolskikh 1992). Kirkko ainakin suhtautui tapaan torjuvasti ja piti sitä ”pakanallisena iljetyksenä” (Ruohonen 2005: 256). Äänisen kuuluisasta kiviakautisesta hautasaaresta (Peurasaari, ven. *Olenij ostrov*) kirjoittaessaan englantilainen arkeologi Marek Zvelebil (1997: 45) on pitänyt Suomen historiallisen ajan hautasaaria saman, kiviakaudelta periytyvän hautaustavan myöhäisenä heijastumana. Jos Zvelebil on oikeassa, muodostavat Mäntysaaren kaltaiset, yhä käytössä olevat hautasaaret harvinaislaatuisten sillan nykypäivän suomalaisten ja hyvin kaukaisten, kiviakautisten esi-isiemme välille.

4.2 Uskomustarinoita Repovedeltä

Anna Partanen ja Vesa Matteo Piludu

4.2.1 Suullinen perinne kansanuskon tutkimuksen lähteenä

Kun tutkimuksen kohteena on viime vuosisatojen aikana eläneiden yhteisöjen uskomus- ja maailmankuva, on käytössä paremmat lähdeaineistot kuin esihistoriallisen ajan tutkijalla. Siitä saamme kiittää eri aikoina eläneiden perinteentallentajien ja -kertojien työtä. Heidän ansiostaan yksinomaan Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon on tallennettu 424 hyllymetriä eli kolme miljoonaa muistiinpanoa Suomen kansanperinnettä. Eri alueilta tallennettuja runoja, itkuvirsiä, satuja ja tarinoita löytyy paljon myös tieto- ja tiedekirjallisuudesta. Runsas kirjallinen lähdemateriaali ei kuitenkaan tarkoita, että ihmisten uskomusmaailman tutkiminen olisi ongelmatonta. Voidaan kysyä, missä määrin arkistoitu suullinen perinne ilmaisee yhteisön asenteita, tapoja ja uskomuksia ja onko esivanhempien maailmankuva hahmotettavissa säilyneen perinteen pohjalta? Koska lähdemateriaali koostuu etupäässä arkistoidusta perinnetekstistä, ei mieleen nousseita lisäkysymyksiä voi enää esittää. Lisäksi arkistokorttiin on merkitty harvoin niiden esittäjien omia luonnehdintoja tai

kommenteja heidän kertomansa aiheen sisällöstä tai alkuperästä. Tutkija ei voi tällöin tietää, mihin kertoja itse uskoi tai miten hän koki kertomansa. Jos yksittäisten perinnetekstien pohjalta halutaan pelkistää yhteisön uskomuksia tai arvokäsityksiä, on tunnettava niiden sosiaalinen ympäristö ja käyttöyhteys ryhmän piirissä, toteaa perinteen yhteisöllisyyttä tutkinut Leea Virtanen (1980: 176–181).

Oppien ja pyhien kirjoitusten sijasta kansanuskon tutkijaa kiinnostaa ihminen ja hänen tapansa elää, kokea ja tuntea. Kansanuskoa on luonnehdittu kiinteäksi osaksi ihmismieltä. Käsitteenä se vertautuu maailmankuvaan, jolla tarkoitetaan ihmisen käsitystä itsestään, elämänvaiheistaan, onnesta, kuolemasta ja sen jälkeisestä elämästä, luonnollisesta ja yliluonnollisesta sekä yhteisöstä ja sen suhteesta luonnonympäristöön sekä maailmankaikkeuteen (Hyry ym. 1995: 11–14). Koska kansanuskolla on kiinteä suhde ihmisten ympäristöön ja elinkeinoihin, niiden muuttuminen on muovannut ihmisten uskomuksia ja maailmankuvaa. Näin ollen pyytäjien, eränkävijöiden tai kaski-, erä- ja maanviljelijöiden uskomuksissa voidaan havaita eroja suhteessa yhteisöjen harjoittamaan elämäntapaan. Kristinuskon vaikutus muutti merkittävästi kansanuskon piirteitä. Katolinen, ortodoksinen ja luterilainen perinne vaikuttivat kansanuskon elementteihin kuitenkin eri tavoin ja esimerkiksi itäisessä kulttuuripiirissä esikristillisten elementtien on todettu säilyneen pidempään ortodoksisen perinteen rinnalla. Kansanomaisen maailmankuvan ominaislaatuun on sanottu kuuluvan monialkuisuus, monilta eri tahoilta ja eri aikoina omaksuttujen, keskenään ristiriitaistenkin ideoiden, uskomusten ja käsitysten sopuisa rinnakkaiselo. Puhutaan suullisen perinteen kerroksellisuudesta. Uusi tieto sulautuu ensin osaksi vanhaa perinnettä, yksilön ja yhteisön uskomusmaailmaa ja vasta, kun muutokset ovat tarpeeksi voimakkaat, muuttuu koko maailman hahmottamisen tapa (ks. Siikala 1992: 26–28).

4.2.2 Kenttätöissä Repovedellä

Suomalaista kansanuskoa on tutkittu ja analysoitu paljon. Nykypäivän tutkijalla onkin käytössä aihe- ja motiivilistat tyypillisimmistä uskomustarinoista ja niiden levikeistä, joihin hän voi rinnastaa tutkimansa alueen perinnettä.

Käytettävissä ovat myös kartat ja luonnehdinnat Suomen eri kulttuurialueiden erityyspiirteistä. Näin voidaan tarkastella, mitkä teemat kuuluvat yleissuomalaiseen tarinaperinteeseen, mitkä ovat paikallisia erikoisuuksia ja onko joukossa kansainvälisiä kulkutarinoita tai motiiveja. Kun kirjalliseen lähdemateriaaliin ja arkistolähteisiin yhdistetään omakohtaisen kenttätöön kautta kerätty perinneaineisto, on tutkijalla paremmat lähtökohdat ihmisten maailmankuvan analysoimiseen. Onneksi tänä päivänä on vielä elossa menneiltä sukupolvilta periytyvän kertomusperinteen taitajia, joihin tämän kirjoittajat saivat tutustua Repoveden alueella. Lähdemateriaali on elävämpää, kun perinteen tutkija on itse voinut kysyä kertojalta yksityiskohtia ja palata epäselviin aiheisiin yhä uudelleen. Vuorovaikutuksen kautta on ollut mahdollista tiedustella myös kertojan omia tulkintoja ja suhdetta kertomaansa: joskus hyvin elävästi ja kuin totena esitetyn tarinan toisinnon lopuksi kertoja antaa ymmärtää, ettei toki itse enää usko tarinaan tai epäilee suuresti sen totuutta. Toisinaan kertoja saattaa myös selittää lukeneensa tarinan kirjasta, kuulleen sen radiosta tai nähneensä sen kerrottavan televisio-ohjelmassa. Tämänkaltaisen tietoa onkin erityisen tärkeää yhteisön perinteen tutkimuksessa, koska sen avulla voidaan selvittää muistitiedon ja kirjallisen tradition suhdetta.

Nykypäivänä kertojat ovat usein myös itse tutkineet omaa paikalliskulttuuriaan ja -historiaansa. Myös Repoveden alueella asuneet tai sieltä kotoisin olevat tuntevat hyvin kotiseutunsa perinteen ja historian ja ovat laatineet tietojensa pohjalta myös kirjoja (esim. Siikava 2002, Pohjalainen 2001). Ulkopuolelta tuleville tutkijoille yhteistyö paikallisten asiantuntijoiden kanssa on suuri etu tutkimusten edistymisen kannalta. Kenttätutkimusta voidaan hyvällä syyllä luonnehtia pitkäksi oppimisprosessiksi nimenomaan tutkijalle, joka usein osaa tehdä tarkemmat kysymykset vasta jonkin ajan kuluttua päästessään paremmin sisälle kertojien edustamaan käsitemaailmaan. Kertoja saattaa vastaavasti ”lämmetä hitaasti” ja pitkään taka-alalla olleet asiat palautuvat mieleen pikku hiljaa. Usein kuuleekin sanottavan: ”Kun ei näistä ole pitkään aikaan kenenkään kanssa puhunut.” Luottamus ei synny hetkessä vaan rakentuu askel askelelta haastateltavan ja haastattelijan välille: kun ollaan jo tuttuja, ilmapiiri on otollisempi menneiden muistelulle.

Edellisen pohjalta on helppo ymmärtää, miksi etnografinen kenttätyö on totuttu näkemään pitkäkestoisena, useita kuukausia, jopa vuosia kestäväna projektina. Terminä etnografia rakentuu muinaiskreikan sanoista *ethnos* (kansat tai heimot) ja *graphia* (kirjoittaminen/kirjoitus). Kenttätyön tai lähdemateriaalin kokoamisen ohella siihen kuuluu oleellisena osana kansoista tai yhteisöistä tuotettu kirjallinen kuvaus, jota tämäkin kirjoitus edustaa. Etnografista kirjoittamista on myös kenttätyön aikana kirjoitetut muistiinpanot sekä sen jälkeen esimerkiksi nauhojen pohjalta purettu eli litteroitu teksti. Repoveden alueen etnografisen tutkimustyö käsitti kenttätyön ohella myös arkistotutkimusjakson, joka kattoi laajemmin Valkealan ja Mäntyharjun alueiden kertomusperinteen tutkimuksen. Arkistotietojen pohjalta laadimme suunnitelmia ja kartoitimme teemoja haastattelututkimuksia varten. Varsinaiselle kenttätyöjaksolle varattu aika oli verrattain lyhyt, joten se rajattiin koskemaan Partsimaahan kuuluneen Tervarummun kyläyhteisön asukkaita. Viikosta muodostui intensiivinen ja suhdetta haastateltaviin on pidetty yllä sen jälkeenkin puhelimitse ja sähköpostitse. Seuraavassa lähtökohtana on elävän perinteen eli haastattelututkimuksien kautta kerätty materiaali. Se on järjestetty eri teemojen mukaan, ja niiden pohjalta olemme tarkastelleet, onko nykypäivän kertomusperinteen ja arkistoidun materiaalin välillä havaittavissa jatkumoa, mitkä elementit ovat muuttuneet ja mitkä kuuluvat yleissuomalaiseen tarinaperinteeseen.

4.2.3 Aarretarinat

Repoveden alueelta löytyy suomalaisten uskomustarinoiden yhdeksi keskeiseksi teemaksi luokiteltavia aarretarinoita. Niitä on tallennettuna arkistoihin, mutta myös tämän päivän kertojat muistivat hyvin uskomustarinoita kotiseutunsa aarrekätköistä. Alkuperältään aarretarinat ovat pitkälti uskomuksellisia ja niiden taustalta voidaan lukea haave äkkirikastumisen tuomasta onnesta. Mutta myös todelliset muinaislöydöt, kuten vainajien mukana haudatut esineet ja varakaiden piilottamat aarrekätköt, ovat saattaneet osaltaan vaikuttaa aarretarinoiden suosioon ja niiden kiteytyneeseen muotoon (Jauhiainen 1982: 81). Yksi keskeisistä tarinaperinteen tuntijoista, nykyisellä Puolustusvoimain varoalueella Terva-

rummun kylässä syntynyt ja nuoruutensa asunut Oiva Pyy (s. 1928) kertoi, että Valtolan kylästä oli eräs isäntä löytänyt peltoa raivatessaan vanhaa metallirahaa kaiverruksineen. Erilaisten kulta-aarteiden, viinapannujen ja kirkonkellojen ohella metalliraha onkin yksi tyypillinen aarteiden sisältö suomalaisissa uskomustarinoissa. Tarinoiden mukaan myös Repovedelle ja sen lähiympäristöön on tehty erilaisia kätköjä, joista eräs tunnetuimmista on Repovuoren aarre. Siitä kerrottiin aikoinaan paljon lapsille, ja tarina on elänyt perimätietona arkkiveisun muodossa: *Repovuoren reunan all' on Kuntun kultainen kattila* (1. säkeistön alku); *Repovuoren reunan all' on Kuntun kullat ja hopeat* (2. säkeistön alku). Perimätiedon mukaan Kunttu-niminen mies oli Vuohijärven pohjoispään ensimmäinen asukas. Hän sai myötäjäisissä koko Kinansaaren ottaessaan vaimon Leppäniemestä ja meni asumaan Saarenpäähän, josta tuli sukunimi paikkakunnalle. Kerran vainolaisia pelätessään Kunttu upotti kultansa ja hopeansa Repovuoren reunan alle, jossa laulun mukaan öiseen aikaan voi nähdä myös uhritulet eli aarnivalkeat merkinä upotetuista rikkauksista (Siikava 2002: 10, ks. myös Jauhiainen 1982: 81).

Repovuoren aarteen tunsivat kaikki haastateltavamme. Sen sisällöstä kuulumme tosin erilaisia versioita. Oiva Pyy (haastattelu 24.8.2006) selvitetti, että:

Siellä oli sitten Repovuoren käressä, lähellä siellä Hillosensalmea, vastakkaisella puolella semmoinen kun Teitinniemi ja Revon häntä, kun se menee oikein kapeeks se niemikärki. Sen vastakkaisella puolella oli tämmönen, Repovuoreks sanottiin. Ja tuota, siinä sitten semmonen aarre, hevosen kultainen satula upotettu sinne järveen.

Hilja Jauhaisen (s. 1921 Tainavedellä) versio Repovuoren aarteesta oli seuraava:

Siinä Repovedellä oli semmonen vuori, joka on jo melkein Olhavan lammella, mutta se on niin kuin järven rannalla, minä en niinku tiää, eikä kukaan pystyny, ei ne oo sanonu minkä takia, että sinne on kirkon kello nääs upotettu siihen järveen.

Sirkka Käävän (s. 1935 Tervarummussa) mukaan Repoveden aarre oli sisällöltään kultaa, mutta hän totesi, että ”vähän paremmin sen olisi tiennyt se Pyyn Oiva.” Sirkka Kääpä mainitsi vanhojen puhuneen myös Lovajärven Kirnusaarissa olleen haudattuna kirnullisen kultaharkkoja, ”Mutta ei niitä kukaan ole sieltä löytänyt” (Sirkka Käävän haastattelu 23.8.2006). Oiva Pyyllä oli myös omakohtaisia kokemuksia Lojulampeen upotetusta viinapannusta:

Ku siitä se notkanne lähtee, Kirnuhuoko, sen kohdalla piti olla. Kerran sitten taas souteilin sieltä Hillosensalmelta veneellä yöllä ja ihan tyyni se järven pinta. Yhtäkkiä kuului kopsaus sieltä veneen nurkkapäästä. Mä ajattelin, että siinä se viinapannu nyt on. Minä innostuin ja pysäytin sitten veneen ja yritin katsella ympärille, niin ei nävy mitään. Ajattelin, että mikä se voi olla, kun on niin syvääkin, ettei se kivi voi olla.

Sitten vähän ajan päästä tukki ol pystyssä, sanotaan rampa tukki, toinen pää ol pysty asennossa, se pulpahti sieltä sitten ylös sieltä veestä. Kun se täräytti se vene sitä niin paljon, niin se viipyy sielä jonkin aikaa, ennen kuin se tuli sieltä sitte. Siinä se sitten oli se koko viinapannu. Joo ei siinä sen kummempaa.

Suomalaisiin aarretarinoihin kuuluvat keskeisesti myös niin sanotut aarreuhrit tai -ehdot eli miten aarre on mahdollista saada haltuunsa. Laulun mukaan Repovuoren kohdalle upotetulle aarteelle oli myös omat ehtonsa, joista Oiva Pyy tiesi kertoa seuraavaa:

Semmoset vaihtoehdot siinä, että se nousi sieltä pintaan, kun siitä ajais yhden yön vanhalla varsalla, yhden yön vanha lapsi pitä olla kyydissä ja yhden yön ikäistä jäätä vielä pitää olla. Vaikea, niin sitten sen nousi sieltä. Mutta se on vaikea todistaa. Varsaakaan ei niin talvella saa yhden yön vanhaa. Lapsen vois saada jostain synnytyslaitokselta. Mutta entä osuuko se justiin tämä jää et se kantais.

Yleensä ehdot ovatkin aarretarinoissa niin vaikeat, että kyseessä on mahdoton yhtälö eli toisin sanoen kiellon kiertoilmaisu (vrt. Jauhiainen 1982: 81). Joskus harvoin aarteen saattoi kuitenkin saada myös omaksi. Oiva Pyy tunsipaikankunnalla kiertäneen tarinan rengistä, joka oli rikastunut aarekätkön avulla. Hän oli kuitenkin päässyt itse vaikuttamaan aarreuhriin sisältöön. Renki oli kiivennyt puuhun ja nähnyt, kuinka talon isäntä oli kätkenyt rahojaan maahan kaivamaansa kuoppaan. Isäntä oli lausunut: ”Tämä

Kuva 56. Kuvassa Repoveden Karhuniemeä, jossa sijaitsee myös Repovuori. Sen kohdalle on tarinoiden mukaan upotettu rikkauksia. Valokuva: Vesa Matteo Piludu 2006

aarre ei tästä nouse ennen kuin seitsemän miehen kaula on katkaistu.” Renki oli huutanut puusta: ”Eikö kävisi seitsemän kukkoa?” Isäntä totesi: ”Olkoon sitten niin.” Kun isäntä kuoli, katkaisi renki kasvattamaltaan seitsemältä kukoltaan kaulan ja pyysi talon naisia keittämään niistä keittoa. Rengin intohimoa kasvattaa kukkoja olikin ehditty kummastella. Ja niin renki sai aarteensa itselleen ja häipyi sen siliän tien matkoihinsa.

4.2.4 Tarinoita piruista

Keskiaikaisen kirkon taistelu pahaa henkeä ja paholaista vastaan myötävaikutti pirun eli paholaisen (perkele) keskeiseen asemaan Suomen kansantarinoissa. Piru mainitaan myös Mikael Agricolan vuonna 1551 laatimassa suomalaisten muinaisjumalien listassa hämäläisten jumalana: ”*Tontu Honen menon hallitzi, quin Piru monda willitzi.*” Piru oli kirkon taholta virallisesti tunnustettu yliluonnollinen olento, jolla peloteltiin ja ohjattiin ihmisiä pysymään kaidalla polulla. Samalla vahvistettiin kansan uskoa siihen. Kirkon julistamaan paholaisen hahmoon on liittynyt elementtejä myös muista yliluonnollisista olennoista, kuten jättiläisistä, haltioista, vainajista ja kummituksista (ks. Jauhiainen 1982: 76). Piru edusti kirkolle eräänlaista vastavoimaa, joka kuvastuu hyvin myös tässä Oiva Pyyn kertomassa tarinassa:

Niin no tietysti kaikenlaisia tarinoita. Niinku tohon Mäntyharjun kirkkoon liittyy, että se on jätetty keskentekoseksi. Muka pirun katalie ja ne sen rakensi siihen. Piru oli mukasanonu, että kun se valmistuu, niin kun ihmisiä on täyskirkollinen, niin se ottaa kirkkoväen haltuunsa ja tuhoo kirkon. Mutta sitten ne jätti sen keskentekoseksi. Esimerkiksi parvelta puuttuu ovia. Muka sen takia jätettiin kesken, kun se piru sano, että se uhkaa kirkollisen väkeä, kun se valmistuu.

Jaakko Outisen (s. 1930 Tervarummussa) version mukaan Mäntyharjun kirkon rakentaja oli tehnyt pirun kanssa sopimuksen, jonka mukaan kirkko ei valmistu ennen kuin kolme veneellistä kirkkoväkeä hukkuisi Pyhäjärveen. Kaksi lastia on jo joutunut surman suuhun, mutta kolmas puuttuu. Siksi kirkko on tarinan mukaan edelleen keskeneräinen. (Jaakko Outisen haastattelu 24.8.2006).

Uskomustarinoiden mukaan suuret rakennukset, kuten juuri kivikirkot, selitettiin usein jättiläisen tekosiksi ja painaumat kallioissa niiden ruumiinosien jäljiksi. Raskaita kivilohkareita pidettiin jättiläisten heitinkivinä. Mutta yhtä hyvin niiden taustalla saattoi vaikuttaa itse pirukin. Esimerkiksi Oiva Pyy tiesi tarinan Kaljujärven Riutasaaresta, joka tarinan mukaan oli muodostunut aikoinaan pirun uittamasta kivilautasta. Seuraava kuvastaa hyvin Oiva Pyyn tyyliä ironisoida tarinoiden sisällön totuusarvoa:

Tarina aina pyöri... tiedä onko siinä mitään totuutta, että piru uitti kivilauttaa. Kun tuli syksy ja jääty järvi niin se kasas sen lautan siihen kasaan. Ja siitä syntyy se saari. Ja sen jälkeen se unehtu siitä sitte hakematta pois. Se olis pitäny keväällä levittää ja uittaa eteenpäin. Mutta miten kivi voi uida? Sitä minä en tiedä. Ja jos se sen sai, niin miks sen unohti sinne sitte?

Kautta Suomen tunnetaan myös tarinoita taloissa mellastavista piruista. Ne käyttäytyivät kummituksen tapaan heitellen esineitä tai siirrellen huonekaluja paikasta toiseen. Kuuluisimmat pirut tunnetaankin kylien tai talojen nimien mukaan ja tähän listaan voidaan hyvällä syyllä liittää Partsimaan alueella mellastanut ’Valtolan piru’. Se oli itse asiassa niin kuuluisa, että Helsingin sanomien pakinoitsija oli kirjoittanut siitä jutun 1910-luvulla. Jaakko Outinen oli löytänyt pakinan penkoessaan arkistossa vanhaa lehtipinoa ja hänen mieleensä oli jäänyt siitä yksi lause ”*Kuu paistaa heleästi, sällit juoks´ keveästi pitkin Valtolan kujia*”. Sama lause esiintyy myös Oiva Pyyn kertomassa versiossa:

No se oli semmonen, siellä oli semmonen Kiesin talo siinä Valtolan kylässä. Ja siellä sitten kummitteli siellä talossa. Tai ensin se oli niinku saunassa. Sinne ilmesty aina ja sitten se palvelustyttö mikä siellä oli, niin oli sanonu sille että: ”Mitä sä tällä teet, tuu tupaan aamukahville?”

Niin se muuttikin sitten sinne tupaan ja siellä se sitten rymys ja isäntä oli sitten ampuna haulikolla, kun uunin solasta kuulu ääni: ”Ampuapassa uudestaan.” Mut ei se uskaltanu enää ampua sinne solaan. Ja sitte kaikenlaisia sattu.

Sitten kun kulkumiehiä tuli ja kysy yösjaa niin sanovat, että saattehan olla tuolla tuvassa, mutta se on vähän rauhaton paikka, ettei siellä oikein tota voi olla yötä. Niin ne sano että: ”Kyllähän myö siellä ollaan.” Niin ne tuli, mut kun se rupes siellä sitten yöllä kömyämään niin se ol viskellyt puukkoja ja kaikkia, sällit läks hyvin nopeesti sieltä. Sitten siinä on vielä semmonen hauska sanonta: ”Kuu paistaa heleästi, sällit juoks' keveästi.” Karkuun juoksi sieltä. Ne pelkäs.

Ja toinen kerta oli sitte sattunu että, sitten niillä oli selitys sille kohdalle, kun oli leipätaikina, kun talossa ennen tekivät leipää. Se sitte kun iltasella sieltä läks nousemaan ja se kannen välistä kipus ja mössähtää aina siihen. Niin se sano, että: ”Nyt se tulee ja töppöset läksää...” Ja taas tuli lähtiö. Kun ne ajatteli, että se on piru. Kun niitä kaikkia ääniä kuulu, mutta mitään ei näy mistään. Aamulla oli sitte selvinny, että se taikina meni niinku ylitte ja se siitä tippu sitten.

Mut se oli ihan todellinen se Kiesin piru sitten. Se ei siitä lähtenyt, ennen kun pappi – oli joku Petrilli ollu siinä pappina – ja se oli sitten saanu sen pois lähtemään rekehen. Ja siel oli sitten semmonen silta, Kokkosen kylään päin, niin siellä sitten kaatu se reki. Niin se pääsi siltä karkuun se piru. Ja se sano, että hevonen ei meinannu jaksaa vetää sitä. Se oli niin painava, vaikka ei ollut kuin kaksi miestä siinä reessä sitten. Vaan vahto tul hevosen suusta. Ja sitten se (piru) mäni Suomenniemen puolelle ja siellä on semmonen Halisen niminen talo, mihin se sitten meni. Mutta ei mulla ole tietoa, mitä se siellä teki.

Kuva 57. Ennen televisiota ja radiota toi hyvä jutun kertoja arkeen huumoria ja jännitystä. Yhtä lailla viihdytti elävä musiikki. Kuva Uutelan tuvasta noin 1926. Vasemmalta: Hilda, Arvo, Paavo ja Matias Outinen sekä Artturi Takakarhu. Juhani Outisen valokuva.

Kun tiedustelimme, mistä lie piru saanut alkunsa, epäili Oiva Pyy, että joku palvelustyttö oli tullut raskaaksi ilman tietoa lapsen isästä. Tyttö oli sitten synnyttänyt lapsen saunassa, surmannut sen ja haudannut sinne lauteitten alle, koska sen ajan savusaunoissa lattiat olivat mullasta. Sen jälkeen piru alkoi kummitella saunassa. Siitä ei kuitenkaan ollut tietoa, oliko kyseessä sama palvelustyttö, joka pirun pyysi tupaan. ”Mutta siihen aikaan sellainen yksinäinen lapsi oli aika raskas äidille ja ihmiset piti sitä huonona esimerkkinä. Heitä sanottiin lehtolapsiksi”, selvitti Oiva. Kansanuskon mukaan piru ilmaantuikin yleensä synnin teon ja veren vuodatuksen seurauksena. Mellastavista pirutarinoista voidaan löytää yhtymäkohtia kertomuksiin siunausta vaille jääneistä vainajista, jotka palasivat elävien joukkoon kummituksina. Pohjoismaissa rauhatomista sieluista ja vainajista kertovassa perinteessä keskeisellä sijalla olivat juuri ennenaikaisesti ja poikkeuksellisesti kuolleet eli esimerkiksi murhatut, itsemurhaajat, hukkuneet ja surmatut lapset (Pentikäinen 1990: 126). Varkaat tai esimerkiksi juuri kastamattomat lapsivainajat eivät päässeet kuolleiden yhdyskuntaan vaan jäivät tavallaan välitilaan harhailemaan sijattomana sieluna elävien pariin. Usein pirun ilmestymisen ajateltiin olevan seurausta lapsenmurhasta ja talon ohella sauna oli sen yleinen mellastuspaikka (ks. Jauhiainen 1999: 188–190).

”Kaikenlaisia temppuja se kerkis aikonaan tehdä”, tuumasi Oiva Pyy Valtolan pirusta. Hän tiesi vielä kertoa tarkempaa aikaakin, milloin kyseinen piru oli ollut olemassa:

Ei se niin kauan aikaa sitte, kun minäkin muistan sen, joka ampu sinne uunin solaan sillä haulikolla. Mä muistan sen. Se oli semmonen kun Vaapia Ojamies nimeltään. Kiesin talon sen aikuinen isäntä, mutta tuota. 1900-luvulla ollu se piru siellä, sillä viisiin. Kun minä olen 1928 syntynyt ja se voi olla minua vanhempi. 1920 niillä paikkeilla tai 1925. Kun se ollu siellä liikkeellä. Mä tämän isännän tunsin hyvin ja olin siinä kerran sitten tekemässä venettäkin siinä talossa sitten. Mutta silloin aitassa nukuin siinä.

Toisaalta kaikki pirutarinat eivät välttämättä ole traagisia tai pirut ”oikeita”. Ihmismieli saattoi kuvitella eli ”maalata piruja seinille” paikkoihin, missä niitä uskottiin liikkuvan. Seuraava Oiva Pyyin kertoma humoristinen tarina onkin samalla hyvä esimerkiksi niin sanotusta ajanvietetarinasta, joka eli sukupolvesta toiseen viihdyttävän sisältönsä ansiosta.

No tota, katos kun pikkupoikana kaikenlaisia varkauksia, niin omenathan ne syksyllä kiinnosti. Ja sitte ne siitä läheltä keräs niitä omenoita. Ja tuumasivat, että menivät hautausmaalle niitä jakamaan. Niin toinen sano, et siinä sulle ja täs on mulle. Ja sitte samanaikaisesti kaks mummua käveli siellä hautausmaalla ja ne kuuntelivat. Ja sitte ne pojat vielä sanoivat, että myö lähetään hakemaan vielä ne kaks jotka jäi sinne. Ja sillo mummut säikähti, ja niille tuli kiire, et piru hakee niitä sieltä. Että joutuvat vääriin käsiin.

Ennen televisiota ja radiota hauskojen juttujen kertoja olikin varmasti tervetullut vieras. Oiva Pyytä monet luonnehtivat hyväksi kertojaksi, jonka sanottiin perineen huumorin lahjansa isältään, Rummun Akselilta. Oiva Pyy kertoi myös tallentaneensa itse tarinoita ja totesi, että kertoja oli ikään kuin taikuri. Tarinan ei tarvinnut olla niin ihmeellinen, mutta tärkeää oli saada luotua jännite, joka sitten lopuksi purkautui.

Kyllä niitä aina kerty niitä juttuja ja yhteen aikaan mä niitä aina kirjoitin ylös muistivihkoon ja jossain tilaisuudessa oli pikkujoulussa, niin mä en muistanu sitä alkua, niin mä siitä paperista katoin sitä alkua, niin sit se läks kulkemaan, kun mä muistin sen alun.

Eräänlainen kirjoittamaton sääntö oli ollut, ettei tarinoille saanut nauraa ennen loppua ja kesken ei saanut huutaa: ”Olen kuulut tuon jo aiemmin.” Kertojalle piti jättää tunne, että hän kertoi jotakin ainutlaatuista.

4.2.5 Iivananvuoren kummitus

Myös erityisiin luonnonpaikkoihin saattoi liittyä uskomustarinoita. Repoveden alueella yksi tällainen on Koskijärven rannalla, lähellä Matalalahtea sijaitseva Iivananvuori (kuva 58). Kyse on hieman pelottavan näköisestä korkeasta, jyrkästä ja laajasta kallioseinämästä, josta löytyy useita lippaluolia sekä erikokoisia onkaloita ja koloja. Yksi luolista sijaitsee lähellä tietä ja juuri tällä kohdalla oli kertomusten mukaan havaittu yöllä liikuttaessa merkkejä Iivana-nimisestä kummituksesta.

Oiva Pyy oli kerran tullut polkupyörällä tansseista ja päätti mennä ottamaan selvää, oliko tarinoissa mitään perää.

Niin siellä Kuisman kylässä oli se Iivananvuori, jossa mä sitten yhtenä yönä temmelsin, että se tulisi esiin. Siinä on aika semmonen korkea vuori. En ole koskaan käynyt siellä yläpuolella. Siinä on semmonen luola, että voi olla sateensuojassa ja joku joskus pitänyt

tulia ja jossa kummittelee aina. Toiset sanoivat, ettet uskalla mennä pimeällä. Niin minä ajattelin kerran, kun olin jostain tansseista tulossa Voikoskelta päin, että mä kokeilen, kun ol' kesäinen valoisa aamuyö, niin tuota polkupyörän kanssa tul' sieltä siihen Saarijärvelle asti ja siinä matkalla sitten poikkesin siinä, kun yksin olin. Sanoin: "Tule nyt sitten esiin, jos sinä täällä olet!" ... Mutta eihän sieltä mitään tullu. No kun ei kuulunut, niin kovensin ääntä ja lisäsin sanan ja toisen sanan. Mutta ei mitään kuulunu. Minä niin kuin käytin kaikki voima- ja kiro sanat siinä, enkä niitä tässä toistamaan... mutta ei se auttanut. Yritin sitä lepytellä, et se tulee tällä konstilla, mutta minun piti sitten lähteä siitä istumasta pois.

Nimestä päätellen Iivana oli Oiva Pyyn mukaan joku venäläissyntyinen mies. Irja Siikava kertoo kirjassaan Ryssä-Iivanasta, joka oli jäänyt rajavartiosta erakoksi piiloon paikkakunnalle Voi-

Kuva 58. Iivananvuori on jyrkkä kallio Koskijärven rannalla. Sen lippaluolassa kerrotaan Iivanan kummittelevan. Luola sijaitsee lähellä tietä. Iivananluolassa on myös pidetty tulta ja se toimii tarvittaessa sateen suojana. Valokuva: Vesa Matteo Piludu 2006

kosken Kuismaan. Siikavan (2002: 8) mukaan Iivana oli haudattu Vuohijärven Mäntysaareen, noin 100 metriä nykyisen hautausmaan pohjoispuolelle. Oiva Pyy mukaan Iivana oli ollut muurari, joka muurasi kivistä uuneja. Kun toiset olivat moittineet häntä hitaaksi, oli Iivana vastannut puolustukseksi: ”Itse kivi kantama, itse savi sotkema ja sit viel sanoma et olemma Iivana hidas”. Miksi Iivana kummitteli vuoresa, on jäänyt epäselväksi. Todennäköisesti Iivana oli pitänyt lippaluolassa majapaikkaa elävänä ja nyt myös kuolleen. Läheisessä Saarijärvestä on myös Iivana-niminen saari. Oiva Pyy mukaan oli epäselvää, oliko vuorella ja saarella yhteyttä toisiinsa: ”Se on niin vanha juttu, että voihan se olla jotenkin muutenkin saanu sen nimen”. Lähellä Iivananvuorta asuvan Väinö Halisen (s. 1933 Valkealassa) mukaan Iivana oli vienyt lihan saarelle, jotta petoeläimet eivät niitä söisi: siitä saarelle nimi (Väinö Halisen haastattelu 25.8.2006). Kuka Iivana sitten todellisuudessa oli ja miksi hän kummitteli? Ehkä ainoa keino saada asiasta täydellinen selvyys on mennä paikan päälle tiedustelemaan asiaa itse Iivanalta.

4.2.6 Tarinoita vainajista ja kuoleman kulttuurista

Suomalaisen kansanperinteen tuntemat vainajatarinat ovat yleensä joko varoitus- tai kauhukertomuksia: syntinen vainaja ilmestyy kuolemansa jälkeen etsimään sovitusta ja anteeksiantoa, siunaamaton vainaja pyrkii siunattuun maahan ja epäasiallisesti tuonpuoleiseen varustettu hakee apua tai janoaa kosta elävien maailmassa. Aina 1900-luvulle saakka vainajan asemaan ja käyttäytymiseen tuonpuoleisessa uskottiin vaikuttavan eletyn elämän lisäksi myös hautausmenettely, joka määräytyi vainajan kuolintavan mukaan (ks. tarkemmin esim. Jauhiainen 1982: 71). Myös kirkon taholta määrättiin kuolinseremonioita koskevat lait, joiden perusteella eroteltiin poikkeuksellisesti kuolleiden ryhmät tavallisesti kuolleista. Vielä 1800-luvulla hautaustoimitukset jakautuivat Ruotsissa ja Suomessa neljään ryhmään: julkiseen, hiljaiseen, paheelliseen ja häpeälliseen hautaukseen. Vaikka kirkollisen oikeustradition ongelmalliseksi luokittelemat vainajat esiintyivät usein myös kansanperinteessä sijattomina sieluinä, se ei ollut kuitenkaan ainoa kriteeri kansanus-

kon mukaisen poikkeavan vainajan luokittelussa (Pentikäinen 1990: 126–127).

Vielä 1900-luvun alussa kuolema oli näkyvämpi osa ihmisten elämänpiiriä. Ihmiset kuolivat kotonaan ja heidät pestiin, puettiin sekä laitettiin viimeiselle matkalle kotoa käsin. Pesijät ja pukijat olivat samasta kylästä ja usein myös oman perheen jäseniä. Usein oli vielä niin, että sama henkilö saattoi lapset maailman ja vainajat tuonpuoleiseen. Myös arkut tehtiin vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kotona, ja jotkut vanhat miehet olivat valmistaneet arkun jo eläessään koristeiden kera. Kuoleman luonnollinen asema osana arkea kuvastuu hyvin myös seuraavasta Hilja Jauhiaisen lapsuusmuistosta, joka liittyy hänen veljensä Paavon kuolemaan:

Se ol siinä viiden aikaan aamulla. Me nukkuttiin toisen veljen kanssa aitassa, niin äiti tul herättämään meitä ylös. ”Tulkaa nyt sisään, et Paavo kuolee nyt.” Myöhän mentiin sinne.

Silloin minä näin kun ihmisestä lähtee henki. Se vaan loppuu. Nukkuban se siinä. Sitten äiti sano sen jälkeen: ”No Viljo, sinä saat nyt mennä sanomaan Hilda-tätille, että Paavo on kuollu.”

Minä läksin Uutelaan sit kans. Ja mie juoksin niin paljon kun minä jaksoin. En välittänyt kävelle. Sit kun mänin Uutelaan ja sain sanottua sen asian, niin sanoivat: ”No mäne nyt vielä Kaljuunkin.” Kun tultiin takas, niin olivat alkaneet arkkua tekemään.

Kollektiivisesti kohdattu kuolema synnytti vainajista erilaisia tarinoita ja uskomuksia, jotka elivät suullisena yhteisön keskuudessa ja sisälsivät myös ohjeita ja varoituksia. Ennen kirkkomaa-han viemistä pestyä ja puettua vainajaa säilytettiin yleensä riihessä, joka olikin usein vainaja- ja kummitustarinoiden tapahtumapaikka. Oiva Pyy ja Jaakko Outinen muistelivat, kuinka vainaja laitettiin ”aihinlaudaksi” kutsutulle alustalle. Se oli sen verran korkean varren varassa, ettei ruumis osunut lattialle. Ruumislaudalla vainajaa säilytettiin niin kauan kuin saatiin kirstu tai arkku. Aluslauta miellettiin usein kuolleen omaisuudeksi (vrt. Pentikäinen 1990: 70). Oiva Pyy muisteli:

*Meilläkin oli kotona semmonen lauta aina, yhen tallin alla. Ja sit se purettiin se talli, tal-
liks sanottiin. Niin se tuntu vähän karmeelta
ottaa siitä lauasta kiinni. Semmonen kah-
desta laudasta tehty. Ainakin minun isän ja
veljen minä näin sillo. Sitten minä muistan,
että kun isä oli laitettu sinne arkkuun, niin
rotta oli syöny aamulla korvanlehdestä.*

Ruumislaudasta Jaakko Outiselle tuli mieleen vanhoilta miehiltä kuultu tarina riihessä hämmästyttä herättäneestä vainajasta, jonka kummittelulle tosin löytyi luonnollinen, mutta varsin oma-
laatuinen selitys:

*Tarinoitahan niitä ol kaikenlaisia. Yksi tari-
na oli, kun siinä kuol sellanen nainen, joka
oli ollu vähän iloluontoinen. Niin tuota, kun
se kuol sitte, niin se vietiin siihen ruumislau-
dalla ja se vietiin riiheen. Ja se ol sitten, kun
ne män seuraavana aamuna kattomaan, niin
sil ol ollu sukat rikki. Ja se ol sitte useam-
pana aamuna. Ja sit yks uskallikko, kun ne
ihmetteli, et piruko sitä siinä tanssittaa, että
se kun ol kova ollu tanssimaan tää nainen. Ja
sehän nyt ol pahasta, kai... Niin tuota, yks
mies sano, että se oli otettava selvää ja se män
sinne, ol ne riihen parret sellast, mihkä viljat
laitettiin aina kuivumaan. Niin se meni sin-
ne katon rajaan oottamaan. Niin tuota, kun
jonkun ajan kulttua rupes tulemaan hämärä
ja pimeä, niin tuota sillo riihen ovi aukes.
Ja se meni ja katto, niin renki tuli sieltä. Ja
renki otti sit sen ruumiin ja sen kans tanssi
siinä sitte.*

Riihen luona havaittiin usein outoa liikettä ja sen sisältä kuului myös kummallisia ääniä. ”Siellä nitisi ja natisi”, kertoi Oiva Pyy, mutta hän oli todistanut sen johtuneen riihen rakenteista:

*Kerran meillä sitten talvella lämmitettiin se
riihi ja kuivattiin niitä olkia. Ja sitte pimeäl-
lä iltasella me alettiin niinku puimaan niitä
varstalla ja syötiin siinä. Ja mä läksin siitä
sitten kuuntelemaan sinne riiheen, kun se
oli lämpönen, että kuuluuko sieltä mitään.
Mutta ei sieltä mitään kuulunu, että kun
ne säilytti niitä vainajia siellä, että ne kum-
mittelis, mutta ei sieltä mitää kuulunu, joku
napsaus, kun se lämpö vaikutti niihin hir-
siin, ei siellä mitään ollut.*

*Monesti kun sitä sitten ajatteli, niin löysi mo-
nellekin selityksen. Joskus voi olla semmosia,
että harhautui, että onko se tosiaan, mutta
kun ajatteli ja otti selvää, niin eihän siinä
sitte ollu mitään. Mutta joskus pimeässä
kuusenkin taimet alkaa liikkumaan.*

Kansanuskon mukaan kaikki ruumiin kanssa kosketuksissa ollut sisälsi suuret määrät kalmaa eli voimaa, joka saattoi olla vahingollista tai hyödynnettävää. Tämän johdosta esimerkiksi ruumiinpesijät, jotka olivat läheisimmissä kosketuksissa kuolleeseen kuin muut, saivat kansan käsityksen mukaan ”voimakkaat kädet”, joilla pystyivät parantamaan sairaita (Pentikäinen 1990: 71). He kykenivät havaitsemaan herkemmin myös elävien maailmassa liikkuneita vainajia, kuten oli käynyt Hilja Jauhiaisien Mari-äidille. Hilja Jauhiaiainen oli kerran pienenä tyttönä ollut äitinsä mukana tämän laittaessa viimeiselle matkalle erästä vanhaa rouvaa. Äiti oli luvannut naiselle tämän eläessä tulla pesemään ja valmistelemaan häntä, kun se aika tuli. Hilja Jauhiaiainen kertoo:

*Kun ne saivat sen niin pitkälle ja se mum-
meli kuolkin tieteeniin ja myö mäntiin sinne
sit äiti kans. Mut siel ol jo toiset ihmiset ja
se pestiin siinä sit ihan sillä vissiin kun Her-
manni eno sen sano. Se sano, että tuota, et
se oli pöydällä ja se nääs koivuvastalla joka
puolelta nääs hangattiin. Ja sit myö seistiin
seinän vierellä kun äiti... ja katottiin kun
sitä mummelia siinä, ei myö ymmärretty
mitään.*

Kuolemansa jälkeen vanha rouva alkoi kuitenkin kummitella Marille. Tämä oli saanut vielä neljä lasta ja aina pienokaistaan imettäessä oli vainajan haamu nipistänyt Maria oikean tissin päästä varoittaen: ” Jos siitä lapset söivät, niin ne tul kipiäks”. Kun kysyimme Hilja Jauhiaiselta tarkemmin kummituksista, hän kertoi meille seuraavaa:

*Jaa, niitä vois kyllä olla. Olen minä sen kyl-
lä kuulu, niin se kyllä on, ettei niille tarvi
ovia aukaista. Eikä ne soita ovikelloa, kyl ne
vaan, sit ne vaan yhtäkkiä on tässä. Minä en
ole kyllä nähny. Mutta kerran tuossa puhu
jotakin tuossa käytävässä. Ei kukaan ollu, ei
kukaan tullu, ovi ei käynny, ei mihkää päin,
silloin minulla oli kissa ja sekin ties sen, ei
se tullu, ei mitään tapahtunu.*

Mut tuolla Sikoniemessä me äitin kanssa kuultiin se samalla vissiin. Ja silloin oli jo lehmät tullu siihen ja nekin huutelivat ja kattelivat, mut ei mitään tullu. Se oli niinku useampi ihminen oli puhunu. Jos olisin ollu yksin, niin vois sanoa, että se olis aistiharha. Mutku meitä oli kaks.

Vainajan tuonpuoleiseen saattaminen oli monivaiheinen rituaali, jota pyrittiin noudattamaan mahdollisimman tarkasti. Näin uskottiin kuolleen saavan sielulle rauhan, eikä hänen tarvinnut palata enää häiritsemään tai kostamaan eläville sijattomuuttaan. Vielä 1900-luvunkin puolella järjestettiin ruumiin valvojaiset. Hautaan siunaaminen tapahtui yleensä sunnuntaina ja edellisenä lauantai-iltana noin kello kuuden maissa kerääntyä väki surutaloon, selvitti Oiva. Siellä oli ruokailu ja ainakin osa porukasta valvoi koko yön. Oliko vainaja näkyvissä?

No joskus oli, joskus ei ollut. Muttei se koko yötä ollut koskaan. Yleensä se saattoi olla siinä pihamaalla reessä nostettu arkkuun. Mulle jäi kerran mieleen, kun olin kerran yksissä hautajaisissa, niin vanha mummo kulki siitä ohitte ja sanoi: ”Se on siltä tehty mikä meiltä on vielä tekemättä.” Ne sanat jäivät jotenkin mieleen. (Oiva Pyyn kertoma.)

Aamulla tarjottiin sitten aamupalana velliä, jota emännät olivat keittäneet. Ja kun se oli syöty, lähdettiin kuljettamaan vainajaa hevoskyydillä kirkkomaahan.

Niin ne läks aina sieltä jo aikaisin aamulla, pyhäaamuna, koska silloin sieltä oli noin 25 kilometriä matkaa. No, olihan se jos oli talvi, niin ne laitto sen sitte rekeen, oli semmonen pitkä reki sitte ja siihen. Talvella sillä. Sit kun velimies kuoli, niin oli sula keli. Niin kantovat siitä sinne rantaan ja veneeseen. Sit ne läks viemään sinne vastavirtaan sinne Valtolaan päin sitä. Nii ne joutu sitä Kaljunkosken sivutietä kantamaan toiseen veneeseen. Siellä ei ollu mitään tietä eikä siellä ollut varmaan, siellä koskessa oli silloin vähän vettäkin. Ne tietysti kanto sitte useampi mies siihen veneeseen. Ja veivät sitte Korpjärven rannasta sitte hevoselle sinne Taimelaan. Siellä ol sitte hautajaiset.

Siunaus tapahtu yleensä hautausmaalla, ja tota, lähettiin sieltä portilta kantaa ja laskettiin sitten hautaan. Ja sitten pappi siunas noin yhdeksän maissa, ennen sitä jumalanpalvelusta.

Myöhemmin tuli kuorma-autoja, jolla vainajan kuljettaminen kirkkomaahan nopeutui. Oiva oli kuullut myös tarinoita hautausmaan lähellä sijainneen Lukkarinmäen karsikkopuusta.

Kun mennään tästä tuonne Kouvolaan päin, niin sitten kun lukee siellä semmonen tienviitta kun Valtola, niin sieltä vielä Kinninkylästä vähän eteenpäin, niin siellä oli Haivinkylän lähellä semmonen mäki. Joo. Ja sieltä kautta monesti, minunkin vanhemmat on sitä kautta tuotu tänne. Isä kuoli kotona ja veli. Äiti kuoli sairaalaan. Mutta että vanhemmin ne hevosella kuljetti vainajia talvella tai kesällä sitten kärrypelillä. Niin ne siinä aina pysähty ja sitten ne teki nimikirjoituksen tai jotain merkkiä puuhun. Siinä oli kaks petäjää, mut ne on tietysti kuivanu tai kaavettu pois. Ja sitten ne saatto jonku virren värsyn veisata ja läksvät sitten taas tulemaan. Niin männessä, kun se vainajaki oli mukana, niin pysähtyvät.

Kuolleelle tehty karsikkopuu kuuluu erityisesti Itä-Suomen kuolemakulttuuriin. Yleensä puuhun kaiverrettiin juuri kuolleen nimikirjaimet, kuolinpäivämäärä ja risti. Sen uskottiin estävän kummittlemaan aikovan vainajan paluun, koska tämä ei päässyt kulkemaan karsikkonsa ohi. Karsikko tulikin tehdä huomiota herättävään paikkaan, kuten mäelle, jolloin vainaja havaitsi sen helposti. Merkin nähdessään vainaja muisti olevansa kuollut ja haudattu ja palasi tuonpuoleiseen (Pentikäinen 1990: 50–56). Myös Vuohijärven sijaitsevalle Mäntysaarelle haudattaessa poikkesi saattoväki naapurisaareen tekemään karsikon. Perimätiedon mukaan Mäntysaaren haudattiin alkuaan jo eläessään pelottavina pidettyjä vainajia, kuten rikollisia ja pahantekijöitä. ”Ajateltiin, että kesällä eivät pääse takaisin ison veden yli ja talvella pelkäävät valkoisia hankia. Turvallisin mielin jätettiin saareen”, kertoo Irja Siikava. Varmuuden vuoksi oli hauta ja haudalta lähtevä polku peitetty vielä havuilla, jotta vainaja ei nähnyt mihin suuntaan saattoväki palasi.

”Tästä pakanuuden ajasta kai johtuu, että vieläkin maalla hauta havuilla peitetään” (Onni Siikavan kertoma; ks. Siikava 2002: 39).

4.2.7 Karhunpeijaiset

Ennen vanhaan oli Repovedellä ja sen lähialueilla tapana järjestää moniosainen hautausrituaali myös metsän kuninkaalle eli karhulle. Niitä pidettiin kaikkialla Suomessa ja kutsuttiin karhunpeijaisiksi tai hautajaisiksi. Kiinnostuksemme aihetta kohtaan heräsi, koska keskeltä Repoveden kansallispuistoa löytyy joukko karhu-alkuisia paikannimiä, kuten Karhulahti, Karhuniemi, Karhusaari ja Karhuhiekka. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistosta (paikannimikokoelmat) löytyy lisäksi tieto, että ”lapinniemiäisten” harvinaisen nimi Repovuorelle oli Karhuvuori.

Kesän 2006 haastattelututkimukset osoittivat, että karhunpeijaiset kuuluivat sen verran vanhempaan aikaan, ettei niistä enää tiedetty paljoakaan. Edellisiltä sukupolvilta on saatu onneksi talteen arvokkaita tietoja karhuun liittyvistä rituaaleista. Esimerkiksi vuonna 1936 perinteenkerääjä Juho Karhu on tehnyt erinomaisen kenttätöyön Mäntyharjulla, erityisesti juuri Partsimaan alueella. Hänen materiaalinsa on tallennettuna Suomen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Kansanrunousarkistoon (KRA). Tämän päivän kertojista olikin suuri apu kartoittaessamme arkistotietojen pohjalta merkittäviä karhunpeijaisiin liittyviä paikkoja Repoveden kansallispuiston alueella ja sen lähiympäristössä. Arkistomateriaalista käy ilmi, että karhuja tapettiin myös nykyisen varoalueen puolella. 72-vuotias Juho Koskimaa oli kertonut: ”Olin kerran herroja kyydissä, ne kaatoivat karhun Luujärven ja Tervarummun väliltä” (SKS KRA J. Karhu I:3262.1936). 1800-luvun lopulla oli karhunkaataja Jussi Valle tappanut 18 karhua Tervarummun alueella (SKS KRA J. Karhu I:3275.1936). Toinen tunnettu Partsimaan karhunkaataja oli Taavetti Kolmsoppi, joka tappoi aikoinaan 33 karhua, toistasataa ilvestä ja sutta sekä vielä enemmän kettuja ja saukkoja. Tiedetään myös, että hänen koiransa nimi oli Heku.

Arkistotiedot osoittavat, ettei karhunpyynti ollut metsästäjille suinkaan arkista puuhaa vaan karhun tappoon ja hautaamiseen liittyivät tarkat rituaalit. Karhun uskottiin olevan ”pyhä ja

puhdas” eläin, koska se nautti metsänhaltijoiden suojelua ja nämä ruokkivat sitä myös talviunen aikana. Tämä käy ilmi hyvin seuraavasta tarinasta:

Kuuli nuorena ollessaan, että kerran mies kiertäessään karhun makuupaikkaa, puto-sikin karhun pesään. Mies jäi pesään pitemmäksi. Mies näki, että haltia toi karhulle joka yö valkoista juotavaa. Mies sai ravinnokseen samaa juomaa.

(SKS KRA J. Karhu I:3271.1936)

Karhun ei myöskään itsessään uskottu olevan paha tai petoeläin. Mäntyharjun Outilan kylästä kotoisin ollut metsästäjä G. V. Karhu selvitti:

Kansassa oli yleensä se käsitys, että karhu on leikkisä metsäneläin, ellei sitä noidat ja pahansuovat ihmiset saa villiintymään. Karhujenhan oli nähty lehmän kanssa syövän samasta mättästä heinää, sekä soittavan kämmäkällä lehmän kaulassa olevaa kelloa y.m. tekemättä pahaa lehmälle. Mutta jos joku noita tahi kadehtija vihastui naapurinsa, niin se sai Karhun tekemään tuhoa, jopa niinkin paljon, että se voi tuhota koko kylän karjan. (SKS KRA J. Karhu I:3236.1936)

Karhun uskottiin olevan vaarallinen vain nostettuna eli kun se oli loitsujen avulla usutettu pahan tekoon. Seuraavat nostosanat on tallennettu Kousan kylästä, Mäntyharjun puolelta ja niillä karhun uskottiin hyökkäävän naapurien karjan kimppuun:

*Nouseppa kontio komusta,
Vihainen kissa viljasta
Käy sillo kun mä käsken
Liiku ku mä liikutan.
Liiku liha sylissä
Käy käppi kainalossa.*

(SKS KRA J. Karhu I:3277.1936)

Kun ”nostettu” karhu oli tappanut useita lemmiä, järjestettiin karhun jahti. G. V. Karhu oli kertonut yksityiskohtaisesti, kuinka metsästyksessä järjestettiin ja minkälaisia rituaaleja ja lauluja siihen liittyi:

Kun karhu teki paljon pahaa, niin jahtivouti kutsutti miehet taloista kokoon. Viritettiin karhuverkot sinne, missä karhuja tiedettiin olevan ja sitten alkoi ajo. Väkijoukko kulki suorassa rintamassa verkoja kohti huutaen ja hakaten puihin mistä vain äänen sai lähtemään. Kun karhu oli karkotettu verkkoihin takertumaan ja keihäsmiehet ehtivät sen kaataa, niin kaatajat, keihäsmiehet alkoivat myöskin kovan huudon ja pauhinan, josta ajoväki tiesi tehtävänsä päättyneen ja ajajat riensivät kilvan kaatopaikalle.

Kun väkijoukko oli kokoontunut kaadetun karhun ympärille, ottivat miehet kontistaan pienet puiset tynnyrinmuotoiset viinalekunas, joista ryyppätiin kaatajan kunniaksi. Samalla alkoivat miehet tanssittaa kuollutta karhua ja laulaa.

*Kuule metsän kuningas,
Harmaa hapsi metsän haltia!
Luulit kaiken karjan kaatavasi,
Vaan kaaduit itse kantapäiltäs.
Nyt ei noidan nuoli
Ei katehen kaakatos.*

*Kun kuolleen karhun tanssittaminen oli lopetettu, alettiin kuljettaa sitä kylään kaatajan kotiin. Kaataja oli sen etuoikeutettu saamaan kotiinsa. Taloon saavuttua alkoivat miehet nylkeä karhua ja valmistaa karhusopan seuraavaksi aamuksi. Silloin aamulla kokoontui koko kylän väki viettämään karhunpeijaisia. Siinä luettiin runoja, laulettiin lauluja ja ylistettiin karhun kaatajaa.
(SKS KRA J. Karhu I:3236. 1936)*

Edellä esiintynyt runo sisältää tyyppillisen karhun kaatoon liittyvän teeman. Metsästäjät naamioivat karhun kuoleman sen omaksi viaksi laulaen: ”Kaaduit itse kantapäiltäs.” Näin metsästäjät yrittivät välttää muiden karhujen ja metsänhaltijoiden koston. Samasta syystä järjestettiin myös komeat karhunpeijaiset, jotka muistuttivat ihmisten hautajaisia. Näin osoitettiin, että karhua kunnioitettiin kuten ihmistä. Karhunpeijaiset olivat suuret pidot, joissa paikalla oli koko kylä. Siellä syötiin hyvin ja juotiin myös paljon viinaa:

”Karhunpeijaisissa ja karhuntappajaisissa juotiin yökaudet. Karhun kiertäjät saivat paljon viinaa. Tanssittiin. Oli soittajat.” (SKS KRA J. Karhu I:3288. 1936. Kertonut Aksel Kääpä, 75 v). Partsimaalta Juho Karhu sai aikoinaan talteen myös harvinaisempaa tietoa karhutanssista:

*Peijaisista jäi erityisesti mieleeni karhutanssi, jota tanssivat suomenniemeläinen Kolmsoppi, jota sanottiin oikein karhuntappajaksi ja sotilaitten komentaja ja kahden kesken. Tanssi oli sellaista juopuneitten jalkojen tömistämistä, käsien korvalle nostamista, pyörimistä, j.n.e. karhun erilaisten liikkeiden matkimista. Kaadettu karhu oli eteisessä. Myöhemmin kantoivat sen pöydän taa istumaan. Karhuntappajat kustansivat kestit. Tämä tapahtui noin 45 vuotta sitten.
(SKS KRA J. Karhu I: 3291. 1936)*

Partsimaalla peijaisia on järjestetty ainakin Tuohikotissa, Valtolassa Peltosen talossa, Ukkolassa ja Kääpälän kylässä. Pitojen jälkeen karhun kallo ripustettiin petäjän oksaan. Muualta Suomesta on tietoja, että myös karhun muut luut haudattiin petäjän juurelle. Ikivanhan ja myös Siperiassa tunnetun perinteen mukaan tämä symboloi karhun paluuta metsään, syntymäsjoiheen, jossa se voisi syntyä jälleen uudelleen. Karhun kallo ripustettiin korkeaan oksaan, tähtikuvioita katsomaan, koska vanhoissa kansanrunoissa laulettiin, että karhu syntyi taivaassa, ”luona kuun, Otavan olkapäillä”. Myös Partsimaalla karhunkallopöytä sijaitsevat pikku saarilla. Tapaa voidaan verrata entisajan käytäntöön haudata vainajat saariin, koska veden uskottiin estävän niiden paluu kummittelemaan elävien maailmaan. Viemällä karhun kallo ja muut luut saarelle, pyrittiin rajoittamaan karhun mahdollista kosta. Usein karhun kallolle myös lausuttiin, että saarella häntä odottivat mahtavat kala-apajat, erityisesti lohisaa-liit. G. V. Karhu oli kuvannut tarkemmin myös tätä rituaalin osaa:

Peijaisia ei kuitenkaan joutanut kauan viettämään, sillä samana päivänä piti ennättää viedä karhun pääluu Korpjärnessä olevan Ykspetäjäsaareen, (eriskummallinen saari sekä petäjä, oli ennen eikä nyt ole saarella

*muuta kun tuo petäjä, joka aina on saman
suuruinen.)*

*Vieminen oli kaatajan ja hänen valikoimien-
sa miesten tehtävä. Saaren päästyä ryypättiin
puutyynyristä, (pieni, noin litran vetonen).
Sitten ripustettiin pääluu petäjän oksaan,
jossa oli ripustettu oksalle, alkoivat miehet
piirissä kiertää petäjää ja laulaa:*

*Anna karjan kellon kuulua
Älä karjan kajoa.
Notkista noidan polvet,
Katehen kannukset karista.
Muutoin kalloksi kannamme
Pihkapuuhun pinnistämme.
(SKS KRA J. Karhu I:3236. 1936)*

Tarinoiden mukaan karhun kalloja vietiin
myös Korpijärvellä sijaitsevalle Karhunpää-nimi-

selle saarelle, johon nimikin vahvasti viittaa (ku-
va 59). Kerrottiin, että ”männystä oli lyöty latva
poikki ja poikkinaisen rungon päähän oli sitten
pantu kallo. Puu oli matala petäjärätsikkä, mut-
ta kuivanut” (SKS KRA J. Karhu I:3293. 1936).
Vielä 1900-luvun alussa oli petäjän oksassa nähty
karhunpää, ja perimätiedon mukaan Mäntyharjun
kunnanlääkäri oli ottanut sen mukaansa käydes-
sään Tommolan talossa sairausmatkalla. Tarinan
kertoja oli muistanut hyvin, että karhun pää oli
kiinnitetty katsomaan itä-pohjoista kohti (SKS
KRA J. Karhu I:3294. 1936). Tiedustelimme
Jaakko Outiselta tietoja kyseisistä saarista ja hän
paikansikin ne vanhojen karttojen avulla. Myö-
hemmin Jaakko kävi itse veneellä valokuvaamassa
saaret ja lähetti kuvat sähköpostilla. Kenttätyöjak-
son aikana kävimme myös itse tutustumassa ja
valokuvaamassa arkeologi Timo Miettisen kanssa
Korpijärven Karhunpääsaaren, jossa kasvoi edel-
leen vaikuttavan näköisiä vanhoja petäjiä.

Kuva 59. Mäntyharjun Korpijärven Karhunpääsaari. Valokuva: Vesa Matteo Piludu 2006.

4.2.8 Tarinoita parantajista, tietäjistä ja trulleista

Kaskikulttuurin ja eräviljelijöiden uskomusmaailmaan liittyi perinteisesti myös tietäjälaitos. Loitujen avulla tietäjä hallitsi ympäristöään torjumalla uhkia, joita saattoivat aiheuttaa esimerkiksi huono sää, noidutut petoeläimet tai kateelliset naapurit. Tietäjän uskottiin osaavan parantaa sairaita ihmisiä ja kotieläimiä, turvaavan hyvän viljasadon sekä pyyntisaalin. Tietäjä saattoi käyttää taitoaan myös vahingon tekemiseen ja hänen apuaan tarvittiinkin usein myös kostotoimissa. Arkistotiedot kertovat, että Repovedellä sekä Mäntyharjun ja Valkealan puolella asui voimakkaita noitia ja tietäjiä, mutta nykypäivänä heistä ei ole enää paljon tietoa. Jotakin vanhasta perinteestä kuitenkin elää vielä suullisena. Kun kysimme, oliko kylällä ketään parantajia, Oiva Pyy kertoi:

No tietystihän joku jonkin verran sil viis paranti. Kinninkylällä oli kyllä semmonen talonisäntä, mikä osas sitten veren pysäyttää. Ja se sitten puhelimella tai millä sai yhteyden, niin se lakkas. Kun tuli haava, sil viisii, tai jos siellä meni käymään, mutta ei ne taida sen pojat sitten enää.

Myös Oiva Pyy oli käynnyt isännän luona. Kyse ei ollut kuitenkaan parantamisesta:

Mä olen käynnytkin joskus siinä talossa. Kierteli joskus semmoinen, että esittävät niin kuin elokuvaa ja esittävät joskus kaksikin elokuvaa peräkkäin. Ja kun olin töissä siellä kylällä niin menin tietysti kahtomaan sitä elokuvaa.

Väinö Halinen kertoi Kuisman kylän parantajasta:

Tässä oli poppamies, joka paransi käärmeen puremat ja kaikki tälläset. Nestor oli nimi. Sil oli kaikki, minun siskon miehen hevoseen tuli paransi. Se män sinne ja anto lääkettä ja sano ettei tule siihen enää. Eikä tullu.

Kaikki noita, veren se sai pysähtymään ja kaikkea sellaista. En minä muista ny kaikkia, se oli 60 vuotta takaperin kun se vaikutti.

Viimeisinä vuosina tuli sokeaksi. En tiedä käyttikö apuvälineitä, se kävi aina siinä nurkan takana. Paikkakunnalla kuuluisa. Se olisi antanut velipojalleni taidon, mutta äiti ei antanut. Eikä Nestorin poikakaan ottanut.

Hilja Jauhiaiselta utelimme tarkemmin luonnonparantajista ja tietäjistä. Hän totesi: ”Kun minen tiiä sitä, näitä tälläsiä, kyllä oli, en tiedä ei se suinkaan parantamista ollu vaan oliko se pareminkin niinku noituutta.” Hilja kertoi, että joku oli sanonut lähtevänsä aina tietäjiin Ristiinaan. Kyse ei kuitenkaan ollut sairauden parantamisesta vaan ”jostain muuta asiaa sillä oli ollut”. Pääsiäisen aikaan puhuttiin noituudesta paljonkin, muisteli Hilja. Silloin liikkui trulleja, mutta ”ei ne mitään parantajia olleet”. Se oli Hiljan mukaan toisille ilkeyden tekoa:

En minä nyt tiiä niistä trulleista, nämä jotka niitä elukoiden nahkoja, ja karvoja ja joubia, hevosen häntiä, kävivät hakemassa, onko ne nyt niitä, niittenhän nyt pitäs käyttää niitä sit niitä niinku omaan hyvin voitiin. Siihen ne minusta niitä hakivat. Vai oliko se niin, että ne tuotti niiltä, joilta ne hakivat, niin sitä vahinkoa.

Hilja muisti lapsuudestaan, että joissain taloissa oli oikein vahdittu navetan ovia ja ne oli pidetty lukossa. ”Ja ei vain pääsiäisenä, mutta myös muulloinkin talvellakin.” Hilja pohti, että olisiko se ollut kateutta. ”Et kun minä nyt tuosta otan, vien tuosta lampaan villoja itelleni, niin sit minä saan sen.” Kun kysyttiin, keitä nämä ilkeyden tekijät olivat, Hilja sanoi, ettei tuntenut eikä niitä nähnyt. Joitain ihmisiä ne oli. ”Ja ajat muuttuivat, kun tuli radiot”, selvitti Hilja.

4.2.9 Lopuksi

Edellä kerrotun pohjalta käy ilmi, että Repoveden alueelta kesällä 2006 kerätyt uskomustarinat sisältävät vanhoja Suomen kansanuskon teemoja, jotka ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle nykypäivään saakka. Tarinat kuuluvat yleissuomalaiseen perinteeseen ja niissä voidaan havaita myös tyypillisiä Itä-Suomen kulttuuripiiriin kuuluvia erityispiirteitä. Samanaikaisesti tarinoista kuvastuu kuitenkin vahva paikallinen leima: ne ovat synty-

neet ja eläneet suhteessa Repoveden erämaakylien luonnonympäristöön ja ihmisten elinpiiriin. Kun tarinoita tarkastellaan osana alueen paikalliskulttuuria, voidaan niiden nähdä heijastavan myös tietyssä yhteisössä tyypillisiä käsityksiä ja arvoja elämästä sekä kuolemasta. Jokainen kertoja liittyy tarinoihin ja muistitietoihinsa aina myös oman henkilökohtaisen leimansa: ne kerrotaan joko omana tai tutun kokemuksen, vaikka tarinoiden aihe olisi osa kollektiivista traditiota. Samasta aiheesta tai paikasta kerrotut tarinat ovatkin aina myös kertojansa näköisiä, ja heidän huumorinsa, skeptisyytensä ja arvonsa värittävät tarinoiden sisältöä ja tunnelmaa.

Repoveden alueella eläneet ihmiset tunsivat seudun kuin omat taskunsa. Heidän muistiinsa onkin piirtynyt alueen tarkka maantieteellinen kartta, johon on merkattu yksityiskohtaisesti seudun luonnon sekä ihmisen muovaama mai-

semakuva. Ympäröivä luonto ei ole merkinnyt kuitenkaan vain kasvi- ja eläinkuntaa tai elannonlähdettä. Se on ollut myös elävä asuinympäristö, johon liittyy runsaasti muistoja ja tarinoita. Paljon olisikin vielä kysyttävää ja tallennettavaa seudun entisiltä asukkailta. Tutut uskomusteemat, kuten aarteet ja yliluonnolliset olennot, kummitukset ja pirut, ovat ankkuroituneet vahvasti osaksi alueen paikkoja sekä vaikuttavia luonnon ”muistomerkejä”. Tämä paikkasidonaisuus on vaikuttanut positiivisella tavalla tarinoiden säilyvyyteen. tarinat elävät osana kertojien mielenmaisemaa, vaikka ympäristö ja maailmankuva ovatkin kokeneet muutoksia. Tarkan maantieteellisen kartan päälle voidaankin myös Repoveden alueella liittää niin sanottu mielikuvien maisema, jonka säilyttäminen on tärkeää, koska sitä kautta saamme mahdollisuuden tutustua entisaikojen elämään.

5 Yhteenveto

5.1 Repoveden alueen arkeologiset tutkimukset vuonna 2006

Kerkko Nordqvist

5.1.1 Tutkimuksen taustat

Repoveden alue, kuten kansallispuistot yleensäkin, oli pitkään arkeologisten löytöjen levintää kuvaavalla kartalla lähes tyhjä alue. Ennen vuotta 2006 sieltä tunnettiin ainoastaan muutamia historialliseen aikaan ajoittuvia kohteita. Olhavanvuoren kalliomaalaus sekä aivan puiston tuntumassa sijaitseva Löppösenluolan kalliomaalaus olivat ainoat esihistorialliset muinaisjäännökset koko alueella.

Tämä kuva alkoi muuttua, kun keväällä 2004 Repoveden Katajajärvellä suoritettiin järven pohjasedimenttien siitepölytutkimus. Sen tulokset osoittivat, että alueella on ollut huomattavaa ihmistoimintaa jo kivikauden lopulla ja että ensimmäinen intensiivinen viljelyvaihe ajoittui varhaismetallikaudelle (luku 1.2). Merkittävät tuloksista tekee se, että varhaismetallikausi on Suomen esihistorian heikoimmin tunnettuja ajanjaksoja. Tätä taustaa vasten oli outoa että merkkejä hyvin varhaisesta viljelystä löytyi alueelta, jota on pidetty erämaana. Sekä Metsähallitus, tutkimuksen rahoittajana toiminut Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö että tutkijat itse pitivät tärkeänä järjestää jatkotutkimus, jossa selvitetäisiin tarkemmin Repoveden varhaista kulttuurihistoriaa mm. arkeologian menetelmiä soveltaen.

5.1.2 Vuoden 2006 tutkimukset

Vuoden 2006 tutkimukset olivat omalta osaltaan jatkoa vuonna 2004 aloitetuille paleoekologisille tutkimuksille. Monitieteellisessä hankkeessa arkeologien tehtävänä oli löytää muinaisjäännöksiä, jotka voitaisiin liittää alueen varhaiseen raivaus- ja viljelytoimintaan – toisin sanoen haluttiin selvittää laajemmin, mitä Repovedellä on tapahtunut kivi- ja varhaismetallikauden kuluessa. Toisena tavoitteena oli etsiä alueelta uusia kalliomaalauksia jo aiemmin tunnettujen lisäksi ja paikantaa niihin mahdollisesti liittyviä asutuksen merkkejä. Kolmanneksi tutkimukset toimivat alueen muinaisjäännöskannan peruskartoituksena.

Arkeologiset kenttätöyt keskittyivät pääasiassa kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän suojelualueen alueille, mutta myös niihin vesireittien kautta oleellisesti liittyviä lähialueita tarkastettiin. Uusia kohteita etsittiin pääasiassa kivikautiseen asutukseen sekä varhaiseen kaskiviljelyyn sopivilta alueilta. Kivikautisen asutuksen rantasidonaisuuden ja tutkimusalueen vesistöhistorian vuoksi lähes kaikkien alueella sijaitsevien suurempien järviltaiden rannat tutkittiin. Lisäksi varhaismetallikautiseen maanviljelyyn liittyen etsittiin kaskiraunioita ja kaskimaiksi sopivia rinteitä sekä lapinraunioita, kalliopohjalle kasattuja matalia hautakumpuja. Esihistoriallisten kohteiden lisäksi kaikki muutkin maastossa havaitut nuoremmat ihmistoiminnan merkit dokumentoitiin aikakautteen ja ikään katsomatta.

5.1.3 Tulokset

Inventoinnin aikana löydettiin kaikkiaan 38 uutta muinaisjäännöstä, joiden lisäksi paikannettiin yksi puhtaasti luonnonmuodostuma (luola). Kohteista 17 on kivi- ja varhaismetallikautisia tai epämääräisemmin esihistoriallisiin pyyntikulttuureihin kuuluvia. Loput 21 kohdetta ajoittuvat historialliseen aikaan – lisäksi kahdelta esihistorialliselta kohteelta löydettiin historialliseen aikaan ajoittuvia rakenteita. Kohteista 30 sijaitsee Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen alueella ja yhdeksän niiden ulkopuolella (taulukko 3). Yhtä asuinpaikkaa lukuun ottamatta kaikki kohteet sijaitsevat Valkealan kunnan alueella.

Esihistoriallisista kohteista yhdeksän sijaitsee kansallispuistossa ja luonnonsuojelualueella. Varsinaisia asuinpaikkoja löydettiin neljä kappaletta, joiden lisäksi paikannettiin viisi kvartsilöytöpaikkaa, joita ei ennen jatkotutkimuksia voi luokitella asuinpaikoiksi. Kansallispuiston ja luonnonsuojelualueen ulkopuolelta löydetystä kivi- ja varhaismetallikautisista kohteista viisi on asuinpaikkoja ja kaksi löytöpaikkoja.

Kohteiden tarkempi ajoittaminen on ongelmallista. Esihistorialliset kohteet ajoittunevat kaikki kivi- tai varhaismetallikauteen, mutta koska niiden löytöaineisto koostuu lähinnä kvartsista, tarkempaa ajoitusta on hankala antaa. Tilannetta

Taulukko 3. Inventoinnissa elokuussa 2006 löydetty kohteet ja niiden sijoittuminen puistoalueelle ja sen ulkopuolelle.

Kohdetyyppi	Puistossa	Ulkopuolella	Yhteensä
Kivikautinen asuinpaikka	4	5	9
Kivikautinen löytöpaikka	5	2	7
Varhaismetallikautinen lapinraunio	0	1	1
Historiallinen kohde	20*	1	21
Luonnon kohde	1	0	1
Yhteensä	30	9	39

*kahdella puistossa sijaitsevalla kivikautisella asuinpaikalla on myös historiallisen ajan rakenteita

mutkistaa se, ettei rannansiirtymäajoituksesta ole alueella juuri apua. Ajoittaminen ilman muuta esineistöä ei onnistu, eikä alueen erikoispiirteet huomioon ottaen (ks. alla) edes keramiikan puuttuminen löytömateriaalista oikeuta tekemään jakoa mesoliittisen ja neoliittisen kivikauden kohteisiin. Tästä huolimatta materiaalista on mahdollista selvittää monia asioita vertaamalla sitä lähialueiden löytöihin.

Kaikkiaan Repovedeltä ja sen ympäristöstä tehdyt löydöt kuvastavat koko Kymenlaaksolle tyypillistä rannikko–sisämaa-jakoa. Lisäksi tutkimusalueen sijainti monen kulttuurialueen rajalla tulee selvästi ilmi. Suomen varhaisimpaan mesoliittiseen asutukseen liittyviä kohteita ei tunneta koko Kymenlaaksosta. Myöhemmältä mesoliittiselta ajanjaksolta eli Suomusjärven kulttuurin ajalta (n. 8200–5100 eaa.) muinaisen Kymenlaakson rannikolta sen sijaan tunnetaan useita suuria asuinpaikkoja. Pohjois-Kymenlaaksosta mesoliittista asutusta tunnetaan niukemmin, mutta yksittäiset esinelöydöt osoittavat ihmisen liikkuneen täälläkin. Mesoliittisia kohteita on vain muutamia, mutta niiden joukkoon saattaa kuulua vuoden 2006 inventoinnissa löydetty Kaljunkosken asuinpaikka (ks. liite 1, kohde 2).

Keramiikan ilmaantuminen arkeologiseen aineistoon noin 5000 eaa. aloitti neoliittisen kivikauden. Varhaisneoliittisen varhaiskampakeraamiikan aikana (n. 5100–4200 eaa.) arkeologinen materiaali Pohjois-Kymenlaaksosta on edelleen vähäistä, eikä sitä tunneta Repovedeltä lainkaan. Sen sijaan rannikolla on suuria varhaiskampakeraamisia asuinpaikkoja. Sama tilanne säilyy edelleen keskikivikaudella, tyypillisen kampakeraamiikan (n. 4200–3400 eaa.) aikana. Rannikolla oli suuria asuinpaikkoja ja asuinpaikkakeskittymiä – suurin osa Kymenlaakson muinaisjäänöksistä kuuluu tähän Suomen esihistorian löytörikkaim-

paan ajanjaksoon. Tyypilliseen ja myöhäiskampakeraamiikkaan (n. 3800–3100 eaa.) liittyviä merkkejä tunnetaan myös Pohjois-Kymenlaakson järviolueelta. Lisäksi alueelta tunnetaan Sisä-Suomessa vaikuttaneiden asbestikeramiikkaa (n. 3500–1900 eaa.) käyttäneiden yhteisöjen jälkiä. On hyvin todennäköistä, että suurin osa vuonna 2006 löydettyistä kohteista kuuluu juuri keskikivikauteen. Esimerkiksi asumuspainannekohteet yleistyvät voimakkaasti keskikivikaudelle tultaessa, samoin suuri osa Pohjois-Kymenlaakson runsaslukuisista kalliomaalauksista liittyy tähän ajanjaksoon.

Rannikko–sisämaa-jako ja sijainti kulttuurien raja-alueella näkyvät myös keskikivikauden lopulla ja myöhäiskivikaudella (n. 2300–1800 eaa.). Kivikauden lopulla rannikolla voimakkaina esiintyneet ulkomaista alkuperää oleva nuorakeraminen eli vasarakirveskulttuuri (n. 3200–2400 eaa.) sekä länsisuomalainen Kiukaisten kulttuuri (n. 2300–1500 eaa.) ovat sisämaassa edustettuina vain muutamien yksittäisten esineiden muodossa. Asuinpaikkalöytöjen perusteella kontaktit Sisä-Suomen järviolueella vallitsevaan asbestikeramiseen kulttuuriin olivat voimissaan – Pöljän keramiikan lisäksi alueella esiintyy huonosti tunnettua välivyöhykkeen keramiikkaa (n. 2300–1800 eaa.). Ajanjakson merkittävin löytöpaikka Pohjois-Kymenlaaksossa on Jaalan Pukkisaaren asuinpaikka, mutta on mahdollista, että myös osa Repoveden alueen kohteista sijoittuu tähän aikaan. Etenkin Lampisaaresta löydetty asumuspainannekohde (liite 1, kohde 32) voi painanteen koon, muodon ja sijainnin perusteella olla myöhäiskivikautinen.

Myöhäiskivikautisen ihmistoiminnan puolesta puhuu myös edellä mainittu Katajajärvestä otettu sedimenttisarja. Saman sarjan mukaan alueella on harjoitettu maanviljelyä varhaismetallikauden (n.

1800 eaa.–400 jaa.) aikana. Kuten muuallakin Suomessa, varhaismetallikausi Kymenlaaksossa on hyvin niukkalöytöinen. Lähialueilta tunnetaan muutama mahdollinen kohde, mutta Repovedellä yhtään esihistoriallista löytöpaikkaa ei ole mahdollista kiistatta liittää varhaismetallikauteen. On tietysti mahdollista, että osa kvartsi-kohteista kuuluu tuon aikaisille maanviljelytoimintaa harrastaneille yhteisöille. Esimerkiksi Katajajärven ympäristössä on muutamia kvartsilöytöpaikkoja, mutta varmoja todisteita niiden liittymisestä varhaista viljelystä harrastaneisiin yhteisöihin ei ole. Samoin joidenkin vuoden 2006 inventoinnissa löydettyjen kaskiraunioiden synty voi ajoittua jo esihistorialliselle ajalle, mutta sitäkin ei nykytiedon perusteella pystytä todentamaan. Ainoa varhaismetallikauteen selvästi liitettävä muinaisjäänös on Valkealan Tihvetjärven Pukkisaaren lapinraunio.

Varhaismetallikauden jälkeen Repoveden alueen arkeologinen aineisto on lähes olematonta noin tuhannen vuoden ajan. Ainoastaan ympäröivien alueiden löydöt kertovat hämäläisten ja savolaisten liikkeistä rautakaudella (n. 400–1300 jaa.). Lähialueiden merkittävin kohde on Jaalan Pukkisaarella sijaitseva viikinkiaikainen kalmisto, mutta sitä lukuun ottamatta löydöt ovat vähäisiä aina rautakauden loppuun ja historiallisen ajan alkuun asti.

Historialliseen aikaan liittyviä kohteita kansallispuiston ja suojelualueen alueilta löydettiin 20 kpl ja ulkopuolelta yksi – lisäksi kahdella kivikautisella kohteella dokumentoitiin historiallisen ajan rakenteita. Historiallisen ajan kohteisiin sisältyy käyttötarkoitukseltaan tuntemattomia erilaisia kuoppia ja kuopparyhmiä sekä kivilatomuksia ja rakennusten pohjia. Melko runsaasti löydettiin myös erilaisia työpaikkoja – vanhoja tulisijoja, pyynti- ja yöpymispaikkoja – sekä valmistuspaikkoja, kuten hiilimiiluja, kaskiraunioita (eli vanhoja kaskipeltoja) sekä uittolaitteita. Lisäksi löydettiin muutama rajamerkki.

5.1.4 Lopuksi

Kaikki Repoveden kansallispuistosta ja luonnon-suojelualueelta löydetty asuinpaikat ovat pitkälti ennako-odotusten mukaisia, pienialaisia kohteita, joiden löytömaterialina on ainoastaan kvartssia. Kohteet sijaitsevat tavallisesti karumassa ympäristössä olevissa pienissä paikallisissa

hienomman maa-aineksen muodostamisessa tas-kuissa. Repoveden kohteet edustavat pääasiassa pieniä, erikoistuneita leiripaikkoja ja lyhytaikaista käyttöä. Näin ollen keramiikan puuttuminen neoliittisiltakin kohteilta on ymmärrettävää, jos keramiikan ajatellaan osoittavan edes jonkinasteista asutuksen paikallaan pysyvyyttä. Repovedeltä löydetty kivikauden kohteet kuvastavatkin alueen käyttöä resurssialueena, jota on hyödynnetty muualla sijainneilta suuremmilta asuinpaikoilta käsin. Tätä näkemystä tukee se, että puiston ulkopuolelta löydetty seitsemän kivikautista kohdetta ovat luonteeltaan ja löytöaineistoltaan osin erilaisia kuin puistosta löydetty. Selkeimmin eroavat puiston ulkopuolelta löydetty asumuspai-pannekohteet. Suurin ero on kuitenkin ympäristössä. Suuri osa puiston ulkopuolelta löydettyistä kohteista sijaitsee Vuohijärven rannoilla ja järveä halkovalla harjujaksolla. Vuohijärven ympäristöstä tunnetaan jo entuudestaan kohtuullisen paljon kivikautisia kohteita, sekä asuinpaikkoja että kalliomaalauksia. Vuohijärvi ja siihen liittyvät järvet muodostavat suuren vesireitistön, joka on yhteydessä laajalle alueelle. Repoveden alue sen sijaan on pieni ja rikkonainen, hieman syrjässä oleva järvi-alue, jonka kalliainen maaperä, jyrkkä topografia ja muut olosuhteet eivät ilmeisesti ole olleet suotuisia laajamittaiselle tai ainakaan pitkäaikaiselle kivikautiselle toiminnalle.

Repoveden kaltainen kalliainen ja jyrkkä alue ei ole tyypillisintä maastoa, josta pyyntikulttuurien tai varhaista maataloutta harjoittaneiden yhteisöjen asuinpaikkoja on totuttu etsimään. Tätä taustaa vasten inventoinnin tuloksia voi pitää hyvinä, sillä ne todistavat esihistoriallisen toiminnan olemassaolosta puistossa. Vaikka kiistattomia todisteita varhaismetallikautisesta asutuksesta ei löydettykään, saivat sedimenttinäytteistä paljastuneet varhaisen viljelyn merkit nyt taustalleen melkoisen määrän arkeologista materiaalia. Inventointi myös osoitti, että Repoveden kaltaisilta, etukäteen ”epäsuotuisilta” vaikuttavilta alueilta on mahdollista löytää esihistoriallisia muinaisjäänöksiä. Tosin lähialueilla tehdyt löydöt osoittavat, että tällaisten seutujen käyttö poikkesi selvästi ”suotuisampien” alueiden käytöstä. Joka tapauksessa tulokset osoittavat, että Repoveden alueen käyttö on alkanut mahdollisesti jo mesoliittisella kivikaudella ja jatkunut vähintään kivikauden loppuun ja varhaismetallikauden alkuun asti. Rautakauden löydöt sen sijaan ovat

niukkoja, ja vahvempia merkkejä asutuksesta alkaa esiintyä uudestaan vasta historiallisella ajalla. Myöhempään historialliseen aikaan liittyviä muinaisjäännöksiä löytyi odotetun runsaasti. Ne sijoittuvat koko puiston alueelle ja kertovat ennen kaikkea alueen käytöstä historiallisena aikana sekä eräalueena että viljelyyn ja metsätalouteen liittyneen resurssialueena.

5.2 Repoveden alueen etnografinen tutkimus

Anna Partanen ja Vesa Matteo Piludu

5.2.1 Tutkimuksen taustat ja tavoitteet

Tutkimusprojektin etnohistoriallisen osuuden päämääränä oli selvittää Repoiveden alueen perinnettä ja arkielämää hiukan ennen varuskunnan ja kansallispuiston perustamista. Tutkimuksista vastasivat Anna Partanen ja Vesa Matteo Piludu Helsingin yliopiston uskontotieteen laitokselta. Kenttätöjaksolla ryhmään liittyi myös Paula Niskala Metsähallituksesta. Arkistotutkimukset aloitettiin kesä-heinäkuussa Helsingissä keräämällä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistosta ja Kotimaisten kielten tutkimuslaitoksen (KOTUS) nimiarkistosta (paikannimikokoelmat) löytyviä tietoja ja kertomuksia Mäntyharjun ja Valkealan alueelta. Näiden pohjalta ryhdyttiin suunnittelemaan varsinaisia kenttätutkimuksia, joiden sisältö muotoutui kahdessa ennen kenttätäjaksoa järjestetyssä tilaisuudessa.

Ensimmäinen tapaaminen toteutui 29. heinäkuuta 2006 Repoveden rannalla Kuutinniemessä sijaitsevalla loma-asuntoalueella ('Kuutin kolo'). Silloin oli läsnä myös paikan omistaja Juhani Outinen, josta tuli tutkimusten eräänlainen avainhenkilö. Outisen suku on kotoisin Partsiimaan Uutelasta, joka on yksi viidestä Tervarummun kyläyhteisöön kuuluneesta talosta. Tapaamisessa selvisi, että osa kylän entisistä asukkaista asuu edelleen Repoveden lähialueilla. Outinen lupasi kutsua heitä seuraavaan palaveriin, joka pidettiin Kuutin kololla 11. elokuuta. Kyseinen tapaaminen muodostui merkittäväksi tulevien kenttätutkimusten kannalta. Haastateltaville ja haastateltajille tarjoutui tilaisuus tutustua toisiinsa ja samalla tuleva tutkimusviikko alkoi hahmottua. Paikalle oli kutsuttu myös lehdistön edustajia siinä toivossa, että julkisuus toisi tietoomme li-

sää perinteentuntijoita. Tilaisuus uutisoitiinkin melko laajasti Kouvolan Sanomissa (13.8.2007) ja Valkealan Sanomissa (14.8).

Havaitsimme haastattelututkimuksille olevan erityinen tarve juuri nykyisellä varoalueella sijainneen Tervarummun kyläyhteisön keskuudessa. Sen takia päätimme kohdistaa aikataulullisesti lyhyen, vain viikon pituisen kenttätutkimusjakson sieltä kotoisin olevien asukkaiden tapaamiselle. Varsinaisen tutkimusviikon aikana kiertelimme ”kylästä kylään” Repoveden alueen muistitietoja tallentaen. Teimme myös Karjalan Prikaatin kapteeni Sami Koverolan valvonnassa kenttäretken puolustusvoimien varoalueelle tutustuen Tervarummun kylän entisten asukkaiden kanssa heidän nykyään autoituneiden kotitilojensa ympäristöön. Tervarummussa eläneiden asukkaiden elämänpiirin mukana tutkimukset laajenivat luonnollisesti myös muualle Repoveden kansallispuiston alueelle sekä sen lähiympäristöön (ks. tarkemmin luku 4.2.2 Kenttätöissä Repovedellä). Kenttätöviikon jälkeen jatkoimme yhteydenpitoa haastateltaviin ja tätä julkaisua kirjoitettaessa olemme tukeutuneet erityisesti Tervarummun kylässä syntyneiden Jaakko Outisen (s. 1930) ja Oiva Pyyntä (s. 1928) välittämiin tietoihin. Molemmat ovat osoittautuneet korvaamattomiksi tietolähteiksi, ja olemme olleet heihin tiiviisti yhteydessä kirjoittamisprosessin aikana.

5.2.2 Tutkimuksen tulokset

Repoveden etnografisten tutkimusten olosuhteet olivat otolliset tutkijalle: alueella oli selvä tilaus haastattelututkimuksille ja paikalliset asukkaat olivat valmiita jakamaan kokemuksiaan. He olivat myös kiinnostuneita seuraamaan ja osallistumaan tutkimusten eri vaiheisiin. Tämän johdosta kesän ja syksyn 2006 aikana kerätty aineisto muodostui monipuoliseksi ja rikkaaksi. Kenttäretkien ja haastattelujen pohjalta kertyi kymmenien tuntien pituinen ääniteaineisto, joka tarjoaa mahdollisuuksia myös jatkotutkimuksille. Talteen saatiin muistitietoa ja tarinoita ihmisten elämän eri vaiheista ja ulottuvuuksista: syntymään ja kuolemaan liittyvistä tavoista sekä perinteistä, lapsuuden leikeistä, kouluajoista, kirkko-, tanssi- ja kauppamatkoista, yksityiskohtaisia tietoja eri elinkeinoista ja arjentoimista, vuoden juhlista sekä talojen ja sukujen historiasta. Tutkimukset osoittivat, että Repovedellä elettiin 1900-luvun

alkupuolella vielä pitkälle omavaraistaloudessa. Elinkeinot vaihtelivat vuodenaikojen mukaan ja sen rinnalla puuteollisuus, erityisesti metsätyöt ja uitto, työllistivät alueen asukkaita. Eri elinkeinoja harjoitettiin pääasiassa omaan tarpeeseen, mutta henkilökohtaiset taidot, kuten hyvä veneenrakentaja tai voin kirnuaja, saattoi saada lisäansioita myymällä osaamistaan ja tuotteitaan ulkopuolisille.

Erityisen mielenkiintoinen oli paikkoihin, henkilöihin sekä ylliluonnolisiin olentoihin liittyvä uskomus- ja ajanvietetarinarasto. Sen elinvoimaisuus tämän päivän kertojien keskuudessa yllätti meidät tutkijat. Suomalaisten uskomustarinoiden tyypillisimmät teemat, kuten aarteet, pirut ja kummitukset sekä noidat, tietäjät ja trullit, olivat hyvin edustettuina Repoveden alueen kertojien ”perinnearkuissa”. Samalla tarinoilla on kuitenkin vahva paikallinen ja henkilökohtainen leima: ne kerrotaan usein omana tai tuttavien kokemuksena, tulkitaan oman elämäkokemuksen kautta saadulla viisaudella ja tapahtumapaikat ja -ympäristö ovat kertojan oma kotiseutu. Kuten muualla Suomessa, myös Repovedellä henkiolentojen on uskottu viihtyvän hyvin erikoisissa luonnon muodostamissa kohteissa (mm. isot kalliot, kivilohkareet, korkeat vuoret ja synkät luolat). Merkittävimpiä Repoveden kohteita kartoitimme, löysimme ja valokuvasimme kesän 2006 kenttätöjaksen aikana yhdessä haastateltavien

kanssa. Yksi tällainen paikka oli Iivanan vuori ja luola Koskijärven rannalla. Se on kohteena hyvä esimerkki myös siitä, kuinka paikallishistoria ja uskomustarinasto kytkeytyvät toisiinsa: paikkakunnalla vaikuttanut vierasmaalainen muurari Iivana jäi kuolemansa jälkeen kummittelemaan seudulle. Toinen tarinoissa usein esiintynyt aihe oli Repovuoren kohdalle upotettu aarre, joka oli innoittanut paikalliset säveltämään jopa arkiveisuja.

Tallennettu perinneaineisto on tällä hetkellä tutkijoiden hallussa. Tarkoitus on siirtää ainakin osa materiaalia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon haastateltujen luvalla. Näin myös muut tutkijat ja aineistosta kiinnostuneet voivat hyödyntää sitä. Kesän 2006 aikana tallennettu Repoveden alueen karhunpeijaisiin liittyvä etnografinen aineisto on ollut esillä myös englanninkielisessä artikkelissa (ks. Piludu 2006) ja näin osa tutkimustuloksista on tullut tutuksi myös kansainvälisesti. Tuloksena voidaan mainita myös se ihmisten välinen verkosto, joka muodostui kenttätöviikon sekä sitä edeltäneiden ja sen jälkeisten haastattelujen ja yhteydenpidon seurauksena. Syntyneen verkoston pohjalta voidaan tutkimuksia tarvittaessa jatkaa tiettyjä osa-alueita syventäen tai tutkimusaluetta ja haastateltuja laajentaen. Tutkimustapaa voidaan soveltaa myös tulevaisuuden tutkimuksissa muiden kansallispuistojen tai kuntien alueilla.

5.3 Lopuksi

Mika Lavento ja Antti Labelma

Repoveden alue on eteläisen Suomen oloissa poikkeuksellisen jylhä ja erämainen alue, joka on meidän päiviimme asti säästynyt laajemmalla rakentamiselta. Tämä tekee siitä muinaistieteellisesti poikkeuksellisen mielenkiintoisen alueen, sillä sekä siellä sijaitsevat esihistorialliset kohteet että niitä ympäröivä maisema ovat säilyneet keskimäärin paremmin kuin muuten tiheään rakennetussa Etelä-Suomessa. Myös vuoden 2004 sedimenttitutkimuksen yllättävät tulokset lisäävät alueen tieteellistä mielenkiintoa.

Vaikka kyseessä on suojelualue, jonne ei kohdistu varsinaisia rakennuspaineita, olisi vastuutonta tuudittautua kuvittelemaan, että Repoveden muinaisjäännökset ovat tämän vuoksi turvassa. Koska kansallispuisto sijaitsee suhteellisen lähellä etelän kasvukeskuksia, siitä on lyhyessä ajassa muodostunut yksi seudun suosituimmista ulkoilualueista. Matkailijamäärien kasvaessa alueen kuluminen ja sitä myötä myös muinaisjäännöksiin kohdistuvat uhkatekijät lisääntyvät väistämättä. Esimerkkinä voidaan mainita jo 1970-luvulla kansallispuiston tuntumasta löytynyt Löppösenluolan kalliomaalaus, joka on suosituna käyntikohteena kärsinyt nuotiosavuista ja graffiteista. Samoin esimerkiksi esihistorialliset leiripaikat sijaitsevat usein sellaisissa paikoissa, joihin nykyihminenkin mielellään leirytyy, ja ne ovat näin ollen vaarassa tuhoutua. Siksi on tärkeää, että myös toistaiseksi tuntemattomat kohteet paikannetaan, jotta retkeilijät voidaan tarvittaessa ohjata vähemmän haavoittuville alueille ja kohteet siten suojella.

Inventoinnin tarpeellisuudesta saatiin jo syksyllä 2006 konkreettinen esimerkki, kun osoit-

tautui, että Katajajärvellä sijainnut mahdollinen esihistoriallisen leiripaikan jäännös (liite 1, kohde nro 4) oli vaarassa tuhoutua alueelle suunniteltujen rakennustöiden takia. Vaikka kohteen luonne jäikin toistaiseksi selvittämättä, on syytä huomata, että myös turvalliselta tuntuvan kansallispuiston sisällä muinaisjäännöksiä voi uhata ihminen itse. Olisikin suotavaa, että inventointeja jatkettaisiin myös muiden kansallispuistojen alueella.

Sen lisäksi, että vuoden 2006 tutkimukset tuottivat uutta tieteellistä aineistoa ja edistivät alueen menneisyyden suojelua, niitä on mahdollista hyödyntää myös virkistyskäytössä ja matkailussa, kuten esimerkiksi suunnitteilla olevan Repovesikeskuksen näyttelyissä. Monille matkailijoille eivät pelkät luonnonnähtävyydet riitä, vaan ulkoilukohteelta odotetaan myös kulttuuriarvoja. Repoveden kansallispuiston käyttö ulottuu nyt todistettavasti tuhansia vuosia ajassa taaksepäin, ja sen maisemaa täplittävät muinaisjäännökset sekä alueelta talletettu perimätieto antavat kansallispuistolle luonnonarvojen lisäksi myös kulttuurihistoriallisia arvoja ja syvyyttä. Toivottavasti tämä on asia, joka luonnon lisäksi tulee jatkossa houkuttelemaan uusia retkeilijöitä Repoveden maisemiin. Uudet retkeilijät ovat sikäli onnekkaita, että heidän matkantekoaan rikastuttaa tieto siitä millaista elämää nyt autiolta ja tyhjältä vaikuttavalla alueella on menneisyydessä ollut. Meidän elämäntapamme on hyvin erilainen kuin niiden menneisyyden ihmisten, joita tässä kirjassa esiteltävät tutkimukset ovat tavoittaneet. Tämä on hyvä pitää mielessä maisemassa, joka on muuttunut hyvin vähän vuosituhansien aikana. Paljon enemmän ovat sen sijaan muuttuneet sen katsojat, luonnossa liikkuvat retkeilijät.

Lähteet

Arkistot

Kansallisarkisto (KA)

Maanmittaushallituksen arkisto (MHA): Isojakokartat: Hevosoja, Kinansaari

Viipurin kuvermentin kartta-arkisto (VKKA): Verorevisiokartat ja luonnokset: Hevosoja, Kinansaari, Kartta Viialan sahamyllyn mestistä

Senaatin talousosasto (STO): aktiasiakirjat ja aktikartat: Terverummun ja Emäntäkosken sahanhankkeet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Kansanrunousarkisto (KRA): Paikalliskortistot: Valkeala ja Mäntyharju. Juho Karhu I. 1936.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (KOTUS) Nimiarkisto: Paikannimikokoelmat: Mäntyharjun ja Valkealan kunnat

Museoviraston topografinen arkisto (MV/AO)

Kirjallisuus

Adel, V. 2002: Tampereen Reuharinniemen lapinraunion tutkimukset. – Muinaistutkija 1/2002: 2–11.

Ailio, J. 1909: Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland. I-II Teil. – Helsingfors. 114 ja 280 s.

Alenius T. & Laakso, V. 2006: Palaeoecology and archaeology of the village of Uukuniemi, Eastern Finland. – Acta Borealia 23 (2): 145–165.

—, Mikkola, E. & Ojala, A. E. K. 2007: History of agriculture in Mikkeli Orijärvi, Eastern Finland as reflected by palynological and archaeological data. – Vegetation History and Archaeobotany. <<http://www.springerlink.com/content/35p4127177v1840p/?p=3be382d982d24f78a53e0acf084f0c64&pi=0>>

—, Saarnisto, M., Ojala, A. & Lavento, M. 2005: Repoveden kansallispuiston alueen sedimenttikerrostumat luonnon- ja maankäytön historian arkistona. – Tutkimusraportti, Geologian tutkimuskeskus. 30 s. <http://arkisto.gtk.fi/p22/P22_4_109.pdf>, Viitattu 31.5.2007.

Anvenainen, J. 1984: Suomen sahteollisuuden historia. – WSOY, Porvoo. 461 s.

Arnold, J. E. 1996: The Archaeology of complex hunter-gatherers. – Journal of Archaeological Method and Theory 3 (2): 77–126.

Autio, E. 1981: Karjalan kalliopiirokset. – Otava, Helsinki. 185 s.

Bahn, P. 1999: Bluff your way in archaeology. – Ravette books, London. 62 s.

Bakels, C. C. 2000: Pollen diagrams and prehistoric fields: the case of Bronze Age Haarlem, the Netherlands. – Review of Palaeobotany & Palynology 109: 205–218.

Bilund, A. 1996: Mäntyharjun muinaisjäännösinventointi 1996. – Inventointikertomus, Savonlinnan maakuntamuseo, Savonlinna. 39 s.

Binford, L. R. 1980: Willow smoke and dogs' tails: Hunter-gatherer settlement systems and archaeological site formation. – American Antiquity 45 (1): 4–20.

Brück, J. 1999: Ritual and rationality: Some problems of interpretation in European archaeology. – European Journal of Archaeology 2: 313–344.

Carpelan, C. 1973: Bofast-icke bofast under förhistorisk tid i Finland. – Bonde-veidemann, bofast-icke bofast i nordisk forhistorie. Foredrag og diskusjoner fra 13. nordiske arkeologmøte i Tromsø. Tromsø Museums skrifter 14: 144–143.

- 1979: Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. – *Finskt Museum* 1978: 5–25.
- 1999a: On the postglacial colonisation of Eastern Fennoscandia. – Teoksessa: Huurre, M. (toim.), *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*. Finnish Antiquarian Society, Archaeological Society of Finland, Helsinki. S. 151–171.
- 1999b: Käännekohtia Suomen esihistoriasa aikavälillä 5100–1000 eKr. – Teoksessa: Folgelberg, P. (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisien juuret nykytutkimuksen mukaan. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. S. 249–280.
- Céramiques et coutumes religieuses de tous les peuples du monde / représentées par des figures dessinées de la main de Bernard Picart, avec une explication historique et quelques dissertations curieuses. Chez J. F. Bernard, Amsterdam. 1723-37.
- Chernykh, E. N. 1992: Ancient metallurgy in the USSR: The Early Metal Age. – Cambridge University Press, Cambridge. 335 s.
- Devlet, E. G. & Devlet, M. A. 2005: *Mify v kamne: mir naskal'nogo isskusstva Rossii*. – Aleteja, Moskva. 470 s.
- Donner, J. 2006: Susiluola-kivet eivät ole ihmisen muovaamia. – *Tieteessä tapahtuu* 8/2006: 5–8.
- Edgren, T. 1966: Jäkärä-gruppen: en västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder. – *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 64. 159 s.
- 1992: Den förhistoriska tiden. *Finlands Historia* 1. – Schildts, Esbo, Ekenäs. 437 s.
- Europaeus (Äyräpää), A. 1924: Katsaus Suomen esihistoriaan. *Oma maa* V. – WSOY, Porvoo. S. 162–184.
- 1927: Roomalaisen rautakauden hautalöytö Viitasaarelta. – *Suomen Museo* XXXIV: 25–44.
- 1930. Die relative Chronologie der Steinzeitlichen Keramik in Finnland. I–II. – *Acta Archaeologica* I. Fasc. 2 & 3. Köbenhavn. S. 165–220.
- Favorin, M. 1975: Mäntyharjun historia. Osa 1: 1860-luvulle. – Mäntyharjun kunta, Mäntyharju. 524 s.
- 1983: Mäntyharjun historia. Osa 2: 1860-luvulta 1980-luvulle. – Mäntyharjun kunta, Mäntyharju. II. Mäntyharju. 501 s.
- Forsberg, L. 1985: Site variability and settlement patterns: An analysis of the hunter-gatherer settlement system in the Lule River Valley, 1 500 BC ~ BC/AD. – *Archaeology and Environment* 5. 323 s.
- Fortelius, M. 1981: Johdatus arkeologiseen luuanalysiin. – *Museovirasto. Esihistorian toimisto. Julkaisu n:o* 1. 66 s.
- Giesecke, T. & Bennett K. D. 2004: The Holocene spread of *Picea abies* (L.) Karst. in Fennoscandia and adjacent areas. – *Journal of Biogeography* 31: 1523–1548.
- Grönlund, E. 1995: A palaeoecological study of land-use history in East Finland. – *Joensuun yliopiston luonnontieteellisiä julkaisuja* 31. 44 s.
- Halinen, P. 1996: Pyyntikuopan ajoittamisesta. – *Kentältä poimittua* 3. Kirjoitelmia arkeologian alalta. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* 6: 59–63.
- 1997: Kaustisen Kankaan asuinpaikka ja punamultahaudat. – *Muinaistutkija* 2/1997: 18–26.
- 1999: Burial practices and structure of societies during the Stone Age in Finland. – Teoksessa: Huurre, M. (toim.), *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*. Finnish Antiquarian Society, Archaeological Society of Finland, Helsinki. S. 173–179.

- 2000: Kartoittaminen inventoinnissa. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 95–98.
- Hayden, B. 1997: The pithouses of Keatley Creek: Complex hunter-gatherers of the Northwest Plateau. – Harcourt Brace College, Fort Worth. 140 s.
- Heikkilä, M. & Seppä, H. 2003: A 11,000 yr palaeotemperature reconstruction from the southern boreal zone in Finland. – *Quaternary Science Reviews* 22: 541–554.
- Heikkurinen-Montell, T. & Schauman-Lönnqvist, M. 2000: Inventoinnin raportointi. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 83–85.
- Helm, J. 1965: Bilaterality in the socio-territorial organization of the Arctic Drainage Dene. – *Ethnology* 4: 361–385.
- Hiekkanen, M. 1990: A suggested interpretation of the maritime nature of Mesolithic and Early Neolithic Culture in Finland. – *Iskos* 9: 25–30.
- Huurre, M. 1973: Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. – Teoksessa: Purhonen, P. & Söyrinki, L. (toim.), Arkeologin kenttätyöt. – Gaudeamus, Helsinki. S. 27–56
- 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I. – Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu. 532 s.
- 1995: 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. – Otava, Helsinki. 271 s.
- 1998: Kivikauden Suomi. – Otava, Helsinki. 361 s.
- Hyry, K., Pentikäinen, A. & Pentikäinen J. 1995: Lumen ja valon kansa. Suomalainen kansanusko. – WSOY, Porvoo. 168 s.
- Häyrynen, T., Kopperoinen, T., Korhonen J., Kujala, L., Lehesvirta, T. & Salpakivi-Salmaa, P. 2003: Repovesi: Erämaa Etelä-Suomessa. – Edita, UPM-Kymmene, Helsinki. 120 s.
- Insoll, T. 2004: Archaeology, ritual, religion. – Routledge, New York. 184 s.
- Jauhiainen, M. 1982: Uskomustarinat. – Teoksessa: Järvinen, I.-R. & Knuuttila, S. (toim.), Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 90. S. 56–84.
- 1999: Suomalaiset uskomustarinat. Tyypit ja motiivit. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 731. 358 s.
- Jochim, M. A. 1976: Hunter-gatherer mobility strategies. – *Journal of anthropological research* 39(3): 277–306.
- Jordan, P. 2003: Material culture and sacred landscape: The anthropology of the Siberian Khanty. – AltaMira Press, New York. 309 s.
- Jussila, T. 1999: Saimaan kalliomaalausten ajoitus rannansiirtymiskronologian perusteella. – *Kalliomaalausraportteja* 1/1999: 113–133.
- 2005: Toiveet ja todellisuus. Inventointi ja sen tulosten tulkinta. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Arkeologipäivät 2004. Hamina. S. 23–34.
- & Kriiska, A. 2006: Pyyntikulttuurin asuinpaikkojen rantasidonaisuus. Uusia näkökulmia Suomen ja Viron kivi- ja varhaismetallikautisten asuinpaikkojen sijoittumiseen. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Arkeologipäivät 2005. Hamina. S. 36–49.
- , Kriiska, A. & Rostedt, T. 2006: Varhaismesoliittisesta asutuksesta Koillis-Savossa – alustavia tuloksia Juankosken Akonpohjan Helvetinhaudanpuron asuinpaikan kiviainestosta. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Arkeologipäivät 2005. Hamina. S. 50–61.

- Jutikkala, E. 1980: Maanviljelijän talous. – Teoksessa: Jutikkala, E., Kaukiainen, Y. & Åström, S.-E. (toim.), Suomen taloushistoria 1: agraarinen Suomi. Tammi, Helsinki. S. 171–239.
- Kakkuri, J. & Virkki, H. 2004: Maa nousee. – Teoksessa: Koivisto, M. (toim.), Jääkaudet. WSOY, Helsinki. S. 168–178.
- Kare, A. (toim.) 2000: Myanndash – Rock art in the Ancient Arctic. – Arctic Centre Foundation, Rovaniemi. 287 s.
- Katiskoski, K. 2002: The Semisubterranean dwelling at Kärnelahti in Puumala, Savo Province, Eastern Finland. – Teoksessa: Ranta, H. (toim.), Huts and houses. Stone Age and Early Metal Period buildings in Finland. Helsinki. S. 171–200.
- 2003: The cemetery and the dwelling site Vaateranta in Taipalsaari, southeastern Finland. – Suomen Museo 2003: 81–125.
- Kaukiainen, Y. 1980: Suomen asuttaminen. – Teoksessa: Jutikkala, E., Kaukiainen, Y. & Åström, S.-E. (toim.), Suomen taloushistoria 1: agraarinen Suomi. Tammi, Helsinki. S. 11–146.
- Kelly, R. L. 1983: Hunter-gatherer mobility strategies. – Journal of Anthropological Research 39(3): 277–306.
- Kepsu, S. 1990: Valkealan asuttaminen. Valkealan historia 1. – Valkealan kunta, Valkeala. S. 87–439.
- Keskitalo, O. 1963: Viikinkiajan ruumishautaröykkiö Hattulasta. – Suomen museo 70: 34–41.
- 1969: Hartola Kermamäki. – Kaivauskertomus, Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki. 25 s.
- Kinnunen, K. 2005: Susiluolan murtuilleet kivet selittää luonnollisimmin geologia. – Tieteessä tapahtuu 1/2005: 17–19.
- 2007: Mikä säilöi kalliomaalaukset? – Tiede 2/2007: 40–43.
- , Tynni, R., Hokkanen, K. & Taavitsainen, J.-P. 1985: Flint raw materials of Prehistoric Finland: Rock types, surface textures and microfossils. – Geological Survey of Finland Bulletin 334. 59 s.
- Kirkinen, T. 2000a: Paikkatietojärjestelmien (GIS) käyttö inventoinnin apuvälineenä. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 69–76.
- 2000b: Digitaalikaamera arkeologien työvälineenä. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 109–112.
- Kivikoski, E. 1961: Suomen esihistoria. Suomen historia I. – WSOY, Helsinki. 310 s.
- 1966: Suomen kiinteät muinaisjännökset. – Tietolipas 43. 118 s.
- Kivikäs, P. 1995: Kalliomaalaukset – muinainen kuva-arkisto. – Atena, Jyväskylä. 336 s.
- 2000: Kalliokuvat kertovat. – Atena, Jyväskylä. 124 s.
- 2005: Kallio, maisema ja kalliomaalaus. Rocks, landscapes and rock paintings. – Minerva, Jyväskylä. 175 s.
- Koivunen, P. & Makkonen, M. 1998: Yli-Iin Kierikin Kuuselankankaan kaivaukset 1993–94. – Meteli – Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 16: 1–18.
- Kotivuori, M. 1993: Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa. Selviytyjät. Näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä. – Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7. S. 120–160.
- Kuisma, M. 2006: Metsäteollisuuden maa: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. – Suomen historiallinen seura, Helsinki. 633 s.

- Kumpulainen, K. 1992: Luumäen historia. – Teoksessa: Kumpulainen, K. & Miettinen, T., Luumäen historia. Luumäen kunta, Luumäki. S. 643.
- Kumpulainen, M. 2005: Eräsija ja eränkäynti: sisämaan rautakauden ja keskiajan asuinpaikat. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Muinaisjäännösten suojelun ja tutkimuksen yhteensovittaminen; uutta rautakauden tutkimuksessa. Arkeologipäivät 2004. Suomen arkeologinen seura, Helsinki. S. 60–73.
- Kvamme, K. 1985: Determining empirical relationships between the natural environment and prehistoric site locations: A hunter-gatherer example. – Teoksessa: Carr, C. (toim.), For concordance in archaeological analysis – Bridging data structure, quantitative technique and theory. Kansas City, MO. S. 208–238.
- & Jochim, M. A. 1989: The environmental basis of Mesolithic settlement. – Teoksessa: Bonsall, C. (toim.), The Mesolithic Europe. Papers presented at the third international symposium, Edinburgh 1985. John Donald, Edinburgh. S. 1–12.
- Lahelma, A. 2001: Kalliomaalaukset ja shamanismi: tulkintaa neuropsykologian ja maalausten sijainnin valossa. – Muinaistutkija 2/2001: 2–21.
- 2005: Between the worlds: rock art, landscape and shamanism in subneolithic Finland. – Norwegian archaeological review. S. 38–47.
- 2006: Excavating art: a ‘Ritual deposit’ associated with the rock painting of Valkeisaari, Eastern Finland. – Fennoscandia Archaeologica XXIII: 3–23.
- & Sipilä, J. 2004: Pasifistiset pyyntikulttuurit. Sodan paradigmatteoria ja kivikauden Suomi. – Muinaistutkija 4/2004: 2–22.
- Lavento, M. 1999: The Iron Furnace from the Early Metal Period at Kitulansuo in Ristiina, southern part of Lake Saimaa Water System. – Fennoscandia archaeologica XVI: 75–80.
- 2000: Kohdennetun inventoinnin suunnittelu, tyypit ja menetelmät. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 17–32.
- 2001: Textile ceramics in Finland and on the Karelian Isthmus – Nine variations and fugue on a theme of C. F. Meinander. – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 109. 410 s.
- & Hornytzkyj, S. 1996: Asbestos types and their distribution in the Neolithic, Early Metal Period and Iron Age Pottery in Finland and Eastern Karelia. – Teoksessa: Kirkinen, T. (toim.), Pithouses and potmakers in Eastern Finland. Helsinki Papers in Archaeology 9. S. 41–70.
- , Nordqvist, K., Kivimäki, S., Lahelma, A., Miettinen, T., Mökkönen, T., Perttola, W., Pylkkö, I. & Seitsonen, O. 2007: Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen inventointi 21.–25.8. 2006. – Inventointiraportti, Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia, Helsinki. 170 s.
- Layton, R. 2000: Shamanism, totemism and rock art: Les Chamanes de la préhistoire in the context of rock art research. – Cambridge Archaeological Journal 10 (1): 169–86.
- Lehtinen, L. 1989: Opas Etelä-Savon esihistoriaan. – Savonlinnan maakuntamuseo, Savonlinna. 141 s.
- 1994: Mikkelin seudun kalmistot osana Savon varhaishistoriaa. – Teoksessa: Lehtinen, L. & Nousiainen, P. (toim.), Kalmistojen kertomaa. Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä. Savonlinnan maakuntamuseo, Suur-Savon museo, Savonlinna, Mikkeli. S. 62–64.

- 2000: Vanhat kartat muinaisjäännösinventoinnin apuna. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 50–68.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1988: Esihistorian vuosituhannet Savon alueella. Savon historia 1. – Kustannuskiila, Kuopio. S. 11–264.
- 1994: Rautakauden ihminen Mikkelin seudulla. – Teoksessa: Lehtinen, L. & Nousiainen, P. (toim.), Kalmistojen kertomaa. Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä. Savonlinnan maakuntamuseo, Suur-Savon museo, Savonlinna, Mikkelin. S. 26–34.
- Leskinen, S. 2002: The Late Neolithic house in Rusavierto. – Teoksessa: Ranta, H. (toim.), Huts and houses. Stone Age and Early Metal Period buildings in Finland. National Board of Antiquities, Helsinki. S. 147–169.
- 2003: On the dating and function of the Comb Ceramics from Maarinkunnas. – *Finskt Museum* 1995: 5–43.
- Lewis-Williams, J. D. 2002: The mind in the cave: Consciousness and the origins of art. – Thames & Hudson, London. 320 s.
- Lindqvist, C. 1994: Fångstfolkets bilder. En studie av de nordfennoskandiska kustanknutna jägarhällristningarna. – *Theses and papers in archaeology*. N. s. A 5. Stockholms universitet, Stockholm. 301 s.
- Luoto, J. 1984: Liedon Vanhalinnan mäkilinna. – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 97. 235 s.
- Lähdesmäki, U. 2000: Esimerkki suppean alueen kokonaisinventoinnista: Liedon Vanhalinnan alueen asutuskuvan tutkimus. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 198–207.
- Lönnqvist, M. 2000: Satelliittikuvat arkeologisessa prospektoinnissa – kuusmailmapallostasatelliittihavaintoihin. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 77–80.
- Maaranen, P. 1995: Etelä-Saimaan esihistoriallisten ja historiallisten röykkiöiden luonne, sijainti ja ajoittaminen. – Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos (arkeologia), Helsinki. 176 s.
- 2000a: Tietoisku: Ilmakuvat arkeologisten kohteiden jäljittämässä. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 81–82.
- 2000b: Röykkiöitä Etelä-Saimaalta ja Uudeltamaalta – hautoja ja viljelyskivikasvoja. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 185–191.
- & Kirkinen T. 2000: Arkeologin ja arkeologian harrastajan yhteistyömahdollisuudet. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Helsinki. S. 225–229.
- Matiskainen, H. 1986: Beiträge zur Kenntnis der mesolithischen Schrägschneidepeile und Mikrolithen aus Quartz. – *Iskos* 6: 77–98.
- 1989: Studies on the chronology, material culture and subsistence economy of the Finnish mesolithic, 10000–6000 b.p. – *Iskos* 8. 200 s.
- 1989: The paleoenvironment of Askola, Southern Finland. Mesolithic settlement and subsistence 10 000–6000 b.p. – *Iskos* 8: 1–97.
- Meinander, C. F. 1954a: Die Kiukaiskultur. – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 53. 191 s.

- 1954b: Die Bronzezeit Finnlands. – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 54. 242 s.
- Metsähallitus 2004: Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 75. 105 s.
- Miettinen, M. 2000: Muinaisjäännöksen määrittämisestä maastossa. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 13–16.
- Miettinen, T. 1990: Valkealan esihistoria. – Teoksessa: Hamari, R., Miettinen, T. & Kepsu, S., Valkealan historia I. Valkealan kunta, Valkeala. S. 49–85.
- Miettinen, T. 1995: Iitin Hiidensaari – lapinraunion kaivaus. – Kaivauskertomus, Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki. 44 s.
- 1998: Kymenlaakson esihistoriaa. – Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja 26. 136 s.
- 2000: Kymenlaakson Kalliomaalaukset. – Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja 27. 163 s.
- 2004: Jaalan esihistoria. – Teoksessa: Salmi, E., Hamari, R. & Miettinen, T., Jaalan historia. Vesikansan vaiheet muinaisista ajoista 2000-luvulle. Jaalan kunta, Jaala. S. 89–131.
- Mikkola, E. 1999: Halikonjokilaakson rautakautiset muinaisjäännökset eli inventoinnin ihmeellinen maailma. – Muinaistutkija 1/1999: 39–50.
- 2005: Mikkelin Orijärven muinaispeltovaiheet. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Muinaisjäännösten suojelun ja tutkimuksen yhteensovittaminen; uutta rautakauden tutkimuksessa. Arkeologipäivät 2004. Suomen arkeologinen seura, Helsinki. S. 49–59.
- Mökkönen, T. 2000: Saimaan vesistöalueen pyyntikulttuurien toimeentulo ja asutusmallit: Kerimäen tutkimustapaus. – Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos (arkeologia), Helsinki. 176 s.
- 2002: Chronological variation in the locations of hunter-gatherer occupation sites vis-à-vis the environment. – Teoksessa: Ranta H. (toim.), Huts and houses. Stone Age and Early Metal Age buildings in Finland. National Board of Antiquities, Helsinki. S. 53–64.
- & Seitsonen, O. 2007: Virolahden pyyntikulttuurien inventointi vuonna 2005. – Muinaistutkija 2/2007: 20–39.
- Napolskikh, V. 1992: Proto-Uralic world picture: a reconstruction. – Teoksessa: Hoppál, M. & Pentikäinen, J. (toim.), Northern religions and shamanism. Adadémiai kiadó, Budapest & Finnish Literature Society, Helsinki. S. 3–20.
- Niitemaa, V. 1955: Hämeen keskiaika. – Teoksessa: Hämeen historia 1: esihistoria ja keskiaika. Hämeen heimoliitto, Hämeenlinna. S. 199–484.
- Niukkanen, M. 2000: Asutus- ja elinkeinohistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 208–219.
- Nordqvist, K., Seitsonen, O. & Lavento, M. 2007: Waterways and the Stone Age and Early Metal Period studies on the Karelian Isthmus - The Pre-World War II studies and the University of Helsinki research in 1998–2006. – Quaternary International (hyväksytty julkaistavaksi).
- Norokorpi, Y. 2006: Lapin muinaisen asutuksen jälkiä tutkitaan. – Puistoväki 4/2006: 13.
- Núñez, M. 1986: Clay figurines from the Åland Islands and mainland Finland. – Fennoscandia archaeologica III: 17–34.

- 1990: On subneolithic pottery and its adoption in late Mesolithic Finland. – *Fennoscandia Archaeologica* VII: 27–52.
- 1991: On the food resources available to man in Stone Age Finland. – *Finskt Museum* 1990: 24–54.
- 1995. Reflections on Finnish rock art and ethnohistorical data. – *Fennoscandia Archaeologica* XII: 123–135.
- & Okkonen, J. 1999: Environmental background for the rise and fall of villages and megastructures in North Ostrobothnia 4 000–2 000 calBC. – Teoksessa: Huurre, M. (toim.), *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*. Finnish Antiquarian Society, Archaeological Society of Finland, Helsinki. S. 105–116.
- Nykänen, P. 2000: Inventointivalokuvaus. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 102–108.
- Okkonen, J. 2003: Jättiläisten hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä – Pohjanmaan muinaisten kivirakennelmien arkeologiaa. – Väitöskirja, Oulun yliopisto, taideaineiden ja antropologian laitos. <<http://herkules.oulu.fi/issn03553205/>>. Viitattu 10.1.2004.
- Oksanen, E.-L. 1995: Valkealan vaiheet 1860-luvulle. – Teoksessa: Oksanen, E.-L. & Piilahti, K.-M., *Valkealan historia II*. Valkealan kunta, Valkeala. S. 579.
- Pajunen, H. 2004: Järvisedimentit kuiva-aikeen ja hiilen varastona. – *Geologian tutkimuskeskus, Tutkimusraportti* 160. 308 s.
- Pekurinen, T. 1912: Kinansaaren kylän hautausmaa Valkealassa. – *Suomen Museo* 1912: 14–15.
- Peltonen, M. 1991: Uiton historia: tukinuitosta Suomessa 1800-luvun puolivälistä 1980-luvulle. – *Tekniikan museon julkaisuja* VI. 112 s.
- Pentikäinen, J. 1990: Suomalaisten lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista. – *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 530. 272 s.
- & Miettinen, T. 2003: Pyhän merkkejä kivessä. – *Etnika*, Helsinki. 88 s.
- Perttola, W. 2005: Lapinrauniot ja ennustava mallintaminen: menetelmän alustava kokeilu pienellä aineistolla. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos (arkeologia), Helsinki. 172 s. <<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/kultt/pg/perttola/lapinrau.pdf>>. Viitattu 31.5.2007.
- Pesonen, P. 1997: Stenåldersboplatserna i Kittilä kyrkby i Lappland. – *Finskt Museum* 1994: 5–26.
- 2002. Semisubterranean houses in Finland. A review. – Teoksessa: Ranta, H. (toim.), *Huts and houses. Stone Age and Early Metal Period buildings in Finland*. National Board of Antiquities, Helsinki. S. 9–41.
- Pettitt, P. & Niskanen, M. 2005: Neanderthals in Susiluola Cave, Finland, During the Last Interglacial Period? – *Fennoscandia Archaeologica* XXII: 79–87.
- Piilahti, K.-M. 1995: Valkealan talonhaltijaluetelo. – Teoksessa: Oksanen, E.-L. & Piilahti, K.-M., *Valkealan historia II*. Valkealan kunta, Valkeala. S. 579.
- 2007: Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750. – *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki. 394 s.
- 1997: Kaskestako perhe kasvoi? Luonnonresurssit, elinkeinot, ruokakunta ja perhe Valkealassa 1630-luvulta isoonvihaan. – *Pro gradu -työ*, Helsingin yliopisto, historian laitos, Helsinki. 135 s.

- Piludu, V. M. 2006: "Songs and rituals of the bear hunt in Karelia and Savo". – Teoksessa: Tolley, C. (toim.), *Karhun kannoilla – In the footsteps of the bear*. Satakunnan Museon julkaisuja 14/2006. S. 231–241.
- Pohjakallio, L. 1977: *Siilinjärvi Saunalahti. Esihistoriallisen raunion nro 1 kaivaus*. – Kaivauskertomus, Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki. 45 s.
- 1982: *Metallikautisen asutuksen jatkuvuus Pohjois-Savossa*. – *Studia Minora*. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste 29: 174–184.
- Pohjalainen, H. 2001: *Sinistä ja vihreää: moni-ilmeinen Pohjois-Valkeala*. – Gummerus, Jyväskylä. 278 s.
- 2004: *Tottovalkkoo: ajan kuvia ja kuvauksia Valkealasta*. – Karisto, Hämeenlinna. 566 s.
- Purhonen, P. 2000: *Esipuhe – Företal*. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 8–12.
- & Ruonavaara, L. 1994: *On subsistence economy at the prehistoric dwelling-site area of Jönsas in Vantaa, Southern Finland*. – *Fenno-ugri et Slavi 1992. Prehistoric economy and means of livelihood*. Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja 5: 88–94.
- Pälsi, S. 1920: *Ein steinzeitliche Moorfund bei Korpilahti im Kirchspiel Antrea, Län Viborg*. – *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXVIII*: 2.
- 1939: *Esihistorian tutkimuskentiltä*. – Gummerus, Jyväskylä. 118 s.
- Rankama, T. & Kankaanpää, J. 2004: *First Preboreal inland site in North Scandinavia discovered in Finnish Lapland*. – *Antiquity* 78 (301) Project Gallery. <<http://www.antiquity.ac.uk/ProjGall/rankama/index.html>>. Viitattu 28.2.2007.
- Renfrew, C. & Bahn, P. 2000: *Archaeology. Theories, methods and practice*. – Thames & Hudson, London. 640 s.
- Ruohonen, J. 2002: *Väli aikaista kaikki on vaan? Historiallisen ajan hautasaaret arkeologisina kohteina*. – *Muinaistutkija* 4/2002: 32–43.
- 2005: *Saariin ja metsiin haudatut: historiallisen ajan hautapaikkoja Kangasniemellä*. – Teoksessa: Immonen, V. & Haimila, M. (toim.), *Mustaa valkoisella: ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. Turun yliopisto, Turku. S. 256–269.
- Räihälä, O. 1996: *A comb ware house in Outokumpu Sätös: Some remarks on the application of ceramic typologies*. – Teoksessa: Kirkinen, T. (toim.), *Pithouses and potmakers in Eastern Finland. Reports of the Ancient Lake Saimaa Project*. Helsinki Papers in Archaeology 9. S. 89–116.
- 1998: *Suomussalmen Salonsaari: kivikautinen leiripaikka Kiantajärven rannalla*. – *Kentältä poimittua* 4. Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja 7: 5–23.
- 1999: *Mesolithic settlement on the River Emäjoki, North-East Finland*. – Teoksessa: Huurre, M. (toim.), *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*. Finnish Antiquarian Society, Archaeological Society of Finland, Helsinki. S. 201–217.
- Saarnisto, M. 1970: *The Late Weichselian and Flandrian History of the Saimaa Lake Complex*. – *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Physico-Mathematicae* 37. 107 s.
- 1971a: *The upper limit of the Flandrian transgression of Lake Päijänne*. – *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Physico-Mathematicae* 41: 149–170.
- 1971b: *The history of Finnish lakes and Lake Ladoga*. – *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Physico-Mathematicae* 41: 371–388.

- 2000: Shoreline history and emergence of lake basins. – Teoksessa: Pajunen, H. (toim.), Carbon in Finnish lake sediments. Geological Survey of Finland, Special Paper 29. S. 25–34.
- (toim.) 2003: Viipurin läänin historia 1. Karjalan synty. – Karjalan Kirjapaino, Lappeenranta. 560 s.
- 2004: Muinainen Kymijoki. – Teoksessa: Uino, P. (toim.), Ammoin Ankkapurhassa, Kymenlaaksossa kivikaudella. Museovirasto ja Stora Enso Anjalankosken tehtaas, Helsinki. S. 38–41.
- Salminen, E. 2004: Jaalan historia. Vesikansojen vaiheet muinaisista ajoista 200-luvulle. – Teoksessa: Salminen, E., Hamari, R. & Miettinen, T., Jaalan historia 1. Gummerus, Jyväskylä. S. 573.
- Salo, U. 1981: Satakunnan historia 1, 2. Satakunnan pronssikausi. – Satakunnan maakuntaliitto, Pori. 508 s.
- Sartes, M. 1994: Subneolithic and Neolithic settlement systems in South-West Finland. Discussion on resource areas. Fenno-ugri et Slavi 1992. Prehistoric economy and means of livelihood. – Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja 5: 105–114.
- Sarvas, P. & Taavitsainen, J.-P. 1974: Valkeala, Löppösenluola. Tarkastuskertomus. – Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki.
- Saukkonen, J. 2000: Meren rannalla sijainneiden pyyntikulttuurin asuinpaikkojen inventointi. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 113–132.
- Schulz, E.-L. 1994: Kyyhkylän keihäänkärjistä sekä Latokallion hevosista ja muista eläimistä. – Teoksessa: Lehtinen, L. & Nousiainen, P. (toim.), Kalmistojen kertomaa. Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä. Savonlinnan maakuntamuseo, Suur-Savon museo, Savonlinna, Mikkelä. S. 57–61.
- Schulz, H.-P. 1996: Pioneerit pohjoisessa. Suomen varhaismesoliittinen asutus arkeologisen aineiston valossa. – Suomen Museo 1996: 5–45.
- , Eriksson, B., Hirvas, H., Huhta, P., Jungner, H., Purhonen, P., Ukkonen, P. & Rankama, T. 2002: Excavations at Susiluola Cave. – Suomen Museo 109: 5–45.
- Seger, T. 1982: Om stenålderns jägarsamhälle: en experimentell analys av två subneolitiska gravfält i Finland. – Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste 29: 25–32.
- Seitsonen, O. 2005a: Shore displacement chronology of rock paintings at Lake Saimaa, Eastern Finland. – Before Farming 2005/1, article 4: 1–21.
- 2005b: Shoreline displacement dating of Finnish rock painting motifs – comparison between Lake Saimaa and Lake Päijänne areas. – Teoksessa: Devlet, E. (toim.), Mirnaskal'nogo iskusstvo – World of Rock Art. Papers presented at the international conference. Moskva. S. 405–409.
- Seppä, J. 2002: Valkealan arkeologinen inventointi. – Inventointikertomus, Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki. 110 s.
- Seppälä, S. 2000: Rautakautiset kohteet – funktion, ajoituksen ja sijainnin problematiikka. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 113–132.
- Seppänen, K. 1987a: Nurmilaukan (*Allium oleaceum* L.) suhteista nuoremman rautakauden ja varhaiskeskiajan elinpiiriin muinaisessa Itä-Hämeessä. – Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos (arkeologia), Helsinki. 211 s.
- 1987b: Nurmilaukka rautakautisen asutuksen osoittajana. – *Arx Tavastica* 10: 3–15.

- Sepänmaa, T. 1992: Riistiinan muinaisjäännösinventointi. – Inventointiraportti, Museovirasto, arkeologian osasto, Helsinki. 98 s.
- Siikala, A.-L. 1992: Suomalainen shamanismi: mielikuvien historiaa. – Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura. 359 s.
- Siikava, I. 2002: Kylä elää ja me sen mukana. – Omakustanne, Lahti. 112 s.
- Siiriäinen, A. 1967: Yli-Iin Kierikki. Asbestikeraaminen asuinpaikka Pohjois-Pohjanmaalla. – Suomen Museo 1967: 5–37.
- 1970: Archaeological background of Ancient Lake Päijänne and geological dating of the Meso-Neolithic Boundary in Finland. – Bulletin of the Geological Society in Finland 42: 119–127.
- 1981: On the cultural ecology of the Finnish Stone Age. – Suomen Museo 1980: 5–40.
- 1984: On the Late Stone Age Asbestos Ware Culture of Northern and Eastern Finland. – Teoksessa: Fenno-ugri et Slavi 1983. Iskos 4. S. 30–35.
- Simola, H. 2003: Karjalan luonto ja ihminen. – Teoksessa: Saarnisto, M. (toim.), Karjalan synty. Viipurin läänin historia I. Gummerus, Jyväskylä. S. 81–115.
- Soininen, A. 1980: Kaskiviljely. – Teoksessa: Jutikkala, E., Kaukiainen, Y. & Åström, S.-E. (toim.), Suomen taloushistoria 1: agraarinen Suomi. Tammi, Helsinki. S. 202–210.
- 1982: Maa- ja metsätalous. – Teoksessa: Jutikkala, E., Kaukiainen, Y. & Åström, S.-E. (toim.), Suomen taloushistoria 1: agraarinen Suomi. Tammi, Helsinki. S. 27–51.
- Strandberg, N. 2000: Perusinventoinnin suunnittelusta ja valmistelusta. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 42–44.
- Stuiver, M. & Reimer P. J. 1993: Extended 14C database and revised CALIB 3.0 14C Age calibration program. – Radiocarbon 35 (1): 215–230.
- Sugita, S. 1994: Pollen representation of vegetation in Quaternary sediments: theory and method in patchy vegetation. – Journal of Ecology 82: 881–897.
- Taavitsainen, J.-P. 1981: Löppösenluola hällmålning i Valkeala. – Finskt Museum 86: 11–16.
- 1982: Hollolan Kapatuosian linnamäki. – Fennoscandia Antiqua I: 27–40.
- 2003: Lapinraunioiden kronologis-funktionaalisten kysymysten hahmottelua – uusia AMS-ajoituksia Keski-Suomen lapinraunioiden palaneesta luusta. – Muinaistutkija 1/2003: 2–23.
- & Kinnunen, K. A. 1979: Puumalan Syrjäsalmen kalliomaalauksista ja kalliomaalauksen säilymisestä. – Geologi 1979/3: 37–42.
- Takala, H. 1998: Arkeologian maastotöiden perusteet. – Yliopistopaino, Helsinki. 211 s.
- 2004: The Ristola site in Lahti and the earliest postglacial settlement of South Finland. – Lahden kaupungin museo, Lahti. 205 s.
- Talvi, V. 1979: Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen: Kymin osakeyhtiön historia 1872–1917. – Kymi Kymmene, Kouvola. 523 s.
- Taskinen, H. 2000: Muinaisjäännöskohteen maiseman ja ympäristön kuvaus. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Museovirasto, Helsinki. S. 99–101.
- 2006: Kalliomaalauksallioidemme antropomorfiset muodot. – Teoksessa: Pesonen, P. & Mökkönen, T. (toim.), Arkeologipäivät 2005. Hamina. S. 62–72.

- Tolonen, M. 1997: Palynology of forest clearance and early farming in the regions of Kymijoki River valley, Finland. – Time and environment. A PACT seminar, September 25-28, 1990 Helsinki, Finland. *Pact* 36: 209–218.
- & Ruuhijärvi, R. 1976. Standard pollen diagrams from the Salpausselkä region of Southern Finland. – *Annales Botanici Fennici* 13: 155–196.
- Tomminen, T. 2005: Paleoekologisia tutkimuksia: Luumäen Niemenkylä ja Lappeenrannan Kauskila. – *Suomen Museo* 2005: 139–155.
- Torvinen, M. 2000: Kokemuksia kivi- ja varhaismetallikautisten kohteiden inventoinnista. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 133–139.
- Trigger, B. G. 1989: A history of archaeological thought. – Cambridge University Press, Cambridge. 500 s.
- Tuovinen, T. 2000: Löytö toteuttaa etsijän tahtoa. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 33–41.
- 2002: The burial cairns and the landscape in the Archipelago of Åboland, SW Finland, in the Bronze Age and the Iron Age. – *Acta Universitatis Ouluensis, humaniora B* 46. Oulu. 315 s. <<http://herkules oulu.fi/isbn9514268024/>>, Viitattu 31.5.2007.
- Tuuri, A. 1999: UPM-Kymmene: metsän jättiläisen synty. – Otava, Helsinki. 493 s.
- Uino, P. 2000: Liite 2. Inventoinnin raportointi ja muinaisjäännösrekisteri – alustava ohjeisto. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 236–245.
- Ukkonen P. 1996: Osteological analysis of the refuse fauna in the Lake Saimaa area. – Teoksessa: Kirkinen, T. (toim.), *Environmental studies in Eastern Finland. Reports of the Ancient Lake Saimaa Project*. Helsinki Papers in Archaeology 8. S. 63–82.
- Vaara, R. 2000: Yli-Iin Kierikin kivikautinen kylä – asumuskonstruktio 1998–1999. – *Muinaistutkija* 2/2000: 2–12.
- Vaara V. 1970: Valkealan kirja. Väinö Vaaran kirjoituksista ja muistiinpanoista sekä hänen keräämistään lähdeaineuksista koonnut Veikko Talvi. – Valkealan kunta, Valkeala. 189 s.
- Vanhatalo, S. 2000: Satelliittipaikannuslaitteiden käyttö arkeologisten kohteiden inventoinnissa. – Teoksessa: Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, Helsinki. S. 86–88.
- Wiessner, P. 2002: The vines of complexity: Egalitarian structures and the institutionalization of inequality among the Enga. – *Current Anthropology* 43: 233–269.
- Vikkula, A. 1981: Vantaan Maarinkunnas–Stenkulla. Tutkimuksia Uskela-keramiikan alalta. – Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste 27: 137.
- 1994a: Ecological approaches to the Stone Age of Ancient Lake Saimaa. – Teoksessa: *Fenno-ugri et slavi 1992. Prehistoric economy and means of livelihood*. Museovirasto. *Arkeologian osaston julkaisu no 5*. S. 167–179.
- 1994b: Stone Age environment and landscape changes on the Eastern Finnish Lake District. – Teoksessa: Johnson I. (toim.), *Methods in the mountains: Proceedings of UISPP Commission IV Conference, Mount Victoria, Australia, August 1993*. Sydney University Archaeological Methods Series 2. S. 91–98.

- 1995: Settlement and environment in the Southern Saimaa Area during the Stone Age. – *Fennoscandia archaeologica* XII: 193.
- Wilhelms, S. 1995: A natural-geological study of prehistoric sites. – *Fennoscandia archaeologica* XII: 195–205.
- Vilkuna, J. 1993: Keski-Suomen lapinraunioita. Lapinraunioita ja hiidenkiukaita. – Kansallismuseossa 17.10.1991 pidetyn ”Epämääräisiä kiviröykkiöitä” koskevan seminaarin alustukset. Museovirasto, arkeologian osasto julkaisu 3.S. 48–51.
- Virtanen, L. 1980: Perinteen yhteisöllisyys. – Teoksessa: Lehtipuro, O. (toim.), Perinteen tutkimuksen perusteita. WSOY, Porvoo. S. 133–181.
- Voionmaa, V. 1947: Hämäläinen eräkausi. – WSOY, Porvoo. 537 s.
- Vuorela, I. 1973: Relative pollen rain around cultivated fields. – *Acta Botanica Fennica* 102: 1–27.
- 1999: Viljelytoiminnan alku Suomessa paleoekologisen tutkimuksen kohteena. – Teoksessa: Folgelberg, P. (toim.), Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 153. S. 143–151.
- 1994: Pollen evidence of Stone Age and Early Metal Age settlement in Taipalsaari, Southern Karelia, Eastern Finland. – *Fennoscandia Archaeologica* XI: 1–18.
- & Hicks, S. 1996: Human impact on the natural landscape in Finland. A review of the pollen evidence. – *Pact* 50 (III.2): 245–257.
- Vuorinen, J. 1982: Piikivi ja Suomen kampake-raaminen piikauppa. – *Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste* 30: 1–94.
- Zvelebil, M. 1997: Hunter-gatherer ritual landscapes: Spatial organisation, social structure and ideology among hunter-gatherers of Northern Europe and Western Siberia. – *Analecta Praehistorica Leidensia* 29: 33–50.
- Åström S.-E. 1980: Itä-Suomen uusi vientitavara – Teoksessa: Jutikkala, E., Kaukiainen, Y. & Åström, S.-E. (toim.), Suomen taloushistoria 1: agraarinen Suomi. Tammi, Helsinki. S. 274–276.

Haastattelut

Halinen, Väinö (Valkeala) (s. 1933 Valkealassa) 2006: Haastattelu 25.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Jauhiainen (os. Kupsu), Hilja (Hartola) (s. 1921 Valkealan Tainavedellä) 2006: Haastattelu 21.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Kääpä (os. Pyy), Sirkka (Mäntyharju) (s. 1935 Valkealan Tervarummussa) 2006: Haastattelu 23.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Outinen, Jaakko (Mäntyharju) (s. 1930 Valkealan Tervarummussa, Kaljun talossa) 2006: Haastattelu 24.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Outinen, Juhani (Kouvola) (s. 1944 Valkealassa) 2006: Haastattelu 25.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Outinen, Jaakko; Outinen, Juhani; Saarinen (os. Outinen), Ritva (s. 1938 Kouvolassa); Pyy, Oiva; Pyy, Veikko ja Marttila, Erkki (s. 1933 Valkealassa) 2006: Haastattelu 11.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Pyy, Oiva (Mäntyharju) (s. 1928 Valkealan Tervarummussa, Koskelan mökissä) 2006: Haastattelu 24.08.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Pyy, Reino (Tuusula) (ent. asuinpaikka Antinlammen talo, Tervarumpu) 2006: Haastattelu 04.09.2006. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Kenttäretki Pahkajärven ampuma-alueelle 22.08.2006. Kohteet: Koskelan, Uutelan, Kaljun, Aholan ja Niinilammen (Antinlammen) talojen vanhat paikat. Paikalla: Jaakko Outinen, Juhani Outinen, Ritva Saarinen (os. Outinen), Janne Outinen, Oiva Pyy, Veikko Pyy, Toivo Pyy. Mukana myös kapteeni Sami Koverola ja kapteeni Petri Manelius. Haastattelijat Paula Niskala, Anna Partanen, Vesa Matteo Piludu. Aineisto haastattelijoiden hallussa.

Esihistorialliset ja historiallisen ajan muinaisjäännökset Repoveden alueella

Kerkko Nordqvist

Tässä liitteessä on esitetty kaikki muinaisjäännökset, jotka löydettiin tai tarkastettiin elokuussa 2006 tehdyissä tutkimuksissa (Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine, ks. Lavento ym. 2007). Kohteet on jaoteltu Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueella sekä sen ulkopuolella sijaitseviin kohteisiin ja edelleen esihistoriallisiin (kivikausi–varhaismetallikausi–rautakausi) ja historiallisiin kohteisiin sekä aiemmin tunnettuihin ja nyt tarkastettuihin kohteisiin ja löytöpaikkoihin. Kohteiden kuvaukset samoin kuin kohteiden numerointi perustuvat inventointiraportissa (Lavento ym. 2007) annettuihin tietoihin.

Kohdekuvauksissa käytetyt termit

Kertomuksessa käytetään muinaisjäännösten nimeämissysteemiä, jossa muinaisjäännöksen nimi koostuu kahdesta osasta: *Kunta* ja *Paikannimi*. Paikannimi-osa on arkeologin antama, tavallisesti kartalta valittu kohdetta lähinnä oleva karttasana.

Muinaisjäännöstyyppi

Asuinpaikka	Kiinteä muinaisjäännös, josta löytyy kiinteään tai toistuvaan toimintaan viittaavia merkkejä. Pyyntikulttuurin asuinpaikoilla tavallisimpia ovat esim. eri kivilajeista isketyt iskokset ja palaneet luun palaset; historiallisilla asuinpaikoilla astioiden yms. tavaroiden palaset ja esim. talonpohjat tai uuninsijat.
Löytöpaikka	Kohde, jolla on merkkejä esihistoriallisesta toiminnasta, muttei kuitenkaan niin runsaasti, että ne oikeuttaisivat kutsumaan kohdetta asuinpaikaksi. Joskus kyseessä ovat asuinpaikat, joilta ei inventoinneissa kyetä havaitsemaan tarpeeksi löytömateriaalia. Kyseessä saattaa olla myös esimerkiksi myöhemmän maankäytön tai rantaeroosion vaikutuksesta tuhoutunut asuinpaikka.
Hautapaikat	Tässä tapauksessa tarkoitetaan lapinraunioita (matalia, kalliopohjalle tehtyjä kivilatomuksia).
Kivirakenteet	Tässä tapauksessa tarkoitetaan joko rajamerkeiksi tulkittuja rakenteita tai ns. latomuksia, joiden alkuperäistä tarkoitusta ei ole voitu päätellä. Lisäksi tarkoitetaan kiviaitoja ja rakennuksen perustuksia.
Maarakenteet	Tässä tarkoitetaan erilaisia kumpuja ja kuoppia, joiden alkuperäistä tarkoitusta ei ole voitu päätellä.
Työpaikat	Tässä tarkoitetaan pyynti- ja yöpymispaikoiksi tulkittuja kohteita sekä tulisijoja.
Röykkiöt	Tässä röykkiökohteilla tarkoitetaan viljelyröykkiöitä (metsään maakivien yhteyteen koottua kivistä).
Valmistuspaikat	Tässä tapauksessa tarkoitetaan hiilimiiluiksi tulkittuja rakenteita.
Kulkuväylät	Tässä tarkoitetaan uittorakenteita.
Luonnonmuodostumat	Tässä tarkoitetaan luolia.

Ajoitus

Kivikautinen	Pyyntikulttuurin muinaisjäännös (kivi-, pronssi- ja varhaisrautakausi). Useimmiten on mahdotonta vähäisen löytöaineiston perusteella sanoa, mihin periodiin – kivi-, pronssi- vai varhaisrautakauteen – kyseinen muinaisjäännös ajoittuu.
Historiallinen	Selvästi historialliseen aikaan ajoittuva muinaisjäännös.

Esihistorialliset kohteet

Valkeala Huoltoalue [1]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784036$ $y = 3493197$ $z = 82-84$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36182
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee n. 400 m Tervajärvestä itään. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tehtiin Tervajärven puomilta tulevan tien itäpuolelta, tieleikkauksesta, kohdassa, jossa Katajajärvelle vievä tie eroaa Tervajärven puomilta tulevasta tiestä. Heti risteuksen länsipuolella on suuri hiekkakuoppa, jota käytetään huoltoalueena. Löytöalue kattaa 15–20 m pitkän kaistaleen avonaisessa tienpenkassa. Tien länsipuolisesta leikkauksesta tai hiekkakuopan reunoista ei löydetty mitään asuinpaikkaan viittaavaa. Suurin osa asuinpaikkaa on ilmeisesti kaivettu pois hiekanoton yhteydessä ja tuhottu tietä tehtäessä. Kulttuurikerrosta tai muita rakenteita ei havaittu.

Mäntyharju Kaljunkoski [2]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6787180$ $y = 3497847$ $z = 101-104$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36184
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee Kaljunjärven ja Tervalammen välisen Kaljunkosken pohjoisrannalla, jyrkäkässä rinteessä ympäristöä tasaisemmassa kohdassa. Kvartsit löytyivät tieleikkauksesta, joka sijaitsee Kaljunkoskentiestä Käkinieemeen päin haarautuvan autotien risteyksessä. Kaikki kvartsit löytyivät samasta keskittymästä, vain noin 50 x 50 cm:n laajuiselta alueelta Kaljunkoskientien itä- ja autotien pohjoispuolella, risteyksestä noin 10 m itään. Löytöpaikalla todettiin myös joitain palaneita kiviä, mutta ei kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita. Potentiaaliselta asuinpaikka-alueelta vaikuttava tasainen alue on suurimmaksi osaksi tien rakentamisen tuhoamaa, mutta aivan tien vieressä saattaa vielä olla jonkin verran koskemattonta muinaisjäännösalueita. Asuinpaikka sijaitsee Vekaranjärven varuskuntaan kuuluvalla Pahkajärven ampuma-alueella, jolla liikkuminen on luvanvaraista.

Valkeala Lojukoski [3]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6785010$ $y = 3494386$ $z = n. 79,5$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36183
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Tervajärven pohjoispäässä, järven itärannalla olevassa kallioisessa, länteen työntyvässä niemessä. Matalan niemen päältä, avokalliolla olevan modernin nuotion ja siitä itään sijaitsevan maakiven välistä löytyi kvartsi-iskos ja kvartsimukula, jonka päästä on irrotettu iskos. Välittömästi maakiven länsipuolella on vanha, osin peittynyt ja samaloitunut matala kivetty nuotionpaikka. Niemekkeen koko on n. 20 x 30 m – kyseessä on ilmeisen pienialainen leiripaikka. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei kuitenkaan ollut mahdollista havaita.

Valkeala Katajajärvi 3 [4]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x = 6784654 y = 3492074 z = 78–80 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36186
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Katajajärven itärannalla, maastoon merkityllä ulkoilureitillä opaskartoissa näkyvän Katajajärven tulentelekoikan kohdalla. Kohteella on kaksi löytöaluetta, A ja B, joilta molemmilta löydettiin kvartsi-iskoksia. Molemmat löytöpaikat voitaneen tulkita lyhytaikaisiksi leiripaikoiksi – on myös todennäköistä, että alueen myöhempi intensiivinen retkeilykäyttö on tuhonnut kohdetta. Alue A sijaitsee aivan järven rannassa, pienessä suojaisessa taskussa, jota rajoittavat taustalla korkeat pystysuorat kallioseinämät; alue A on kooltaan vain n. 4 x 5 m. Löytöalue B sijaitsee ylempänä törmän laella olevalla tasaisella alueella, joka suunniteltujen rakennustöiden vuoksi oli kuorittu auki kesällä 2006. Alueen B koko on n. 10 x 15 m ja sen keskellä on tuore nuotiopaikka. Kummallakaan alueella ei havaittu kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita.

Valkeala Katajajärvi 4 [5]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x = 6784880 y = 3491995 z = n. 80 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36187
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Katajajärven luoteispäässä, n. 60 m Katajajärvestä Kuutinlahteen laskevasta ojasta lounaaseen. Kohde on järven pistävällä kallioniemekkeellä, jolta aukeaa näkymä koko järven pohjoispäähän. Löytöalue sijaitsee lähellä niemekkeen kärkeä. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tehtiin kalliota peittävästä ohuesta hiekka- ja karikerroksesta. Kohteen läpi kulkee vanha ulkoilureitti ja paikalla on nuotiopaikka, mistä syystä maa on paikoitellen punaiseksi palanut. Myös palanutta kiveä on runsaasti. Alueen länsiosassa on lisäksi vanhempi, nyt jo sammaloitunut liesikiveys. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita ei ollut mahdollista havaita.

Valkeala Kuutinniemi 2 [6]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x = 6784313 y = 3493860 z = 79–80 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36196
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Tervajärven pohjoisesta pistävän Kuutinniemen eteläkärjessä aivan rantavyöhykkeellä. Niemen kärjessä rantatasanteella suuren maakiven vieressä sijaitsevan modernin leiripaikan itäpuolelta löydettiin kaksi kvartsi-iskosta rantavedestä. Lisäksi leiripaikan länsipuolelta rannasta löydettiin neljä iskosta, joten vaikuttaa siltä, että kyseessä on esihistoriallinen kohde, mahdollinen leiripaikka. Tervajärven pinnankorkeutta on muutettu vesistön historian kuluessa, mistä johtuen on mahdollista, että osia rantatörmästä on erodoitunut järveen. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei havaittu.

Valkeala Sammallahti [7]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6785821$ $y = 3491454$ $z = n. 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36195
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Kuutinlahdesta luoteeseen työntyvän Sammallahden pohjukassa, noin 60 m Olhavanlammesta Sammallahteen laskevasta ojasta länteen. Löytöpaikka on kesämökin pihamaalla sijaitseva pienialainen, laajuudeltaan n. 10 x 10 m:n kokoinen tasanne. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tehtiin rikkoutuneelta maanpinnalta kesämökin, puuvajan ja puuseen rajaamalta alueelta. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei ollut mahdollista havaita, koska pihamaata ei sen tarkemmin haluttu koekuopittaa. Paikka vaikuttaa kuitenkin kivikautiselta asuinpaikalta.

Moniperiodiset kohteet**Valkeala Sikoniemi (A–E) [8]**

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	(A) $x = 6782630$ $y = 3493047$ $z = 78–79$ m mpy (B) $x = 6782695$ $y = 3493051$ $z = n. 82$ m mpy (C) $x = 6782604$ $y = 3493097$ $z = n. 80$ m mpy (D) $x = 6782639$ $y = 3493110$ $z = n. 81$ m mpy (E) $x = 6782737$ $y = 3493181$ $z = n. 84$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36185:1-3
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	muinaisjäännösryhmät: asuinpaikat, talonpohjat, löytöpaikat, maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	kivikautinen / historiallinen

Kohde sijaitsee Kapiaveden kaakkoisrannalla, Sikoniemen tyvessä, Tervajärveltä tulevan Sikonimentien länsipäässä olevan rakennusryhmän alueella. Kaikkiaan alueelta löydettiin viisi löytöaluetta. Näistä Sikoniemi A (kivikautinen asuinpaikka) sijaitsee talon pihapiirissä lähellä Kapiaveden rantaa. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tulivat koekuopasta n. 2 m saunan pohjoiskulmasta pohjoiseen. Kohde vaikuttaa pienialaiselta asuin- tai leiripaikalta, joskin on mahdollista, että alueen myöhempi maankäyttö on tuhonnut asuinpaikan muut osat. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalta ei havaittu. Sikoniemi B (kuopparyhmä) sijaitsee n. 60 m Sikonimentien päässä olevasta päärakennuksesta pohjoiseen. Loivasti Kapiaveteen päin laskevassa rinteessä havaittiin viisi neliön muotoista kuoppaa (halkaisija 1,5–2,5 m, syvyys 25–60 cm), jotka sijaitsevat yhdessä ryppäessä n. 10 m x 15 m:n laajuisella alueella. Kuoppien funktio ja ajoitus ovat epäselviä, samoin kuin Sikoniemi C:n kuoppien. Tämä kuopparyhmä sijaitsee n. 30 m päärakennuksesta kaakkoon ja koostuu neljästä kuopanteesta, joista kaksi on pitkänomaisia (halkaisija 1,4–4,0 m, syvyys 50–60 cm) ja kaksi melkein neliömäisiä (halkaisija n. 2,0 m, syvyys n. 40 cm). Sikoniemi D (rakennuksen pohjia) sijaitsee päärakennuksen pohjois- ja koillispuolella sijaitsevalla aukealla alueella. Paikalla on kaksi rakennuksen pohjaa (6,0 x 6,0 m, korkeus n. 30 cm sekä n. 8 x 8 m ja korkeus 30–40 cm) ja yksi kellarin jäännös (3,5 m x 3,0 m ja n. 50 cm syvä). Ajoittavia löytöjä ei tehty, mutta rakennuksen paikkoja osoittavat maapenkit ajoittunevat lähinnä 1900-luvulle: yksi talonpohjista näkyy 1950-luvulta peräisin olevassa peruskartassa. Sikoniemi E (kivikautinen löytöpaikka) sijaitsee n. 50 m koilliseen löytöalueesta D, Tervajärveltä tulevan tien eteläpuolella, eteläkaakkoon pistävän niemekkeen päällä. Niemekkeelle tehdystä koepistoista löydettiin yksi pieni kvartsi-iskos sekä liuskekappale. Selkeää kulttuurikerrosta ei ollut havaittavissa, joten löytöjen niukkuuden vuoksi kohteen luonne jäi avoimeksi.

Valkeala Määkijänniemi 2 (A–B) [9]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	(2A) $x = 6783057$ $y = 3492068$ $z = n. 78$ m mpy (2B) $x = 6783051$ $y = 3492122$ $z = n. 79$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36181:1-2
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	muinaisjäännösrhyhmät: asuinpaikat, maarakenteet, kummut, kuopat
Ajoitus:	kivikautinen / historiallinen

Kohde sijaitsee Kapiaveteen pistävän Määkijänniemen eteläkärjestä n. 250 m luoteeseen, ja sieltä löydettiin sekä kivikautinen asuinpaikka (Määkijänniemi 2A) että historialliseen aikaan liittyviä rakenteita (Määkijänniemi 2B). Määkijänniemi 2A sijaitsee järven rannassa, pienen etelään pistävän niemen tasaisella laella, karkeassa hiekkamoreenissa olevassa hiekkataskussa. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tulivat kahdesta hiekkatasanteelle tehdystä koepistosta. Kulttuuri-kerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei ollut mahdollista havaita. Löytöalueen koko on vain n. 15 x 15 m, joten kyseessä on pienialainen leiripaikka. Määkijänniemi 2B sijaitsee n. 50 m alueesta 2A koilliseen. Alueen 2B löydöt koostuvat maakummusta sekä neljästä kuopasta. Kumpu on rapakivisoraa, muodoltaan pyöreä, (n. 1,5 m korkea ja halkaisijaltaan n. 5 m) eikä sen ympärillä ole havaittavissa ojaa tms. rakennetta. Kummun itä- ja eteläpuolella havaittiin neljä kuoppaa (halkaisija 3–5 m, syvyys 30–80 cm). Kaikki kuopat sekä kumpu ovat täysin sammaloituneita ja umpeenkasvaneita eikä niiden käyttötarkoituksesta saanut selvää.

Historialliset kohteet**Valkeala Määkijänniemi 1 [10]**

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6783001$ $y = 3492260$ $z = n. 85$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, latomukset, työpaikat, pyyntipaikat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee kallion päällä Määkijänniemen kaakkoisosassa Kapiaveden puolella. Kivilatomus sijaitsee niemenkärjen korkeimmalla kohdalla, kallionhuipun länsi/lounaisreunalla, pienen pystysuoran seinämän päällä. Latomus on tehty suoraan kalliopohjalle. Se on kulmikkaan U:n muotoinen ja sen avonainen puoli osoittaa koilliseen. Latomuksen koko on n. 2,3 x 2,7 x 1,0 m. Korkeimmalla kohdalla rakenne on n. 0,7 m:n korkuinen. Rakenteessa käytettyjen kivien läpimitta on 20–90 cm. Kivien päälle ei ole ehtinyt kasvaa sammalta. Luultavasti kyseessä on historialliselta ajalta peräisin oleva linnustus- tms. suoja.

Valkeala Terrilahti [11]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	(A) $x = 6783330$ $y = 3492388$ $z = 80-81$ m mpy (B) $x = 6783339$ $y = 3492372$ $z = n.$ 81 m mpy (C) $x = 6783339$ $y = 3492423$ $z = 81-82$ m mpy (D) $x = 6783304$ $y = 3492419$ $z = n.$ 80 m mpy (E) $x = 6783267$ $y = 3492400$ $z = n.$ 80 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36193:1-2
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	muinaisjäännösryhmät: valmistuspaikat, hiilimiilut, maarakenteet, kuopat, röykkiöt, viljelyröykkiöt
Ajoitus:	historiallinen

Löytöalue sijaitsee Määkijän tulentekopaikalta Lapinsalmelle vievän merkityn ulkoilureitin varrella, keskellä Kapiaveden ja Terrilahden erottavaa niemeä. Alueen selkeimmin erottuva rakenne on suuri, jyrkkäseinäinen hiilimiilu (B). Se on pyöreä (ulkohalkaisija 18 m, enimmäiskorkeus 1,8 m) rakenne, jossa on kuoppa keskellä. Miilun länsipuolelle vallin reunaan on kaivettu suorakaiteenmuotoinen kuoppa (2,8 x 2,0 x 1,0 m). Miilun päältä ja kuopasta löytyi mustaa, hiilensekaista hiekkaa sekä hiiltyneen puun/hiilen paloja, palanutta savea ja kuonaa. Miilun kaakkoispuolella (n. 10–15 m) havaittiin neljä rinteessä olevaa soikeaa kuoppaa (kuopat 1–4) (A) – ulkoilureitti kulkee näiden kuoppien välistä. Kuoppien suurin mitta on n. 2,8–6,0 metriä, syvyys on 40–80 cm. Kuoppien ympärillä erottuvat heikot vallit ja ne olivat löydöttömiä. Miilun itäpuolelta (n. 10–15 m) löydettiin lisäksi kolme soikeaa painannetta (kuopat 5–7) (halkaisija 3,5–5,5 m, syvyys n. 30 cm). Kuopissa ei ole selkeitä valleja. Ulkoisesti ne muistuttavat asumuspainanteita, mutta koepistoista ei kuitenkaan tehty mitään löytöjä. Miilun ja kuoppien lisäksi alueella on suuri määrä maakiviä, joiden päälle on kasattu pienempiä kiviä. Tällaisia viljelyröykkiöitä rekisteröitiin sekä miilun itä- (C) että kaakkoispuolella (D & E). Kaikki kivirakenteet ovat täysin sammaloituneita, minkä takia kaikkia rakenteita ei varmasti huomattu, joten niitä on oletettavasti alueella enemmänkin.

Valkeala Sulkusalmi [12]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784614$ $y = 3494531$ $z = n.$ 85 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Sulkusalmen pohjoispuolella, n. 80 m salmen yli johtavasta kävelysillasta luoteeseen, ulkoilureitin itäpuolella, luode–kaakko-suuntaisella harjanteella. Paikalla havaittiin viisi käyttötarkoitukseltaan epämääräistä vallitonta kuoppaa. Kuopat 1–4 sijaitsevat välittömästi ulkoilureitin itäpuolella 10 x 15 m:n alueella. Ne ovat muodoltaan soikeita (halkaisija 1,5–2,3 m, syvyys n. 40 cm). Kahdessa kuopassa havaittiin hieman hiiltä, mutta mitään muita löytöjä ei tehty; kuopissa oli hyvin kehittynyt podsol. Kuoppien koillispuolelta, n. 20 m:n päässä havaittiin lisäksi suorakulmainen 2,0 x 2,5 m:n kokoinen ja n. 1,2 m:n syvyinen kuoppa. Kuoppa on kaivettu suoraan harjanteen reunaan ja siinä on selvä ja korkea valli – kuoppa on osittain sammaloitunut mutta hyvin suoraseinäinen, joten se ei liene kovin vanha.

Valkeala Sikoniemenkärki [13]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6782618$ $y = 3492861$ $z = 78-79$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat, talonpohjat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Kapiaveden kaakkoisrannalla, Sikoniemen kärjessä, niemenkärjen korkeimmalla kohdalla länteen aukeavalla kalliolla. Paikalla havaittiin rakennuksen pohja sekä siihen liittyvä uuninpohja. Rakennus on ollut kooltaan 8 x 7 m, mutta nykyään siitä on jäljellä ainoastaan nurkkakivet. Paikalla ei ole havaittavissa mitään jälkiä hirsistä yms. puurakenteista – on mahdollista, että ne on aikoinaan kuljetettu pois. Uuninpohja sijaitsee rakennuksen kaakkoiskulmassa. Se on kooltaan 1 x 2 m ja suorakulmainen. Uuninpohjan keskellä on runsaasti palanutta/rapautunutta kiveä ja tiiltä.

Valkeala Karjolahti [14]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6787679$ $y = 3493866$ $z = n. 110$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Saarijärven etelärannalla, Karjolahden suun länsirannalla olevassa niemekkeessä, n. 200 m Repoveden kansallispuiston Saarijärven portista koilliseen. Niemekkeen laella sijaitsee talo ja talon itäpuolella rannassa sauna. Talon pohjoispuolella pohjoiskoilliseen avautuvalla terassilla havaittiin 16 pyöreää tai soikeaa kuoppaa. Kuopat olivat halkaisijaltaan 1–2 m ja niiden syvyys vaihteli 30:n ja 50 cm:n välillä. Kuopissa ei ollut selviä valjeja. Useat kuopista oli täytetty roskilla ja romulla – kuoppiin tehdyistä koepistoista paljastui myös roskia (mm. ruostunutta metallia ja muovia), muttei muita löytöjä. Kuoppien alkuperäinen tarkoitus jäi epäselväksi.

Valkeala Saarijärvi [15]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6788127$ $y = 3493228$ $z = 112-115$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	muinaisjäännösrühmät: röykkiöt, viljelyröykkiöt, kivirakenteet, kiviaidat, rakennuksen perustukset
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Saarijärven länsirannalla, Iivanansaaren takana olevassa lahdenpohjukassa. Löytöpaikan pohjoispuolella on maalaistalo tiluksineen, josta johtaa tie kohti rannassa olevaa pientä mökkiä. Mökin kohdalla, tien länsipuolella, on koillis-lounas-suuntainen matala kiviaita, joka alkaa aivan tien reunasta ja jatkuu 50–60 m lounaaseen. Aidan lounaspäästä n. 20 m etelään sijaitsee kivistä ladottu yhden kivikerran vahvuinen karkeasti suorakulmainen rakennelma, mahdollisesti vanha rakennuksenpohja. Aidan ja tien välillä on maakivien yhteyteen kasattuja kaskiraunioita ainakin viisi kappaletta. Myös mökkitien itäpuolella on vähintään viisi kivirauniota – lisäksi raunioita lienee tuhoutunut tien teossa, sillä tien itäpuolella on laaja kivien peittämä alue – koko kivirakenteiden pohjoispuolinen alue on vanhaa, nyt umpeenkasvanutta peltoa. Sen itäpuolella on paikoin nähtävissä lahoavan riukuaidan jäänteitä sekä massiivinen kivistä koottu yli 1 m korkea ja 1,5–2 m leveä kiviaita.

Valkeala Ristijärvi [16]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6787510$ $y = 3492210$ $z = n. 105$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, rajamerkit
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Ristijärven länsirannalla (n. 50 m järvestä), n. 300 m järven eteläpäästä luoteeseen ja n. 150 m Ristijärven ja Koskijärven välissä kulkevasta maantiestä etelään. Paikalla olevan jäkälää kasvavan kallionyppylän päältä havaittiin kivilatomus, sammaloitunut rajamerkki. Kivilatomus on tehty kalliopohjalle. Se on viiden halkaisijaltaan 30–40 cm:n kokaisen kiven muodostama karkeasti itä–länsi-suuntainen linja.

Valkeala Tervajärvi 1 [17]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6783887$ $y = 3493404$ $z = n. 86$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	valmistuspaikat, hiilimiilut, maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärven länsirannalla Tervajärven puomilta pohjoiseen vievän tien varrella, n. 30 m tiestä itään, Tervajärveen laskevasta ojasta pohjoiseen. Järven rantaan kohteelta on n. 170 m. Kohteelta havaittiin hiilimiilu sekä neljä siihen liittyvää kuoppaa. Ne sijaitsevat matalan kallion ja tieltä pohjoiseen johtavan polun itäpuolella. Miilu on selkeästi erottuva, pyöreä (halkaisija n. 7 m, korkeus n. 80 cm) kumpu, jonka keskellä on kuoppa. Vallit ovat n. 2 m:n paksuiset. Kuopat sijaitsevat miilun etelä- ja kaakkoispuolella. Kuopista kaksi on pyöreähköjä (halkaisija n. 1,5–2 m, syvyys 40–70 cm) ja kaksi suorakulmaisia (n. 1 x 2,5 m, syvyys 60–70 cm). Sekä miilussa että kahdessa kuopassa havaittiin podsol-maannoksen alla hiilensekaista hiekkaa. Edellä mainittujen rakenteiden lisäksi havaittiin 6 m Tervajärven puolelta tulevan tien länsipuolella, Tervajärveen juoksevan ojan notkelmasta nousevan törmän harjalla miilusta n. 90 m etelälounaaseen epämääräinen kuopanne. Kuoppa on muodoltaan soikea, 5 x 6 m ja n. 0,5 m syvä. Sitä ympäröivät vallit. Kuoppa oli löydötön.

Valkeala Tervajärvi 2 [18]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784065$ $y = 3493462$ $z = 83–84$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat, talonpohjat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärven länsirannalla, Tervajärven puomilta pohjoiseen vievän tien varrella, n. 300 m tiestä itään ja n. 80–90 m järven rannasta, järveen etelästä työntyvässä metsäisessä niemessä. Kohteella havaittiin yksi selkeästi erottuva rakennuksenpohja sekä jäännöksiä, jotka saattavat liittyä muihin alueella olleisiin rakenteisiin. Rakennuksenpohja näkyi selvästi erottuvana maavallina. Selvää liedenpohjaa ei voitu havaita, joten rakennus on voinut olla myös jokin muu kuin asuinrakennus. Rakennuksen läheisyydessä oli lisäksi nähtävissä yksi tai kaksi maavallia, jotka nekin oli tulkittavissa suorakulmaisen rakennuksen jäännöksiksi. Niiden käyttötarkoitus jäi kuitenkin selvittämättä. Alueen maankäyttö ajoittune 1900-luvun alkupuolelle tai sitä aikaisemmaksi.

Valkeala Kapiavesi [19]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6783246$ $y = 3492782$ $z = n. 79$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, latomukset
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Kapiaveden itärannalla, sen pohjoisimman lahden suulla, n. 10 m rannasta. Länteen pistävän niemen tyvestä, sen koillispuolelta löydettiin matala, maakiven juureen tehty kivilatomus. Se on tehty paikalla olevan n. 1,5 m halkaisijaltaan olevan ja n. 80 cm korkean maakiven itäpuolelle. Latomus muodostaa suorakulmaisen kehän/tarhan kiven kylkeen. Latomus on tehty 20–30 cm:n kokoisista kivistä ja käsittää kaksi kivikertaa. Latomuksen koko on n. 0,5 x 1 m ja korkeus n. 30 cm. Latomus on täysin sammaloitunut eikä siitä päällipuolisen tarkastelun aikana tehty löytöjä.

Valkeala Katajajärvi 1 [20]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784094$ $y = 3491919$ $z = n. 82$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	työpaikat, tulisijat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Katajajärven itärannalla, n. 150 m järven eteläpäästä pohjoiseen. Paikka on vanhalla rantaterassilla, suojaisassa niemekkeessä korkean kallion juurella. Terassin päällä olevalta tasaiselta alueelta, joka on kooltaan n. 12 x 5 m, löydettiin kivistä (koko 15 x 20 cm) ladottu suorakaiteenmuotoinen rakenne (n. 2 x 1 m). Rakenne on pahoin sammaloitunut ja sen kivettömässä keskiosassa on näkyvissä podsoli. Maaperä on jonkin verran hiiltynyttä, mutta kivet eivät vaikuta huomattavasti palaneilta. Kyseessä on tulisija, joka sijaitsee lyhytaikaisella leiri- tai pysähdyspaikalla. Rakenne ajoittunee historialliseen aikaan.

Valkeala Katajajärvi 2 [21]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784232$ $y = 3491890$ $z = n. 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Katajajärven itärannalla, n. 300 m järven eteläpäästä pohjoiseen. Kohteen halki kulkee Katajajärven länsirantaa seuraava ulkoilureitti, jonka itäpuolelta havaittiin kaksi kuoppaa. Kuopista alempi sijaitsee heti polun vieressä olevan suuren kiven takana, ylempi tästä n. 10 m pohjoiseen. Kuopat ovat pyöreähköjä (n. 3 x 4 m) ja niissä on valli; kuoppien keskellä tai valleissa ei ole kaksoispodsolia ja ne olivat löydöttömiä. Näiden lisäksi hieman ylempänä on kaksi muuta mahdollista kuoppajäännöstä, mutta nämä ovat muodoltaan huomattavasti epämääräisempiä. Kuopat saattavat liittyä alueella olevaan mahdolliseen kaskipeltoon.

Valkeala Vuotavanvuori [22]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6785980$ $y = 3490718$ $z = n. 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, rajamerkit
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Repoveden itärannalla, Vuotavanvuoren luoteispuolella kapean salmen rannalla, jonka toisella puolella on Karhusaari. Kapealta rantakaistaleelta havaittiin kivirakenne (rajamerkki), joka on kooltaan 1,5 x 1,4 m ja 60–80 cm korkea. Noin 40–60 cm:n kokoisista kivistä ladotun rakenteen päälle on ehtinyt kasvaa jonkin verran sammalta. Rajamerkiksi rakenteen tunnistaa itä-länsi-suuntaan osoittavasta pystykivestä, jonka kyljessä on matala hakkaus. Mahdollisesti siihen on kirjoitettu luku 19.

Valkeala Rajalampi [23]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784887$ $y = 3493653$ $z = n. 85$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	maarakenteet, kuopat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärven pohjoisosissa, Kuutinkanavalle johtavan lahden pohjoisrannalla, Kuutinniemen luoteispuolella. Löytöpaikka on lounaaseen pistävällä niemekkeellä, järven ranta on 70–80 m löytöpaikasta etelään. Niemekkeen päällä olevalta tasanteelta havaittiin neljän kuopan itä-länsi-suuntainen ketju (kuopat 1–4). Kuopat ovat pyöreitä ja vallittomia, halkaisijaltaan n. 2,5–4,2 m ja syvyydeltään 40–70 cm. Kuopat olivat löydöttömiä, eikä niissä ollut kaikkialla havaittavissa kaksoismaannosta. Alueelta löydettiin vielä yksi kuoppa (kuoppa 5), joka sijaitsi muista kuopista n. 20 m länteen. Toisin kuin muut kuopat, se on muodoltaan pitkänomainen ja kooltaan 4 x 1,5 x 0,6 m. Kuoppien käyttötarkoitus jäi avoimeksi. Ne saattavat olla esim. pyynti- tai nauriskuoppia. Kuoppa 5 voi olla myös vanhan tuulenkaadon jälki.

Valkeala Kuutinniemi 1 [24]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784765$ $y = 3493747$ $z = n. 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, latomukset, työpaikat, yöpymispaikat, luonnonmuodostumat, luolat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärven pohjoisosassa, Kuutinniemen lounaispuolella olevan lahden pohjukassa, n. 4–5 metriä järvenpintaa korkeammalla kallionjyrkänteen juurella. Rannan ja kallion välissä on kalliosta rapautuneesta kivistä muodostunut louhikko. Paikalla havaittiin olevan kalliolippa, abri (koko noin 5 x 3 m), jonka alla oli kivistä raivattu soikea ala. Paljastetun alueen suuruus oli noin 2 x 1 m, toisin sanoen ala oli miehen maattava. Kyseessä on ilmeisesti metsästäjän tai kalastajan suoja- tai yöpymispaikka.

Valkeala Kuutinniemi 3 [25]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6784621$ $y = 3494118$ $z = 82-83$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, latomukset
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärveen pistävän Kuutinniemen itärannalla, suoraan Sulkusalmen tasalla, n. 15 m rannasta. Paikalta havaittiin hieman epämääräinen, mutta ainakin osin ihmisen tekemä kivilatomus. Latomus on tehty kallion reunaan, kallion koloon. Rakennelman koko on 2 x 1 m ja korkeus alle 50 cm. Latomukseen käytetyt kivet ovat lituskaisia ja kantikkaita. Latomuksen tarkoitus jäi avoimeksi.

Valkeala Haasiakoski [26]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6785782$ $y = 3495178$ $z = 79-79,5$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kulkuväylät, uittoväylät
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Tervajärven koillispuolella, Rumpulammesta Lojulampeen laskevassa pienessä koskessa, jossa on nähtävissä hirs- ja kivirakenteisia tukinuittoon liittyneitä rakennelmanjäänteitä. Parhaiten säilynyt on Rumpulammen puolella sijaitseva kivillä täytetty hirsirakenne. Muut kohteeseen liittyvät rakennelmat ovat yksinomaan kivistä kasattuja matalia patomaisia rakenteita. Kohteen viimeinen käyttövaihe on todennäköisesti varsin nuori päätellen hirsien hyvästä kunnosta, mutta rakenteiden perustat saattavat mahdollisesti juontua kauemmaksikin menneisyyteen.

Valkeala Karhunhiekkä–Repovuori [27]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6786572$ $y = 3490207$ $z = 80-90$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	röykkiöt, viljelyröykkiöt
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Repoveteen pistävässä Karhuniemessä järven itärannalla, Repovuoresta länteen ja Karhunhiekkasta etelään sijaitsevalla alueella pohjoiseen loivasti laskevassa rinteessä. Kaskialueella, jonka koko on n. 150 x 200 m, on harvakseltaan kaskiraunioita. Raunioista 16 kartoitettiin GPS:n avulla, mutta kaikkiaan alueella näyttää olevan noin 25 röykkiötä. Osa röykkiöistä on kookkaita kivikasoja, mutta suurin osa röykkiöistä on pieniä isomman maakiven päälle tai vierelle koottuja kivikasoja.

Valkeala Repovuori [28]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x = 6786531 y = 3490323 z = n. 90 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	kivirakenteet, latomukset
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Repoveteen idästä työntyvässä Karhuniemessä, lähellä niemen tyveä, 70–80 m Pajulahden pohjasta etelään, lähellä kohtaa, jossa Karhuniemeen johtava tie peruskartassa loppuu. Paikalta löydettiin kooltaan n. 2 x 3 metrin kokoinen kiviröykkiö. Muodoltaan hieman epämääräinen röykkiö on ladottu tasaiselle kallionlaelle melko kookkaista, särmikkäistä kivistä. Latomus on yhden kivikerroksen korkuinen eli noin 40 cm korkea. Sen käyttötarkoitus on tuntematon.

Valkeala Karhuniemi [29]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x = 6786318 y = 3489997 z = n. 80 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	työpaikat, yöpymispaikat, luonnonmuodostumat, luolat
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Repoveden itärannalla, Karhuniemen länsipäässä, niemen länsirannalla kohoavan jyrkän kalliomuodostuman eteläosassa. Jyrkän kallioseinämän juurelta, vain muutama metri vesirajasta löydettiin puoliluola. Kalliolippa on parhaimmillaan n. 2 m korkea ja n. 5 m leveä. Lipan alla on tasaista aluetta 1,5–2 m:n syvyydeltä. Paikalla olevan liesikiveyksen ja luolan katossa näkyvien noki- ja palamisjälkien perusteella voi olettaa, että luola on toiminut yöpymis- ja pyyntisuojana.

Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen ulkopuolella sijaitsevat kulttuurihistorialliset kohteet

Esihistorialliset kohteet

Valkeala Okanniemi [30]

Kartta:	3114 07 Vuohijärvi
Koordinaatit:	x = 6778181 y = 3487370 z = 81–82 m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36194:1-2
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee Vuohijärven etelärannalla, Vuohijärven kylästä luoteeseen sijaitsevan Okanniemen koillisosassa. Paikka on Tyvenlahden kaakkoispuolella olevassa niemessä, niemen kärjen lähellä olevan hiekkakuopan pohjoispuolella; n. 100 m:n päässä pohjoisessa alkaa Lampisaareen johtava riutta. Asuinpaikka sijaitsee tasaisella terassilla, mutta paikalla on havaittavissa jyrkkä, n. 2–3 m korkea rantatörmä. Löydöt (kvartsi-iskos ja palaneen luun pala) tehtiin muuntajan juurella rikkoutuneesta maasta. Yksi kvartsi löydettiin lisäksi koepistosta samalta terassilta rantatörmän harjalta, n. 50 m muuntajasta koilliseen. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei ollut mahdollista havaita.

Valkeala Kierinsaari [31]

Kartta:	3114 07 Vuohijärvi
Koordinaatit:	$x = 6778264$ $y = 3486456$ $z = 76-77$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36191:1-2
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee Vuohijärven eteläosassa, Vuohijärven kylästä luoteeseen, Okansalmen itäpuolella. Löytöpaikka on Okan-niemestä Kierinsaari-nimiseen kallioiseen niemeen johtavalla kapealla kannaksella. Löydöt (kvartsi-iskoksia) tehtiin vesijättömaalta ja rantavedestä koko kannaksen itäreunan mitalta – länsireunalla löytöjä ei sen sijaan ollut. Koska osa löydöistä tehtiin vedestä ja loputkin vesijätöltä, ovat monet löydöistä vedenpyöristämiä. On mahdollista, että kyseessä on osaksi tai jopa lähes kokonaan veteen erodoitunut asuinpaikka, joka olisi sijainnut suojaisan kallion eteläpuolisella kannaksella. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei ollut mahdollista havaita.

Valkeala Lampisaari [32]

Kartta:	3114 07 Vuohijärvi
Koordinaatit:	$x = 6779387$ $y = 3487088$ $z = 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat, asuinpainanteet
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee Vuohijärven eteläosassa sijaitsevassa Lampisaarella, saaren keskellä olevan lammen kaakkoisrannalla, lampeen pistävässä niemekkeessä, n. 25 m lammen rannasta. Saaren itäosaa seuraava polku kulkee kohteen halki kiertäen painanteen etelä- ja länsipuolitse. Kohteelta havaittu asumuspainanne sijaitsee matalan harjanteen tasaisessa kärjessä. Asumuspainanne on suorakaiteen muotoinen ja kooltaan 8,5 x 6,5 x 0,5 m. Painanteen pitkä sivu on kohti etelä-lounasta, eli se on karkeasti niemekkeen suuntainen. Painanteessa on heikko valli lammenpuoleisella sivulla. Kohde sijaitsee luonnonsuojelualueella, joten paikalle ei tehty koepistoja. Näin ollen maanpinnan ollessa ehjä kulttuurikerrosta tms. ei ollut mahdollista havaita. Painanteen ulkomuoto, mitat ja sijoittuminen osoittavat kuitenkin selvästi, että kyseessä on kivikautinen asuinpaikkakohde.

Valkeala Mäntysaari Kellonkärki [33]

Kartta:	3114 08 Hillosensalmi
Koordinaatit:	$x = 6787225$ $y = 3487431$ $z = 78-79$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36190:1-3
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	asuinpaikat, asuinpainanteet
Ajoitus:	kivikautinen

Kohde sijaitsee Vuohijärven itäosassa sijaitsevan Mäntysaaren pohjoispäässä, rehevän laguunimaisen Ainasuojanlahden itärannalla. Alueella todettiin kaksi asuinpainannetta, jotka molemmat ovat hyvin säilyneitä. Niistä ensimmäinen sijaitsee n. 20 metriä järvenrannasta olevan kesähuvilan pihapiirissä, rantaterassin päällä, huvilarakennuksesta n. 3 m pohjoiseen. Painanne on pyöreähkö (halkaisija n. 6,0 m) ja sen ulkopuolella, aivan painanteen itäkulmassa kiinni, sijaitsee mahdollisesti toinen, pienempi (halkaisija n. 2,0 m) painanne. Suuremmasta painanteesta saatiin löytöinä kvartssia, piitä ja palannutta luuta. Lisäksi siinä todettiin olevan kulttuurikerros. Kesähuvilasta 18 m koilliseen harjun rinteessä sijaitsee toinen, muodoltaan ja kooltaan (halkaisija 5,0 m) vastaavanlainen painanne. Painanne sijaitsee rannassa sijaitsevaa kohdetta n. 5 m ylempällä tasolla ja saattaa siten olla tätä vanhempi. Painanteesta ei tehty löytöjä eikä siinä havaittu kulttuurikerrosta. Myös tähän ylempään painanteeseen liittyy pienoispainanne, joka on edellistä selkeämpi (halkaisija n. 1,5 m) ja sijaitsee suuremman painanteen luoteiskulmassa.

Valkeala Mäntysaari A [34]

Kartta:	3114 08 Hillosensalmi
Koordinaatit:	$x = 6786667$ $y = 3487581$ $z = 77-78$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36188
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Vuohijärven itäosassa sijaitsevan Mäntysaaren kaakkoisosassa kohdassa, jossa saari kapenee ohueksi, Mäntynenää kohti kaartuvaksi harjanteeksi. Ulkoisilta ominaisuuksiltaan kivikautiseksi asuinpaikaksi sopivalla etelänpuoleisella, luonnonkauniilla hiekkarannalla tehtiin pintapoimintaa ja koekuopitusta. Ainoaksi löydöksi jäi kuitenkin vain n. 15 metrin päästä rannasta löydetty kvartsi-iskos.

Valkeala Tihvetniemi [35]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6781259$ $y = 3492486$ $z = n. 80$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36192
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen?

Kohde sijaitsee Tihvetjärven keskellä olevan suuren Tihvetniemen keskiosissa. Löytöpaikka sijaitsee niemen pohjois-etelä-suunnassa halkaisevan maantien länsipuolella olevassa hiekkakuopassa, josta löydettiin kvartsi-iskos. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei havaittu. Kyseinen hiekkakuoppa on pienialainen hienomman hiekan alue moreeniharjanteiden välissä – kaikkialla ympäristössä maaperä on karkeampaa. Tällä perusteella sitä voisi pitää esihistoriallisena kohteena, joskin lisävarmistus olisi paikallaan.

Valkeala Pukkisaari [36]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6782486$ $y = 3490541$ $z = 77-78$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007, Kepsu 1990
Muinaisjäännös:	hautapaikat, lapinrauniot
Ajoitus:	varhaismetallikautinen

Kohde sijaitsee Tihvetjärven luoteisosassa sijaitsevassa pienessä Pukkisaarella, saaren itäosassa olevassa pienessä kallioisessa niemessä, niemen kärjestä noin 22 m luoteeseen. Paikalta löydettiin kiviröykkiö (koko 4,50 x 3,90 m, korkeus noin 80 cm), joka on rakennettu niemen keskelle, noin metri vesirajan yläpuolelle, suhteellisen tasaiselle kalliopohjalle. Osa röykkiön reunakivistä lienee luonnonkiviä (noin 80 x 70 x 50 cm:n kokoisia lohkareita), jotka on jätetty alkuperäisille paikoilleen tai niiden paikkaa on hiukan siirretty niin, että ne muodostavat kehän, jonka sisäpuolinen alue on täytetty pienemmällä kivillä. Keskimäärin kivet ovat ihmisen pään kokoisia, mutta joukossa on pienempiäkin, nyrkinkokoisia. Röykkiö on maansekainen, osittain sammaloitunut ja sen keskellä kasvaa joukko pienehköjä mäntyjä. Röykkiö on selvästi ihmisen tekemä ns. lapinraunio eli hautaröykkiö. Röykkiöstä 3,0 m kaakkoon on kalliolla pieni (halkaisija noin 20 cm, syvyys 9 cm), säännöllisen pyöreä kuoppa. Kuoppa lienee luontainen, mutta sijaintinsa ja erikoisen muotonsa vuoksi voi jotenkin liittyä röykkiöön. Pukkisaaren lapinraunio on hieno lajityyppinsä edustaja ja varsinkin sijainniltaan erinomaisen kaunis. Se lienee myös Saulo Kepsun (1990) *Valkealan historia* I:ssä mainitsema röykkiö, jota ei kuitenkaan ole aiemmin arkeologisesti tarkastettu.

Historialliset kohteet

Valkeala Kumpuranta [37]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6788724$ $y = 3492469$ $z = 110-117$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	röykkiöt, viljelyröykkiöt
Ajoitus:	historiallinen

Kohde sijaitsee Koskijärven etelärannalla Amalianlahden ja Matalalahden välisessä maastossa, Kumpurannan tilan tienoilla. Paikalta löydettiin reilusti toistakymmentä viljelyröykkiötä/kaskirauniota. Kiviröykkiöt sijaitsevat pääasiassa järven eteläpuolella kulkevan tien ja rannan välissä. Ensimmäiset röykkiöt havaittiin tilalle kääntyvän tien risteyksessä, jossa röykkiöitä on tien molemmin puolin. Röykkiöitä on runsaasti myös tilan länsipuolella kohoavan mäen rinteillä ja sen laella. Röykkiöiden muoto vaihtelee suuresti pyöreistä pitkänomaisiin ja L:n muotoisiin. Myös raunioiden koko vaihtelee pienistä, n. 1 m halkaisijaltaan olevista n. 40 cm korkeista kasoista aina 6,5 x 3 m:n kokoisiin, 1 m:n korkuisiin röykkiöihin. Röykkiöitä ei kuitenkaan ehditty dokumentoida tai kartoittaa systemaattisesti, joten kyseessä on vain arvio niiden lukumäärästä ja levinnästä.

Repoveden kansallispuistossa ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueella sijaitsevat luonnonkohteet

Valkeala Ristijärven luola [38]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6787302$ $y = 3492179$ $z = n. 110$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	luonnonmuodostumat, luolat
Ajoitus:	–

Kohde sijaitsee Ristijärven lounaisrannalla n. 100 m järven eteläpäästä luoteeseen. Koilliseen suuntautuvan 4–5 m korkean pystysuoran graniittikalliojyrkänteen juurella havaittiin pitkän vaakaraon muodostama luola. Luolan pituus luode–kaakko-suunnassa on 12 m ja maksimikorkeus maanpinnasta mitattuna 60 cm. Luolan syvyys sen keskivaiheilla on yli 2,5 m. Suuaukon keskikohtaan heti luolan ulkopuolelle tehdyssä koepistossa havaittiin podsolin alla ruskean hiekan ja rapautuneen kiven muodostaman kerroksen ulottuvan ainakin 40 cm:n syvyyteen. Luola itsessään on suurelta osin täyttynyt sedimentillä ja luolan katosta rapautuneella kiviaineksella.

Tarkastetut vanhat kohteet ja löytöpaikat

Valkeala Vuohijärvi Mäntysaari [39]

Kartta:	3114 08 Hillosensalmi
Koordinaatit:	$x = 6786920$ $y = 3487440$ $z = 78-80$ m mpy
Tutkimukset:	Seppä 2002 (inventointi); Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 36189:1-2
Lähteet:	Lavento ym. 2007; Kepsu 1990
Muinaisjäännös:	asuinpaikat, hautapaikat, hautausmaat
Ajoitus:	kivikautinen / historiallinen

Kohde sijaitsee Vuohijärven itäosassa sijaitsevan Mäntysaaren keskiosassa, vanhan hautausmaan alueella. Inventoinnin yhteydessä hautausmaan alueella tehtiin pintapoimintaa, jossa löytyi pii-iskos hautausmaan lounaisosasta läheltä hautausmaan aita ja palaneen luun siru tästä n. 40 m:n päästä hautausmaan kaakkoisosasta. Kulttuurikerrosta tai muita esihistoriallisia rakenteita paikalla ei ollut mahdollista havaita, sillä hautausmaa-alueelle koekuoppia ei luonnollisesti voitu tehdä. Kohde tunnetaan muinaisjäännösrekisterissä historiallisen ajan hautapaikkana, joka mainitaan myös Saulo Kepsun (1990) tekstissä *Valkealan historia* I:ssä. Tämänhetkisten löytöjen perusteella voi sanoa, että paikalla on kivikautinen asuinpaikka sekä sen läpi kaivettu historiallinen hautausmaa.

Valkeala Matalajärvi [40]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 678970-90$ $y = 349520-55$ $z = n. 115$ m mpy
Tutkimukset:	Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 31520 (aikaisempi löytö)
Lähteet:	Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikat, irtolöytöpaikat
Ajoitus:	kivikautinen

Muinaisjäännösrekisterin mukaan paikalta on aiemmin löydetty pintakivenä metsäautotieltä karkeatekoinen kivikirves. Löytöpaikka sijaitsee Matalajärven pohjoispuolella, lähellä Mäntyharjun rajaa Puolustusvoimien alueelta. Vuonna 2006 paikalla käytiin, mutta mitään asuinpaikkaan viittaavia havaintoja ei tehty. Näin ollen on mahdollista, kuten muinaisjäännösrekisterissä arvelaan, että esine on kulkeutunut paikalle muualta tuodun maa-aineksen mukana, tai kyseessä on hukattu tms. muuten yksin maahan joutunut irtolöytö.

Valkeala Löppösenluola [41]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	$x = 6785190$ $y = 3491460$ $z = 78-80$ m mpy
Tutkimukset:	Sarvas & Taavitsainen 1974 (tarkastus), Seppä 2002 (inventointi), Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Taavitsainen 1981, Kivikäs 1995, 2005, Miettinen 2000, Seppä 2002, Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	taide, muistomerkit, kalliomaalaukset
Ajoitus:	kivikautinen

Muinaisjäännösrekisterin mukaan paikka sijaitsee Repoveden kaakkoislaidalla olevan Ruskiansalmen itärannalla, jossa on Löppösen luolaksi kutsuttu kallion painauma. Kallion onkalon vasemmalla puolella on näkyvissä jälkiä punavärillä tehdyistä maalauksista, joista on tunnistettavissa ainakin kämmenen jälki; lisäksi on esitetty, että kallioon olisi kuvattu ihmishahmo. Huomiota herättävä on myös kallion antropomorfinen (ihmismäinen) muoto. Maalauksen lisäksi kalliolla on myös myöhempiä kaiverruksia. Vuoden 2006 inventoinnissa kohde ja sen lähiympäristö tarkastettiin ja alueelle tehtiin muutamia koekuoppia, mutta uusia havaintoja ei tehty.

Valkeala Olhavanvuori [42]

Kartta:	3114 11 Luujärvi
Koordinaatit:	x= 6786350 y= 3491450 z= n. 89 m mpy
Tutkimukset:	Miettinen 2001 (tarkastus), Seppä 2002 (inventointi), Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	–
Lähteet:	Seppä 2002, Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	taide, muistomerkit, kalliomaalaukset
Ajoitus:	kivikautinen

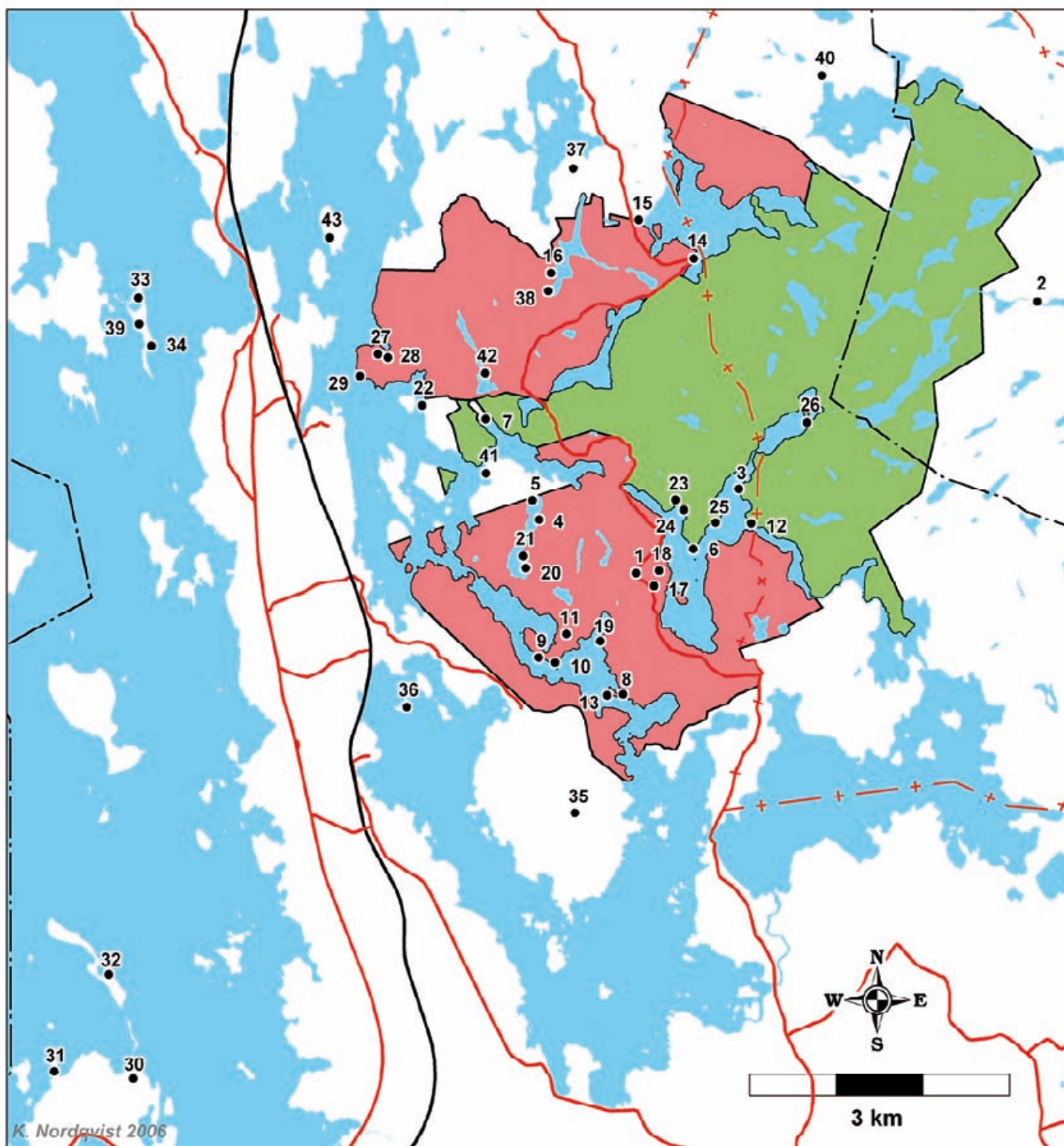
Muinaisjäännösrekisterin mukaan kalliomaalaus sijaitsee Olhavanlammen itärannalla, Olhavanvuoren veteen laskevan kallionseinämän kulmassa. Maalauskohdan eteläpuolella on kalliokiipeilyyn käytetty paikka. Kallioseinämässä noin kahden metrin korkeudella havaittavissa oleva punaväriäiskä saattaa olla tuhoutunut kämmenen kuva. Vuoden 2006 inventoinnissa Olhavanvuoren seinämää tutkittiin veneestä käsin. Kalliossa havaittiin n. 150 m:n matkalla kolme vähäistä (noin 20 x 20 cm kokoista) punavärialuetta, joista yksi vesikiven kyljessä. Jäljet saattavat olla peräisin kalliomaalauksista, sillä ne sijaitsevat kallionkohdissa, joihin tuskin olisi muodostunut luontaisia rautaoksidivalumia. Ne kaikki ovat kuitenkin pieniä ja epämääräisiä, eikä niissä voitu erottaa esittäviä kuvioita. Vesikivessä olevaa jälkeä on tosin pidetty kämmenen jälkenä (Timo Miettinen), mutta inventointiajankohtana jälki erottui hyvin heikosti. Kohdetta voidaan pienin varauksin pitää aitona – joskin hyvin vaatimattomana – esihistoriallisena kalliomaalauksena. Lähiympäristön tarkastuksessa ei tehty uusia havaintoja.

Valkeala Korpisaari [43]

Kartta:	3114 08 Hillosensalmi
Koordinaatit:	x = 6788019 y = 3489602 z = n. 85 m mpy
Tutkimukset:	Seppä 2002 (inventointi), Lavento ym. 2007 (inventointi)
Löydöt:	KM 7316 (aikaisempi löytö)
Lähteet:	Seppä 2002, Lavento ym. 2007
Muinaisjäännös:	löytöpaikka
Ajoitus:	rautakautinen

Muinaisjäännösrekisterin mukaan paikalta on löydetty aikaisemmin rautainen nuolenkärki, löytöpaikka on vuoren onkalo Hillosensalmen lähellä olevassa Korpisaarella. Korpisaari sijaitsee Repoveden ja Vuohijärven risteyskohdassa Hillosensalmen itäpuolella. Vuoden 2006 inventoinnissa mahdollinen löytöpaikka tarkastettiin. Korpisaarenuoren lounaisosan rinteessä sijaitsee lohkaraiden muodostama luolamainen syvennys, joka saattaa olla löytötiedoissa mainittu luola. Paikka tarkastettiin, eikä sieltä tehty mitään löytöjä. Yleisesti luola ja sen edusta ovat liian lohkaraisia minkäänlaista oleskelua tai pitempiaikaista ihmistoimintaa ajatellen.

Repoveden arkeologisessa inventoinnissa 2006 löydetyt ja tarkastetut muinaisjäännökset

© Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine 2007
© Metsähallitus 2007
© Maanmittauslaitos 1/MYY/07

Uusimmat Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut

Sarja A

- No 154 Laitinen, T. 2006: Tikankontin (*Cypripedium calceolus* L.) tila Suomessa. 96 s.
- No 155 Perttula, M. 2006: Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1960–1990-luvulla ja U.S. National Park Servicein vaikutukset sen hoitokäytäntöihin. 66 s.
- No 156 Haapalehto, T., Kotiaho, J. S. & Kuitunen, M. 2006: Metsäojituksen ja ennallistamisen vaikutukset suokasvillisuuteen Seitsemisen kansallispuistossa. 45 s.
- No 157 Uusitalo, A., Kotiaho, J. S., Päivinen J., Rintala, T. & Saari, V. 2006: Kasvien ja päiväperhosten esiintyminen luonnontilaisilla ja ojitetuilla soilla. 44 s. (verkkojulkaisu)
- No 158 Pihlajaniemi, M. 2006: Kuukkeli Etelä-Suomessa. Kannan tila ja valtionmaiden merkitys lajin säilymiselle. 100 s.
- No 159 Sokka, K. 2006: Vieraskirjamerkintöjä Nnuuksion ja Linnansaaren kansallispuistoissa sekä Käsivarren erämaassa. 77 s.
- No 160 Heinonen, M. (toim.) 2007: Puistojen tila Suomessa. Suomen suojelualueet ja niiden hoito 2000–2005. 315 s.
- No 161 Stolt, E. (toim.) 2006: Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö. 276 s.
- No 162 Salokannel, J. (toim.) 2006: Siikanevan hyönteiset 1874–2005. 85 s. (verkkojulkaisu)
- No 163 Yrjölä, R., Aalto, H., Aalto, J. & Kontiokorpi, J. 2006: Siikalahden linnusto vuosina 2002–2004. Avifauna of the Siikalahti Wetland in 2002–2004. 104 s. (verkkojulkaisu)
- No 164 Lindholm, J., Boström, M. & Ekebom, J. 2007: Savelin – projektets slutrapport.

Sarja B

- No 77 Luhta, P.-L. & Moilanen, E. 2006: Iijoen kunnostettujen jokien kalataloudellinen seuranta 2000–2004. 81 s.
- No 78 Metsähallitus 2006: Metsähallituksen julkisten hallintotehtävien toimintakerptomus 2005. 62 s.
- No 79 Niikkonen, T. 2006: Parikkalan Siikalahden lintuveden kävijätutkimus 2003–2004. 57 s. (verkkojulkaisu)
- No 80 Tuuri, A. & Hannelius, S. 2007: Metsänomistajien näkemyksiä luonnonsuojelualueiden kaupoista. 54 s.
- No 81 Metsähallitus 2007: Metsähallituksen julkisten hallintotehtävien toimintakerptomus 2006. 51 s.
- No 82 Aho, R., Liukkonen, T. & Joensuu, O. 2007: Kalastuspalvelut Metsähallituksen kalastusasiakkaiden mielissä. 43 s.
- No 83 Päivinen, J. & Aapala, K. (toim.) 2007: Metsien ja soiden ennallistamisen seurantaohje. 98 s. (verkkojulkaisu)

ISSN 1235-6549

ISBN 978-952-446-559-5 (nidottu)

ISBN 978-952-446-560-1 (pdf)

Julkaisua voi tilata osoitteella:

Metsähallitus

Asiakaspalvelut

PL 36

99801 IVALO

natureinfo@metsa.fi

www.metsa.fi

Puhelin: 0205 64 7702